

Зоран Аврамовић

СРПСКЕ МУКЕ СА ПОЛИТИКОМ

Mali
Nemo

Министарство
образовања и науке

МАЛИ НЕМО, ПАНЧЕВО
АРХИВ ВОЈВОДИНЕ, НОВИ САД

БИБЛИОТЕКА
ZOON POLITIKON
ζῷον πολιτικόν

Главни и одговорни уредници

Др Милан Орлић
Др Небојша Кузмановић

Уредници

Др Сања Лазаревић Радак
Др Милан Орлић

Књигу препоручују

Др Сања Лазаревић Радак
Др Немања Девић
Драгољуб Којчић

Корице

Mali Nemo

Објављивање књиге подржао је
Kreativni klub EDUCO

Зоран Аврамовић
СРПСКЕ МУКЕ СА ПОЛИТИКОМ

критичка разматрања српске политике и политичара
у раздобљу од 1990. до 2020. године

**Mali
Nemo**

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Панчево/Нови Сад, 2023.

САДРЖАЈ

УВОД	7
СРПСКИ ПОЛИТИЧКИ МОЗАИК – ПРЕПЛИТАЊЕ РАЗУМА И СТРАСТИ.....	10
СРПСКА ПОЛИТИЧКА ЛИЧНОСТ – ДВОЈАЦ	121
ЛИЧНОСТ ПОЛИТИЧКОГ ВОЂЕ НА ВРХУ И НА ДНУ	137
ВЛАСТ И ОПОЗИЦИЈА У СРБИЈИ КАО РОГОВИ У ВРЕЋИ	145
ПРОБЛЕМИ СА СРПСКОМ ДЕМОКРАТИЈОМ (од 1990. до 2020. године)	162
ПОЛИТИЧКО ЗНАЊЕ И ЈЕЗИК У СРПСКОЈ ПОЛИТИЦИ	177
БОРБА ЗА КОСОВО И МЕТОХИЈУ У НОВИМ ОКОЛНОСТИМА	187
СРПСКЕ НЕВОЉЕ СА ЕВРОПОМ И ЕВРОПСКОМ УНИЈОМ	200
ОД СРПСТВА ДО ЈУГОСЛОВЕНСТВА И НАЗАД ДО СРБИЈЕ.....	221
ПОТРЕБА ЗА ПОЛИТИЧКИМ ОБРАЗОВАЊЕМ И ВАСПИТАЊЕМ	241
ЛИТЕРАТУРА.....	249
О АУТОРУ	251

УВОД

„Био је то један од најтежих векова наше историје, век са најмање испуњених нада. То је век нашег биолошког уништавања, век злочина и правог тријумфа сатанизације, у коју смо упали ко зна како. Време је да се то коначно истражи, али се бојим да смо за ту операцију озбиљно за-
каснили. Ономоћао си, мој добри српски народе, и мирно гледаш како ти баштину разносе хијене”.

Дејан Медаковић, *Дани, сећања*, 31.12.2000.

Српска политика и политичари? То су национална схватања значења политичке делатности (власти, интереса, слободе, општег добра, циљева и средстава) у појединим историјским раздобљима. То су појединци и групе, организације који се баве политичким послом. То су различита раздобља мишљења и деловања: XIX век, југословенска држава, обновљена Србија; условљена су друштвеним, привредним, међународним околностима. Срби који су деловали у политици разликовали су се особинама и способностима, знањима, вештинама, резултатима.

Политичку прошлост сазнајемо посредством књига, дневника, записа. Најуверљивија знања стичемо непосредним искуством, својим животом у политичком времену. Колективно искуство од 1990. до 2020. године, дакле у последње три деценије, даје разлоге за тврдњу да је политика најпроблематичнији и најнеуспешнији део српске културе. У односу на науку, спорт, уметност, привреду, војску, политика је најмање успешна са националног и државног становишта, али и у погледу међуљудских односа (сарадње и сукоби).

Доказ за ову тврдњу је и трагизам националног постојања током XX века; доказ је и политичка култура у чијем је средишту *борба за власт*. Заправо, схватање политике више као борбе против противника, а мање као средства за унапређивање општег добра нације и државе.

Ова књига је написана са намером да се осветле кључне тачке српске политичке праксе и културе у раздобљу од 1990. године па да наших дана (2022). Тачније да се укаже на постојање и деловање оних српских личности и групација које појачавају конфликтност и при том спречавају успостављање *сајласности* око виталних националних и државних вредности, а то су интереси, права и слобода. Другим речима, то је позив српској јавности на политичко саморазумевање. „Упознај самога себе“! Тај запис са храма у Делфима, могли бисмо да преведемо „Срби упознајте своје политичко биће“. А политички човек понајпре! Једна шпанска изрека која каже да „политичаре ветар носи као суво лишће“, важи и за српске политичаре. Ако је тако, треба да знају када их однесе суво лишће, остаје дело и последице, корисне или штетне по нацију и државу.

Политичка делатност, знамо, обухвата мисао и праксу усмерену на „општу суштину“, а то су национална и државна питања и проблеми. Политичар је у јавном делу друштвеног живота и влада мишљење да се он бори за очување и развој националних интереса и вредности. То није нетачно али у таквом мњењу крије се и једна превара коју треба открити и на коју треба обратити пажњу. Политичар тежи изградњи и унапређивању благостања и слободе нације; међутим, има и оних политичара који делују против интереса сопственог народа. Антрополошка истина да човек може да ради и против својих интереса, у политици показује своје најтрагичније последице.

Из тог и других разлога, политички свесни грађани, треба да праве разлику међу онима који теже власти и моћи. У српској демократији постоје политичари који овај поредак схватају процедурално али и они који су склони супстанцијалности. Први се руководи разумом о оцени реалног и идеалног, вага циљеве и средства, не прецењује своје моћи, признаје резултате избора. Други уноси страсти у политику, реалност потискује сопственим доживљајем, осећање правичности га гура у сукоб са правдом у оквиру закона, нема поверење у изборне резултате, излази на улицу.

Разуме се, посао је и српског политичара да се бори за власт, да је чува и да се бори са противницима. Демократија је поредак који шири поље борбе власти и опозиције. Али демократија афирмише вредности толеранције и солидарности колико и нетрпељивост и завист. Неки мислиоци, попут Бертранда Расела тврде да је „завист основа демократије“ (сиромашни завиде богатим, они без власти завиде онима на власти). Такође, у ширењу демократије опада врлина послушност; моћ се претвара и у плашљивост, забринутост, сумњичавост. А када се демократски поредак повеже са националним ка-

рактером, менталитетом онда се добија потпунији увид у политичку, антрополошку стварност.

Ми живимо у времену у коме се политичка историја света одвија у знаку десуверенизације(глобализација). Евроамеричка доминација у међународним односима има за циљ успостављање нове хијерархије (а не равноправности) између држава. У таквим условима српски народ исправља своје историјско-политичке заблуде о држави у којој је живео скоро један век као и нереалну слику о пријатељским владама и државама. Наша политичка драма траје већ тридесет година и од њеног исхода, не треба посебно наглашавати, зависи будућност народа коме припадамо.

Околности су такве да сваки одговоран припадник нације и грађанин државе треба да учествује у трагању за добрим политичким визијама и ваљаним решењима проблема у којима се као народ, држава и појединци налазимо. То је доказ свести о одговорности за општа питања државе. Сасвим је сигурно да они који се баве научним радом и користе аргументе у својим расправама, том циљу могу највише да допринесу. Знање утемељује акцију.

Које су то „отворене ране” српске политике у последње три деценије? Време протиче, а оне никако да се залече. Кључни проблеми у последње три деценије су: схватање и практиковање политике, спорови и нестабилност демократије, југословенско наслеђе, Косово и Метохија, европска и америчка политика према Србима. Политичко размишљање о ових пет тема не може да заобиђе нека питања. Како се односити према политичком наслеђу прошлости и различитим идеологијама? Да ли је постизање сагласности о националним и државним интересима најтежи проблем у Србији? Да ли постојећи институционални политички систем доприноси више конфликтности него сарадњи? Да ли је већа брига за партију него за државу трајно обележје српске политике и политичара? Зашто демократски поредак не може да се стабилизује? У којој мери се може неутралисати мешање западног, иностраног чиниоца у политички живот Србије? Које васпитне-образовне политичке оријентације треба подржати у будућности?

У Београду, у пролеће 2023. године

СРПСКИ ПОЛИТИЧКИ МОЗАИК – ПРЕПЛИТАЊЕ РАЗУМА И СТРАСТИ

Политички мислити на прелому векова. Шта нам ваља чинити и можемо ли наћи излаз из трагичног искуства политичког двадесетог века? Како српски политички ум да мисли ситуацију у којој се налази српски народ и његова држава? Има ли избављења из „пакленог ковитлаца” у коме се нашао српски народ?

Мислити столетну трагедију српског народа, значи мислити њене најдубље изворе, њен ток и исход. Тешко је пронаћи народ који је у новијој историји толико страдао да би створио своју државу, па затим другу вишенационалну државу али још више пострадао приликом њеног раздијања и нестајања. За Краљевину СХС Срби су положили више од милион живота, у усташкој кланици осамсто хиљада, а за раздијање СФРЈ подвргнути су ретко виђеном клеветању и кажњавању националног бића. Онда физички убијани, а од 1990. године, политички, морално и медијски.

Чињеница да су Срби тако сурово платили настанак и нестанак југословенске државе захтева од мислећих људи целокупног нашег народа да на најодговорнији начин јасно утврди колики је удео у томе имала наша политичка интелигенција током целог овог века, а колико је томе допринела балканска политика великих сила. Политички је изгубљен цео један век: толико изгубљених живота, толико страћених идеја и залуд потрошених енергија! Зашто се српски народ политички нашао на странпутици, зашто је после упорне и славне борбе за национално ослобођење током целе своје историје, доспео у тако рђаво стање, питање је које захтева најдубља испитивања и најпрецизније одговоре. Та тачка је стратешко место у испитивању порекла данашње српске политичке ситуације под чиме треба разумевати време од повратка Србије српству, дакле од 1990. године.

Све наслеђене, садашње и будуће проблеме, српски политички ум треба да решава мудро, демократски, стрпљиво и упорно. Србији

је потребна стабилност, мир и толеранција. Да би са тим вредностима корачао кроз нови миленијум, српски народ мора да одстрани рђаву употребу осећања у политици и да се оријентише према добро схваћеном националном и државном интересу.

Дефетистима нема места у политици. Они који шире страх, панику, катастрофизам не би требало да се појављују у политичком животу. Србима су у политици потребни они који ће охрабрити грађане, који ће ширити наду у успех.

Политички мислити Србију на прелому XX и XXI века, значи: 1) оценили њено политичко искуство током овога века, посебно југословенске заблуде; 2) осмислити нов појам политике; 3) учврстити демократске институције у Србији; 4) дефинисати однос према Западу, и критички одбацили предрасуде о српском национализму; 5) размотрити перспективе борбе за Косово и Метохију; 6) јачати интеграцију целокупног српског народа и дијаспоре; 7) размислити о концепту образовања и васпитања за политику; 8) охрабрити наду, а сузбити малодушност.

Типологија (политичка) Срба. Срби себе слабо познају. О томе нам сведоче бројни истраживачи српског националног бића. Савременик српске политике и културе није у прилици да одреди слику нације. На велике разлике у самооцењивању утиче друштвено раздобље у коме се такво мишљење формира. Сигурно је да су Срби себе опажали другачије у време борбе против Турака, или у време међуратне Југославије, или у време разарања СФРЈ и НАТО бомбардовања Србије. Па ипак, питање је да ли постоје неке константе у политичком и моралном лику Срба или нам преостаје да само констатујемо разлике у понашањима и мишљењима српског народа. Ову дилему није једноставно разрешити. Разлике су дубоке да се понекад чини да неке заједничке нити нема, али има дана када изненади солидарност нације.

Какав је однос Срба према српству под чиме треба подразумевати самовредновање постојања и развоја целокупног народа. Са овог становишта посматрани српски ставови према општим национализмом и државним интересима значајно се разликују и испољавају се на неколико начина. У погледу бројности заступника одређеног става, тешко је дати прецизну реч, будући да увек треба имати у виду одређено раздобље. Али, такви показатељи нису неопходни будући да је реч о квалитету моралних, политичких струја понашања и мишљења, а не о квантитету.

Стирасни национални Срби. Срби који су емоционално привржени српским традицијама и српским вредностима. Они показују некритички однос према српским личностима и догађајима из историје

и савремености. Величају вредности српске нације са или без омаловажавања других. Показују страсну заинтересованост за српске националне и државне потребе. Националне интересе проширују на све Србе који живе на Балкану. Показују понекад еуфорију и нереалне наде.

Антиисрпство. Постоје Срби који не подносе народ коме припадају. Они критикују на беспштедан начин његову примитивност, сељачку митологију, традиционализам а власт која штити националне интересе називају и „изолационистичком”, „ксенофобичном”, у „сукобу са целим светом”. За њих је увек српска власт крива за проблеме у економском и политичком животу. За њих не постоји деловање иностранства осим у функцији европског идеала који треба преузети. Посебан облик антисрпства је мржња сопственог народа. У публикацији коју издају заступници Европе у Србији, може се прочитати нешто као „ендемска склоност тоталитаризму” или „нитковски патриотизам”. Са слабом мимикријом антисрпство се може препознати и у деловању неких српских политичких личности. То је доиста реткост у политици - да политичар испољава изразито негативна осећања према народу који жели да представља.

Колебљиви Срби (конвертити). Ова групација Срба испољава у свом понашању и мишљењу класичну неодлучност. Они немају став али га формирају у складу са тренутним утицајима. Ако је преовлађујућа пронационална атмосфера они ће је прихватити, уколико је пак антинационална они могу постати и њени следбеници. У овој групацији Срба налазе се углавном интелектуалци који немају свој став о српским националним и државним интересима или га имају али немају храбрости да га искажу. Припадају политичком конвертитству.

Срби равнодушни. У сваком народу постоје равнодушни грађани, па тако и у српском. Њих није брига за националне и државне интересе. Они могу бити добри стручњаци, успешни у свом послу али за политичка питања нације и државе не маре много. Штавише, често су привржени националним вредностима и традицији али их не интересује политички интерес нације.

Анационални Срби. То су Срби „грађани света”. Они не држе много до грађанина у нацији у којој су рођени већ им је стало да буду прихваћени од света. Неки то називају мондијализмом, глобализмом, интернационализмом. Анационални Срби не држе до националних вредности како приватно тако и јавнополитички. У крајњој линији њима је свеједно што су Срби.

Стидљиви Срби. Ова групација Срба понаша се амбивалентно. Она се не одриче српства и српских вредности али се стиде да их јав-

но саопшти, посебно у иностранству. То је комплекс малог народа, а уз то и оцрњеног од стране „међународне заједнице”. Када се представља странцима он се ограђује и бежи од српских тема у разговору. Ако их прихвате онда се ограничавају на шумадијске Србе као најмање проблематичан део српства.

Национално нетолерантни Срби. Расејаност Срба по Балканском полуострву и трагични догађаји у историји „заједничког” живота са другима допринели су формирању нетрпељивог и искључивог понашања и мишљења. Свој став о српству формира преко злочина које су други починили према српском народу. Српске жртве од турских до усташких убијања чине окосницу мишљења и понашања овог дела српске јавности.

Интегралисти и сепаратисти у српској нацији. Чињеница да је српски народ историјски живео у заједници са другим народима на Балкану, условила је различита културна значења националног повезивања. Оно што је интегрисало Србе свако је национално име, језик, православна вера, обичаји, традиција, митологија. Оно што није доприносило духовној интеграцији је територијална нецеловитост и утицај нација са којима се српско расејање граничило. Рурална традиција се утемељује у централној Србији, а урбана се развија у Аустро-Угарској; херојско-патријархална култура против грађанске културе. На темељу оваковог наслеђа одвија се и у наше време борба између присталица интегралног и сепаратног српства. Трагично је да се у националним борбама током XX века један део Срба сврстао на страну српских непријатеља, у периоду од 1914. до 1918, од 1941. до 1945, као и од 1990. до 2000. године.

Национално самосвесни Срби. Ова струја мишљења у српском народу покушава да на рационалан начин изрази српске националне интересе и државне потребе. Они су критични према српству и другима али до једне границе. Ту границу националног достојанства нису спремни да прекораче. Ови Срби знају да праве разлику између представника нације и државе и суштинских националних интереса. Они никада неће због рђаве власти напустити вредности нације којој припадају.

Западњаци и њихови њолићници у Србији. Овај сукоб траје дуже од једног века у Србији и одвијао се поводом преузимања западних образаца и одбране националних традиција. Борбу за парламентаризам пратила је борба за јаку државну власт и деспотског владооца. Шта је био национални идеал у тој борби? Да се Србија приближи Западу или да остане самосвојна? Срби су преузимали западне институционалне обрасце (Слободан Јовановић) али нису могли да одбаце наци-

оналне особине и национални традиционални менталитет (слободарство, ђунтовништво, анархистички индивидуализам). Самосвојност Срба није се испољавала у самониклим институцијама већ у народној души и народном духу. Та напетост између угледања на Запад (Европу) и одбране самосвојности траје и данас у српском народу.

Рационални национални Срби. Однос према српству је одмерен, уравнотежен. На прво место стављају се национални и државни интереси али без заноса и у складу са реалношћу. Тачније, они повезују љубав према својој нацији и разумну критичност према штетним појавама које чине њени припадници. Понос који осећају према великим достигнућима српске нације, не спречава их да жигошу охолост, насиље и бахатост када се појаве у њеном окриљу.

* * *

Овде је препознато десет типова српског мишљења и понашања о српским националним и државним питањима. Једна друга типологија заснивала би се на показатељима идеолошког и политичког става: однос према политичким странкама и политичким личностима, иностранству, политичком језику који користе, медијима у којима говоре), текстовима које објављују. Овде нећемо улазити у анализу тих показатеља. Пажња се усмерава на мотиве оних понашања и мишљења који се налазе у првом делу наше листе типова српског српства. Они привлаче већу пажњу од просрпског става због тога што се очекује да по природи ствари човек брани своје рођење, своју припадност. Он не бира мајку и оца, па самим тим не бира ни нацију. Ту чињеницу судбине Србин поштује. Међутим, у Србији су велика одступања од те судбине. Поделе између антисрпског и несрпског српства су забрињавајуће. Количина самооптуживања и деструкције према српским интересима је таква да се озбиљан посматрач јавног живота Срба мора упитати одакле потиче та ерупција гнева и шта се може учинити да буде другачије.

Прва помисао је да такво понашање не може бити од јуче. Ту мора да се налазе неки историјски извори. Етнопсихолошка истраживања Цвијића, Дворниковића, Џацића потврдила су постојање виолентног карактера, склоност крајностима у понашању и мишљењу (одушевљење и деструкција). Срби припадају „динарском типу” (Јован Цвијић) а то значи динамичном, плаховитом, јуначком понашању и мишљењу. Неке индивидуалнопсихолошке и социјалнопсихолошке особине Срба доприносе радикализацији става према српским интересима. Претерани индивидуализам у понашању и мишљењу може

се испољити у одбрани једнако као и у деструктивној критици националних и државних интереса.

Истраживачи српског националног карактера, менталитета истичу *врлине* као што су: слободољубивост; држава је јемство националне слободе; јунаштво, храброст, херојство; јако осећање правде; оданост националној традицији (спој православља и национализма); гостољубивост, скромност, без робовања материјалним вредностима. Али Срби, наравно, нису народ без *мана*: претерани индивидуализам (смањена способност за организацију и заједнички рад); слабо самосавлађивање (плаховитост, искључивост, слаба контрола осећања); самоистицање; инат, ђеф, завист; морално понашање из осећања а не из дужности; више говори него што ради.

Врлине и мане нису ограђене кинеским зидом. Свака национална врлина ишла је под руку са националном маном. Слободољубивост је ишла са прихватањем ропства, државотворност је ишла са издајом, понос са поданишћом, осећање правде са неправдом, разборитост са плаховитошћу, егоизам са алтруизмом.

У суочењу са манама и врлинама српске нације, питање је како се могу оне преобразити да бисмо поправили слику о нама самима и избегли вишак сукоба који постоји око схватања националних и државних интереса. Напор да поправимо морално и политичко стање нације може да буде и узалудан уколико на погрешан начин одредимо циљеве. Претварање мана у врлине није могуће јер се оне допуњују и једна без друге не постоје. Уосталом, да ли се може замислити народ без мана, односно народ само са врлинама.

Други покретач опречних схватања српских националних интереса налази се у историјској просторној егзистенцији српског народа. Чињеница да су Срби просторно дезинтегрисани, да живе у додиру са другим народима и да су при том подвргавани преласку на друге вере – исламску и католичку, допринела је и разликама унутар српског схватања српских националних интереса. Они који су били за уједињење Срба морали су се сукобити са онима који су били за „суживот” са суседним нацијама. Из тих подела одвајали су се они који су били антисрби од оних који су били ватрени Срби.

Трећи мотив је идеолошки. За данашње антисрпство заслужна је и анационална комунистичка идеологија. Комунисти су практично сузбијали националне интересе четири деценије, а њихова наука више од једног века. После 1989. године у време када почиње разарање СФРЈ у прве редове критичара српске националне политике ступио је и круг бивших комуниста. Наравно да је такав брзи „национални” заокрет морао да се сукоби са аутентичним некомунистичким Србима.

Четврти расцеп међу Србима треба тражити у политичком знању оних који учествују у дискусијама о националним и државним интересима. Има ту глупости, незнања и осећајног мишљења. Када се пажљиво слушају српски мрзитељи српства лако ће се закључити да они мисле према конструктима, а не према чињеницама. Колико је ту противречности у говору, колико непознавања чињеница, колико емоцијама набијеног говора!

Пети разлог је прозаичан али моћан. Навијачи српских невоља добијају новац из разних иностраних каса за свој посао. Они једноставно продају свој „индивидуални динамизам“, наплаћују своја већ формирана анационална уверења. Моћ новца је огромна. Никада у свету није у тој мери новац постао полуга кретања друштва и држава. Све се може купити па и љубав према страном влади или нацији. А за још мање паре мржња према сопственој нацији. Колико је само интелектуалаца и политичара сипало отров на власт у Србији после 1990-те, после 2000-те, па све до 2020-те године? Они наравно никада неће признати да мисле за стране газде, али чињенице постојања страних донација не могу се оспорити

Има ли решења за ову загонетку звану политичке и карактеролошке поделе међу Србима? Да ли је могуће изградити разумну стабилну националну заједницу Срба? У којој мери се могу приближити разлике у српским ставовима према српским националним и државним интересима?

Највеће наде морамо полагати у васпитавање националног карактера на дужи рок. Концепт васпитања подразумева систем планског утицања на свест и осећања младих нараштаја, при чему не бисмо смели да ограничимо васпитне утицаје само на омладину. У току целог свог живота појединац свесно или несвесно прима разнолике идеје, знања, вредности и осећања. Развој интелектуалних, социјалних, емоционалних и моралних особина увек је повезан са широм културном и етнопсихолошком традицијом.

У друштвено-историјском животу Срба мешају се врлине и мане и оне се испољавају у свим областима рада и понашања. Питање је шта се може васпитно учинити да разлике у погледу схватања националних интереса и државног поретка буду мање, а самим тим и толерантније. Школа, породица, црква имају значајну улогу у овом подухвату. Међутим, за схватање и мењање националног карактера од највеће је важности отворити јавне дебате Срба о самим себи. Сваки пројекат умањивања националних мана и обogaћивања врлина треба да пође од самосазнања, од чињеница о себи. Да би се дошло до знања о себи, нација мора да разговара сама са собом. Како

је давно Сократ рекао: „Упознај самога себе!”; у овом времену гласи: „Срби упознајте себе!”

Цепање (умножавање) политичких странака. Није нимало не-обично што се заталаса политичка јавност после избијања сукоба у врху мале или веће политичке странке, било да је добро пролазила на изборима за органе државне власти, било да се вртела око цензуса.

Избијање сукоба и манифестација политичког раскола у странкама није никаква новост. Странке се стварају, деле и неке нестају са позорнице борбе за јавну власт. Колико је странака измилело из ДС? Одметнути чланови се брзо организују као странка али остају на маргини. Негде подела долази одоздо, од побуђеног чланства, негде из самог врха.

Било је занимљиво читати коментаре и анализе овог унутар-страначког потреса. За разумевање политичког времена у коме живимо није значајно само политичко деловање странака већ и начин мишљења јавности о политичкој пракси. А у тој јавности могло се прочитати свашта. Неки су догађај искористили за изливе гнева на једно од крила; други су се чудили унутарстраначком замешатељству; трећи су предсказали сумрак опозиције; четврти су видели до-битак на страни противника; пети су се бавили могућностима нове партије. И тако даље и тако даље.

Дневнополитичке калкулације су разумљиво интересовање оних који делују и који гледају српску политику. Али, право питање није толико зашто је дошло до страначке поделе, већ да ли таква подела има неко дубље значење за политички живот Србије и наше политичко сутра.

На првом месту, такви догађаји говоре о значају лидерства у политичкој организацији. Колико год се трудили да партију учинимо партијом свих, она ће увек остати организација са активним врхом и пасивним или следбеничким чланством. То су увидели сви проучаваоци политичких странака. Неко из врха уверио је себе да је израстао у лидера, а не пуког извршиоца воље актуелног вође. И без обзира на утемељеност самоперцепције, појава новог лидера у страначкој организацији мора да доведе до мањег или већег поремећаја у организацији. Када је постао нови страначки лидер морао је да преузме терет одговорности. Лидер је само онај који преузима највећу одговорност за посао у политичкој странци.

Многи су хтели да постану лидери својих странака (после увођења вишестраначја било их је око 400 регистрованих) али нису успели. Суштина партијског деловања – лидерство и следбеништво – није

могла да заобиђе ни нову странку. А ко гарантује да неће бити нових лидера и у тој странци.

Друго важно, а прећутано питање је шта унутарстраначка подела значи за политичку културу Србије. То што има толико малих странака на папиру, да сметају или да се шверцују уз власт, ствар је изузетно рђавог закона о странкама. Српска политичка култура је традицијски више концентрисана на странке него на општи национални и државни интерес. Страначке поделе у српском народу су јаке и дубоке, а окупљање око оних најважнијих питања државе и нације несигурно и проблематично. У најтежој деценији прошлог века у Србији вођена је беспопштедна међустраничка борба док се око државе плео „отровни паук” Запада, НАТО, Хашког суда. Као да је владало правило једног Торијевца – да ја освојим (или сачувам) власт па макар држава пропала. Мора да дође време када ће у српској политичкој култури важити правило – интереси државе и нације су испред страничких. Да би се дошло до праксе оваквог политичког мишљења, неопходно је да странке сарађују око најважнијих државних и националних питања, а пре свега спољнополитичких. Тешко држави чије страничке вође солирају у контактима са политичким иностранством. Уколико је јачи национални консензус око државних питања, стабилност државе ће бити на вишем степену.

Није цепање партија пуки разлаз сујета, освета заведних, мешетарење иностранства, већ јаловог унутрашњег раздирања и поткопавање политичког споразумевања око темељних националних и државних интереса.

* * *

Двојца теоретичара политичке културе (Алмонд и Верба) смислила су типологију по којој су разликовали парохијалну, поданичку, партиципативну и грађанско/демократску. Недостаје *сигнално конфронтирајућа* (етикетирајућа) политичка култура, са различитим нивоима интензитета. Када пажљиво погледамо неке појединце и организације на политичкој сцени Србије запажамо учестало страничко противљење и сласт сукобљавања по сваку цену.

Почетком 50-их година XX века, Милован Ђилас је одлучио да иде сопственим политичким путем. Верници Комунистичке партије одмах су га проклели, вербално оцрнили као „отпадника”, „издајника” а није требало дуго чекати да га стрпају у тамницу. Седамдесет година је протекло од тог догађаја. Онај ко данас гледа дебату у Скупштини Републике Србије може да чује исте речи. Једина разлика у односу

на Ђиласову судбину је одсуство хапшења и кривичног прогона због политичког деловања. Може ли то бити утеха? Никако. Онај ко говори за некога да је „издајник”, лако ће прећи са речи на дело када се прилика укаже.

Одлука да један део старе партије пређе у нову или супарничку, праћен је речником остракизма који је коришћен против других политичких странака и личности, а потом је преусмерен на дојучерашње саборце. До пре неколико месеци су били следбеници, а данас су они који се међусобно распињу и проклињу! Циљ је облатити одлазеће што више; при том се не мисли на последице свог погромашког језика. Овакве ситуације цепања странке само потврђују постојање нетрпељивости, суревњивости па и мржње међу члановима странке која је притајена, а онда дукне и избаци скривену лагу приликом одвајања. Да ли такво понашање говори о појединим личностима из странке или и о једном слоју српске политичке културе? Могао је разлаз да се одвија демократски нормално. Довиђења, ви својим, а ми нашим путем. То би било у реду.

Ако се данас понавља случај Ђилас без практично-кривичних реализација, онда је то израз једног дела структуре националног карактера. Избор није тежак: или с миром посматрати или се критички односити према њему. Уколико нам је стало до другачије политичке културе, онда се морамо изборити за вредност да излазак из једне странке и формирање друге није издаја већ елементарна *слобода њолићичкој избора* и опредељивања. Неуморним клеветамa за издајство својих некадашњих чланова заправо извргава се порузи слобода политичког избора. Јер, по логици ствари, само вечна и апсолутна верност странци или конкретном вођи, не би била издајство политичког човека. Неће бити издајник ако следи своју слободу да мисли и делује у новим околностима на нов политички начин.

За странке са кореном у народу. Политичке главобоље у српској демократији нису престале са, променом власти у држави, са обарањем „старог режима” и успостављањем „новог”. Један од кључних проблема сваке демократије свакако је начин *репрезентовања* народне воље, односно његових изборних опредељења. У Србији је то питање заповиђено и затурено. Као да је политички посао завршен са организацијом избора и формирањем владе. А видимо да је у прве две деценије вишепартизма само једна влада издржала цео мандат. Да ли смо изненађени? Нисмо, ако знамо на какав начин су владе састављане. Али, то већ говори о некаквој правилности – да свака влада кратко траје.

Имамо ли одговор за образовање владе на скраћени мандат? У највећем делу наше политичке културе, борба за власт се схвата као борба

за владу и парламентарну већину, а не борба за унапређивање општих интереса. Ми имамо довољно политичког сазнања о изборним утакмицама у којима највећи број политичких странака демонстрира опсесију да се удене у владајућу већину. У алавој јурњави на власт учествују странке са кореном у народу и странке које су лидерске, мајушне, са незнатним бројем чланова, заправо стране без корена у народу. Када се преброје гласачки листићи, креће се у коалиције са идејом да се има макар и једна глас више од опозиције, јер то, знамо, обезбеђује већину у парламенту, а самим тим владу. Таква влада нужним начином не може да буде успешна. Не само што мора да задовољи све коалиционе партнере у подели ресорних функција, већ свакодневно прави компромисе и договоре од кадрова, планова и приоритета до одлука. А што већа коалиција, то више компромиса. Што више компромиса то више потмулих и отворених сукоба. Таква влада великих и мноштва малих странака не може успешно да управља друштвеним и привредним пословима. И не само то. Она је скупа, много троши народних пара.

Ако унапред знамо да је вишепартијска влада нужно неефикасна и јалова, зашто се на ту карту и даље игра у српској политичкој игри? Има више разлога за такво понашање највећег дела политичких странака. Најпре, наслеђен је један социјалистички закон о политичким странкама који је свесно подстицао бујање малих политичких странака и тако доприносио порасту партијскополитичког егоизма, а самим тим и дезинтеграционе процесе. Друго, од 2000. године, „нова демократска власт” је рачунала на коалициону владу као баријеру странкама „бившег режима” и тако се определила за било какву власт само да се „бивши” не врате. Тако се догодило да је и помоћ СПС у власти од 2008. године, добродошла.

У опсесији владајућом улогом у Скупштини и влади, највећи број политичких странака је заборавио да репрезентује изборну вољу грађана. Не може бити успешна влада у којој странка са два процента подршке добија важне (шеф дипломатије, на пример) или мање важне ресоре. Та и такве странке никада неће имати ону одговорност према јавном интересу као странке са кореном у народу. Тако, испада да је власт бесконачно међусобно давање уступака коалиционом пријатељу при чему стратешки државотворни интереси узмичу пред ускостраначким захтевима.

Најзад, велика коалициона влада, не само што се бори за два-три гласа већине, за сопствени легалитет већ користи сва медијска и друга средства да скрене у слепу улицу критику проблематичног сопственог легитимитета. Тако, на једној страни игра на жици легалитета, а на другој прикривања нестајућег легитимитета.

Шта да се чини? Ништа велико и ништа специјално. Потребно је само да политичка јавност и политичке странке усмере своју пажњу на *ојшће* интересе политичког живота Републике Србије уместо на ускостраначке. Дакле, је неопходна. Из такве преоријентације уследиће промена правно нормативне регулације политичког сектора друштва (закони о странкама, изборима, финансирању политичке делатности...). У тим условима може се очекивати промена јавне свести о значају политичких странака *са кореном у народу*, о стабилној владајућој већини и влади са две-три странке. Ако буде једна више неће сметати. Не више. Међутим, кључна је промена закона о политичким странкама да би се утицало на стабилну политичку културу. Неопходно је одређивање изборног цензуса. А још прече, одређивање степенастог цензуса: коалиције треба да прескоче више постављене лествицу. То би морао да буде српски развојни политички пут.

„Индивидуални динамизам” Срба. Како објаснити велику разлику између демократских институција у Србији и ауторитарног понашања политичких личности и странака? Борбу за демократске идеје и институције у Србији прати огорчени сукоб између странака и политичких личности. Страначке борбе су почетком XX века, биле праћене физичким обрачунима између противника укључујућу и убиства. Односи између странака су били такви да ниједна влада није могла у потпуности да се посвети привредним и културним циљевима. „Сељачка демократија” је у пракси испољавала висок степен политичке нетолеранције, немаран однос према личној слободи, свемоћ парламентарне већине, а све је то био израз неразвијене политичке културе.

Одговор на питање о својствима политичке културе, може се наћи на трагу онога што је Слободан Јовановић подразумевао под психолошким особинама српског народа. Са индивидуално психолошког становишта Срби су „људи првог покрета”, брзо се одушеве, али брзо се и разјаре, плаховите су нарави. Њихов однос према реалности је одређен „индивидуалним динамизмом” који мало води рачуна о последицама својих одлука, он „не пита шта јесте, а шта није могућно”. Јунаштво, бунтовништво, пркос и несавитљивост стварају извесне самоубилачке црте. У структури српске личности доминира идеализам и емоционално мишљење, а не оријентација на реалност. Код Срба је осећање правде јаче од осећања законитости. „Србин се брзо узрујава на неправду учињену било њему лично или онима који су му блиски. Али он често сматра неправдом и стриктну примену општих законских прописа, при којој се не води рачуна о изузетним околностима сваког посебног случаја” (Јовановић, 1991:574).

Таква личност која се слабо самоконтролише, налази управо у политици погодно поље за испољавање, будући да у тој делатности није неопходна стручна спрема да би се неко њоме бавио или учествовао у њеним играма. Појединац у политику уноси навике ината, ћефа, злобе. Политичка личност у Србији није схватала политику као јавну службу, већ као прилику да самоистицање и материјални добитак. У њој су се плодно развијала екстремна политичка понашања – буне, завере, атентати, убиства, као и политичке личности које су свако начело бациле под ноге зарад власти, али и оне који су у сталној позицији критике власти. Два фактора која су највише допринела спречавању српског јединства и пожељне слоге, по суду Владете Јеротића су балканска расејаност Срба и „нарцистичка омнипотенција”.

Овакве индивидуално психолошке особине Срба условиле су противречан однос према држави. Створена у борби за одбрану слободе, држава је за Србе била највише јемство националног опстанка. Истовремено, у јавним државним пословима изражена је фамилијарност, а осећање правде иде дотле да се неправдом сматра стриктна примена општих законских прописа (Јовановић, 1991).

Развоју виолентних особина српског човека допринела је и суровост турске империје. Милош је, по суду, Слободана Јовановића био геније стварања српске државе са народом анархистичких особина. Бројне хајдучије у време Милошеве власти могу се приписати и етнопсихолошким разлозима. Сваку организацију власти велики Књаз је одбијао јер је то водило стварању закона и подели државних послова.

Са победом уставобранитељских идеја о подели власти између кнеза и савета, владари из династије Обреновић нису испуштали државну власт из својих руку, али нису могли да пониште начела слободе и права. Кнез Михаило је, у прокламацији од 4. септембра 1860. године, написао: „Докле је кнез Михаило на влади нека свако зна да је закон највиша воља у Србији, којој се свако покоравати мора”. Показало се међутим, убрзо да кнез не мари много за прокламацију; био је уверен да ће демократске слободе подстаћи страначки дух и поткопати националну идеју.

Све до 1903. године српски владари ће настојати да државну политику сведу на своју личност. Од Карађорђа и Милоша до краља Александра Обреновића у политичком животу Србије преовладава бирократска власт у којој је покораване претпостављено слободи. Слобода и демократија су нашле своје присталице у младој интелигенцији која се готово са стварањем државе укључује у борбу за њено правно уобличавање. На том таласу политичког мишљења,

будући краљ Србије Петар I Карђорђевић написао је 1867. године у предговору за Милово дело *О слободи* и ове речи: „Свакоме је човеку од природе урођено да буде слободан, те да може одговарати своме позиву овде на земљи. Само слободан човек властан је над самим собом, може развити своја својства, усавршити своје врлине, којима је обдарен и доћи до свести којом ће појмити, познати и вршити свој задатак и своја права, своје дужности. Из слободе чланова једног народа, ниче укупна слобода свих. Као што је слобода унапредила и усавршила поједину личност, тако исто унапређује, развија и усавршава скуп тих личности, цео народ... речју, оно што је подигло човеково достојанство, окрепило снагу народа, све је то плод човекове слободе” (*Срби и демократија*, Зборник, Видици/Доситеј, 1992).

„Индивидуални динамизам” о коме је писао Слободан Јовановић имао је, парадоксално, два лица у политичкој историји Србије. Он је подстицао страст слободе од туђинске власти, али и страст унутрашњих борби за власт.

Српска митопоетска мисао у политици. Основна значења политике у српском друштву историјски су се концентрисала око односа народ – власт (страна и домаћа) а мање око односа појединца и власти, економског интереса и власти. Политика схваћена као борба, а тек узгред као сарадња и компромис, био је онај историјски извор са кога су потекле страсти, суревњивост, вероломност, подвале. За појаву политичке мудрости и разборитих личности није било културно-антрополошких претпоставки.

Поред дејства социјално-историјских фактора у српској политици се укотвила једна особене традиција мишљења о стварности. Митски начин мишљења има дубоке корене у српској култури. У сусрету са западноевропском школом мишљења и политичким установама, српски интелектуалци нису могли да се ослободе „кружног мишљења” (ново се увек враћа првобитном). Млада српска интелигенција у XX веку је мењала патријархалну свест сеоског становништва али је истовремено прихватала језик *мишљеног* разумевања света. „Од тридесетих до седамдесетих година XX века српска интелигенција храни се и паганским духом народне поезије и модерном мишљу филозофа и научника какви су Кант, Хегел, Конт, Дарвин, Хекел, Бихнер и други. На једној страни, релативно брзо асимилише токове модерне грађанске мисли, духови стреме напред.... Али, на другој, као архаични људи, они не могу до краја да се ослободе кружног мишљења, враћања Виду, првобитном претку, чији ће дан ускоро прихватити као национални празник” (Поповић, 1977:142).

Сви облици митског мишљења имају своје порекло у емотивним слојевима људске природе. Митска мисао се храни импресијама, меша сан и јаву, она не мари за разлоге и доказе. Логичку трезвеност и смиреност, мит замењује живошћу и усплахиреношћу. Митско мишљење одговара колективном мњењу док рационална мисао носи печат индивидуалности. Језик мита је сав од слика, стилских фигура, са разливеном семантиком. То је језик у коме се лако повезују нејасноће, противречности зато што га друштвена стварност не обавезује. Мит је неповерљив према критичкој мисли.

У дискусији о митском мишљењу не сме се пренебрећи чињеница да је управо мит најбогатији извор уметничког стваралаштва. Међутим, његова употреба у прагматском политичком животу увек је повезана са ризиком рђаве перцепције у којој се савременост гледа очима прошлости, а истина се изједначава са легендом. Чак и они интелектуалци који су се бавили етнопсихологијом српског народа нису успевали да се критички односе према том облику културе; песма се претвара у стварност, легенда у истину.

Српска митопоетска мисао се корени у Косовском завету, у косовској причи у којој је погидија српске војске уздигнута у колективној меморији као победа у царству небеском. Косово је конститутивни део политичког мишљења и говора српске политике. Без већих сазнајних тешкоћа у српској политичкој култури могу се препознати говор о прошлости (издаја, јунаштво, земља, светли образ) и романтизација колективистичких схватања народа (јединство народа без унутрашњих разлика). Политичке последице форсирања митопоетског мишљења су умањивање значаја чињеница.

У свакој националној култури, митске структуре мишљења поседују мање или више обликотворну снагу. Покушај да се политичка стварност радикално одвоји од мита неизбежно води у неразумевање онога што се подразумева под појмом стварања историје. У крајњој линији такво становиште завршава апсурдним закључком да историја ствара чисти *рацио*.

Шире схваћена култура је део регулисања промене и преображаја жеља, интереса, вредности и потреба припадника нације у политичке програме и ставове. У српској култури митолошка и верска слика света снажно утиче на вредносни и инструментални карактер политичког *праксиса*. Опажајни и вредносни судови политичких личности и политичких организација обликују се под већим или мањим утицајем историјски грађеног митопоетског мишљења.

Српски национални идеал и политичке поделе. Национално јединство је још увек висок политички идеал. Све државе света и њи-

хове владе заступају вредности националног јединства само користе различите речи и синтагме. Неке јасно говоре о националном јединству, а друге користе синтагме попут „грађанско друштво” или термин „држава грађана”. Када се пажљивије завири испод нове реторике, јасно ће се запазити да национално јединство представља један од водећих циљева савремених демократских политика. Може ли неко да покаже државу која се лишава националне интеграције?

Српски народ, као и сви народи света, има своје националне потребе за јединством. Оне нису од јуче, оне су укоренење у његовој историји. Неки проучаваоци српске историје почетну мисао о повезивању српског народа налазе у делу Светог Саве. Сигурно је једно: дубока је традиција мишљења и деловања за вредност националног јединства у српском народу. Да подсетимо на речи Јована Цвијића: „Национални морал и национална мисао наслеђе су дуге историјске прошлости; они су се учврстили као инстинкти који аутоматски одређују понашање сваког грађанина и читавог народа”. На другом месту Цвијић реч „инстинкт” замењује изразом „апсолутна вера”. „Ова постојаност (да освети Косово – З. А.) и апсолутна вера у национални идеал главни је факт у српској историји”.

Јован Цвијић је сматрао да је национални идеал, заправо национално јединство чврсти део српског културног и политичког бића. Нема разлога да посумњамо у закључке нашег научног великана. Проблем, међутим, није у наслеђу идејног и психолошког садржаја националног идеала, већ у променљивом стању разумевања националног јединства. Цвијић није обратио довољно пажњу на чињенице које утичу на политички однос према српском националном идеалу. Како у прошлости тако и данас тај идеал је нападнут из више правца. Размотримо их.

Са појавом политичких партија, национално јединство је постало предмет интересних и идејних *интерпретација*. По природи свог деловања политичке странке деле грађане и друштвене слојеве чиме отежавају дефинисање садржаја националног јединства. У Србији, као друштву релативно високе културне свести, проблем тумачења и одређивања националног јединства су отежавале историјске територијалне поделе српског народа. Разлику између Србијанаца и Срба и данас експлоатишу непријатељи српског јединства, а нађу се српске странке које играју на ову карту.

Не би се смело лако прећи преко ове чињенице. Унутрашња политичка употреба расејања српског народа може наћи упориште у оним искуствима у којима се нација делила на две или више политичких творевина (Источна и Западна Немачка, Кина и Тајван, две

Кореје). Данас Срби имају своје тајванце који легално делују за рачун одрицања дела или поделе нације.

Друго искушење за национално јединство извире из политичких страсти. Уколико у своје деловање уносе више страсти утолико је идеал националног јединства теже достижан. Понекад страсти иду толико далеко да је појединачни интерес важнији од општег. У Србији се данас као и јуче могу запазити крајње необични примери политичког деловања. Јавно наступају политичке вође малих странака који директно раде против интереса националног јединства и истовремено траже од тог истог народа да их подржи у некаквој критици власти (са скривеним сопственим циљевима). Мора бити запањујуће да некакав политички патуљак иде у иностранство и тамо изјави да су „Срби геноцидан народ”, а затим се појави на митинг трибини да говори делу тог истог народа. На исти начин је запањујуће да други политички патуљак изјављује како су Срби „окупирали хрватске територије” (од 1990. до 1995) а онда излази пред тај исти народ да га уверава у „прави” национални интерес. Додајмо овом прегледу и примерак политичара који одлази код агресора док овај баца бомбе 1999. године, да би после разарања дошао да га хушка на власт која не штити његове националне интересе. Са становишта националног јединства природно је да нација остане на окупу, да се повезује и да се не одриче делова своје територије и свог народа.

Трећи напад на национални идеал долази из иностранства. Данас у свету доминира долар идеологија и ширење власти нових господара света – демократских држава Европе и Америке. Ове две силе цепају нацију изнутра. Новац треба да поткупи људску слабост, он рачуна на коруптивну људску природу, а инострана (западна) власт на стварање послушника и климоглаваца. Долар и страна власт нарочито лако нападају мале нације, али ни велике нису ван домашаја. Национално јединство Срба се нашло на удару у неповољно време, у време када већина нација и држава добровољно улази у аранжмане који под маском људских права, демократије и грађанског друштва омогућавају нову хијерархију власти и богатства у међународним односима.

У сусрету са новим нападима на национални идеал јединства, сваки народ и његова политичка елита одговориће онако како мисли да треба. Неки ће се препустити денационализацији, други ће постати део велике политичке глобалне робне куће, трећи ће симулирати национално јединство. Што се тиче српске нације она треба да ангажује свој политички ум који ће се позабавити степеном и обликом сагласности око основног националног интереса. У новим међународним и економским условима национално јединство може

да се одбрани општим договором око границе испод које политички борци за власт неће ићи. Србима је потребно политичко деловање за национално уоквиравање унутрашње борбе и консенсус за однос према спољашњим иностраним (Западним) интересима, захтевима и притисцима. Национално јединство је потребно да би држава имала свој социјални, емотивни и културни темељ и да би нам таква држава обезбедила права.

Непријатељства у српској политици. „Наша трагедија народна заиста не долази од ратовања са непријатељима спољним, него од опеване тзв. народне неслоге”. (Црњански, „Снага липљанског звона”, 1933). Политичке разлике између појединаца или организација испољавају се на три начина: сарадња, конкуренција, непријатељства. Ова трећа разлика је опасност за национално јединство и слободу. „Политичко разликовање је заправо разликовање између пријатеља и непријатеља”. Ову чувену реченицу, записао је Карл Шмит филозофски ум немачког тоталитаризма. Она је изражавала политичко стање у надирућем националсоцијализму Немачког Рајха, дакле у оквиру унутрашњих политичких односа. Схватање политике као непријатељства остварено је и у стаљинизму, такође у оквиру једне државе. Практичан исход таквог схватања политике био је успостављање политичког монопола једне партије. Резултат хостилизације унутрашње политике ових двају система владавине нужно је водио у рат за уништење или покорвање унутрашњег и спољашњег непријатеља.

Социјални и политички критичари хостис политике, веровали су да је појам непријатеља карактеристичан за тоталитарну политику и да је искључен из демократске политике. У теорији је то тако, међутим оно што је тачно у теорији не мора да буде и у пракси. Историја демократије показује да је схватање политике као непријатељства и њено својство, с том разликом што се непријатељства законски пацификују.

Уочљив је прекид политичке комуникације између неких српских странака; основно средство демократске политике – дискусију и аргумент користе „актери глувих”. Уместо аргумента анатемисе се противник као непријатељ. Појачавање слике непријатеља обавља се савременим масовним медијима: противник се блати најтежим речима. „Вербални рат” оставља дубље душевне трагове од физичког; овај други има своје ограничено време трајања, док онај први може да се одвија без граница.

Откуда толика политичка нетрпељивост у Србији? Једно објашњење треба тражити у природи демократије. Овај политички поредак свакако је алтернатива тоталитарном и антидемократском у коме

се гуше слободе и права човека и народа. Међутим, и он има своје друго лице. Бертранд Расел на пример, тврди да је „завист основа демократије”, да је под плаштом једнакости проширен распон зависти (свако сваком завиди у разним областима живота). Затим постоји тенденција слабљења ауторитета власти, слаби врлина дисциплине и послушности зато што јача индивидуалистичко схватање живота.

Завист је велико људско зло које је довело до крупних раскола, сукоба, свађа и омраза. Није завист такмичење које покреће здрава, стваралачка мотивација, већ је рушење, уништавање, острашћеност, неразумно негирање другог. Човек који завиди, „љути се на другог због његове среће, њега сваки туђи успех води ка огорчености, врлина другог мучи га као рана на срцу, испуњава га гнев оног који нема према ономе који има, стално осећа јарост недовољно поштованог човека” (Иван Иљин, 2010:72).

Друго објашњење налази се у српској етнопсихологији. Поред зависти, у политичкој класи препознаје се и ћеф, инат, пркос. „Нема ничега отужнијег него када се у политичким питањима место мозга, пита завист и инат”, приметио је Милош Црњански 1935. године.

Основне последице доминације *осећајној мишљења* у политици су у томе што се не рефлектују практичне последице политичког става. Емоције у политици дају предност импулсу, инстинкту, вољи и не маре превише за остварења и оно што ће уследити у пракси. Непријатељства и пријатељства у националној политици се најчистије кристалишу у временима великих изазова и претњи државној целини и националном интегритету. Ево како се непријатељство у српској политици испољило током 1999. године у којој је НАТО бомбардовао Србију. Језик опозиције био је пун претњи према власти: власт је „фашистичко-комунистичка коалиција”, „опозиција не признаје закон”, „за месец дана гнев грађана могао би да изгуби контролу”, „режим пендречи и хапси”, „удавићемо га (Милошевића) као змија жабу”, слогани- „усташе”, Црвена бандо, „идите на Косово”, „Убице”, „гори од најгорих непријатеља” („Србија у дневним новинама током 1999. године”, Зоран Аврамовић/Миодраг Ранковић, „Српска слободарска мисао”, бр. 3, стр. 423-479, 2000).

Каква је политичка солидарност опозиције у условима непријатељске иностране војне претње? Како су се политички понашали лидери опозиционих странака у таквим околностима? Два су основна политичка става опозиције у Републици Србији: обезвређују сваки напор власти да одбрани државу, острашћено критикују власт, не-критички према западним политикама. Тако се заступа „јединствени циљ а то је промена власти”, „тероризам нестаје после споразу-

ма”, „власти мањка храброст”, „српски преговарачи некомпетентни и неискусни”, „Аутономија за Војводину”, „за демократизацију Србије”, „власт неспособна да нађе решење”, „У Србији је као у време Турака”, „Гласамо за Париз”, „Милошевић и даље неозбиљан”.

Политичко деловање власти у том раздобљу било је усмерено на отпор и критику западног иностранства, њихове политике према Србији и Косову и Метохији. Заступају се ставови против војне претње НАТО пакта, против доласка страних трупа на Косово. Једном речју, политичке странке на власти одлучно бране начело суверенитета, а опозиција се понаша непријатељски више према „својој” власти него према НАТО владама! Чудно!

Антипатриотски и патриотски политичари у Србији. Грађани сваке државе имају различите односе према колективним вредностима. Човек има потребу за припадношћу, која укључује неке сазнајне, емоционалне, мотивационе чиниоце. Његове примарне заједнице припадања су породица и нација, а затим отаџбина, држава. Отаџбина обухвата народ и мањине, културу, историју, територију (природне ресурсе). Ове колективне вредности опредељују мишљење и понашање појединаца и група у чијој су основи љубав, наклоност, поштовање државе и нације.

Међутим, „припадност” колективним вредностима може да буде другачија. Могућна су појединачна и групна понашања одбацивања примарне припадности или преласка на друге форме – регионалне или глобалистичке припадности. Одбацивање отаџбинских вредности испољава се у различитим облицима: од равнодушности до мржње према свом народу и држави. Овакав однос према колективним вредностима именује се различито: антипатриотизам, аутошовинизам, родомирски, аутоколонијализам.

Постоји и трећи однос према колективним вредностима који није чврсто опредељен у опозиту патриотизам–антипатриотизам. То су колебљиви односи у значењу мало једно, мало друго, али и прелазни, када се трајније отискује од једног према другом. Изостаће разматрање овог трећег односа према колективним вредностима, али један пример ће бити довољна илустрација. Милан Стојадиновић, председник Владе Краљевине Југославије од 1935. до 1939. године, био је свакако патриота у државном и националном смислу. Са избијањем рата он доживљава горку судбину, најпре је интерниран, а завршава у Аргентини, у којој је нашао заклон и одбегли председник усташке НДХ Анте Павелић. Без обзира на то ко је аутор иницијативе сусрета, он 1954. године склапа споразум са усташким поглавником о раздијању и подели Југославије на три дела, са уверењем да је то „је-

дини начин да се коначно стане на крај међусобном уништавању”. Тај поступак је дубоко антипатриотски. Склапати било какав споразум с челником геноцида над Србима 1941.–1945. године типичан је акт против сопственог народа. То је пример како мутира патриотизам. У младости си патриота, остајеш патриота, касније постајеш антипатриота, или се крећеш од једног до другог понашања, зависно од прилика.

Искорењени Срби лутају светом реално или у машти, као увели листови на ветру, препуштени свом егоизму, без свести о припадању, без колективног самопоштовања, а патриоте су везане за земљу, природу, историју, културу, породицу, Бога, народ, државу, нацију у којој су рођени.

Патриотизам и национализам су облици родољубља. То је одређена врста лојалности колективним вредностима. Значења ових појмова нису истоветна, али ни дубоко различита. Разликују их интензитет осећања и рационалност ситуационих ставова према страном. Патриота наглашава поштовање (љубав у Фромовом значењу) државе у којој се негују националне и грађанске вредности, а националиста је привржен превасходно вредностима нације, њеној традицији и политичким снагама које изражавају и бране те вредности.

Патриотска мисао и понашање су манифестација привржености нацији и држави. Патриотизам је морална и политичка вредност која показује бригу за опстанак и развој сопствене нације и државе. У том смислу, основне вредности за патриотско мишљење и понашање су *колективна слобода и независност*. Црњански пише да је на Крфу видео крстаче на којима није било имена, већ само две речи „правда и слобода” („Крф, острво смрти”, *Време*, 1925). Али није довољна прокламација ових вредности, већ и њихова одбрана, а то значи да се у неким историјским ситуацијама мора поднети жртва – она је увек тежа од жртве за личне интересе. Жртва је део моралне патриотске свести.

Антипатриотизам је супротност патриотизму, то је диспозиција за одређене облике индивидуалног и друштвеног понашања који се концентришу у негативним ставовима према нацији и отаџбини. Оно што их разликује од патриотског свакако је супротна вредносна оријентација или скуп вредности. Општа одбијајућа оријентација антипатриоте према сопственој нацији препознаје се на два нивоа мишљења и деловања: 1) *одбацивање* националних интереса; 2) *небрига* за унапређивање националног *развоја*.

Ако се одбацује патриотизам, за коју вредност оптира антипатриотски субјект? Или, за индивидуални егоизам или прибегава одбрани вредности неке друге нације, државе, вере. Антипатриота *не*

брани слободу, интeиришeи и идeнтийишeи нације од спољних снага које је на разне начине угрожавају. Он се залаже за увозну слободу или слободу коју дефинише инострани чинилац. На другом месту, не држи превише, заправо никако до *независности* државе и нације. У случају Србије на прелазу из другог у трећи миленијум антипатриоте се отворено залажу за преузимање свих вредности, стандарда, идеја која долазе са Запада. Наметање и захтеве из центара западне моћи они отворено подржавају. Спремност на *жриву* за слободу, правду, истину нације и отаџбине, нешто је што антипатриота не познаје.

Дакле, антипатриота је равнодушан према спољашњем угрожавању слободе, независности и идентитета нације, али је активан (хиперактиван) у критичко-нихилистичком односу према политичким групама и појединцима унутар нације који бране патриотске вредности. Анализа антипатриотског мишљења и понашања показује да су ове вредности део егоистичких вредности (супротно – алтруистички). Они дају искључиву предност личним користима над интересима сопствене нације и одбацују сваку помисао на жртву за општу ствар. И када је реч о моралној страни ове друштвене групације, мора се приметити да користе сва средства за своје циљеве без освртања на лично и национално достојанство (Аврамовић, 2009).

Неке основне црте антипатриоте су: мржња (или нетрпељивост) према сопственој нацији, хладни прагматизам, осећање самодовољности, „моја осећања, моја водиља”, тражење ослонаца у иностраном, (не)прикривање својих мотива. Међу њима има и оних који су конституционално против свега у средини у којој су рођени и живе. Друга групација антипатриота не понаша се екстремно, већ променљиво, у складу са ситуацијом и друштвеним догађајима. Њих покрећу градивост, похлепа, жеђ за угледом, сујета, завист, али и ауторитет, моћ.

Дакле, антипатриотизам је скуп идеја, пракси, вредности и „прича” уграђених у критичко-деструктиван поглед на сопствену нацију и државу. Реч је о: 1) негативном односу према вредностима сопствене нације и државе; 2) негирању њеног значаја за васпитање и образовање младих чланова друштва; 3) давању предности другим државним и националним интереса на рачун сопствених; 4) спремности за ангажовање у личној или инострану корист.

Са становишта самоперцепције, антипатриота неће пристати на такво именовање, већ ће смело тврдити да су његов рад и мисао прилог националном интересу. Другим речима, и он је за слободу и независност, али их тумачи на другачији начин. Такав став, међутим, треба мерити *последницама* које он производи у колективном животу нације.

Антипатриотизам (аутошовинизам, аутоколонијализам, мржња према сопственом роду) није политичка и друштвена појава која је била типична за Србе и Србију. И у другим нацијама, посебно у јеврејској и руској, појављују се веће или мање групације аутошовиниста. Српски антипатриотизам је само један од облика у историјском и актуелном односу појединаца, друштвених група и политичких партија према држави и нацији. Шовинизам према другим нацијама окреће се према сопственој. Дубока је историја српске самомржње и антипатриотизма. Можемо да пођемо од Косова, од Вука Бранковића па до Вујице, убице Карађорђа, па универзитетског професора Милоша Богићевића у Првом рату, па Добривоја Видића и Родољуба Чолаковића у Другом рату итд. Застанемо у време после Дејтона, у време када је тајно, а после јавно, почео западни, НАТО десант на Србију.

Објекти патриотизма су територија (природни ресурси), култура, историја, држава. Одбрана од спољашњег угрожавања вредности, слободе, независности државе и идентитета нације готово је природна. Супротност оваквом односу према сопственој нацији и држави, колективним вредностима, становиште је антипатриотизма. А критичка анализа антипатриотизма у оквиру српске нације може се разумети као допринос националном и државном самосазнању.

Регионални Срби и неСрби против Срба и „српског света”. С раздијањем СФРЈ једно питање је нарочито погодило Србе, заправо делове српског народа који су живели у некадашњим југословенским републикама. Процес државног осамостаљивања Словеније, Хрватске, БиХ, Црне Горе и самопроглашене НАТО државе Косово и Метохија морао је да суочи Србе који су остали у овим новоствореним државама са избором: бити привржен матици или остати лојалан новим национално сепаратистичким властима?. За политички слој Срба у тим државама морало се поставити питање *издајсџива и ња-ириотизма*. Да ли учествовати у новој власти или одбацити понуду? Док је трајао ратни сукоб, они младићи и припадници српског народа који су стали на страну несрпских војних одреда од Словеније до Косова и Метохије (ако их је било) направили су избор – борити се против српских војника који су бранили најпре уставни поредак СФРЈ, а потом национална права и слободе српског народа или стати на њихову, српску страну. Такви припадници српског народа фактички су радили на остваривању политичке и националне дезинтеграције српског народа. Да ли је то била издаја? У приватном животу овај појам означава гажење задате речи или изневеравање (поверења) заједничких интереса ужег колектива. Други, тежи облик издаје свакако је оно деловање које угрожава интересе државе и њених институција

(војска, привреда) или нације тако што се помажу циљеви и планови других држава и нација. Деловање у корист друге државе и нације, а на штету сопствене, историјски је попримало различите тајне и јавне форме. Овде се разликује издаја у процесу преломног *стварања* нових држава (1990) од републичких граница, а то је другачије стање од данашњег (2022) деловања припадника српског народа у међународно признатим републикама – државама.

Двадесет година касније, према истраживањима Напредног клуба, статус два милиона припадника српског народа у већини суседних држава је трагично лош, а најгори је у Хрватској, Црној Гори и Албанији. „Срби немају ни основна права, могућност школовања на свом језику, а због све већих притисака прети им асимилација” (Dva miliona Srba u regionu trpi teror, Press, 20. 8. 2011).

На рушевинама СФРЈ, српски народ се суочава са наслеђеним и новим мржњама политичких елита и делова јавности у околним државама, бившим републикама као и неким облицима српске самомржње. Мржња према Србима је била најшира и најдубља међу политичким Хрватима (старчевићевци у XIX веку), а нове мржње се јављају у Црној Гори, у БиХ (муслимани, Бошњаци) и међу косовским Албанцима. У корене и разлоге такве мржње овде не може да се улази, али може у оспоравање њихових настојања да се српска култура у целини, на простору Балкана, обезвреди, узурпира и забрани. Велики проблем за српско културно и духовно јединство стварају политичке власти и њихова интелигенција у новоствореним државама. У Хрватској, Црној Гори, Босни и Херцеговини, и НАТО држави Косово, српска мањина је на удару већ тридесет година. Оспорава се Србији и српским мањинама у новим државама сваки облик културног повезивања са реториком о опасностима „српског света”.

У распону времена од раздијања СФРЈ, па до 2022. године воде се спорови међу Србима и њиховом политичком, националном и културном елитом да ли су нека политичка понашања издајничка или се могу другачије именовати. Ово се односи пре свега на политичке Србе који су остали у бившим републикама за време процеса дисолуције СФРЈ. Доказе за ову тврдњу лако је открити у јавном деловању српске интелектуалне елите од 1918. до 2020. године. Од појединаца који су јавно саопштавали своје ставове о гресима и кривици Срба до организованих наступа са страним финансијским средствима дато је и превише доказа о нетрпељивости према сопственој нацији, њеним истакнутим личностима, традицији, обичајима.

Политички Срби који су одбацили *хрвајску* државност 1990. године, сматрали су да су они њихови сународници који су заступали

идеју кооперације Срба с Хрватима прешли на страну издаје. У тренутку међународног признања национално интегративни Срби су напустили Хрватску. Они Срби који су остали одбацивали су критику за издајство и образлагали своју одлуку да је то био једини преостали начин да се заштите од хрватске асимилације и нестанка Срба с тих подручја. Двадест пет година после „Олује” и „Бљеска” међу Србима који су остали у Хрватској воде се полемике о томе да ли су успели да заштите српство у Хрватској. Истраживање УНХЦР-а показује да је од 120.000 Срба који су били регистровани као повратници у Хрватској свега 60.000 остало у њој да живи. То је јасан показатељ да нису имали нормалне околности да остану.

О српској издаји у БиХ може се говорити само као појединачним случајевима. Било је Срба који су се борили на страни муслимана и Хрвата, било је Срба који су били против тежњи српског народа за слободом и националним правима. Можда су сматрали да је то правично опредељење. Ако искључимо материјалну корист коју су имали од тога, онда њихова издаја постаје морални проблем. Да ли су чинили правичну ствар? То би значило да циљеви за који се борио српски народ у БиХ нису били за опште национално добро, нису били исправни.

Наравно, овај аргумент је неодржив већ и по самом броју присталица. Ако је огромна већина припадника једног народа слободно изгласала своје националне интересе, а друга малобројна страна то одбацила, онда је свако другачије понашање у време расплета и настајања независне БиХ морало бити жигосано као издаја. Таква ситуација је другачија од следећег Босне, када је БиХ као држава стабилизована како-тако у међународним оквирима. Они Срби који сарађују с муслиманима и Хрватима у Федерацији нису издајници, већ политички Срби који напосто не делују у корист српског идентитета, Срби који не доприносе целини српских интереса.

У Уставу Краљевине Црне Горе из 1910. године, писало је да је то држава Срба у којој је преко 90% становника било српске националности. За само 90 година један повећи број Срба преобратио се (преко Југословена) у Црногорце, тако да се 2011. године, према попису становништва, 33% изјашњава као Срби, а 40% говори српским језиком.

Како је дошло до црногорчења Срба? Из неостварене жеље краља Николе Петровића да Црна Гора буде српски Пијемонт потекао је зеленашки покрет који се угнездио у комунистима, Југословенима, да би се под владавином Мила Ђукановића упутио у антисрпство и ново црногорство. Таква чињеница је за научна проучавања. Стварање новог идентитета после сто година. Некадашњи Срби постају Црногорци.

Овај сепаратизам Црногораца, некадашњих Срба, може се објаснити нарцисоидним менталитетом, али и политичким и идеолошким кретањима која су потпомагли антисрпски суседи. Они су делом израз оне политичке струје у новијој историји Црне Горе која се хранила ирационалним антисрпством и монистичким националним идентитетом, а делом, интензивним радом евроамеричких архитеката нових држава (за сада) на Балкану.

То издајство је једним делом извршено оштром антисрпском политиком црногорске власти од средине 90-тих година. Ствара се и подупире црногорска православна црква, ствара се нови језик и додају два слова, избацују се из програма за основну и средњу школу готово сви српски, а убацују црногорски књижевници за које ни њихови укућани не знају да су књижевници. Како је дошло до националне дезинтеграције? Црна Гора се осмишљава на другом противсрпском народносном темељу иако би обнова државности могла да се несметано одвија и на српском етничком темељу. Политичком конструкцијом нације ова држава се ствара мерама потпуне присиле и пропаганде, националним инжињерингом, непрестаним идеологизовањем свести наших нараштаја, каријерним унапређивањем на које је осетљива сиромашна и славохлепна црногорска средина. Како ће се та издаја националног наслеђа остваривати у будућности Црне Горе – загонетно је питање. Могућни су различити сценарији: 1) или ће се покидати све везе са српством; 2) или ће се борба Срба и Црногораца наставити; 3) или ће се, што је мало вероватно, поново ујединити.

Косово и Метохија и национално политичко понашање Срба у покрајини и ван ње нарочито је значајно за нашу тему. Да ли се неки Срби тамо и овде понашају издајнички? Зашто је ово питање од далекосежног значаја за националну и моралну свест српског народа? Чињеница да је КиМ одузето из уставног поретка Републике Србије уз помоћ НАТО војске, да би је потом косовски Албанци прогласиле државом, као и то да Србија није признала такво отимање, чини ствар са издајом јасније и мање проблематичном у односу на друге примере савремене српске издаје. Косово и Метохија нису у систему ОУН, то је државна творевина коју Срби не признају и то су околности кључне за наше разматрање. Срби који живе на Косову и Метохији су пред избором – да прихвате, од Србије непризнате, институције вештачке државе или да одбију сваку сарадњу с таквим институцијама. Да ли су они који после 2008. године улазе у албанске институције на Косову издајници или нису? Ако нису, како дефинисати њихово деловање? Да ли се таквим понашањем доприноси напору српске нације за опстанком и државном суверенитету?

Најпре, Косово и Метохија је део државе Србије, који су признале као независну државу неке државе, али не и Србија. Дакле, чињеница да КиМ не признаје Република Србија ставља сваког Србина на КиМ који учествује у сепаратистичкој влади у позицију противника националној целини. Да ли постоји неки други појам (издаја) за овакво понашање?

Национално (дез)интеративни однос према сопственој нацији и држави јавља се у одређеним друштвено-историјским раздобљима, а то су пре свега времена мира и рата. У *миру* национална интеграција је израз одређених интереса и неких вредности у значењу пожељности. Интереси су материјални, политички, психолошки. Облици мишљења и понашања усмерени су на нормативна и вредносна средства повезивања. Полазна тачка деловања антисрпских политичких образаца у миру је подривање вредносних темеља националне заједнице. Они треба да буду полуга за некакву, западнолику трансформацију српске нације. Постоји висок степен сличности унутарсрпских, спољносрпских и несрпских регионалних оспоравања српског културног и националног јединства.

Национално раздвајајућа мисао и понашање појављују се и у *рајним* раздобљима. Када анализирамо њихово деловање током XX века упада у очи чињеница да су се у току и после ратова Срба са непријатељима увек појављивали појединци, групе и странке које су осуђивале сопствени народ: после 1918, после 1945, тако и после 1991. односно 1995. и 1999. године.

Одговорност грађана за политички избор. У демократском поретку централни значај за стабилност друштва и државе има однос грађанина према институцији политичког избора. Ову чињеницу често прикривају они који се отимају за политичку власт. Ловци на политичке улоге у држави труде се да себе представе као оне око којих се врти живот грађана и од којих у крајњој линији све зависи. Треба само послушати неке говоре претендената на политичко лидерство па утврдити висок степен месијанства који себи приписују.

Грађани на пет начина учествују у политици: а) професионалци (живе од политичких послова); б) политичари који живе за политику (партијска егзистенција); в) повремени политичари (гласачи); г) политика као споредно занимање (саветници); д) деловање у политичкој јавности (интелектуалци и грађани). На пет начина се и политички мисли. Карл Манхајм у књизи *Идеологија и утјојица* (1968), разликује пет стилова политичког мишљења: бирократско (према прописима), историјски конзервативизам (органско а не организовано ствара догађаје), грађанско-демократски (интелектуализација ми-

шљења), социјалистичко (структурна социјална подлога политичких догађаја), фашистичко (акција масе; вођа господари тренутком).

За предвидив и миран политички развој друштва нису толико важни значајни и безначајни политички вођи колико поверење грађана тј. легитимитет избора. Излазак грађана на изборе за политичке представнике од највеће је важности за живот целокупног становништва. То је један изузетно одговоран чин, а не пуко гласање да би се испунила „грађанска дужност”. Свако од нас који излази на изборе преузима одговорност за добар или рђав развој друштва; опредељујемо се у крајњој линији за политичко добро или зло. Зрела и одговорна нација трудиће се да изабере добре циљеве, оне политичке вредности које ће обезбедити сигурност, мир, развој и слободу за све њене припаднике.

Померање одговорности према појединцу који бира политичку власт у држави, значи да он мора добро да отвори очи за гледање политичке сцене и оне који се на њој појављују. Одговоран грађанин не сме да дозволи да га обману или преваре они који хоће власт. У крајњој линији, у политичком животу могу да се појаве свакојаке имитације и протуве али грађанин је тај који даје мандат владања. Као што у другим областима живота постоје преваре, лажи, илузије и видовњаци, тако и политички послови нису имуни од рђавих, неспособних и неморалних људи. Отворимо очи према онима који хоће власт у Србији! Морамо на време да распознамо ко је ко и шта хоће у политици да не би било касно.

У политичкој утакмици требало би да пресуде квалитет личности и партијски програм. Одговоран политички избор подразумева образовану, интелигентну, моралну личност, а изнад свега личност која је одана општим интересима народа. Међутим, на српској политичкој сцени појављују се и личности без ових квалитета. Међу њима има оних који немају знања о политици, који немају никакав појам морала, који су заборавили на лично достојанство. Ту су и велемајстори конвертитства, они који мењају партије као чарапе. Док су неки робијали зарад демократије и слободе они су градили (комунистичке) каријере и свој висок материјални положај. После 1990. године, имају образ да вређају оне који су дали жртву за остварење демократије и слободе у Србији. Не могу се заобићи ни смутљивци, преваранти са лепим лицем; вешти су да обмањују грађане. Понекад их није лако открити. Колико је важна политичка свест грађана-бича!

Највећа опасност прети од оних претендената на власт који дају предност иностраним, а не домаћим интересима. То је исто као да

више волите туђе дете него своје. Неприродно, зар не! Они прихватају сваку критику Србије из иностранства, поистовећују се са њом и наравно, претпостављају је домаћим интересима. Другим речима, неко ко прима савете из западних канцеларија, ништа друго не ради него наставља зло које су те канцеларије нанела српским националним и државним интересима. Зар поклонити политичко поверење на изборима таквим „представницима” грађана? Онима који формално представљају грађане Србије, а суштински инострани, западни интерес!

За интегритет нације и државе нису толико одговорни политички претенденти на власт колико грађани који дају мандат управљању државом. У Србији делују и они који се отворено залажу за цепање националног бића, они који нас враћају два века уназад. Демократија им је омогућила да делују, јер демократија поштује и право фантаста и оних који делују против темељних националних интереса. Та реакционарна политика не мора да се забрањује; њој грађани треба да окрену леђа. Јер, уколико један или неколико њих нема интереса за целовитом нацијом, народ има и зато треба показати одговорност у чину избора.

Међу јуришницима на власти налазе се и они који галаме, вичу и урлају. Улични митинзи су добра ствар да покажу колико је ко грлат и колики товар увреда може да саспе на политичког противника (непријатеља?). Оно чега се политички васпитан човек стиђи, митингаш говори. У тој бујици „крика и беса” не може се разабрати ниједна конструктивна идеја, ниједна разумљива политичка визија. Шта говорник хоће? Ко то зна? Вероватно ни он није свестан својих речи. Осим сипања отрова на власт ничег разборитог ту нема. Није мали број оних митинг политичара који ће изгубити посао „опозиционара” када све ово прође. Ко ме ће они тада да трују живот?

Најзад, грађанима покушавају да подвале на изборима за установе власти и они који стално хоће да буду „опозиција” и то демократска. У Србији делују партије које у вертикалној подели власти управљају на локалном нивоу. Они су опозиција на републичком али нису на локалном. Искуство са овом влашћу показује две ствари; најпре, они су се удружили да би дошли на власт, а потом раздружили. Све ове чињенице показују да је локална власт преокупирана сопственим положајима. Друга ствар се тиче њене демократичности. Нема потребе да држе лекције о демократији већ је најпречи задатак да направе рачун свог управљања јавним пословима.

Овлашни преглед претендента на власт у Србији показује да се наши грађани суочавају најдиректније са питањем сопствене поли-

тичке одговорности. Они су ти који дају мандат за политичку власт на демократским изборима. Они су ти који брину о целовитим интересима народа, о његовој слободи и националном достојанству, о његовој историји. Политичке елите пролазе, а народ са својом историјом и културом остаје.

Политичко понашање српских грађана. Политички живот се одвија у троуглу власт, опозиција и грађани (друштвене групе). Државна власт мора да мисли на интересе и потребе грађана, опозиција се труди да одмогне власти или да буде успешнија, а грађани, они треба да бирају и смењују власт. Овакав дизајн чинилаца политичког живота зависи од националне политичке културе и традиције. У неким државама, политичка власт се разумева као јавна служба или служба народу, а у другима се власт схвата на фамилијаран начин, заправо као приватна ствар.

Какав је однос грађана и политичке власти у Србији? Власт је дежурна мета критике политичке опозиције. Неке партије отворено траже да грађани непрекидно критикују власт. Није проблем у праву грађанина да критикује власт већ се ради о томе на какав начин он то чини. Дакле, како српски грађанин критикује власт или, како је подржава и брани од напада. У српском друштву политички профил грађанина није изграђен. Тачније, српски грађанин у политици је саткан од противуречности. На првом месту, наш човек је неповерљив према власти али није далеко ни од поверења. Сумњичавост се преплиће са оданошћу. Овакав амбивалентан однос према власти произилази из моралне неизграђености, односно из неке несигурности нашег човека која га гони на јавно и приватно незадовољство. Често ће рећи да је против власти, а у себи јој даје подршку.

Други тип политичког понашања српског грађанина комбинује анархизам и смиреност. Етнопсихолози су сагласни у тврдњи да су Срби виолентни, брзи у покрету, људи првог потеза. Међутим, као и сви други људи и српски човек је човек страха, стрепње, бриге, наде и очекивања. У конкретном политичком понашању он комбинује страх и анархизам. Он критикује власт без икаквих правних обзира, из њега пробија нагонска, ирационална критика лишена моралних вредности. Неочекивано висок степен агресивности у критици власти испољавају критичари власти. На другој страни политичке улице су страхљивци, они који ћуте.

Трећи круг политичког понашања грађана у Србији оцртавају они који се руководе општим и личним добром. Овде је највећа загонетка опште добро Србије. У свакој заједници опште добро се изражава посредством владајуће партије или коалиције партија. Грађа-

нин који подржава власт мотивисан је или идеалима нације и државе којој припада или неким општим интересом. Он се приклања власти зато што рачуна да ће остварити добро за народ и државу. На другој страни налази се онај слој грађана који се руководи искључиво личним добром. Он критикује сваку власт уколико није остварио своје, превасходно материјалне циљеве. Хоће још пара, хоће још кућа, хоће увек више. То је себичан грађанин који по природи ствари мисли само на себе.

Четврти тип грађанске критике власти је најпроблематичнији. То је једна разорна критика власти без моралне самосвести. Тај наш грађанин оптужује власт да краде, да су лопови, а при том сам поткрада друштвено предузеће у коме ради. Користи друштвена средства за рад за своје потребе, не одлази редовно на посао, бави се приватним послом и задржава радни статус. При свему томе, он жестоко критикује власт као лоповску.

Пети тип критике политичке власти донекле је наслеђен. Током самоуправног социјалистичког раздобља власт је васпитавала грађане да очекују од државе или комунистичке партије да им задовољи основне потребе – стан, каријеру, запослење, бесплатне јавне услуге. То је била старатељска концепција власти. Са преласком на демократски тип државе у којој долази до одвајања државе од грађанског друштва мења се и положај грађанина. Он је све више у позицији да сам тражи решења за свој материјални и друштвени положај, он постаје „ковач своје среће”. Та промена је болна и потребна је једна или две генерације да се то промени.

Са становишта политичког понашања грађана догодиле су се моралне контрареволуције. Они покорни грађани социјализма који су добро профитирали због своје идеолошке лојалности, не ретко бивши комунисти, нагло су се одрекли свог уверења и приклонили „демократској опозицији”. Све су стекли у бившем режиму. После 1990. године, неки су постали острашћени критичари власти.

Грађани који себе називају интелектуалцима, „елитни” су критичари власти. То су високообразовани грађани са карактеристичним мешањем у све јавне послове. Један политички ангажован слој у партијама или у грађанским асоцијацијама стално и жестоко критикују власт, а понекад и српски народ. По циљевима то су слабе критике, није јасно шта оспоравају осим власти као такве, то је критика ради критике, изражавање личног незадовољства. Десет година дуге санкције учиниле су да се слој интелигенције највише оштетио у материјалном смислу. За квалитет критике ова чињеница не мора да буде од пресудне важности. Међутим, постоји и други мотив непрекидне,

троеценијске критике власти: слаб национални идентитет. У условима иностране демонизације српског народа један круг интелектуалаца се дистанцира од свог народа и своје власти. Прелази на страну непријатеља.

Овај кратки преглед политичког понашања грађана у Србији опомиње нас да подела на власт, опозицију и грађанина није увек на штету власти. Скретањем пажње на власт губи се сва сложеност политичког понашања грађанина. Власт се по дефиницији излаже сталној критици. Али, ни грађане не треба поштедети критике.

Туристи у српској политици. Политика и политичари у Србији као и у другим културама деле се на две главне групе: идеалисти и реалисти, чиста воља и одговорност, знање и незнање, разумни и острашћени, патриоте и антипатриоте, политички мајстори и шегрти.

У Србији увек има неких изненађења када се неки тип из ове две групације појави у политичком животу, а посебно политички анонимуси. Реч је о изборима за представничка тела и политичким личностима које се кандидују за места у органима власти. На њима се може уочити једна појава која се понавља од увођења вишестраначких избора. Претенденти на скупштинске и председничке функције су страначки активисти и функционери али и они који се или први пут појављују на јавној сцени или они који су изненада из једне делатности нагло прешли у политичку.

Професије ових других су коренито другачије од политике. У политици човек делује, бави се непосредним интересима, брзо уочава проблеме и хвата срећан тренутак. Политичар делује на основу смисла за чињенице: познаје људе, ситуације, институције. Бори се за власт и утицај. Свако ко хоће да се бави политиком мора да се прилагоди њеним карактеристикама. Са становишта професионалног знања ближи је политичкој компетенцији правник него свештеник или књижевник.

Од велике је важности да ли се неко бави политиком због славољубивости, материјалног богатства, воље за влашћу или да би унапредио опште добро. Са сазнањем мотивационе стране политичке личности лако ћемо закључити да је онај коме је опште добро грађана примарно бити ближе компетенцији од оног који се крије иза политике и жели да помоћу ње задовољи друге потребе.

Не могу да се одрже избори у Србији било ког нивоа власти, а да се не појаве анонимуси или преносиоци стручног ауторитета у политичке воде. Када се у трку за председника Републике укључи личност за коју нико није чуо осим шире родбине и комшилука, то може изазвати шале и духовите коментаре. Ми можемо такве кандидације

да оправдамо општим правом грађана да се боре за функције власти. Проблем, међутим, није у општем праву на политичко деловање. Ради се о томе да такве личности кваре политичку културу у смислу слабљења професионалности јавног посла. Свака делатност садржи више или мање стручности. Значи, потребно је одређено знање, вештине, карактеристичне способности, радно искуство, професионална етика. Када је реч о политичком знању ради се о знању за практично деловање, за решавање практичних проблема грађана и нације.

Очигледно је да је професионалност одлика модерне политике. Има се у виду следећа структура професије: профил лица која се опредељују за политику, разлози зашто раде тај посао, средства којима се користе, циљеви за које се залаже, нормативно-правни оквир. Ове карактеристике професије политике од највеће су важности за обављање јавних државних функција. Зашто? Зато, што они који обављају јавне функције, доносе одговарајуће одлуке, одлуке које се дотичу свих грађана. Рђаво или погрешно обављање ових послова угрожава развој друштва и унапређивање државних установа. У свакој политици има примера злоупотребе власти- авантуристи, грабљивци, злочинци (пљачка, насиље, вероломство). Друштвена пропаст долази од несавесног и неодговорног политичара; од политичара без знања, савести, душе.

Да би неко био на политичкој или државној функцији мора да поседује одговарајуће знање, вештине и способности које се развијају практичним радом, односно искуством у политичким организацијама и државним органима. То није гаранција да ће посао политички да буде обављен ваљано али очекивање да ће бити успешно урађен.

А то се никако не би могло рећи за оне који су као с падобраном слетели на терен политике и државе. Како је уопште могуће да неко ко је до јуче био у неком неполитичком или уметничком послу да преузме функцију у јавном деловању? Неко ко је из тишине приватности, без иједног радног дана у страначком одбору или месној заједници или општини, лакоћом газеле уђе у арену тешког свакодневног рада са људима и њиховом природом, интересима, хтењима, потребама?

Овде се говори о политичким авантуристима. Они имају право на то. Нема закона да се тако нешто осујети. Али, закон би могао да пропише услове кандидовања за државне функције (одређене године обављања јавних послова на нижим нивоима државне управе). Остало је нам политичка култура као начин да се супротставимо таквим подухватима. Морамо да ширимо свест о изузетној одговорности оних који обављају политичке послове. А за одговорност кандидати треба да се припреме знањем, искуством и способностима.

Сајам карактера у српској политици. Још су стари Грци уочили да у политичком животу полиса, особине оних који се баве државним пословима у највећој мери сведоче о садржају политике за коју се заузимају, али на посредан начин репрезентују и народ чији су припадници. Разуме се, важна улога у историјским и друштвеним кретањима сваке нације, припада и политичким идејама и политичким установама. Па ипак, једну идеју могу остваривати различити људи са неједнаким успехом, а то значи да политичке способности неке личности, њене практичне врлине, припадају примарном реду вредности у политичкој борби.

Са продором модерних начела демократије у нововековни живот, јаче је наглашена улога карактера политичких личности. Схватило се да политика у демократији није само борба за власт већ и борба квалитетних људи за власт. Постала су важна питања: ко све учествује у политичкој утакмици, на чему актери политике темеље своје тежње и какав је пријем политичког човека код оних који треба да му повере мандат управљања. Политичка делатност је у својој суштини отворена за свакојаке политичке идеје и политичке карактере, а то значи да се никоме не могу ускратити приступи институцијама државне власти. Са антрополошког гледишта, могућно је да гласници свих скала вредности добра и зла претендују на управљање друштвеним и државним пословима.

Да би спречила тријумф зла у политичким стварима модерна демократска мисао дошла је на идеју о равнотежи власти, коју је Монтескје изразио као узајамно контролисање грана власти. То значи да се у принципу деструкција и лаж могу промовисати, а понекад и задобити ранг поверења од стране оних којима се влада, али у крајњој линији противтежа у власти умањује шансу да се потпуно загосподари егзистенцијом народа и грађана.

Институционална подела власти, ипак, није била довољна. Искуство је показало да је за успешну контролу власти потребна и *демократска култура*, а реч је о некој врсти консензуса када је у питању политичка репрезентација грађана. Модерне демократије имају консенсус око типа личности који улази у политику. Они који управљају јавним пословима и представљају нацију у међународним односима, који представљају нацију пред лицем света, морају бити личности високог угледа, знања и поверења. У том аспекту, политика се не разликује од било ког другог такмичења где се бирају најбољи. Али за разлику од других надметања, у политици се одлучује о људским стварима, а неретко о животу и смрти.

Почетни парадокс демократије, бар донекле је решен: политика је отворена за све типове личности, али се у демократској утакмици

појављују они грађани чији углед, дело и свест о одговорности јавних послова, најмање подлеже сумњи. Отуда толика осетљивост политичке јавности у демократијама за приватни и јавни живот оних који треба да владају, и није нимало необично што грађани хоће да знају све о *биографији, карактеру, особинама личности* која улази у органе државне власти.

Западноевропски модел политичке демократије могао би се означити као систем високих захтева, а то се нарочито показује када се доведе у везу са искуствима српске демократије. Ако је судити по карактерима који су овде нахрупили у политику, можемо утврдити да је овде демократија ниских личносних захтева. Сетимо се прве деценије вишепартизма. Шта се све ту могло видети и чути на политичкој позорници?

Пред лице народа српског излазили су невероватни, а реални политички типови, тако да се посматрач морао запитати откуд толика привлачна моћ политике на овом делу Балкана! Откуд то да политика постане голема мешавина трагичног и хуморног, озбиљног и естрадног, вашарског и господског?

Пред нашим очима дефилују они за чије се постојање до јуче није ни знало, они који су стекли име изван политике или чак у антиполитици. Кад је реч о првима, треба подсетити да свака одговорна нација (држава) прећутно даје легитимитет за управљање друштвом само онима који су показали дугогодишње и интересовање за политичка збивања или онима који су стекли практично политичко искуство. У Србији, политичку власт жели и онај који ниједну књигу о политичким стварима није прочитао, а тешко да би знао да каже шта је политика. Каког је порекла њихова мотивација, неважно је у односу на питање друштвеног и културног амбијента у коме се појављују и њихове „народне рецепције”. Што је више политичких авантуриста, ми смо даље од модерног у политици и друштву.

Увреме разбијања СФРЈ, читаву деценију појављивали су се „нови” политичари; они са досијеом класичног криминала – лоповлука и физичких ликвидација, страст улице и лаки занати, а неки међу нама се питају шта нас је снашло. Како је овај тужно – весели караван могао да дође у Србију, која је ипак још у прошлом веку имала свест о врлим људима политике, имала своје династије угледне у Европи, имала своје уважене политичаре и знала да по обичају у политику не може баш свако. На срећу, политичке воде су се избистриле и смањен је број случајних политичких људи који улазе у те воде.

Србија не оскудева ни у другим политичким карактерима. Накупило се много оних са великом вербалном агресијом. Од њиховог

речника многи поцрвене. Пљуште увреде и денунцијације, износе се ствари из целокупне егзистенције противника. У потоку небираних речи, чују се бритки искази и постаје нормално да се прети физичким ликвидацијама оних политичких личности које им „не одговарају”, заправо које мрзе.

У српској политици нашле су своје место и индивидуе са мало или ништа моралне свести и понашања. Њихова реч је као лимени певац на ветру. Држе да је нормална провалија између речи и дела. Неки нису ни чули за моралне вредности. Збиља, шта је све омогућило њихову политичку промоцију и услове појављивања?

Није мало у Србији, политичких људи без знања и свести. Политичку вештину су потиснуле страсти, егоизам, самовоља, нетрпељивост. Испада некако да је на крају XX века у Србији политика за самољубиве и необразоване људе. Као да је посао политичара све само не стварање добрих закона и ваљано управљање текућим пословима друштва у земљи и иностранству.

Када се подвуче црта испод политичких карактера на сцени Србије, морамо себи поставити два питања. У околностима неизграђеног обичаја појављивања компетентног политичара, где су границе подношења свих оних последица што их производи политички сајам карактера – у земљи и иностранству?

Посебно је на удару млада генерација Срба која постаје заточеник негативне политичке социјализације. Неће њима постати узор политичка личност са високим моралним, сазнајним и културним стандардима, већ ће као нормалност прихватити негативне карактере. Многи ће пожелети да следе сумњиве и нелегалне животне путеве после бучне промоције њихових протагониста, а махнуће руком на озбиљне захтеве правичности, етике и добрих закона. Само да не пођу за намесништвом Санча Пансе који управља острвом које су му поклонили војвода и војвоткиња, док се Дон Кихот одмара, опхрван љубавним јадима.

* * *

Србин који постаје политичар није нешто што се разликује од политичара у другим државама. За бављење политиком не постоји диплома. То је делатност која је отворена за све професије, за све припаднике друштвених слојева. Шта опредељује једног лекара или једног професора или спортисту, и било ког другог грађанина и грађанку да се учлани у политичку странку или пак да оснује странку на чијем ће челу бити ОН?

На ово питање може се одговорити начелно; постоје личне политичке исповести које не могу да се уопште. Сваки политички човек, активиста комбинује неколико основних мотива политичког активизма на свој особен начин.

Србин који креће путем политичке активности има пред очима два основна циља: 1) заинтересован је за опште ствари у држави и друштву, има потребу да утиче или одлучује о друштвеним проблемима и развојним правцима државне политике; 2) има скривену намеру да оствари неку корист за себе или друштвену групу. Он зна да власт обезбеђује разне добити, олакшава приступ ресурсима, омогућава успостављање повезаности између корисника буџета.

Овим основним мотивима треба додати и неке емотивне, сујетне украсе: жеђ за славом, за угађање својој таштини, за стварање угледа од своје личности. Заједничко свим политичким људима у Србији је тежња за влашћу и моћи које се схватају инструментално: за унапређивање друштва или личне користи.

Што се лествица политичких улога унутар политичке странке спушта ниже, то су личне користи израженије. У месне и општинске одборе надиру заинтересовани за политику због неког материјалног добитака; рачуна се да када странка освоји власт у општини или републици задобију неку од функција. Тежња политичког човека да буде на врху странке појачава мотивацију општих интереса, што је разумљиво с обзиром на потребне компетенције и јачу изложеност јавним рефлекторима.

Српски грађани који се опредељују за политички посао, разликују се по свим мерилима ове јавне делатности: по знању, јавном моралу, вештинама, способностима, говорништву, убеђивачким капацитетима, изгледу, породичном пореклу, образовању. Шта их разликује? Посвећеност политичким пословима. Има их који су до краја предати политици, али и оних који брзо одустану. Највеће разлике се јављају у односу на коришћење јаких емоција, страсти у јавном деловању. Та одлика српских политичара је двоструко проблематична. Са страстима се не могу донети ваљане јавне одлуке. И друго, са јаким емоцијама противник у политици постаје непријатељ.

Како се у Србији схвата политика? Чињеница да сваки грађанин може да се „бави политиком” јесте демократска тековина која ствара и одређене проблеме у српском политичком животу. Прећутна претпоставка је да грађани поседује *одговарајуће знање и појмове* о држави, друштву, историји, законодавству, институцијама, вредностима. „Ми разумемо ствари само ако мислимо у појмовима” (Емил Диркем). Политика је један начин мишљења о друштвеној стварно-

сти, дакле појмовно увиђање односа и веза међу појавама, догађајима, личностима. Свако мишљење има друштвени карактер. Међутим, људи у политици мисле различито о стварности. У практичној политици увек постоји прожимање *сазнања и доживљаја* света, *мишљења и хљеба*. Ту се повезују воља за моћ и знање. Мишљење о друштву појављује се у више идејно политичких начина разумевања и објашњавања. Многоликост стварности (доживљај, перцепција, мишљење, пракса) обликује се чињеницама, појмовима и сликама. Она је суштински отворена за сваки облик политике.

Како се у Србији схвата политичка и политичко деловање? На различите начине се мисли и практикује политика.

Основни појмови политике су моћ, интерес, власт, борба, сукоб, интеграција, али током историјских раздобља њихова значења су се мењала. За грчке мислиоце политика се није одвајала од морала. Она је увек била повезивана са практичном мудрошћу, са идејом највишег добра. Модерно схватање политике се често везује за дело италијанског мислиоца Никола Макијавелија (1469-1527). У књизи *Владалац* политика у новом раздобљу постаје оштра борба за власт у којој се не бирају средства: сила, лаж, клевета, обмана. Техника власти је важнија од вредности за коју се залаже власт. Међутим, победом француске револуције начела слободног и равноправног учешћа у политичком животу постају незаобилазна у пракси и теорији политике.

Па ипак, политика је увек била тежња за поседовање моћи и утицаја на јавне ствари. Њене последице погађају све друштвене делатности. Са ширењем друштвене поделе рада и буђењем општих политичких слобода политика постаје посебно занимање. Образује се посебна друштвена група – политичари. Они се боре за власт да би остварили одређене социјалне, економске и индивидуалне вредности.

Са оваквим мисаоним наслеђем о политици, у српској култури изградило се више схватања политике. Најшире је заступљено разумевање политике као борбе за власт да би се управљало државом. Поред прагматике дана, политичка делатност тежи решавање проблема друштва и при том изражава идеје заједничког живота људи. По овом схватању о политици се мисли као практичној делатности у корист свих грађана.

Независно од политичког знања, нека схватања се везују за користољубље, за остваривање приватних интереса, стицање материјалних богатстава или освајање важне функције у апарату државе. Дакле, политика се схвата као начин постизања личних интереса. Овакав приступ политици је по правилу, сакривен. Тешко ће неко на *јавној* сцени овако да мисли о политици. Овакво схватање је изражено на

нижим степеницама политичке организације. Грађани, образовани и необразовани, различитог социјалног стања, емотивног састава, улазе у партије са мноштвом различитих мотива: решавање проблема на послу, у породици, жеља да се домогну мале функције, излазак из неке фрустрације, итд.

Има оних који желе да се баве политиком, а који немају одговарајуће знање, који су некритички према предрасудама, који не разликују заблуде од истине. За њих можемо да кажемо да погрешно мисле о политичком послу. Они схватају политику као авантуру. У ову групуацију долазе и они повремени политичари који политику схватају као рад за иностране интересе, посредством разних грантова и материјалних добитака. Обично су у НВО, а појављују се у акцијама, скривено политички на улици или на неком другом протесту. Њихово мишљење о политици је лукративно.

У Србији се јавља и схватање политике као илузије, јер људи тобоже воле илузију. У таквим околностима, политика се гради као илузија, а политичари обмањују зато што је опште добро привид. Другим речима, по овом схватању политици је више стало до илузије него до реалности. Ово необично схватање политике, може се довести у везу са донкихотизмом. Стварност је за Дон Кихота оно што он мисли о тој стварности, а не онаква како је већина опажа и доживљава. А када треба да објасни зашто се нешто дешава тако како се догађа, он посеже за мистичним објашњењима – злим волшебницима, чаролијом, аветињама, утваром, враџбином. Ми имамо пред собом човека, Дон Кихота који се *ипактично йонаша* тако што његовој перцепцији, неке мрачне силе кваре реалност у којој се налази. Све што му се неповољно догађа последица је враџбина, волшебника. Он је зачаран кад доживи практичан неуспех.

То су заправо илузије Дон Кихота, погрешно, искривљено опажање стварности које је условљено психичким диспозицијама. Синоними су обамне, уображења, привид. Али какве су последице схватања политике као илузије? Онакве како пролази у свом витештву Дон Кихот – испребијан, исмејан, обманут.

Међутим, мистични начин мишљења није ментална патологија, већ једна дуговечна традиција мишљења. Дон Кихот није ни луд ни мудар. Он само различито мисли и поступа у друштвеним околностима у којима се налази. Сервантес литерарним средствима обликује класичан и незастарив проблем односа мисли и стварности. Разнолика практична понашања се темеље на одређеним знањима (мислима), као и на вредностима. Али велико је питање како се знања и вредности усвајају и како нас оријентишу у заплетима живота.

Дакле, у српској политичкој традицији и савремености, политика се различито схватала. Али у практичним исходима, увек се сводила на борбу за власт и моћ.

Зашто је квалитет политике у Србији проблем? Политичари треба да буду реални (рачунају на реалне могућности, на дати временски тренутак, на расположива средства). Не треба постављати максималне циљеве, већ реалне. Бити трезвен и разборит значи смањити разочарање, обамне, демагогију.

Политичар у демократији схвата власт као служење, као обавезу, као бреме, и настоји да схвати и усвоји вештину владања. У њој се увек одвија борба за власт. Политика је здравија и успешнија ако је мање неодговорности, мање превараната, конспиратора, интрига, издајника. У политици важи принцип малог броја (Вебер). Реформе и велике циљеве је смишљала и предузимала елита (мањина). Политика захтева избор најбољих јер њихове одлуке погађају све грађане.

Да бисмо о квалитету политике у Србији судили ваљано морамо се определити за критеријум по коме оцењујемо вредност те кључне друштвене делатности. Мерило које се заснива на поређењу старијих политичких култура са новијим, није добро зато што се превиђа историјско друштвено наслеђе и самим тим, разлике које тешко подносе исправљање помоћу „модела”. Описани поступак увек полази од претпоставке о постојању виших и нижих култура, уместо од релативизма вредности културних ентитета.

Начин да оценимо квалитет политике у Србији откривам у једној идеји Вилфреда Парета по којој осећања треба искористити, „а не трошити енергију у узалудним напорима да се она уништи”. Нема сумње да Парето има у виду разум као менталну активност која би могла да уништи осећања. Политика користи и осећања и разум у свом деловању, али превага једног или другог јасно сведочи о карактеру политике или о ономе што овде именујемо као квалитет. Овде се полази од нововековног искуства да мањак разума, а вишак емоција по правилу умањује квалитет политичког живота једног народа. И обрнуто, претежност разума подиже вредност политике, напосто због тога што обезбеђује оно што је пресудно за успешну политику – функционисање институција и релативно висок степен предвидљивости последица одлука.

Ако следимо Паретову идеју на нашем простору, лако ћемо закључити да је у политичком животу Србије превише емоција и да се политички прваци, као и верно чланство, труде да их искористе за своје практичне партијске потребе уместо да их контролишу и сузбијају за рачун хладног разума. Стратегија једног схватања полити-

ке да се укорени у емоцијама и да се оне искоришћавају препознаје се пажљивим посматрањем играча и публике на политичкој сцени Србије. Околност да је личност политичара и његових присталица у средишту јавних и приватних дебата и да је као таква важнија за опредељивање од идеја, начела, вредности за које се заузимају, недвосмислено упућује на закључак о несхватљиво високом учешћу психолошког фактора у српској политици. Противник се разголићује, његови програми су у запећку, а публика масовно у томе учествује. А кад је личност политичара основни деочут борбе за власт, провала емоција и воље је неминовна. То је основни разлог зашто у Србији нема оног квалитета политике који се утемељује на чињеницама друштвеног живота, на реалном познавању ситуација, токова, људи. Политика решава практичне проблеме народа, она треба да отвара перспективе становништву, а власт је само инструмент да се добри циљеви остваре. Тријумф стратегије искоришћавања емоција управља политику на борбу за извршну власт и од те борбе чини основни смисао политике. Та накарадна опсесија влашћу заборавља да је извршна власт само један облик власти у држави, као што заборавља да у друштву постоји мноштво облика моћи и различити начини да се утиче на власт и њене носиоце.

Оно што уноси малу зебњу у настојање да се поправи квалитет политичког живота у Србији јесте сазнање да ово стање које имамо није производ текућих невоља. Ослонац на осећања у политици део је српске традиције политичког деловања. У једном тексту из 1935. године, Милош Црњански је пребацио српским политичарима да је већ време да са „осећајног и надземаљског гледања на ствари треба да крену на реална гледишта у складу са интересима српства”. Па ипак, ово искуство нашег писца може да се схвати као упозорење онима који би желели да преко ноћи мењају квалитет политике у Србији. У успешној политици ништа се не постиже на брзину. То би морало да важи и за Србију: ваља се надати да ће до промене квалитета политике доћи поступним окретањем грубој друштвеној, привредној, политичкој, међународној реалности.

Пре десетак година новине су објавиле вест да је откривен неки човек из Жагубице који се две деценије претварао да је лекар. Човек је радио у Дому здравља и примао плату.

Ако је неко могао да превари стручне комисије које издају и контролишу сертификате у тако егзактним делатностима као што је медицина, шта се може рећи о нашим бројним политичарима, који, да би се бавили политиком, не треба да стичу дипломе. У нашој средини довољно је да се пожели рад у политичким странкама. Година су-

стиже годину, а мучење политике и политичара у Србији не престаје. Могла би се издвојити мала група политичких личности на српској политичкој позорници, са потребним особинама и способностима за ову делатност, али они су жалосна мањина и утапају се у политичку масу која час нарасте као велики талас, час се умири и „размишља”.

Сав овај „кадровски” русвај на политичкој сцени Србије оправдава се одбраном и чувањем демократије. Није јасно како ово наше политичко племе схвата демократију. Демократија јесте институционални простор за освајање политичке власти, али она истовремено захтева од свих учесника да је бране од сваког ко је угрожава. Наши политички предводници морали би да знају да власт није зло како је представљају, иначе се не би за њу тако острашћено борили. Од свих грана власти као да је најмаснија извршна власт.

Политички говор и деловање наших политичара у чијем је средшту идеја о власти као злу које стално треба нападати, производи нужно следеће последице. Таква тактика заправо окривљује демократију да не спречава политички лоше ствари, уместо да оптужује политичке актере. Карл Попер је добро приметио да свака опозиција има већину коју заслужује. Последица радикалне оријентације напада на власт у демократији омогућава стварање мњења код грађана да власт и држава не припадају свим становницима већ само онима који поседују извршну власт. Такво понашање може нашкодити промени власти тезом да је свака власт иста. Демократију треба развијати институцијама контроле и промене власти, а не говором о погубној и злој власти.

Из таквог односа према власти, као једином добру за које се вреди борити, следи илузија да се ствари у друштву могу поправити једино освајањем власти. То може бити оштрица ножа за сваку политичку стратегију. Ефикаснији учинак би имала она власт и опозиција која би се борила за контролу власти и њено уравнотежавање. Тим начином она би остварила реална очекивања, а не магле о радикалном обрту.

Јавна политичка сучељавања. Када је укинут једнопартијски систем 1990. године и политика отворила широм своја врата, наступио је јуриш политичких партија и појединаца на власт и јавни утицај. Ко све није навалио на политички терен, а свевидеће око телевизије није спавало од силине стотине такмаца на власт, моћ, утицај.

Од те године, наредне три деценије у већим и мањим таласима одвијају се политичке дебате, сучељавања у изборним и неизборним данима, месецима и годинама. Какве су то дебате? Каква је српска политичка култура у јавним, тв двобојима? Да ли доприносе националној свести, вредностима, општој сагласности?

Поступке које људи користе да би се добро разумели неки називају „етнометодологијом” која нам сугерира потребу да знамо културни контекст политичке комуникације и подразумевање нереченог. Другим речима, свака нација гради особену културу приватног и јавног разговора.

Јавне политичке дебате имају два значења. Прво, политичке странке, појединци, групе *размењују* податке, ставове, идеје. Друго, учесници у процесу расправе покушавају да *убеде и моћивишу* грађане, политичку јавност у ваљаност својих идеја и ставова. Циљ јавне расправе је да порука допре до грађана, да поруке буду објективно схваћене и да изазове политичке, социјалне, психолошке реакције публике.

Било би идеално да језик који користе политички ривали буде јасних значења, смислен, да је везан за тему, да се пажљиво слушају. Политичке поруке такође би биле на високом нивоу ако су јасним речима саопштене, ако садрже битне детаље, ако су демократски саопштене. Ако?

Како изгледа највећи број јавних политичких дебата у Србији? Представници партија и други политички субјекти не држе се правила да користе тачне податке. Свака страна користи „своје” податке, при том не пази на потпуност, јасност, истинитост, већ да ли одговара политичкој одбрани или критици власти.

У тв расправама учесници комбинују оно *што се жели*, онога што је дневно стање и онога што је било у прошлости. Често се више оспоравају ставови противника него што се истичу добре стране власти-тог суда.

Слушање саговорника је важна одлика успешног приватног и јавног разговора. Потребна је *контрола емоција*. Међутим, слушање је највећи проблем у јавним политичким дебатама. У ове три деценије, доминирају упадице, прекидање саговорника, узвици, изрицање увреда, етикетирање. У вербалној агресiji, други се не чује.

Очигледно је да у политичкој дебати постоји формално уважавање саговорника у том смислу да представници власти и опозиције прихватају дебату. Понекад изостаје и то, тако што одбијају позив неки партијски големаш опозиције са разним изговорима. Међутим, у садржинском смислу, обострано уважавање саговорника је на најнижем нивоу. Нема толеранције ни личности саговорника када се иде *ad hominem*, а ни његових политичких ставова.

Када дебате оскудевају у уважавању саговорника, логично је изостајање и начела *једнакости* у моралном значењу. Уместо да се издебавају предрасуде у погледу пола, нивоа образовања, културном

профилу, изгледа, занимања, оне се олако користе не би ли се политичком противнику оспорила амбиција политичког успеха.

Сваку јавну политичку дебату прати и *невербална* комуникација; истраживачи тврде да око 70% комуникације припада невербалној комуникацији. Она открива понашање саговорника и удео несвесног у разговору. Поред речи говоре и делови тела, посебно лице, очи, уста који изражавају различите емоције од задовољства до незадовољства.

Са оваквим дизајном српских политичких дебата тешко је одговорити на питање шта се постиже са свађама политичких противника код оних грађана који гледају дебате. Како грађани разумевају поруке саопштене на описани начин. Најпре, поруке садрже нејасна значења, или се шири тема и одлази у дигресије. И без свађалачке форме, свака политичка порука се разумева на различит начин. Биће оних који ће прихватити поруку повезану са увредом и оних који ће подржати поруку у културној форми саопштену. За политичку јавност је значајно питање којих гледалаца тв дуела ће бити више на пристојној и свађалачкој страни.

Ако нема убеђивања саговорника, ако нема настојања да се слушаоци и гледаоци придобију за сопствени став, шта остаје? Остаје говорник са својим ЈА. Он говори да би себе представио, а не говори у форми МИ. То Ми је изузетно важно у политичком послу. Када преовлађује ЈА нема осветљавања проблеме нема рационалности а самим тим ни отворености за нова и боља решења заједничког живота. Али има страсти, мржње, освете, зависти.

Где су препреке за квалитетнију политичку дебату у Србији? Једна препрека је персоналне природе. Учесници јавних политичких расправа су људи са својим породичним пореклом, васпитањем, стереотипима, предрасудама, опажањем, памћењем, мишљењем а све то може да створи проблеме у комуникацији. Постоје типови личности који праве проблеме у току разговора. Указује се на несигурне особе, его-особе, агресивне, неповерљиве, особе са одложеним одлучивањем, критизерске, депресивне, доминантне и друге. Вешт политички субјект ће препознати психолошки профил свој али и саговорника и применити тактику споразумевања или избегавања конфликта без штете по сам предмет разговора.

Друга врста препрека везана је за посреднике у ужем и ширем смислу речи. Шире поље организације припада медијима који покривају делатност организације (новине, телевизија, радио). У медијском мору доминантно пливају медији у приватном власништву који окружују јавни медијски сервис. Од пре педесет година метеорском брзином се шири телевизија и видео цивилизација. Готово свака кућа поседује

телевизор а тим путем се крећу земље у развоју. Наступа нова цивилизација медија као последица изузетно брзих технолошких промена. Слика потискује писану и говорну реч. Најосетљивије питање медија је његова истиносна вредност. Чињеница да свака кућа има телевизију и да укућани зависе од информација које им сервира мали екран ослањује важност проблема истине и неистине у медијском сектору друштва. Међутим, није проблем у медију као таквом, већ у природи власништва и учесницима појединачним и групним. То посебно важи за политичке дебате зато што је политика најважнија делатност у друштву, њене последице погађају све грађане и организације.

Трећи проблем у дебати стварају политичка стварност, догађаји, личности, спољнополитичка мешања у српске државне послове. Сложеност политике није потребно доказивати. Основни појмови политике су моћ, интерес, власт, борба, сукоб, интеграција. Јавни послови друштва само су наизглед подручје борбе за власт. Политика је свакодневно стваралачко решавање практичних животних ситуација са конзервативног или реформистичког становишта. Уколико би се политика свела само на борбу за власт, остала би скривена њена суштина: то је делатност за очување и мењање људских схватања о правди, слободи, одговорности, закону помоћу којих се обликују људски карактери.

Једна од суштинских карактеристика политике је јака присутност ирационалног елемента. Ни у једној области човековог живота нису тако преплетени волунтаризам и рационализам као што су у политици. У њој се преплићу страсти и начела: љубав према слободи, једнакости, независности, преплиће се са посебним интересима, даје се предност људима а не идејама, појединачно влада над општим, користи се оштар језик, важније су консеквенције од начела. На терену политике испољавају се страсти, нагони, завист, ласкање вођи и народу, инат, мржња. Док начела хоће да ограниче власт народа, страсти желе да је неограничено шире.

Дакле, јавна политичка сучељавања у Србији, налазе се на путу развоја. Тридесет година је мало за утемељење ваљаног расправљања представника власти и опозиције или њихових савезника. Садашње свађалачке расправе, на ивици сукоба, условљене су трижишно-политичким усмерењима медијских уређивања, социопсихолошким профилом учесника у дебати, политичким вредносним оријентацијама, спољнополитичким утицајима. Време чини промене, надајмо се и да ће се оне десити и на пољу јавних политичких сучељавања.

Произвољност политичког језика. Политички језик и говор у демократији је један избор из језика при чему се користе све његове

функције: опис, обавештавање, објашњење, убеђивање за практично деловање. Све функције језика садрже, истинитост или лажност, тачност или произвољност, како властодржаца тако и опозиционара. Ипак, они који имају мандат владања и управљања одговорнији су у употреби језика од опозиције. Ови други у свом говору нису обавезни да своје тврдње аргументује, први су више одговорни због деловања у оквиру закона и пред јавношћу која их је на избору подржала. Они говоре народу и грађанима о својим циљевима и средствима, убеђују их и оправдавају одлуке.

У свету политике одлучује успех, а том циљу служи, назовимо га објективни језика колико и ирационални. Како је освајање и одржавање власти основна вештина политичког субјекта, очекивана је релативизација говора у складу са променљивом ситуацијом и непостојаном људском природом. Ирационално-рационални језик у политици потхрањује непланираност, изненадност догађаја, моралну колебљивост понашања (завист, себичност, осветољубивост), непостојаност људске природе коју Макијавели разумева као лакоћу убеђивања следбеника али уједно и тешкоћу одржавања у том убеђењу.

Произвољност употребе политичког језика неотклоњива је из српске политичке праксе као и из било које друге. Борба за власт не подноси законска ограничења или моралне обичаје, али не може да их одбаци. У Србији се користе најтеже речи за дисквалификавање другог: „титоиста“, „стаљиниста“, „диктатор“, „фашиста“. Свако ко је иоле политички образован зна који су конститутивни елементи појма фашизам - расизам, антипарламентаризам, идентитет народа, партије и вође, монопол на медије, прогон политичких противника, тежња да се влада светом. Коришћење овог појма у политичким сукобима у Србији посведочује одсуство знања, толеранција, а вишак мржње.

Политички језик и говор у демократији може, али и не мора бити проверен помоћу *искусства*. Интереси и идеје се растварају у језику и говору; у њему једнако право уживају машта и фантазија, лаж, истина и обмана. Нема никаквих сазнајних ни правних препрека да се за демократски изабрану власт тврди да је тиранска. Нема никаквих ограда да се недемократска партија самоименује као демократска, а сепаратистички национални покрет као демократски. Употреба језика у српској демократској политици подлеже законима воље и страсти; он извире из емоционалних и вољних слојева политичке личности.

У политичким значењима демократски језик *прикрива и открива једну структуру моћи*. У држави и партији (унутрашњи односи), у међудржавним односима користе се алузије, метафоре, елиптичне

реченице да би се између осталог и праве намере сакриле. Управљачи државом и политичке странке користе „невидљиву моћ” (Бобио). Државна власт располаже ванредним овлашћењима (цензура), наоружаном тајношћу (војска, полиција), лажима, државном пропагандом, корпоративизмом у финансијама (Џон Кин) и због тога је њен језик сложенији, са више ноћне него дневне светлости.

Произвољност политичког језика и говора у демократији нужна је последица његове *нейрецизности*. Бројни су примери промене значења политичких речи и појмова. Не постоји правило за однос према чињеницама и машти. Говор и језик условљени су политичком културом, тренутном ситуацијом, формом, традицијом, визијом будућности. *Дволика природа језика*, његова способност да говори о себи и о стварима, може се открити и у политици. Дволичност у језику је неотклоњива из демократског политичког живота. Нема правила по коме би реч била у складу са понашањем, нема обавезе да се подударе знак и означено: „демократска партија”, „влада”, „држава”, „председник”, „фашиста”, „диктатор”, „криминалац”, „издајник”. Све у складу са интересима.

У говору и језику демократије допуштена је *мешавина* језика. Политика не може да створи свој језик, као што то покушавају да учине наука, уметност, религија. У њој се мешају књижевни језик, народни (дијалекти), жаргонизми, провинцијализми, неологизми, стране речи, гласови и акценти.

Оно што се у теорији језика разликује као свакодневни, књижевни, научни језик у стварности демократске политике је помешано. У њој се читају и слушају научни језик који упућује на оно што означава, слуша се метафоричан језик, користи се свакодневни речник. Све функције језика су презентне у политичкој демократији: информативна, означавајућа, експресивна, практична-убеђивачка, конвенционална.

У демократији језик може да има функцију интеграције националне свести, а може и да разједа национално биће. У језику се дефинише национални интерес и национална слобода. Демократски поредак може да омогући језичку нетолеранцију (и друге облике нетрпељивости) али и критику нетолеранције.

Међународни интереси и језик демократије. Савремена збивања у демократском свету показују да се у име демократских вредности отворено користи језик уцена, претњи увреда и силе да би се наметнули интереси водећих демократских земаља света. Републици Србији су претили санкцијама, а војни савези демократских земаља изрицали су и примењивали оружане претње. Функционери ЕУ су се јављали као

цензори дозвољених и одбачених политичких идеја. Брани се „истинска демократија”, а то може да буде горка манипулација: кршење позитивних прописа у некој држави може да буде поздрављено ако то одговара западном политичком интересу. Терористички акти УЧК могу да се ублажавају бригом за „људска права”, а организација избора може да се оспорава од владе са којом дотична држава нема ни дипломатске односе. А агресија НАТО пакта на СР Југославију 1999. године, именована је као „хуманитарна интервенција”, а убијање цивила као „колалатерална штета”. Српски одговор у језику био је двострук. Патриотско политичко крило је критиковало дело НАТО пакта, именovalo правим речима агресију, а прозападни политички табор користио је језик ублажавања, избегавања, па и пребацивања кривице на српску власт.

„У нашој политици мрзи се безумно”. Цитирану реченицу написао је Милош Црњански у једном новинском чланку. У књижевности то изгледа овако: „Мрзим Пашића и његове радикалске лопове више но Турке. Нек влада и Бугарин и Шваба и Турчин, само нек се Пашић склони Србији с врата”. Тако лик Бацко говори Вукашину Катићу у књизи Добрице Ћосића *Време смрти*, књига прва. У политичко-националној стварности то изгледа овако: „Ко Секулу Дрљевића није познавао никад не би веровао да Црногорац може да до те мере мрзи Србију” јер је „у сваком гесту и речи лучио једну разарајућу киселину. Сав је био сдељен од мржње и зависти” (Драгољуб Јовановић, „др Секула Дрљевић једна извитопереност” (*Људи, људи*, Београд, 1975).

Јован Скерлић почетком XX века описује рушилачко у српској политичкој пракси у којој влада „дивља политичка борба, мрска злоба и завист”. Овакав онос према противнику у политици, који је у знаку мржње, шири једну мисао да се ЈА може потврдити само ако се други уништи и сруши.

На сличан начин је о српској мржњи писао и Драгиша Васић 1919. године, у тексту „Карактер и менталитет једног поколења”: „Мржња, то је она страст коју смо ми стали да познајемо у нашем унутрашњем, партијском животу. Ми смо ратовали са шест разних нација и ни једну од њих нисмо могли мрзети, а хтели смо да се између себе омрзнемо.... Изгледало нам је једно време, да се политика без мржње не да ни замислити. Мржња, то беше причешће, које смо ми били дужни узимати пре ступања у онај живот, и према томе, сваки онај који би тај отров одбио да прими, сматран је без смисла за тај живот. Ко год хтео да лакше живи, тај је требало да научи да мрзи. Ми смо сви били очевици како се у нашој земљи појављиваху професионални агитатори мржње. Они су је сејали у штампи, у администрацији, у школи, у војсци, у породици. Они су њоме дојили и опијали чак и децу”.

Можада је ово претерано. Али чињенца је да у српској политици данас као и јуче, прекјуче има забрињавајуће мржње у политичким односима. Емоције нису савезник мудрог и разборитог политичког мишљења. Лоше последице осећајног мишљења у политици не испољавају се само у односу на текућу државну и националну стварност. Оно садржи елементе и сећања на прошлост и предвиђања будућности при чему се преплићу опажајно мишљење и емотивни закључци. Проблем је што емоције делују стално, а разум повремено на човеково мишљење и понашање.

Мржња је склоп емоција, разарајућа сила, усмерена према другој особи као непријатељу. Снажан доживљај одбојности другог. Треба имати на уму да су „негативне” емоције снажније од „позитивних”; емоције незадовољства (гнев, одвратност, страх, љубомора) а тек потом осећања задовољства (пажње, љубави, радости). Ово осећање не захтева напор да се други упозна. Довољна је емоција одбијања. Мржња не тражи мишљење. Не тражи разлоге за однос према другом. Психоанализа је открила силе ероса и танатоса, нагон смрти и нагон живота, љубави и мржње. Она је одговор на нека егзистенцијална питања човека. Како да превазиђе своју самоћу, издвојеност од других? Активизам према објекту нетрпељивости, тежњу према власти и моћи. Нема бриге, нема одговорности, нема поштовања, нема знања када је доминантан однос одбијања другог.

Мржња је реакција на осујећеност у постизању одређеног циља, жеље. Она је одговор на фрустрацију. Ко је „одговоран” за излив мржње? Спољне препреке или погрешна процена циљева и жеља? Ко зна? То се нагађа. Бертранд Расел на пример, тврди да је „завист основа демократије”, да је под плаштом једнакости проширен распон зависти (свако сваком завиди у разним областима живота), да демократија не може да уклони мржњу. Завист је највеће средство раздвајања људи, болест рушења, туђи успех је сопствени неуспех, пуна је гнева према ономе на положају, туђа врлина ствара му бол и патњу, неуспешан и неостварен стално фрустриран, неотклоњиво је средство политике.

Мржња је део мање или више сваке националне политике. Нису међутим једнаки интензитет, трајање, обим и последице ове емоције у политичком животу нације. Политичар мржње слаби и деградира јавну националну културу дијалога. Речи га најпре откривају; псовке се мешају са опростаченим речником. Даје прилику грађанима да изгубе поверење у политичаре и њихову власт, односно борбу за власт. Последица мржње је двострука и по односе са другим људима (политичка култура) и по сопствену политичку личност. Она деформише

мисли, потребе, интересе, језик, понашање. Мржња је опозит рационалности.

Критичко и „критичко” мишљење у политици. У каквој смо држави и друштву живели од 1990. године? На то питање одговарају сви – од продавца кромпира и јабука на пијаци до јавних интелектуалаца и политичких актера у власти и опозицији. Ништа необично. То је слика демократског јавног говора, ако под овим подразумевамо говор свих грађана. Међутим, право питање је како се говори и мисли о јавним стварима српског друштва. Заправо, какав је квалитет критичког мишљења? Преко овог питања се олако прелази ваљда и због тога што реч критичка мисао има сама по себи алиби непогрешивости. Она обезбеђује неку врсту априорне исправности сопственој тврдњи. Да се не залећемо. Постоји критичко мишљење али и „критичко”. Под овим другим, кријумчари се једна мисао која је по форми критичка али по садржини ирационална. Њу храни сплет политичких емоција, жеља, воље, интереса, потреба.

Ако треба да изразимо профил једне снажне „критичке мисли” о држави и друштву онда је то мисао о пропасти Србије. Сликару друштва би користио само тамне боје на свом платну. Две су тачке те пропасти: друштвено-економска и политичка. Србија пропада незадрживо привредно али њену пропаст убрзава и појава „апсолутне власти, култа личности и диктатуре” од Милошевића до Вучића. Речи као што су „хуља”, „фашиста”, „диктатор”, који је его-манијак „болесник”, „примитивна личност”, „простак”. Да су чланови странке „орангутани”, „бизони”, „свиње” Народна скупштина Србије „брлог”, „језиви скуп тешких простака”, препун „сподоба које се лажно представљају као људска бића”, однекуд „измилели испод камена”. Срби су један примитиван народ, „дно дна”, из кога се „шири смрад”. (Слободан Антонић у тексту „Уметник и класни идиот”, Сајт Правда, 10.12. 2021). Да ли је ово критика власти, нације, државе? Или увреда, клевета, мржња под маском критике? Зар постоји колебање око одговора?

Ови критичари који долазе са разних страна, кажу да се ништа у Србији не мења. Дакле, нема ни борбе за српску државу, ни одбране од НАТО агресије, ни борбе против криминала и корупције после 2012. године, ни борбе за Косово и Метохију, ни напора да се успостави правна држава, ни покушаја стварања здраве привреде и јефтине државе, ни провере кадрова на јавним функцијама, ни конструктивног односа према иностранству. Ништа, кажу промотери пропасти Србије.

Како да се поставимо према овим нихилистичким критичарима српског друштва и државе? Упустити се у расправу са њима ризик је

за рационалну мисао о друштву, ону мисао која има јасне појмове и ослонац на проверљиве социјалне чињенице. Давно је Аристотел по-саветовао да не треба са сваким расправљати. Данас, у демократији свако има право да говори шта пожели и то право треба заштитити. То право, међутим, рачуна и на разграничавање апсурдне, бесмислене критике од разумне критичке речи.

Ко у ове наше дане (2020) озбиљно узме у разматрање „критичко мишљење” о диктатури, апсолутној власти у Србији, надрљао је сазнајно и морално. Он понижава историју политичке мисли и социолошке књиге о друштвеном и државном поретку. А и са очима није нешто у реду ако се не види стварност политичког и друштвеног живота у којој свако може да каже шта хоће без кривичноправних последица.

Зашто је важно за свако одговорно друштво да одвоји лице и на-личје критичког мишљења? Због тога што је кључна карактеристика мишљења решавање проблема. Критичка мисао за разлику од некритичке настоји да превазиђе ограничености које се налазе у друштвеном поретку и друштвеној стварности. Дакле, разумно критичко мишљење *превазилази* оно што су границе у постојећој стварности, што је дато, што је достигнуто у друштву. Критичка мисао садржи одређено вредносно становиште или предмет оцене. Свако остварење у политици и друштву се *вреднује* као успешно или неуспешно, квалитетно или некавалитетно, итд. Политичка дела се и *иреисцлпјују*, што значи да се не прихватају као завршена ствар.

С друге стране, свако мишљење има друштвени карактер о чему је темељно писао Карл Манхајм. Друштвени карактер мишљења омогућава одговор на питање: како је могуће да појединци о истим друштвеним и политичким чињеницама мисле на драстично опречан начин? Могуће је зато што егзистенција снажно утиче на начин мишљења. А под егзистенцијом подразумевамо низ наследних, биографских, социјалних, душевних, ситуационих, образовних, васпитних, економских и низ других чинилаца.

Мисао о пропасти Србије припада „критичком” мишљењу. Али она превазилази дато на начин самодеструкције, док је њено вредносно становиште у жељама, страстима и интересима обавијено густим маглама. На тај начин, ова „критичка” мисао се ушуњала у јавни простор и самоименовала као јавна критика.

Рационална критичка мисао подразумева свест о циљевима и средствима у друштву, држави, о колективним и индивидуалним потребама, одговорностима, идентитету, визијама развоја, фактору иностранства и међународне политике као и свест о проблемима које

треба решавати. Када је већ тако, онда се разбистравању значења политичког критичког мишљења мора посветити велика пажња.

Где је граница између критике власти и критике државе? Основни проблем за све мислиоце државе био је да одреде степен сагласности између основних начела државног поретка и појединачних стремљења, ставова, схватања. Другим речима, како помирити државну власт и личну слободу, односно стабилност и критику? Одговор на ово питање био је, генерално говорећи, двојак: једна школа мишљења је заступала став да држава треба да буде свемоћна (тоталитарно-диктаторске теорије), док је друга тврдила да је потребно ограничити моћ државе путем правног система и поделом власти (либерално-демократске теорије).

Да ли критичари разликују политичку и државну критику? Овде нећемо улазити у филозофску расправу о односу природног и државног права. Ова начелна питања немају начелне одговоре. Реч је о односу критичке мисли и националних, политичких и државних интереса у конкретно-историјским раздобљима. Одговор на ова питања не подразумева правило већ конкретну ситуацију. Примера ради, није иста критика у стању рата и мира, у ситуацију напада државног непријатеља и стабилизованог политичког живота. Такође, одговор на постављена питања је условљен одређењем садржаја критичке мисли: да ли је конструктивна или деструктивна?

Политичка критика власти уобличава се на неколико нивоа: према циљевима, према њеним садржајима, према средствима којима се остварује, према улози коју има у систему и друштву. Из овако широког спектра критичког мишљења у политици, можемо да закључимо да је његова основна функција да *разликује ваљану од рђаве властии*. Без појма критичке свести не бисмо могли да уочимо значајну разлику између оних политичких остварења која уназађују или поткопавају живот човека и оних која унапређују његово постојање. Међутим, критичка свест има и друге функције у политици. Она може да буде критика институција и начина на који оне функционишу, критика јавног политичког деловања, одређених вредности, ставова, уверења. Али, не сме се занемарити чињеница да се критика често појављује под окриљем манипулације, лажи и инструментализације. Она, другим речима, није надахнута само идеалима и аргументима већ и грубим интересима и вољом за моћи. Пажљиви посматрачи неких грађанских протеста на улицама Србије могли су да чују интелектуалаце који у демократском поретку захтевају „грађанске слободе”, „против дикатуре”, а има позива на насиље: „режим се не може скинути само на улици”. Дакле, свако остварење у политици се вреднује као успе-

шно или неуспешно, квалитетно или неквалитетно. Политичка дела се и преиспитују, што значи да се не прихватају као завршена ствар.

Критика власти обухвата унутрашњу и спољну политику владе. Прва критика обухвата *унутрашњу и спољну политику* владе. Тачније, неких одлука Владе, политичких личности на власти, развојних циљева, односа према иностранству, употребљена средства, ратну политику, корупцију владиних службеника али и у друштву, буџетску политику, нека решења практичних проблема, злоупотребу власти, организацију политичког живота, крађе, непотизам, партократију. Необично је да се неки „критичари“ тридесет година залажу за лустрацију у Србији (нека врста ликвидације професионалне и политичке).

Политичка критика прелази границе разборитости, онда када се критика власти поклапа са критиком државе, онда када се доводе у питање државне границе, када се одбацује сувереност државе, када се поткопава слобода и независност државе. Када се политичари, странке и јавни интелектуалци не „руководе трајним користима своје отаџбине“, да цитирам Јована Скерлића. Другим речима када се доводе у питање основни атрибути државности – одрицање од дела нације, грађана (становништва), дела територије, рушење уставног поретка, а изабрана власт се смењује силом, или по налогу друге државе.

Гранична ситуација „критичке мисли“ о држави и друштву у Србији је мисао о њеној пропасти. Србија пропада незадрживо привредно али њену пропаст убрзава и појава „апсолутне власти, култа личности и диктатуре“ од 1990. до 2020. године. Код неких, критика власти се поклапа са критиком државе: српско зло, српски нацизам (национализам), српска кривица за ратове у СФРЈ, диктатура, геноцид (у Сребреници), антиалбанска политика, националистичка српска интелигенција, злочинац Слободан Милошевић, Србија без Косова и Метохије (у текстовима неких писаца), савез са НАТО пактом, оптирање за југословенство. Конструишу српску државу као државу народног нејединства и без права на своју територију. Србија је ништа.

Антидржавна критика прикрива завист, злобу, мржњу, егоизам, клевету, лаж. Да ли је критика када се премијер нацрта као Хитлер или проститутка? Баш тако! Или да је носилац власти наручио убиство? Један уметник, који мисли да зна шта је политика, пише у дневним новинама да је у Србији фашизам и да влада има апсолутну контролу над нашим јавним животима. Благо њему, кад не зна да у фашизму не би писао „критику“ владе, и не би за своје стваралачко делце користио државне фондове фашистичке државе.

Ова „критика“ је заправо оно што Лешек Колаковски назива „револуционарни менталитет“. Какав је то менталитет? То је мисао која

верује да је спасење човека и нације у апсолутној супротности са постојећим стањем. Између савршенства сутрашњице и проклетства садашњице нема средњег пута, нема ни континуитета ни посредовања. Може се деловати по принципу „све или ништа”. Постоји само једна вредност и један циљ: тотална негација постојећег света. Дакле, „критика” може да буде покривач за емоционалне, вољне и интересне обрачуна са носиоцима јавних функција. Нема дана, а да се нека „критика”, препуна измишљотина и лажи не појави у медијима. И то хоће неко да нам прода као критичку мисију медија!

Разуме се, политичка критика власти и демонстрације по улицама и трговима је легитимна под условом да користи мирна средства. Међутим, критика државе и када је тајна (издаја државе у разним облицима) и јавна (одрицање од дела територије, одрицање од дела свог народа у другим државама, одбацивање устава, предавање суверенитета у руке страним државама, насилно заузимање државних установа и свргавање легално изабраних представника државе) мора се беспощедно критиковати, а у неким случајевима и санкционисати. У политичком животу нације свакоме мора да буде јасно: влада је ограничена, пролазна, а држава остаје. Услов опстанка нације је држава.

Неколико чинилаца дезинтеграције српске нације. Патриотска мисао је саставни део националне историје и егзистенције. Без ове компоненте нација не би постојала. Али неки припадници нације одбацују вредност патриотизма. Зашто?

Објашњење не треба тражити у примени неких стереотипних образаца социологистичког типа. Овим путем бисмо дошли до апстракција које су применљиве на свако друштвено-историјско раздобље. Другим речима, свака друштвено-историјска епоха има своје одлучујуће узроке стварања, развоја и слабљења мишљења о сопственој нацији.

Када је реч о појави дезинтегративне мисли у српској нацији током XX и почетком XXI века, можемо констатовати неколико чинилаца који су преплетени и неодвојиви. На првом месту је идеолошки чинилац – *југословенство и комунизам*. Југословенство је идеологија стварања нове нације. Комунистичка идеологија је као интернационалистичка мисао неговала одрицање од нације. (Оставимо питање за друге истраживаче: зашто су се југословенство и комунизам највише примили у српској нацији?)

Већа приврженост *југословенској држави* него *српској* била је, такође, значајан чинилац дезинтегративне мисли. Српска културна и политичка елита је стала на браник те државе, што је нација платила

огромном ценом. Када је дошло време њеног раздијања, део критичке интелигенције подржава захтеве „међународне заједнице” (Запада) српској нације. Ту мисао је хранила југословенска носталгија у делу српске интелигенције упркос катастрофалном билансу по српски народ.

Нова значења државе, друштва и нације такође су део ширења дезинтегративне мисли у српском народу. Идеје о друштву изнад државе, грађанину изнад државе и глобализму изнад нације, свакако су мисаони оквир за цветање антипатриотизма. Таквим визијама друштва патриотизам само смета.

Слабљењу националне свести доприносила је и једна струја интелектуалне теоријске елите која је стварала и ширили негативан суд о вечном *недостатку демократије* у Србији. И поред чињенице да су од 1990. године у Србији постојале основне демократске институције, ово крило српског теоријског ума упорно је критиковало Србију због одсуства демократије и током три наредне деценије.

Распршеност српске нације на простору Балкана је такође значајан чинилац постојања мисли о којој је реч. *Дијаспоричност* српског народа утицала је да се рубови или периферија српства губи, асимилује, проверава. Дуготрајући контакти са суседним нацијама представљали су национално-идентитеска искушење за Србе који су живели на тим просторима. Живот у просторно, државно и културно различитим условима свакако је допринео слабљењу кохезије националне свести српског народа.

Менталитетски фактор у објашњавању дезинтегративне свести и понашања не може се заобићи. Менталитетско мишљење припада типу осећајног мишљења које полази од ситуације и интереса, а не од идеала и вредности целине нације. Лакомисленост, ресантимани, инат, ђеф, сујета, грамзивост, агресивност, лични интереси, антинационална вредносна оријентација, део су српског менталитета и уоквирују појаву дезинтегративне мисли и понашања у српској нацији.

Ни *културни (уметнички и образовни)* фактор не треба потцењивати. Део стваралачке елите је инструметализовао стваралаштво, са становишта националне дезинтеграције. Свесно или не, то је био ветар у леђа оној струји мишљења у српској нацији која је обезвређивала патриотске вредности.

Европски притисци и геополитичке стратегије су увек имали одређени број српских присталица. Последњих неколико деценија издио је у први план европски (ЕУ) чинилац. *Зов Европе* је позив на слабљење улоге националног интереса у колективном животу и државном послу европских народа. Део српске интелигенције није

одолео том зову, па је почео да даје предност европским идеалима на штету српских.

Ратно раздијање југословенске државе (1991–1995), као и НАТО бомбардовање Србије (СР Југославије) 1999. године, одвајање Црне Горе и западно признање Косова и Метохије, значајан су чинилац разумевања пораста дезинтегративне свести у српској нацији и броја њених присталица. Производња *српске кривице* у неким европским антисрпским центрима није почела с раздијањем СФРЈ. Она има своју богату историју, али је кулминирала у последњој деценији XX века. Ову српску кривицу за ратове и злочине на простору бивше државе раширених руку је прихватио и део српске интелигенције.

Тријумф индивидуалистички схваћене слободе иде наруку оним погледима на друштво у чијем средишту је себи окренут појединац, а не колективни интереси. Ова схватања су производ *нових теорија* о друштву, посебно теорије отвореног друштва, конструктивизма, постмодерне, интеракционизма.

Двадесети век је био трагичан за српску нацију. Два милиона изгубљених припадника народа, потрошена огромна идејна, политичка и национална енергија. Разграђена српска култура. После 1991. године Срби су демонизовани, етикетирани као варвари, зликовци и подобни за НАТО бомбардовање и Хашки трибунал. Ко је одговоран за такву националну судбину? Сигурно део непријатељског иностранства, непосредно окружење, али и једна струја српске интелигенције и политичке класе која је континуирано давала предност иностраном у односу на српски интерес и вредности.

Распон њених негативних ставова кретао се од игнорисања сваког националног самопоштовања до испољавања презира према свом народу. Састављена од бивших Југословена, комуниста, универзитетских наставника, представника невладиних организација, новинара, уметника, та струја је без зазора: 1) подржавала све мере Запада против Срба; 2) ширила стална оптуживања Срба за злочине на простору СФРЈ (Срби су дежурни кривци); 3) подсмевала се националној традицији; 4) признавала права другима, а подржавала ускраћивање истих права Србима у другим републикама-државама; 5) заступала грађанистичку идеологију; 6) раздијала националну солидарност и 7) доприносила сатанизацији српског народа. Речју, она је слабила вредност српске нације, њену интеграцију и потпомагала територијално смањивање српске државе.

Шта да се ради? Ми знамо ко смо, али питање је да ли знамо какви смо у јавном мишљењу и понашању. Друштвени и национални живот, патриотизам и дезинтеграција (антипатриотизам) су у сталном пре-

вирању. На његове токове утичу осећања, страсти, воља, интереси, „идеологије и утопије” али и рационално мишљење о колективним и индивидуалним потребама. Као народ располажемо моћима разума. Колико и како ћемо га користити зависи само од нас самих. А то се пре свега односи на употребу средстава која јачају патриотску свест, мисао и понашање – одговарајући правни поредак, рационално демократско управљање друштвеним организацијама и институцијама, квалитетан образовни систем и васпитне вредности, продубљивање свести о културном и националном идентитету.

Однос српских политичара према Православној цркви. Српски народ је од свог доласка на Балкан у сталном просторном кретању од Рашке и Косова до Сент Андреје и Трста. Дијаспорични просторни живот српског народа на Балкану суочавао је делове српског народа са суседним културама и верама. Та околност је оставила дубок траг у бићу српског народа. Неки делови су били асимиловани преласком на другу веру (католичанство и ислам) а други су се селили још у даље просторе. Па ипак, током историјског постојања српски народ је градио своју културу око два основна чиниоца – православне вере и усмене народне књижевности (овоме може да се дода и митологија).

Православна црква је у свом вековном отпору католицизму и исламу изградила култ Светог Саве и мит Видовданске етике, веровање да ће патње и страдања српског народа од Косова до наших дана добити своје место у царству небеском. Средњовековни српски манастири су материјални израз верског односа према свету. Свест о Дечанима, Грачаници, Студеници садржи слојеве културног значења. Поред верског, уметничког, архитектонског значаја, српски манастири сведоче о задужбинарској култури и језику у ћириличном писму. Књижевност је стварана на ћирилици, српском писму од XII века. То писмо прати српску културу кроз простор и време. На њему су написани Мирослављево јеванђеље, Немањина хиландарска повеља, Повеља Стефана Првовенчаног у Хиландару (1200), Крмчија (1262), Хиландарски типик.

Када историјски говоримо о српској нацији, морамо да констатујемо чињеницу њене просторне нехомогености (одсуство компактности). Другим речима, нација није живела на једној својој територији, већ се вековима преплитала са другим културама у другим државама. Историјски развој српског друштва показује неколико основних институција његовог постојања: дисконтинуитет државе, породице, цркве. А три основне друштвене вредности били су: традиција, језик, православна вера.

Током XIX века српска нација је задржала своје унутрашње поделе при чему култура у Србији започиње своју борбу против турске окупације а за своју државу. И када је та држава међународно призната 1878. велики део српског народа је остао изван њених граница (Војна Крајина, Босна и Херцеговина, Косово и Метохија). Стварањем југословенске државе 1918. године српски народ се повезао у једној држави, али и даље је остао административно неуједињен: делови српског народа остали су да живе у другим покрајинама (бановинама), касније републикама. Раздијањем СФРЈ 1992. године српски национални простор се дели границама нових држава, насталих од бивших југо република.

Српска нација се развијала без државних установа од 1459-те (пад деспотовине) до 1878-ме године. Основне националне институције биле су Светосавска црква 1219-те, Матица српска, основана 1826-те у Пешти, Гимназија 1791-ве у Сремским Карловцима и Крагујевцу 1837-ме, Велика Школа 1863-ће, лист „Политика” основан 1904-те године. Сматра се да је Свети Сава највећа личност српске културе. Он је подигао Хиландар 1199. Године, измирио браћу, први је Архиепископ, писац Номоканона (Крмчија), писац житија.

Дакле, у историјском постојању српског народа Православна црква је била оса око које се окретао живот и национална свест Срба. Она је била, са језиком и писмом, први стуб на коме је грађен национални и културни идентитет. Комунистичком победом 1945. године, Православна црква пролази кроз један од тежих периода свог постојања. Посебно на Косову и Метохији, у српској Покрајини у којој албанска мањина напада све што је православно. Забрањивана у комунизму од 1945. године на разне начине, од спречавања поправљања и грађења цркава, прогона и кажњавања свештеника, ругања верским празницима (Божих, Ускрс, крсна слава) крштења су била тајна итд, Православна црква је одолела свим изазовима монополне власти и показала да је вера неуништива. Са оваквим наслеђем, Црква је ушла у нови демократски поредак 1990. године. Треба о овим чињеницама прочитати књигу *Дани, сећања* (1976-2008) Дејана Медаковића.

Новоосноване политичке партије и некомунистичке политичке личности, после 1990. године, јавно су подржавали „враћање вери”, Цркве су се пуниле верујућим народом. И владајући социјалисти су омекшали свој однос према Православној цркви. Догодило се да са победом ДОС-а, веронаука постаје школски предмет али са „опозиционим” предметом грађанско васпитање, тако да се деца и родитељи опредељују за један или други предмет. И поред опште подршке било је политичких странака и политичара грађанске оријентације

који нису одобравали ову промену (веронауку) школских програма. Но, Православна црква се ослободила оних политичких притисака које је доживљавала у СФРЈ. То не значи да су, током тридесет година демократског поретка, откоњени недобронамерни и антинационални односи према Цркви у политичком животу Србије. Једна критика је долазила из оних страначких табора који су оспоравали право Православној цркви да се изјашњава о политичким и друштвеним питањима као што су однос матице према расејању, косовском питању, истополним браковима, родно осетљивом језику. А било је политичара који су острашћено критиковали ставове патријарха Павла и Иринеја о неким јавном питању као и ставове појединих владика.

Други проблематичан однос српских политичара према Православној цркви тицао се свих протеклих деценија, статуса православља у новим државама, бившим републикама. Цркве су остале у Словенији, Хрватској, БиХ, Црној Гори, Македонији, и Покрајини КиМ. Али остао је и српски верујући народ, онај који је остао после протеривања посебно из Хрватске и Косова и Метохије. Највеће проблеме има Православна црква у НАТО држави Косово. Њена голгота се наставља; од комунизма, после 1990. до 2022. године. На борбу Цркве да заштити себе и српски народ на тим просторима, политичке странке се понашају различито- од подршке до равнодушности и небриге.

Једно је сигурно: у тешким и лакшим политичким временима Српска православна црква је била основни интеграциони чинилац у српској историји и наравно, у савремености. Без обзира на старе и нове државне границе, на планове великих западних политичких сила, Православна црква је својим духовним, верујућим животом, молитвеним храмовима (манастирима и црквама), обредима, празницима, симболима повезивала припаднике српског народа у отаџбини и свету. Неки политички људи су то знали и учинили делом своје политике, други, увек у мањини, нису али и поред ових разлика, Црква је ширила своју веру и љубав кроз векове. А са своје стране она је увек била ту да заштити, ободри, окрепи верујући народ, да му подиже духовно здравље и да помогне колико може у политичким стварима нације. Док су неке политичке странке и личности доприносили поделама и расцепканости српског народа, Православна црква је увек снажно чувала и неговала духовно и национално јединство свих Срба.

Оспоравање државног ауторитета. На српској политичкој и интелектуалној сцени одвија се већ тридесет година борба између присталица идеје „друштва без ауторитета” и поборника државе као чувара националних и индивидуалних права и слободе. Неки идео-

лози грађанског начела у Србији изражавају овај сукоб као сукоб са националним (националистичким) оријентацијама. Неће рећи да су мондијалисти или глобалисти али да су на страни интернационалног грађанства, „грађанина света”, то неће порећи. Суштина је у томе да нападају национално. Тако, чује се већ одавно: „Србији предстоји раскид са прошлошћу”, „људска права нису повезана са националним правима”, „треба демократизовати Србију”, итд.

Подела о којој је реч, потпуно је натегнута и исконструисана и као таква тешко одржива у реалности. Гађански и национални принцип се не искључују – саки грађанин је и припадник нације само је ствар у томе што један даје предност интернационалним, а други националним вредностима. У корпус људских права спада и право на националност као што је и право на антинационалност.

Напад на ауторитет српске државности извршен је са више страна. Најпре, политичко иностранство годинама се бавило рушењем интегритета српске државе и народа. Није само реч о моралној дисквалификацији државе, њених функционера већ и приписивање не-легитимне владавине, дакле антидемократске. Тај напад је извршаван идеолошким, политичким, дипломатским, економским средствима, а на крају подржан и војном агресијом 24. марта 1999. године.

Други правац напада ишао је из редова политичких странака које су себе именовале као „демократска опозиција Србије”. Оне су углавном користиле исту реторику опањавања државе; тобоже је „диктатура”, „терористичка држава”, „султанизам”.

Трећи „фронт” су отвориле невладине организације у Србији. У 2000. години било је регистровано више од 20.000 невладиних организација. Овај облик организовања грађанског друштва раширен је по свим областима и делатностима – од екологије, дечијих школица до људских права, медија и курсева за демократију.

Поред стручних послова ове организације су промовисале идеје независности и самосталности друштва у односу на државу. У политичком делу свог ангажмана невладине организације истицале су задатак контроле власти, изградњу критичке јавности и ширење демократије и људских права. После избора 24. септембра 2000. године, неке „невладине организације” ултимативно су поставиле своје чланове на одговорне функције у влади и привреди. Ту се већ поставило питање легитимитета власти. Ко је од њих био у борби за гласове и ко им је дао мандат? Може им се дати мандат и без избора али то је већ унутрашњи проблем државног ауторитета.

И не само то. Фереца са лица грађанског друштва скинута је до краја. Организован је прави јуриш на ауторитет државе, а то значи

на институције и личности. Нападнута је војска посредством јавног блаћења генерала који су се херојски супротставили НАТО бомбардовању. Критика је долазила из редова невладиних организација, политичких странака и нижих официра. Нападнута је и полиција. Један део је био паралисан у време „октобарске револуције” а други јавном и бескрупулозном критиком и хапшењем високих функционера полиције. Одмах потом, избиле су побуне у затворима – криминалци су тражили амнестију и чуваре по свом избору. Нападнута је правосуђе критиком и сменом водећих функционера судства и тужилаштва. Нападнута је и просвета захтевима да се целокупни управни кадар – директори и декани – смене. Исти скуп захтева се проследио здравству.

Како ће тећи процес изградње државе без ауторитета и грађанског друштва – твар је за нагађање. Исход у великој мери зависи и од оних снага у друштву које су против одумирања државе на грађански и НВО начин. У овом тренутку може се указати на последице ентузалне превласти покрета против државног ауторитета у Србији. На првом месту, тај ауторитет се не гаси као реликт „српског национализма” већ се сели у неке друге државне и политичке центре. Ако овде ослаби ауторитет државе појачаће се у централама светске и европске политике. У тим канцеларијама биће извор из кога ће тећи власт за Србију. На питање шта да ради зарад свог националног интереса ићи ће по одговор у ЕУ или неки њен град.

Друга невоља која следи из грађанског и НВО оспоравања државног ауторитета тиче се релативизовања правде у држави. Без правне једнакости пред законима државе нема ни појединачних права. Држава неће следити више моралне, културне и образовне захтеве који су производ историјског постојања српског народа већ ће примати налоге само за заштиту индивидуалних права. Заборавља се да ауторитет државе не почива само на поштовању и примени закона већ и на идеалима праведности за којима тежи. Покушаји да се слобода супротстави ауторитету државе нужно завршавају неуспехом будући да ауторитет испуњава сваки друштвени однос. Надређеност и подређеност могу бити добровољни, наметнути, институционални. Човек у таквим односима има двоструки став према ауторитету – он се потчињава али га и оспорава. У држави ауторитет власти мора да се оправда, да се легитимише. Искуство власти ДОС-а сугерише другачију врсту ауторитета државе; које се легитимише комбинацијом политичких, парapolитичких и иностраних (западних) снага. Такав ауторитет државе је заправо самозаваравање. Измештање једне суштинске политичке институције и вредности за опстанак нације из система мандата и поверења које се стиче на аутономним изборима

мора да заврши у центрима неке надржавне творевине или неке друге државе која има своју политичку вољу и своје интересе. У таквим околностима, човек се мора упитати - чему избори? чему држава? Чему национално достојанство?

О политичкој корупцији у Србији. Од обичних грађана може се често чути да „за све треба новац”, што значи и за плаћање оних услуга које државни органи треба да обаве по закону. Када запне у општини, пред шалтером који издаје грађевинске дозволе, или кад студент не може да положи испит или када лекар треба да обави хируршку интервенцију, онај који слуша такву исповест казаће да треба дати паре и проблем ће се решити. Постала је очекивана ствар да се незаконито задовољавање потреба грађана обавља посредством новца. То се зове корупција.

Истраживачи ове појаве у Србији тврде да је то највеће друштвено зло. Корупција је, по њиховом суду, општеприсутна појава. Од друштвених делатности најподложније коруптивном обављању посла издвајају се правосуђе, царина, полиција, здравство, образовање. Реч је о државним службама у којима неки од запослених, испуњавају захтеве грађана, уз помоћ новца. Издају дозволе за увоз и извоз, укључивање у телефонску мрежу, фалсификовање царинских докумената, уписују оцену за незнање. У том смислу, експерти разликују лаке и тешке корупције, а то у крајњој линији значи да је највећи део друштва корумпиран. А када ствари тако стоје, уколико нам је стало до здравог друштва, до друштва у коме влада правни поредак, а не поткупљујућу моћ грађана, онда морамо да се запитамо како се супротставити том највећем друштвеном злу. У супротном... ко зна?

Покушавајући да одговоре на ово питање, истраживачи српске корупције се жале да је висок праг друштвене толеранције према овој пошаст. Та тврдња може бити тачна али није разлог за обесхрабреност. Нешто агилнији борци против корупције захтевају строже законе против подмићивања. Нема сумње, закони могу да допринесу исправљању неправде. Па ипак, јавност која говори о корупцији и експерти који се баве овим злом упорно заобилазе, свесно или несвесно, политички аспект појаве. У српским околностима, политичка димензија корупције има једну сасвим особену карактеристику.

Сваки пример корупције у друштву потврђује чињеницу да је основ за ту противзакониту радњу, заправо моћ службеног лица да тако нешто учини. Сваки чиновник у државној администрацији, зависно од места у хијерархији, поседује парче власти у односу према грађанима. Та власт није заснована на ауторитету државног службеника већ потиче из закона и правних прописа. Када би држава била

идеална онда би сваки њен службеник поступао по закону, а грађани не би морали да их потплаћују за услуге. Пошто држава у Србији није идеална, моћ државних службеника се злоупотребљава тако што се наплаћује оно што не би смело да се наплаћује. Неки то чине, а неки се труде да буду чисти. У том смислу, можемо да говоримо о моралу државних чиновника. Међутим, потпуни ослонац на морал, није препоручљив. Однос државе према грађанима није посредован моралом већ правним прописима.

Извор корупције је, дакле, у политичкој моћи која се обликује кроз државне институције. То значи да у зависности од каквоће одређене политике добијамо и квалитет рада државних органа. Ако су челници политичке партије лакоми на новац, ако водећи функционери странке примају паре на руке да би рођаку, члану странке, или обичном грађанину издејствовали задовољавање неке потребе, онда се политичка моћ на кристално јасан начин премешта у поље корупције. Политичка партија која не мари превише за морално понашање својих чланова, доласком на власт, лако претвара државни апарат у легло корупције. Такав однос политичке странке према државним пословима демонстриран је у светском искуству, а Србија је део тог света на лакши или тежи начин.

Случај Србије је специфичан утолико што је њена политичка елита више од тридесет година изложена страховитом притиску из западног иностранства. Као и у свим другим стварима и у односу према том притиску наша елита се делила. Неки нису попуштали, а неки су били спремни да све захтеве из иностранства испуне. Међутим, ствар је, са становишта корупције, значајна утолико што је западно иностранство користило новац за политичко мешање у унутрашњи живот Србије. Јавно су иностране владе, пре свега Западне Европе и Америке, издвајале новац из својих буџета за помагање опозиције у Србији. Разне фондације су то исто чиниле. Ко зна колико је тајног новца ушло у Србију када се већ јавно говорило о тој работи! Ова чињеница отвара бар два питања. Како именовати такву појаву? Да ли је то корупција, али политичка? Ради се о *давању сйраної новца* да би се оствариле иностране потребе (које додуше кореспондирају са делом унутрашњих).

Уколико се сагласимо да је реч о специфичној политичкој корупцији, какве би то последице имало по друштвену корупцију на коју је напред било указано. Може ли се очекивати искорењивање друштвеног зла под именом корупција када је на корупцији изграђен највећи део политичке моћи у друштву? Онај ко је примио страни новац да би освојио власт у држави, и поред најбоље воље, неће добити битку

против корупције. Она се не може сузбити у друштву, ако је државна власт корумпирана. Да би сузбили корупцију, морамо се ослонити на моћ којој не могу да се ставе приговори на рачун средстава помоћу којих делује и којима је дошла на власт.

У Србији још увек не постоји потпуна контрола новчаних токова у партијско-политичком деловању. На тај начин отежана је идентификација домаћег подмићивања политичке моћи. Када је реч о иностраном новцу, ствари се још више замагљују. Сви знамо да новац стиже из иностранства за политику и сви знамо да је тако нешто забрањено у модерним државама. Да ли ће нам знање да је новац „мајчино млеко” политике усмерити правац борбе против политичке и друштвене корупције у Србији?

Демократије има-нема већ тридесет година. У Србији 30 година има-нема демократије упркос бројним политичким странкама, институцији избора, плурализма медија, функционисања власти, грађанских слобода, тржишта, приватне својине. Па ипак, за један део политичких људи и странака, нема демократије.

Демократија није само мисао о суштини политичких и друштвених односа између људи (власт у оквиру права) већ и средство за остваривање неких практичних циљева (селекција искуства). Остваривању демократских циљева претходи слободан разговор, дискусија. Овај поредак омогућава испољавање сукоба у друштву и политици, али и постизање сагласности око важних јавних питања.

Наравно, демократија није само облик државне власти и систем јавних установа. То је политички облик у коме се најотвореније испољавају друштвени и индивидуални проблеми. Уколико се демократија схвати као право, слобода и једнакост појединца и друштвених група да учествују у изградњи нормативне структуре друштва са обавезом да поштују важеће процедуре све до тренутка легалне и легитимне промене, онда морамо рачунати на непрекидну променљивост људи, установа и стварности.

Како објаснити чињеницу да у Србији већ три деценије постојања демократских институција, континуирано наступа једно политичко мишљење и понашање које дијаболизује власт после сваких избора, при чему користи облике физичког или вербалног насиља и у крајњој линији одриче демократски карактер српске државе. Користи улицу против институција, мањину грађана против већине, самовољу против процедуре? Ово политичко понашање и овај говор део је једног политичког крила у српској демократији.

Када се осврнемо на протекле три деценије шта видимо? У протеклих 30 година, Србија и њени грађани прошли су кроз ретко ви-

ђено кажњавање од стране „међународне заједнице”, односно Запада. Санкције, изолација, НАТО бомбардовање. После 2000. године, отворени притисак Запада се трансформисао у дипломатски и нејавни: Србија и даље треба да плаћа цену за западне политичке пројекте Балкана. У тих 30 година, Србија не укида демократске институције. Оснива се велики број политичких странака, поштују се изборни рокови, медији се плурализују по својинској и уређивачкој основи, инострани утицаји се не скривају. Па ипак, по нечему је српска демократија карактеристична.

За ових 30 година у Србији су се искристале две политичке струје мишљења и деловања међу партијама једнако као у деловима јавности. Једна мисли и практикује демократију као мирну, процедуралну борбу за власт. Бори се на изборима за подршку грађана и признаје резултате избора. Признаје пораз или слави победу. Друга је нихилистичка, спремна да користи сва средства да би дошла на власт. Оспорава резултате избора, рачуна на неке облике насиље, острашћена је у критици власти. За себе говоре да су демократска власт, а они који су изборима доспели на власт су „узурпатори”, „терористи”, „диктатори”. Она схвата демократију по својој мери: демократија – то сам ја.

Изборни услови су стално на мети: списак гласача, државна и независна регулаторна тела, медији. И пре избора се тврди да ће власт да покраде изборе. Од Милошевића до Вучића – тридесет година слушамо тај говор. Стално траже демократске изборе и мало који да су били демократски, осим 2000-те, када је победио ДОС а они до те године нису били демократски! Истраживачи јавног мњења су утврдили да су за ове три деценије грађани Србије излазили 22 пута на опште и локалне изборе, дакле скоро на годину ипо у просеку. Зачудо, како пре, тако и данас, једна струја политичких активиста поставља питање изборних услова. Нема услова који их задовољавају. Одговор на „очајне изборне услове” се креће од удруживања опозиције ((ДЕМОС, Заједно, ДОС) до бојкота избора.

Када се оцрне услови онда следи оспоравање изборних резултата. Неће опозиција отворено да призна и честита победу онима који су добили више гласова на изборима. Било је додуше неких изузетака у прошлости када је поражени (СРС) честитао победнику од којег је изгубио са малом разликом. И то од оног кога данас називају „диктатором”.

Медији су тема одавде до вечности. То је рефрен ове струје политичког мишљења и деловања у Србији који прати сваке изборе и сваку власт. Нема медијског система у свету коме нећете пребацити ускраћив-

вање слободе; како у традиционалним, тако у дигиталним. А заборавља се да је основни медији језик и да се ниједан говор не може угушити.

Не може српско уво да се навике на сталне жалопојке да медији нису слободни. Од пада Бастиље до уласка са тестером у РТС, медији су на тапету. Ова жвакаћа гума се растеже тридесет година. Одлична тема за причу која нема краја. Шехерезада. Како се шире медијски ин-струметни, како напредује ИТ сектор, то су жалбе на медије учеста-лије. И данас када нема начина да се спречи да свако каже шта хоће. А траже се невероватне ствари. Пре двадесет година ватра РТС-а (и Скупштине) је грејала демонстранте. Двадесет година касније, лепе се папири, фарбају врата и улази са тестером у РТС. Као да људи не-мају своју главу већ слику, лице и говор РТС-а.

Већ 30 година у српској демократији једна струја мишљења и де-ловања, понавља да је на сцени *антиидемократски њоредак*. Мењају се актери и речник. У Милошевићево време јавно се у опозиционим ре-довима (посебно Драшковићев СПО) тврдило да живимо у поретку „државног тероризма”, да Слободан Милошевић није ОН већ Садам Хусеин, и да се у Србији обнавља стаљинизам. Политички рефрен је био да је режим успостављен на вишестраначким изборима, после 1990. године „уништавао све што је српски народ вековима стварао”. Пазите! Демократски бирана власт уништавала је оно што је векови-ма стварао српски народ! Та реченица се често изговарала у деценији Милошевићеве власти.

Тридесет година ова опозиција демонизује сваку власт. Власт је зло, а бори се огорчено за власт. Мрзе безумно оне који су на власти. Не виде у њој инструмент за остваривање општих циљева и вред-ности нације и државе. Она је приватни посед, а не општа корист. Када су опозиција грме против власти, када су на власти грме против опозиције. У српској демократији однос власти и опозиције је једно од најболнијих места. Упркос смењивости власти на изборима, овај део српске анархичне демократије упорно одржава реторику о апри-орном злу власти. А то је заправо континуитет дифamacије српске демократије.

Пре тридесет година започела је „улична демократија”. У Србији се од 9. марта 1991. године, усталила обичајност протеста на улици. Прође неколико година, а тргови и улица приме демонстранте. Увек се од Видовданског сабора 1992. године, тражило да власт изађе на превремене изборе. После се прешло на тражење оставки оних који су демократски изабрани. Лидери неких партија су позивали своје при-сталице да се на улици супротставе изборним резултатима или поли-тици Владе. Било је сукоба са полицијом, било је и смртних случајева,

разбијања зграда и глава. После тридесет година опет се позивају грађани на улицу да би оспорили изборну вољу грађана. Нема окршаја са полицијом али има узурпације простора града. Тако српски Хајд парк у покрету, говори све и свашта и човек не може да се начуди шта све може да смисли и каже грађанин на улици. Списак захтева властима се дописује и шири. Захтев за оставкама челних функционера државе - председника државе, председника владе, председника скупштина, а онда се нижу имена министара и функционера нижих нивоа. Овај захтев, треба и то рећи, није унисон у овим шетњама али чује се јер га изговарају и неки грађани и неки професори политичких наука за које је ова садашња власт „узурпаторска“ (значи да је силом дошла на власт!)

Шта је проблем са овим *захтевом за оставкама*? Једноставно: они који га изговарају одбацују демократску вољу већине грађане. Заправо они вређају и понижавају оне грађане који су на изборима дали подршку политичкој опцији којој верују и којој су поверили мандат управљања државним и јавним пословима. Такви захтеви су по садржини дестабилизујући а по последицама репресивни. Они могу да породе неке облике насиља, а сигурно је да подстичу разне облике конфликтности. Велики мислилац демократије Токвил, уочио је пре два века такву појаву и именовао је као тиранију мањине. Неки захтеви су такви да их ниједна демократски изабрана власт не може и не сме да прихвати. Не сме јер би погазила начела легалитета и легитимитета. Да ли су писци захтева свесни последица свог деловања? Да ли они рачунају да тако нешто демократска већина на власти не сме да прихвати?

Тридесет година после, ми опет слушамо у овој струји мишљења и политичког деловања, како је у Србији на делу диктатура, како изабрана власт води у пропаст. Тридесет година једна струја политичког деловања позива у помоћ иностранство. Ова струја политичара и странака отворено се обраћа иностранству (Западаним владама и медијима) за разне облике помоћ и мешање у унутрашње односе. То су чинили када су били у опозицији али и када су после 2000. године доспели на власт. У време Милошевића одлазили су у стране амбасаде, у кабинете западних министара, данас траже да се умешају у стварање бољих изборних услова.

Већ тридесет година у Србији се слуша један говор пун катастрофизма. Претње и зло долазе из прошлости, садашњости и будућности. Тај говор застрашивања одлика је огромне необразованости оних који су се залетали у политику. Ко хоће да се бави политиком морао би да улива веру и наду грађанима. Овако катаклизмичко ра-

сположење, било мотивисано влашћу или не, баца светло на психолошку структуру личности политичара. Са каквим емоционалним особинама он треба да одлучује о правцима развоја друштва? Са мржњом, бесом, претњама, застрашивањима? Тешко је разумети политичара који за своје друштво (и свој народ) тврди да је „болесно”, или политичара који у иностранству говори да у Србији влада „мрак”. Већ тридесет година у Србији се ономе ко изгуби изборе, који као опозиција тежи власти, прети насиљем.

Антидемократска култура медија и интелектуалаца. На српском медијском тргу влада три деценије груписање јавног мишљења. Око једног друштвеног или политичког става окупљају се саговорници тако да полемичка комуникација може да се одвија на великој удаљености.

Окренимо се значајнијем питању: каква је вредност групних јавних мишљења у Србији? Чини се да преовлађује једна струја мишљења која је прилично бучна, има је у свим медијима, а чине је припадници разних стваралачких професија. Реч је о интелектуалној струји мишљења у Србији и морамо се запитати како она говори и разумева друштвену стварност. Када описују народ, друштво, власт и опозицију они користе терминологију етнологије, масовне психологије, криминалистике, психијатрије. Примера ради, могу се чути и овакве речи: да ми живимо у „шизофреној стварности”, да је пуно „примитиваца око нас”, да „бирачи увек бирају оно што је рђаво”, „да се много лаже”, да су политичари „психопате”, да влада „болесни дух”, да народ „не воли истину”. Неко ко би правио анализу садржаја јавног дискурса, исписао би стране и стране оваквих и сличних речи. Њих не изговарају стручњаци за поједине области културе, већ они који припадају ужим стваралачким професијама а иступају често у медијима. То су интелектуалци који утичу на обликовање јавног мњења и зато није занемарљива анализа њиховог јавног говора мишљења.

Када се пажљиво анализира њихово мишљење лако се може закључити да то није тип нормативног мишљења, оног мишљења које полази од неког правила. Није ни конкретно, чињеничко мишљење, дакле оно мишљење које се креће у равни датости, позитивног и проверљивог. Можда је близу предрасудног мишљења али не открива се неки дубљи садржај. Мишљење које је овде предмет разматрања у пуној мери је ослоњено на осећања и жеље оног који говори и у том смислу се може именовати као емоционални тип мишљења.

Три деценије медији се у Србији деле на „режимске” и „независне”. У време „старог режима” (Милошевићевог) постојали су медији под финансијском и идеолошком контролом државних установа и

појединих политичких личности. Истовремено, увећавао се број новина, телевизијских и радио станица које су финансирале групе за подршку слободним медијама из земље и иностранства. Ови медији су себе називали „независним”, „самосталним”, „слободним”. У Србији је пре 5. октобра деловало на хиљаде таквих медија и свако ко је путовао по нашој републици могао је да изброји у било којој општини по неколико приватних медија – електронских, радиодифузних, штампаних. (Не сме се заобићи чињеница да независни медији делују у условима међународне изолације и припреме НАТО бомбардовања.) За оцену медијске ситуације у „старом режиму” та реалност је заправо била фикција. Све јаче се чуло са ових медија како у Србији нема медијских слобода и да се угрожавају тада важећим законом о информисању.

Зашто су тако деловали „независни медији”? Њихов основни циљ није био допринос информативном јавном добру колико рушење режима и медијског мрака који је, по њима, тај режим стварао. Сведено, али истинито значење таквог наступања медија, могло би се формулисати као – нападај власт, чињенице нису важне. У реду. Власт треба критиковати али на одговоран начин. А како се схватала та одговорност у редовима независних медија може се илустровати бројним примерима.

Да би остварили тај циљ „независни медији” су створили мит о себи али и мит о режимским медијима. Са своје стране, медији под контролом владе делили су медије на патриотске и издајничке. Тачно је да је у околностима стране изолације и бомбардовања било основа за разликовање медија на оне патриотског усмерења и оне који су држали више страну иностраним погледима и интересима на кризу у Југославији. Такву поделу потврђују извршене анализе садржаја медија у 1999. години.

У таквим околностима воде се политичке борбе у Србији које немају правила: сва вербална и улична средства су у употреби против противника. Међутим, у политичку арену ступају интелектуалци и запослени у разним медијима, али тако да неки доприносе, а неки одмажу развој демократске политичке културе. Ови други привлаче посебну пажњу. Како они делују?

То је један посебан начин употребе стигматизације установа, радног места, политичког опредељења у клеветању партијско неопредељене личности. Другим речима, једна групација медија, по правилу опозициона, и једна групација интелектуалаца, такође стално опозиционо настројена, стварају негативну слику о установи, политичкој партији, јавним личностима или вредностима у стилу „ксенофоб”,

„антиевропејац”. Када треба неког противника из било ког дела јавности „критиковати” или дифамирати они потежу ове слике које априори стваљају човека или групу на стуб срама. Тако ове медијске и интелектуалне ергеле стварају непријатељства у оквиру демократског поретка и тиме доприносе антидемократској култури у Републици Србији. Ево како то изгледа.

Једна група научника, јавно пише против другог научника и његовог политичког опредељења али не ради доказивања слабости научних радова већ зато што он ради на том и том приватном универзитету. Дакле иако је тај факултет, као и државни, део правног универзитетског система, форсира се име факултета које треба да значи нешто рђаво и елиминаторно.

Ако то не иде у обрачуну са политичким противником онда се потежу подметнути његови ставови у стилу „националиста и ксенофоб”, „антиевропејац”, „антидемократски настројен”. У време Милошевића најчешће се користила етикета „националиста и ксенофоб”, а у Вучићевом мандату „антидемократски настројен”, „антиевропејац”.

Овакав однос опозиционих медија и интелектуалаца, у раздобљима од 1990. до 2000. и од 2012. до 2022. године, достигао је врхунце у политичким манипулација и демократским обманама. Ове псеудодемократске групације у српској јавности већ 30 година стварају бабароге од неких политичких личности и странака. Из њихових редова се шаљу речи ловци на оне који нису у њиховим политичким круговима. За непартијску политичку личност, свесно лажу да је члан шугаве политичке странке. Ако је члан, намештају га за функционера, иако то није. Али најубојитије оружје, без сумње, је име лидера странке коју не подносе. Довољно је да овај круг „опозиционара” јавно каже или напише „Милошевићев човек”, или после 2012. године – „гласао је за Вучића”. И тиме мисле да чине добро демократији. Табуирају политичке личности и странке које делују у правном и демократском простору, које закон не дискриминише али дискриминишу промотери политичке антидемократске некултуре. Шта значи да је неко гласао за Милошевића или Вучића? Ништа осим да је искористио своје гласачко право и право на избор.

Тај одвратни метод против демократске културе и јавних личности користе *ојозициони* медији и групе интелектуалаца у Србији већ тридесет година. Али није тако било у време власти ДОС-а, од 2000. до 2012. године. На првом месту медији су били контролисани више него у Милошевићевој власти која је контролисала РТС и Политику. Академик Дејан Медаковић, у књигама *Дани, сећања*, уверљиво пише како су „демократски медији” после 2000. године надзирали академ-

ску сферу рада. На другом месту, ко би могао да наведе овакве етикете о политичарима на власти из редова ДОС-а, а да долазе из ондашње опозиције (СРС, СПС). На пример, ко је јавно прочитао или чуо да се из опозиционе интелигенције и једног опозиционог медија каже некој јавној личности: „гласао си за Коштуницу или Тадића”. Било је међусобног оптуживања и етикетирања у оквиру партија ДОС-а, али не из опозиције.

И теку године, а неки српски интелектуалци и запослени у медијима никако да се демократски упростоје. Никако да раздвоје дело и политичко опредељење, а поготову дело и слободан грађански политички избор. И ово: у демократском поретку се не поставља питање за кога је неко гласао, а нарочито да се критикује због слободног чина бирања представника власти.

Одумирање државе у демократији. Где се налази политичка моћ? Ко фактички одлучује? Ово су кључна питања сваког политичког система и одговором на њих стичемо знање о карактеру политичке владавине. Свака власт у политици је видљива и невидљива, скривена и прикривена. Свака власт би хтела да се прикаже као да не влада. Дужност је истраживача политике да развејава маглу око овог питања.

Где је адреса политичке власти у Републици Србији? Та адреса се мењала у током времена: једна је била у самоуправном социјализму, друга у време власти СПС, трећа у време ДОС-а, четврта у време СНС.

Да се подсетимо како је то било у време самоуправног социјализма. Идеолози и политичари тог система писали су о власти радних људи и грађана. Да би остварили такву власт смислили су делегатски систем и тако дисперзовали центре одлучивања на стотине места. Неки који су бројали те центре стигли су до бројке од 100.000 самоуправних субјеката. У таквом систему била је немогућа идентификација стварног одлучивања док је на нормативном плану било све јасно: радни људи и грађани доносе политичке одлуке са руководећим Савезом комуниста. А у практичном животу све одлуке су биле у рукама СКЈ, односно у врховима те партије, а сам врх био је Тито.

Теоријски извори делегатског система власти у самоуправном социјализму налазе се у идејној традицији критике политике као отуђе-не делатности. Начин да политика ослаби свој ослонац – а то је власт, по овој теорији, јесте њено подруштвљавање, дакле одумирање. Ко је живео у самоуправном социјализму зна на својој кожи о каквом поретку власти је реч, а ко није – може да прочита много књига и докторских дисертација о самоуправљању и делегатском систему, одбрањених на универзитетима у Србији.

Од правног укидања самоуправљања протекло је тридесет година. Вишестраначки систем са доминацијом СПС успостављен је 1990. године. Режим Слободана Милошевића је срушен „петооктобарском револуцијом”. Нови режим ДОС управља Србијом до 2012. године. Како је нова власт уредила питање политичке моћи у друштву?

Идеолози и политичари ДОС-а себе представљају као „сервис грађана”, а то значи да власт треба да испуњава жеље грађана о којима је већ донесена одлука. Иза ове милозвучне паролe, која наговештава остварење нове верзије друштва без власти, тешко је идентификовати центре одлучивања. Када се пажљивије осмотре токови политичког повезивања може се разоткрити неколико праваца из којих долази политичка моћ. Један је несумњиво повезан са иностранством. Неки центри западноевропске политике снажно утичу на политичке одлуке и на избор кадрова који ће остваривати те одлуке. Ови центри нису на светлости дана, што је и очекивано, али могу се препознати по садржају захтева који се упућују „новим демократским властима” у Србији. Други облик мешања у српску политику ови центри остварују путем подршке невладиним организацијама. Нова власт ДОС-а изненадила је многе учеснике политике када је на значајне функције поставила чланове невладиних организација. Тешко је поверовати да они који цепају ципеле у кампањи пристају да понуде места у власти некоме ко је седео у фотељи и „мудровао”. Основана је претпоставка да је њих погурао неко из иностранства.

Необична је идејна сличност у односу према политичкој моћи у самоуправљању и ДОС-овом режиму. У оном режиму се државни систем поделе власти растакао у делегатском систему, у ДОС-овом приступу гране власти се дисперзују на грађане (без радних људи), невладине организације, медије, централу ДОС-а. Скупштина и влада су само израз воље ДОС-а, а у овај се уливају ставови и одлуке западног иностранства, невладиних организација, медија, чланова коалиције ДОС. Опозиција скоро да не постоји.

Зашто су режими самоуправљања и ДОС-а оптирали за концепт одумирања (или: разотуђења) политике? Одговор је недвосмислен – реч је о системима власти који желе да сакрију сопствену власт и одговорност, да терет одлучивања пренесу на неког другог. Одговоран субјект политике је онај који фактички доноси одлуке. Оно што је најважније у оваквом схватању политике (дисперзија центара одлучивања) тиче се квалитета политичког рада. Нужна последица оваквог рада је пад ефикасности политичког деловања. Свако разливање центара политичког одлучивања доноси и мноштво политичких ставова. Ко ће све те разноврсне ставове повезати и „помирити”, питање је без

одговора. Масовност организација и ставова у политици обично се завршава манипулацијом.

Алтернатива одумирању политике је политика која храбро и отворено преузима ризик одлучивања и која је спремна да прими награду и критику за своје одлуке. Политика треба и у Србији да постане професија. Када то постане, одумреће она политика у којој су сви стручњаци и у којој свако може да доноси одлуке.

* * *

„Проевропска” реформска амбиција у Србији, тицала се развлашћивања политике или, ако то лепше звучи, разливања политике моћи. С правом се критиковала политика као једини центар где се доносе одлуке. Ако већ скупштина и влада директно зависе од политичке воље странака, сматрало се, да то не би морало да важи и за неке друге области јавног живота које су од општег интереса. У тим секторима јавности треба ослабити ако не и елиминисати сваки утицај политичке власти. Неки марксистички шаљивци би могао такву врсту јавног напора да коментарише као вид одумирања државе. Али, није реч о шали. У снажној офанзиви идеологије демократије и људских права, држава треба да ослаби своје функције у свим подсистемима друштва – у економији једнако као и у култури. Да би се оваква замисао остварила смишљен је систем агенција које су тобоже самосталне (недржавне) у своја раду. То су стручна тела, регулаторна, саветодавна без уплива страначких интереса. Али на папиру

Та идеја о сужавању делокруга политичке власти путем стварања парадржавних органа – агенција, оправдавала се, између осталог и пристрасношћу чланова политичких странака, односно, потребом да се адекватније представља јавни интерес. Уместо политичке власти потребно је афирмисати друштвену моћ или снагу јавности. А то значи да треба потиснути начела институционалне хијерархије, надлежност и елемент принуде. Државу, као установу заповедања, однос господарења и подчињавања треба да замени друштво са дифузно раширеном моћи.

Овакој замисли могу се ставити приговори разне врсте. Неки ће наводити финансијски аргумент по коме та мрежа парадржавних организација много кошта државну касу. Други ће ставити на тапет практични учинак ових тела. Трећи ће упозоравати да се општа ствар бирократизовала. Дакле, реч је о степену рационалне организације државе и друштва. О томе се увек мора расправљати. Међутим, овде треба указати на једну скривену политичку функцију парадржавних

органа. Изгледа да је прича о неполитичким, објективним, на јавни интерес усмереним органима, само прича. Лако се може доказати да политички интерес продире и у ове парадржавне органе. Како? Па преко њихових чланова. Тобоже, важно је да чланови агенција не буду припадници политичких странака. Као „неопредељени” они одлучују о општим интересима друштва. И без познавања конкретне ситуације, није тешко рећи да је то илузија. Сваки одговорни члан друштва је политички опредељен. Само неки су отворено чланови странака неки то показују на бирачком месту. Има оних који нису чланови странака, а јаче навијају за своју политичку симпатију него неки чланови. Учествоје као пропагатор странке на изборима, а после избора тврди да страначки не припада никоме. Е, управо такви људи, они који се представљају као политички неприпадајући улазе у парадржавне органе и шта раде. Оно што морају, одлучују и бирају чланове других тела јавних предузећа. Они, остварују моћ, утицај, власт у свом делокругу. А све то раде уз прећутни или отворени ослонац на политичку опцију за коју навијају.

Шта нам показује искуство парадржавних органа? Две ствари. Прво, голема је илузија да ће се потиснути партијско-политички интерес из области јавног деловања. Моћ и политичка власт су саставни део сваког организованог друштва и нема начина да се умањи њихова функција. У политичкој власти најбоље што може да се учини, одавно је смишљено – парламентарна контрола владе. Друштвена моћ је распршена и део је сваког нашег односа. У „развлашћивању политике” пошло се од погрешне претпоставке да неко ко формално не припада странци може да буде објективан и безинтересан. Може али и не мора. По правилу реч је о овоме другом. Оваквим методом одумирања државе добили смо само једно скривање политичких интереса. У овој Србији, у којој се све зна, није тешко препознати политичко припадање такозваних непартијских интелектуалаца. Када се прочитају нека имена, одмах је јасно о коме се ради. Тако добијамо, уместо јавне политике, тајну. А последица такве замене је далекосежна. Они који се скривају имају мањак одговорности. Ови други не могу да побегну од одговорности. Тако, и даље тражимо договор на питање: да ли је непартијски интелектуалац вреднији, савеснији, објективнији од партијски припадајућег. А у једноме је ствар несумњива. Овај други је далеко одговорнији од првог у обављању јавних, политичких и државних послова.

Српске политичке борбе за „слободне медије”: У српској политици тридесет година доминирају два говора о медијима. Један тврди да нема слободе медија, други (демократска и прозападна опозиција) додаје да изборе гуде због таквог стања медија.

За унутрашње и спољашње чуваре српских медијских слобода, ова тема је цокер-тема. Као она карта која може да замени било коју другу у игри за округлим столом, под јарким светлом сијалице, тако наши чувари слободе, када треба повући уши Србији, дохвате проблеме са медијским слободама, тачније затрубе да су ове слободе угрожене. Очекивано. Између слободе речи и дела много је предела, како рече Дон Кихот. Увек ће бити мањка слободе. А то треба искористити кад затреба.

Погледајмо ствари изблиза. Форсира се у нашој јавности теза да је проблем слободе медија у ограничавањима која долазе изван медија. Углавном је то релација државна власт – независни медији. Политичка моћ се прелива и у медије, наравно независне. Овај стереотип је толико пустио корен да се проблем слободе медија аутоматски пребацује на власт у држави. Као и сваки други ванискуствени образац мишљења тако и овај олако прелази друга ограничења као што су власништво домаће и инострано, личност новинара, уређивачка политика, маркетиншки послови привредних организација. Нема никакве сумње да сви ови друштвени актери снажно утичу на слободу медијског изражавања у Србији баш као и у другим демократским државама. Овим се хоће рећи да мрежу око практичне слободе медија, плету разне интересне организације и појединци.

Српски медијски простор отвара се за иностране медије после 1990. године. Приватни штампани и електронски медији ничу као печурке после кише. Стотину канала на телевјским екранима и море интернет сајтова, довољно потврђују ново стање. Сваки грађанин Србије има пред собом широко поље светских медија. Дневни лист *Полићика* објавио је оглас 3. маја 2002. године у коме се наводи списак 47 радио и тв станица у Србији са фреквенцијама на којима се могао пратити програм „Слободне Европе” сваки дан, четири пута дневно. Нови медији лако прелазе све границе суверенитета. Један CNN је глобални медији и његове слике и речи допиру у све државе света. Друго лице овакве медијске моћи је фабриковање позитивне и негативне слике о појединим народима и државама и њеним представницима.

Други облик присуства „међународне медијске заједнице” у Србији одвија се тржишним путем: купују се електронске и штампане медијске организације и емитују програми у складу са политиком власништва. Страни медијски капитал (Н1, Нова С) улази у земљу и остварује профит, али им се централа налази у другој држави (Луксембург). На сличан начин купују се дневни и недељни листови (НИН, Блиц.) у Србији. Да ли је реч само о профиту? Медиј није исто што и фабрика за производњу аутомобилских гума.

Шири се и трећи облик иностране медијске инвазије на Србију. Није мали број медија и медијских организација (и НВО) у Србији који примају обилату новчану подршку из страних извора. Поглед на листу прималаца долара (НУНС, НДНВ, Центар за истраживачко новинарство, ЦИНС, БИРН, портали: Аутономија, Цензоловка, Е-новине, Истиномер) показује да су то углавном организације са крипто политичким циљевима или тобоже истраживачким активностима које хоће да контролишу (и мењају?) владу. У последњих десет година (2008–2018) српски НВО и неки медији (и медијске организације) добиле су 35 милиона долара од 39 америчких фондација. Упркос овим чињеницама, са Запада и дела унутрашње политичко- медијске сцене упорно се понавља да у Србији постоји мањак медијских слобода!

Као да у Србији нема опозиције у политици као да нема независних тела у друштву, као да нема јавности. Шта значи убацивање медијског новца у Србију? Реч је о јавној корупцији одређених група, организација и медија. Као када се даје новац лекару, да нико не види, тако се даје новац овим актерима да би одрадили политички задатак. Посебност ове корупције је да нема дотурања новца испод стола већ на столу.

О медијима можемо мислити добро и лоше али они остварују своју функцију: снабдевају својим информацијама грађане. Ако се зна да од врсте и квалитета информације зависи у доброј мери јавно мишљење, правац и структура одлучивања о било ком послу, онда је јасно да изузетно важну улогу има онај који „снабдева грађане информацијама”. У његовој позадини је одређени политички и економски интерес.

* * *

„Демократска прозападна опозиција” је пре 2000. године грмела да нема слободних медија у Србији упркос порасту броја приватних телевизија, новина и уласку страних власника у медијски простор. После 2000. године, доспевши на власт, ставили су шапу на државне и већину приватних медија. Међутим, 2012. година показала је да медији немају политичку моћ какву им приписују теоретичари и политичари.

На изборима 2012. године, уложен је велики новац у медије за кампању партија од остатака ДОС-а. Оно што је објављено, највише пара је дато у кампању ДС, па УРС, па ЛДП па СНС. Само на ТВ оглашавање за председничке и парламентарне изборе потрошено је 765 милиона (ДС), 680 (УРС), 360 (ЛДП), 280(СНС), (Политика, 12. мај 2012. године).

Голим оком се видело колико су странке и председнички кандидати присутни у штампаним и електронским медијима. И не само присутни на неутралан или позитиван начин, већ и количином блаћења и обмањивања противника. ДС је био у свим медијима преко сваке мере, а Борис Тадић готово да је становао у медијима. Чак је и једна забавна емисија у којој је био главни гост четири госпође, репризирана уочи предизборне тишине. Томислав Николић је био не само дефаворизован већ се нашао и на крсту медијске јавности под окриљем ДС. А СНС је користила радио Фокус и новине Правда.

Зашто ДС и Борис Тадић нису успели на овим изборима да победе Николића и СНС, упркос огромним парама које су потрошили у кампањи и неограниченом присуству у свим медијима и неприкривеној подршци из иностранства? Зашто УРС и ЛДП нису остварили бољи резултат? Очита је несразмера између уложеног и добијеног у протеклој кампањи за политичку власт. Зашто? Постоји више разлога. Наводим три. Начин владања не могу да сакрију, а ни да улепшају медији, ни новац. Други разлог је у дугој владавини ДС и његове коалиције. У претходној влади било је министара који дванаест година седе у кабинетима државне управе. Трећи разлог се налази у самој кампањи за председничке и парламентарне изборе. Владајућа екипа на челу са ДС кренула је у придобијање подршке идејом о сигурности (што је требало да имплицира несигурност са опозицијом) и форсирањем негативног имиџа о СНС и Томи Николићу.

Ако је власт рђава, ако је састав владе такав да њени чланови нису на професионалној висини моралних дужности и законских норми, показује се да ни огроман новац ни екстремно пристрасни медији не могу да сачувају такву власт од пораза. Убеђивање грађана од стране власти, рачунало је на моћ медија. Новац дат у све форме медијских порука, показао је заправо, границу медијских моћи. Билборди, плакати по зидовима и тарабама, флајери од којих се није могло проћи улицама, новине са насловима преко целе стране, телевизијски спотови и вести као политичко средство у задобијању подршке грађана наилази на зид који важи за сваку демократију, а не само српску. Ако рђаво владаш, ако се богатиш, а народ сирوماши, ако си дуго на власти без резултата не могу ти помоћи никаква медијска, новчана и друга средства.

* * *

Анархистичко-нихилистичко схватање слободе јавне речи у делу опозиције показано је током јуна 2016. године поводом изложбе чланова СНС под називом „Нецензурисане лажи”. На изложби су прика-

зани новински чланци и карикатуре који су објављивани у опозиционим медијима о политичким личностима из СНС.

Један карикатуриста, који од Милошевића до Вучића воли да асоцира на нацисте, изјављује да је овакве изложбе организовао главом и брадом Гебелс! Други, који се највише обрадовао директном лету Београд-Њујорк, вели да је изложба „ноћ дугих музеја” (ножева! – З. А.). Трећи, који се финансира из страних извора, тврди да је то попис „Вучићевих непријатеља”. Четврти, вечни негатор, саопштава откриће да СНС и премијер контролишу медије и да је ово „безобразлук” са изложбом. Пети глас каже да је то заправо обрачун са медијима преко „субјективног зида срама”, па нека разуме ко може! Шести, свезналица, „разуме идеју” изложбе и пише да је реч о томе да се критичари власти назову лажовима. А врхунац је, без икакве сумње, изјава социолошкиње без дела да је „Србија слична Ердогановој диктатури”. Ни мање ни више! А овде притиче у помоћ политичка звезда падалица писмом о „беневоолентној диктатури”, која је ту а ми, грађани Србије, немамо појма о томе. И тако редом, да се човек прекрсти левом и десном руком. Шта све може разорена логика, шта све избаци слепило за чињенице, шта све сићушно самољубље, шта све може мржња према противнику?

А шта се догодило? Они који су потегли најтежу вербалну артиљерију против изложбе, заправо желе да буду цензори јавности или да контролишу процес рецепције. Тачније, ускраћују слободу коментарисања (излагања) једног дела медијских производа. Будимо реални и не захтевајмо немогуће!

Цензори јавности помоћ траже у појму критике. У изложби су видели напад на критику, на посао новинара да критикује власт. Потезе се и Закон о информисању у коме пише да је носилац јавне функције дужан да трпи критику и да је не доживљава лично. Ништа није спорно, осим значења појма критике. На изложби су изложени медијски производи једног дела (опозиционог) јавности и ништа више. Критичари су заправо критиковали своје производе!

Дакле, цела ова халабука око изложбе по ко зна који пут је открила лице анархонихилистичке струје у српској демократији која би хтела да приватизује јавну рецепцију медијских производа. Шта да закључимо? Није пријатељ слободе и демократије онај ко се буса у прса и говори за себе да је чувар ових вредности. Само практичан однос према другом може да буде прави критеријум – допушташ ли јавне, медијске разлике или не?

Лаж као политичко средство. Сваки субјект политике се заклиње у истинитост свог деловања и говора. Људи и функционери

прихватају истине које им доносе корист или задовољство. Лаж у политици је често супериорна над чињеницама. Власт често рачуна на корисну лаж. Хана Арент је тачно уочила у књизи *Истина и лаж у политици* (1994), да је резултат замене чињеничке истине лажима, заправо разарање разума који нас оријентише у свету.

Један писац и мудрац из XVI века, написао је да ће „истина увек пливати на лажи као уље на води”. Можда је истина у то време могла да се разликује од лажи. Времена су се у друштву, држави, свету, односима међу људима, од тада дубоко променила.

Политичка лаж је постала сапутник српске (као и сваке друге) демократије. На њу се мора рачунати само је питање има ли је више или мање и у којим облицима се користи. И обичан човек је спреман да користи лаж ако тако остварује своје потребе и жеље. Њени извори су: 1) у људској природи (непостојана, превртљива); 2) у прилагођавању изненадним ситуацијама; 3) у вештини освајања и одржавања власти; 4) у моралним особинама политичког субјекта (завист, пакост, себичност); 5) у поковавању мањих држава.

Лаж се разликује од незнања. Незнање је о одсуство свести о неком проблему, појави, личности (заблуда и предрасуда, грешка, привид); реч је о погрешном знању. Исказ да је нешто лажно треба разграничити на свесну лаж и несвесну. Када тежи сазнању истине, човек хоће да се супротстави лажи. Свесна лаж је када намерно прикривамо неке чињенице или исказе, а несвесна лаж је последица самообмане. Још је Николо Макијавелији утврдио да се у борби за власт не бирају средства: лаж, клевета, обмана, употреба силе, ослон на мирна или на незаконита средства, коришћење чињеница или предрасуда о противницима. Дакле, политичка лаж може да се јави у облику свесне лажи, клевете, коришћење предрасуда.

Политичка и државна лаж производи последице које се тичу нације или државе против којих се користи ово средство. Хана Арент је у књизи *Лаж у политици* (1994) указала на чињеницу да се лаж користи као замена за насилна средства. Она је противна чињеничкој истини. „Чињеничка истина се суочава данас са већим непријатељством него икада раније уколико долази у сукоб са групном коришћу или задовољством”. Хана Арент открива извор лажи у уобразиљи и у неспособности људи политике да рационално мисле о проблемима којима се баве. Она има у виду public relation, тзв. решаваоце проблема, који су жртве обмане, самообмане, идеологизације итд.

Сличне лажи је користила и НАТО пропаганда пре и после бомбардовања Србије 1999. године, на разне начине: 1) кривотворили су чињенице; 2) деформисали тумачење политичке стварности; 3) обе-

смислили језик. Никада неће бити избрисано из српске историје она гомила лажи о Србима уочи бомбардовања и то од западних шефова држава и влада. Нашироко позната америчка компанија за public relation Ruder and Finn, ширила је монструозне лажи о Србима (период од 1992. до 1995. године). Њен директор Харф је јавно изјавио да је њихов циљ био да „у јавном мњењу Србе доведу у везу са нацистима”.

Свесна и несвесна лаж су саставни део политичке праксе у демократији. Међутим, острашћеност удружена са модерним медијима вредностима истине и лажи добили су неслућена крила. Њихова моћ утицања на јавност је толика да то већ премашује институцију политичког мандата. Политичка истина је добила свог заштитника претежно у оним личностима који држе да је морал саставни део политичке борбе. Један табор политичара и интелектуалаца који се није одрекао лажи о Србији добио је заштите у западном надзору над Србијом. Најупечатљивије доказ је западно политичко и медијско убијање Срба у раздобљу од 1990. до 1999. (2000. године). Појавио се Извештају Међународне кризне групе (ICG) о СР Југославији (1998); то је група сачињена од „водеће личности политике, бизниса и медија”, која је лажима окитила Милошевићеву владавину са четири стуба – војска, полиција, финансије, медији.

На овакве лажи запада није реаговала српска опозиција. Напротив, користила их је у својој борби против „Милошевићеве диктатуре”. Али и после његовог пада наставља са употребом лажи и након 2012. године. Погодност политичким лажима даје атмосфера звана „постистина”, а то значи да се губи граница између лажи и истине. Грађанин се, другим речима, може снабдевати јавним говором и информацијама које могу бити истина или лаж зависно од онога ко их изговара. Нема никакве правне контроле ширењу неистина или – лажи. Што се више лаже веће су могућности да се *поверује* у лаж.

Они српски политички актери који употребљавају лажи да би стигли до власти, заборављају да та лаж одлази у јавност, међу гласаче, и да не може рачунати на беспоговорни пријем. Увек ће бити грађана који ће разликовати истиниту од лажне речи. Друго, политичко искуство казује да није могућно користити лаж као средство за добре циљеве. Другим речима, од карактера средстава којима се служи политички субјект одређује се и природа циљева. Насилним средствима не ствара се мирољубив поредак; крађом се не ствара поштење. Сетимо се комунистичких средстава и њихових циљева. Сетимо се средстава које је користио ДОС у Србији да би дошао на власт и резултата које је остварио од 2000. до 2012. године.

Лешек Колаковски је у једном тексту означио тоталитарне системе као „тираније лажи”. У таквом систему Срби и Србија живели су у време титоизма и самоуправног социјализма. Да ли се после 1990. године догодила нека врста „тираније истине”, заправо оног политичког поретка у коме се поштује реч истине а сузбија лаж? Далеко од тога! Демократски поредак, нема сумње, претендује на сузбијање политичке лажи, али у стварности се одвија борба политичке лажи и истине.

У систему поделе (контроле) власти и људских права политичке и неполитичке личности се труде да сачувају, поред осталог, вредност истине у обавештавању, мишљењу, одлучивању. Политичко искуство у Србији, међутим, показује да се вредност политичке истине подвлашћује интересима, вољи, сили. У борби између власти и опозиције лаж није била „страно тело”.

Цивилно развлашћивање државе. Један од водећих разлога за самоафирмацију тзв. цивилног сектора, невладиних организација као и за стварање парадржавних установа, свакако је западна идеја о одвајању државе од друштва. Заправо, то је стратегија слабења ауторитета власти у циљу америчке (западне) контроле мањих држава њихових „непослушних” влада. (Наравно, мале државе не могу да угрозе америчку државу и владу.) Полази се од претпоставке да су политичке странке усмерене на институције и функције власти, да та места попуњавају лојалним страначким кадровима и да су, употребимо ту реч, пристрасне. Играчи политичких улога су зависни од својих страначких шефова. Е, да би се држава ослободила монопола политичког сектора друштва, смишљене су организације цивилног сектора и парадржавних институција. И без практичног искуства, дакле на нивоу концептуалне разраде, могло се приметити да ова политичка и социјална иновација није решила проблем политичког и државног устројства већ га је само искомпликовала утолико што је веза постала замагљена.

Један део цивилног сектора је изразито политички ангажован. Баве се питањима демократије, људских права, мањинских заједница. Малобројно чланство (од три до 20) је довољно да се преко ових питања снажно уплићу у политички и државни рад. На примеру Србије се може доказати да они нису независни финансијски јер добијају новац из иностраних владиних и невладиних организација и институција. Нису независни ни у погледу свог политичког опредељења. Јасно су политички ангажовани за ЕУ и САД. Није овде реч о томе да се они уклоне из политичке јавности. Напротив. Оно што дубоко смета у њиховом деловању је самопредстављање као независност и

објективност, као неполитичке организације, при чему имају на неким медијима (опет „независним“) велики простор за наступање. А њихово читање лекција странци која цепа ђонове на изборима, при чему то чини неко ко гледа жиро рачун и седи у канцеларији, нико нормалан не може да поднесе.

Други правац развлашћивања државе је концепт парадржавних установа. Проблем независности деловања и одлучивања, појављује се у истој форми и истој снази и када је реч о парадржавним институцијама. Сеје се илузија да су они независна тела! Формално-правно, они нису независни, бирају сами себе. Питање је коме и како полагају рачун за свој рад. Као појединачни чланови они нису политички независни осим уколико немају приватни политички избор па не излазе на изборе. А искуство Србије, показује да су чланови ових парадржавних институција бирани од стране скупштинске већине и да су по правилу сви или присталице или симпатизери политичких странака. Неки предлагачи, као стручне установе, могу да избегну овај критеријум, али и ту се дешава да избор падне на онога ко је близу власти. Част изузецима.

Тај мит о политичкој независности чланова парадржавних установа толико је јак да осваја и оне који се рекламирају критичким политичким мишљењем. Ту скоро, један интелектуалац из институција о којима је реч, јавно је хвалио независност и самосталност парадржавне скаламерије чији је члан, а управо је лично подржавао једну политичку опцију. Чак је делио Србију на демократску и недемократску. Да ли је могућно да таква личност истисне из себе своју политичку загрејаност и да постане објективан, независан, самосталан. Он све то и јесте формално. Али у овим стварима је то најмање важно. Страст политичког опредељења је почесто већа од формалне припадности политичкој странци.

Има ли решења за разливање политичке власти у држави на друштвене НВО и парадржавне установе? Немирни политички ум не размишља само о освајању власти него и о смањивању утицаја политичке власти у друштву и држави. То је стратегија разливања политичке моћи или слабљења државних надлежности. У том послу главну улогу треба да одиграју нове институције и неполитичке личности. Али, и ту шкрипе нова решења. И да заобиђемо, мада је то у крајњем рачуну немогуће, државни трошак за ове установе. Показује се да њихов правни и политички статус није јасан. Тачније, њихова веза са државним органима, владом и скупштином пре свега. Могу се чути крајње необичне тезе. Министар изјављује да они не могу да се мешају у рад државних установа, а чланови ових установа смело тврде да

нико не може да се меша у њихов рад. Тако, добијамо замешатељство првог реда. Они који су добили мандат на изборима за управљање државом и друштвом, пребацују одговорност на оне који нису бирани, а ови опет апсолутизују своју надлежност. Наопако, нема шта! Оцртан је круг без почетка и краја.

Овове треба поновити оно што је напред речено. Нико не треба да има илузије да су изабране личности у овим парадржавним установама политички узорно самосталне, независне и објективне. Оне нису политички неопредељене; има их који су прикривени партијски људи, формално или неформално. Понекад је јаче привржен политичкој опцији онај који се представља као независан и самосталан.

Где је решење за реформу државне управе? Ако је основна идеја модерне државе јавна контрола власти и мирна смена политичких елита, треба искомбиновати снагу политичких елита и „политички неопредељених” грађана. Другим речима, добро решење је оно које питање одговорности чини јасним и отвореним за све. У крајњем резултату, није од великог значаја да ли је неко припадник странке или не, већ како ради свој посао и да ли се придржава нормативног поретка друштва. У том смислу, припадници политичких странака треба да имају место у парадржавним установама као и представници стручних и цивилних организација. Они које предлаже странка, имаће одговорност и пред странком и нормативним поретком, а ова пред бирачима. Рационално је очекивати да ће странка да предлаже квалитетне чланове. Али, коме ће одговарати предстваници стручних и цивилних организација. За рђав рад, они такође полажу рачун. Али, коме? Свом стручном staleжу, невладиној организацији или онима који су их изабрали – скупштини. Ово питање још тражи додатне расправе. Једноставни захтеви да се ове организације укључе у процес јавног одлучивања нису довољни. Мора се отворити и питање *одговорности* сваког појединачног и институционалног рада.

Власт је увек зло. Ова „мудрост” да је власт вечно зло, ширили су после 1990. године неки српски научници друштвених наука. Становиште интелектулаистичке критике не може се разумети ако апстрахујемо политичке, друштвене и међународне околности у којима се нашао српски народ и Република Србија од 1990. до 2000. године. То је острашћена критика власти и опозиције у околностима страховитог економског, политичког, војног притиска на Србију и избијања ратних сукоба у Хрватској и Босни и Херцеговини. Да ли је ово крило српске интелигенције имало у виду чињеницу да су се Срби нашли у жрвњу западног интервенционизма и мржњи одвајајућих нација из СФРЈ поретка? Свест о друштвено-историјској ситу-

ацији налаже одмереније јавно мишљење и деловање. Нацији којој припадаш не треба увећавати невоље и патње ако већ не можеш да јој помогнеш.

Један број критичара из овог круга српске интелигенције припадао је Комунистичкој партији пре 1990. године. Ову чињеницу треба нагласити зато што упорно именују владајућу СПС у време од 1990. до 2000. године као партију „прерушених комуниста” или „црвеним социјалистима”, „пресвученим бољшевицима”. Тако, на политичкој сцени су „прерушени комунисти” у опозицији и „прерушени комунисти” на власти.

Како острашћена критика власти представља средишњу тачку „нове, демократске” интелигенције, потребно је осветлити њено схватање овог облика политичке активности. Шта ово крило српске интелигенције критикује и на који начин у раздобљу после 1990. године? Разуме се, острашћено се критикују државна власт, опозиција и политичке личности, и то у првим годинама раздијања СФРЈ.

На првом месту ови интелектуалци, накнадно политички „слободнолебдећи”, критикују неравноправне изборне услове. Тврде да су сви избори од 1990, 1992, 1993. и 1997. године били неравноправни (а то се понавља и наредне две деценије), да су манипулација, обмана, злоупотреба власти. Уз то, тврде да није било слободе јавног мишљења. Зачудо, не критикује се само власт за неравноправне изборне услове већ и опозиција зато што излази на те изборе и зато што не напушта Скупштину јер шта ће у њој када не може ништа да уради! Добро, али шта да ради опозиција када је у мањини? Ови интелектуалци одговарају: треба да чека идеалне услове – часне, поштене и равноправне услове за изборна надметања у годинама санкција и ратовања (1990–2000)! Из оваквог става, да не треба излазити на изборе док не буду идеални услови, проистекао је антидемократски захтев за бојкотом избора који повремено прихватају неке странке у наредне три деценије српске демократије. Поред политичке нестабилности ови интелектуалци шире неповерење у демократске институције од којих је институција избора најважнија. На раздробљеној политичкој сцени, ово неповерење највише одговора бројним малим странкама.

Овим критикама власти и опозиције, додаје се, после 1990. године, и оспоравање ваљаности „жабљачког устава”, заправо устава треће Југославије, али оно што је запањујуће за сваког политички образованог грађанина Србије, свакако је критика одлуке да се прво мења устав Србије па да се иде на изборе. Овај интелектуалац је сматрао да је требало прво ићи на изборе па на промену Устава. Ова тврдња никако не може да буде патриотска. Србија је морала да

промени Устав са две покрајине у свом саставу које су по надлежностима имале готово републичке прерогативе. Зар не би оне тражиле да организују изборе у покријинама? Зар би са онаквом опозицијом Србија могла да донесе нови Устав? И то у време пуцања зидова југословенске зграде!

Споредни, али не мање важни по интегритет националне свести у реченом раздобљу, рукавци овакве критике су оптужбе српске власти за ратове од 1991. године, и критика власти што критикује дезетерство у војсци. Зар ово није била вода на млин западних непријатеља Срба и Србије?

Политичка власт као опсесија. У Србији је политичка власт центар око кога се одвија демократски живот. Али претходно питање је како се схвата власт? Наши политички предводници морали би да знају да власт није зло како је представљају иначе се не би за њу тако острашћено борили. Од свих грана власти као да је најмаснија извршна власт. Политичко деловање наших политичара у чијем је средишту идеја о власти као злу коју стално треба нападати производи нужно следеће последице. Таква тактика заправо окривљује демократију да не спречава политички лоше ствари, уместо да оптужује политичке актере. Карл Попер је добро приметио да свака опозиција има већину коју заслужује.

Последица радикалне оријентације напада на власт у демократији омогућава стварање мњења код грађана да власт и држава не припадају свим становницима већ само онима који поседују извршну власт. Такво понашање може нашкодити промени власти тезом да је свака власт иста. Демократију треба развијати институцијама контроле и промене власти, а не говором о погубној и злој власти.

Из таквог односа према власти, као једином добру за које се вреди борити, следи илузија да се ствари у друштву могу поправити једино освајањем власти. То може бити оштрица ножа за сваку стратегију. Ефикаснији учинак би имала она власт и опозиција која би се борила за контролу власти и њено уравнотежавање. Тим начином она би остварила реална очекивања, а не магле о радикалном добру.

У Србији нема демократије већ тридесет година за једну струју политичких активиста. Ако је на сцени државни тероризам или диктатура, онда је то негације демократије! Шта је истина? Реторичко питање. Ако је Србија држава са демократским институцијама, дакле није ни терористичка ни диктаторска, онда се проблем пребацује на услове за фер изборе. Основи проблем у критици демократских избора због услова је у томе што они могу да се: 1) чекају; 2) да се максимализују а да се не зна шта је то идеални услов; 3) да продубљују неповерење у

изабрану власт. Овоме треба додати и етнопсихолошку традицију народа (српског).

Континуирану критику лоших изборних услова, ова струја политичког деловања у протеклих 30 година повезује са одсуством демократије. Неоснованост овог становишта препознаје се у одбацивању социјалне и етнопсихолошке традиције једног народа из аналитичког поља. Политичка социјализација појединца и генерација одвија се вековима. Ипак, основни приговор је практично-персоналне природе: ко одређује време када су испуњени услови за почетак демократске трансформације? Када треба почети са демократском конституцијом друштва? Није спорна чињеница да у Републици Србији, од 1990. до 2000. године, државни електронски медији нису организовани на демократски начин. Они су били под контролом владајуће партије (али ницали су приватни медији широм српских градова). Да ли из тога следи да у Србији нема демократије? Максималиста би потврдно одговорио. Али докле год постоји слободно организовање политичких партија постоји могућност да се промени статус медија.

Ова политичка струја у Србији у средиште свог деловања ставља личност политичара а не начела, програм, вредности, циљеве који управљају његовим послом. То недвосмислено упућује на закључак о несхватљиво високом учешћу емоционалног фактора у српској политици. Противник се разголићује, његови програми су у запећку. А када је личност политичара основни деочуг борбе за власт, провала психологије је неминовна. То је основни разлог зашто у Србији оскудева онај квалитет политике који се утемељује на чињеницама друштвеног живота, на реалном познавању ситуација, токова, људи. Политика решава практичне проблеме заједнице, она треба да отвара перспективе становништву, а власт је само инструмент да се добри циљеви остваре. Тријумф стратегије искоришћавања емоција управља политику на борбу за извршну власт и од те борбе чини основни смисао политике. Та накарадна опсесија влашћу заборавља да је извршна власт само један облик власти у држави, као што заборавља да у друштву постоји мноштво облика моћи и различити начини да се утиче на власт и њене носиоце.

Изменити српски појам политике. Одговор на питање трагичног српског политичког биланса у XX веку налази се у српској политичкој свести о себи и деловању иностраног чиниоца. У том погледу потребно је преиспитати политичко искуство и начин мишљења о њему. Српска политичка памет се мора радикално окренути делању за рачун сопственог интереса, а тек потом на његово усклађивање са другим интересима. Мора се најпре поћи од друштвених чињеница и

контролисати осећања у јавном деловању. Заносити се пре него што се у стварности испитају све последице могућних решења, пут је у заблуду и грешку. Свака одлука од националног и државног интереса мора се размотрити из перспективе њеног развоја и евентуалних промена, а не у оквиру тренутних интереса и владајућих осећања. Да је политичка интелигенција с почетка века темељито промислила и аналитички размотрила пројекције развоја модерне државе, сигурно би уочила опасности већ тада постојећег словеначког и хрватског сепаратизма, а после Јасеновца би се питала да ли је још могуће живети са народом који је у својим редовима имао такве целате. Дакле, политичко деловање мора српски народ да утемељи на процени сопственог националног, државног и грађанског интереса и у приликама када одлучује о себи и када оцењује односе са другим нацијама и државама.

Следеће што српски појам политике мора коренито да измени тиче се схватања политичке власти као иманентног зла. Власт је и остварење добра, а не само зла. У нашој политичкој култури преовлађује острашћен напад на власт што има за последицу разумевање власти као посед партије која је на власти, а не као добро свих грађана. Уместо перманентног напада на власт као оличење зла, потребно је развити конструктивну критику власти у циљу њене промене или поправљања. Треба усвојити знање да је за власт добра контрола њених одлука, а не схватање зла у политичким односима.

Демократски политички живот не би требао да се концентрише искључиво око власти. Али претходно питање је како се схвата власт? Наши политички предводници морали би да знају да власт није зло како је представљају иначе се не би за њу тако острашћено борили. Власт је једно опште добро које се осваја и губи у демократској утакмици. Нико није вечити добитник нити вечити губитник на власти.

Политичко деловање наших политичара у чијем је средишту идеја о власти као злу које стално треба нападати производи нужно следеће последице: такво деловање заправо окривљује демократију да не спречава политички лоше ствари, уместо да се оптужују политички актери.

Последица радикалне оријентације напада на власт у демократији омогућава стварање јавног мњења код грађана да власт и држава не припадају свим становницима већ само онима који поседују извршну власт. Такво понашање може нашкодити промени власти тезом да је свака власт иста. Демократију треба развијати институцијама контроле и промене власти, а не говором о погубној и злој власти.

Из таквог односа према власти, као једином добру за које се вреди борити, следи илузија да се ствари у друштву могу поправити једино освајањем власти. То може бити оштрица ножа за сваку стратегију. Ефикаснији учинак би имала она власт и опозиција која би се борила за њену контролу и њено уравнотежавање. Тим начином она би остварила реална очекивања, а не илузије о лаким и брзим променама.

Учврстите демократске институције у Србији. Основни политички проблем у Републици Србији није да ли има или нема демократије већ како се она практикује или како она функционише. Да бисмо о квалитету политике у Србији судили ваљано морамо се одредити за критеријум по коме оцењујемо вредност те кључне друштвене делатности. Мерило које се заснива на поређењу страних политичких култура са млађим („примитивнијим”) политичким нацијама није добро зато што се превиђа историјско друштвено наслеђе и самим тим, разлике које тешко подносе исправљање помоћу модела.

Из оваквог општег карактера политичког живота произилазе и посебне карактеристике помоћу којих оцењујемо успешно функционисања демократије (квалитет политичара, ограничен домет политике, квалификована бирократија, демократска самоконтрола, јавна толеранција у медијима, оданост земљи, национални консензус).

Поштовање правила политичке игре (закона и процедуре) први је услов да демократија функционише. Сви учесници на политичкој сцени треба да се придржавају законских прописа и процедура све до тренутка док се не промене. *Dura lex sed lex* – каже једна римска сентенца.

Функционисање демократског поретка зависи од квалитета политичара или личности које учествују у политици. О квалитету се може судити на два начина: из којих професија се регрутују политичари и каква је политичка вештина (компетенција) делујућих демократа. У том погледу Србија још увек нема изграђен политички staleж, нема професионалне политичаре. Што се тиче политичке вештине она није директно условљена припадношћу професији али основано је претпоставити да они који су окренути апстрактном или уметничком мишљењу неће на ваљан начин деловати у политици. Њима недостаје искуство деловања у пракси. Могла би се издвојити мања група политичких личности на српској политичкој позорници, са потребним особинама и способностима за ову делатност, али они су мањина и утапају се у политичку масу која час нарасте као велики талас, час се умири и „размишља”.

Однос између странака је показатељ успешности функционисања демократије. Сукоби (економски, социјални, културни, верски) су „животни сок демократије”, али до тачке до које није угрожена интеграција друштва. У политичком животу партије се углавном боре за власт и самим тим су супарници. Оне изражавају партијску али и националну свест. Међутим, поред сукоба партије су принуђене и на сарадњу. Без напора да се успостави компромис (да се ускладе интереси) политичка борба је нужно стална конфронтација чиме се слаби дух нације.

Понекад сукоб између партија у Србији је толики да подсећа на речи једног Торијевца из прошлог века: да добијемо изборе па макар земља пропала! Често издија силовита мржње из партијских табора. Демократија треба да на успешан начин решава политичке сукобе који су конститутивни за политику. Њихови извори су у борби за материјална богатства, у борби идеја, у расподели функција, злоупотреби власти.

Политичке борбе се воде између партија али и унутар њих. Унутарпартијски сукоби нису неважни за успешно функционисање друштва: чешћи сукоби у партији доводе до неспособности партије за јавну улогу. Како се међупартијски и унутарпартијски сукоби разрешавају ? питање је за оцену успешног функционисања када освоје државне установе.

Партијска свест не сме да буде изнад националне свести и државних институција. Делатност партије треба да уважава националне и државне интересе као примарне. У Србији постоје парохијалне (регионалне) тенденције које су историјски штетиле националним циљевима али и данас. У српској политичкој свести постоји једна амбиваленција: тежња за националним јединством али и страх од неслоге који је уткан у националну свест још од Косовског боја. И после 1990. године, регионализам са сепаратизмом се појављује, додуше у скромном обиму.

Употреба политичког језика може да погорша као и да умањи ефикасност функционисања демократије. У политичком животу користи се обично оштар језик. Међутим, он мора да буде подређен општим потребама грађана и интересима нације. У Србији политички говор је пун катастрофизма. Претње и зло долазе из прошлости, садашњости и будућности. Тај говор застрашивања одлика је необразованости оних који су се залетели у политику. Ко хоће да се бави политиком морао би да улива веру и наду грађанима. Овако катаклизмичко расположење, било мотивисано влашћу или не, баца светло на психолошку структуру личности политичара. Са каквим емоционалним особинама он треба да одлучује о правцима развоја

друштва? Са мржњом, бесом, претњама, застрашивањима? Тешко је разумети политичара који за своје друштво (и свој народ) тврди да је „болесно”, или политичара који у иностранству говори да у Србији влада „мрак”.

Успешно функционисање демократије условљено је и нормативним решењем односа државе и друштва. У демократији, политичке одлуке су ограничене на државу и политику, а њихово ширење на друге области живота није пожељно. Уколико се поље политичких одлука шири јавиће се проблеми у функционисању. У Србији се политичке одлуке „мешају” у друге области (политички функционер је и председник спортског друштва, члан управног одбора јавног предузећа, директор фабрике, итд).

За демократско функционисање поретка потребна је и добро обучена бирократија или „рационалан начин управљања друштвеним пословима” (Макс Вебер). То су стручњаци у државној администрацији. Професионалне одлике овог слоја су познавање прописа, тачност, брзина, предвидљивост, хијерархија, скромни материјални расходи. Она уноси фомализам у јавне послове. Србија мора пре свега да се ослободи наслеђа бирократије за коју је идеологија била изнад позитивних прописа. Поред навикавања на ефикасну бирократију Србија мора, на дужу стазу, да се ухвати у коштац са обичајима немодерних нација и држава. У Србији је још увек јака фамилијарност, мешање јавних дужности и приватних интереса. Политичке партије се руководе овим принципима у састављању јавне управе.

Вредност толеранције у демократији огледа се у уважавању идејних и политичких разлика; остварује се самоконтролом и поштовањем другачијег мишљења, вредности, избора. Толеранција је неопходна за успостављање мањинског и већинског мишљења. Она треба да обузда агресивност, мржњу, страст. Да би се развијала толеранција потребно је да се зна шта су извори нетолеранције: људска природа, предрасуде, етноцентризам.

Нетолеранција у Србији укоренења је у националном карактеру. Етнопсихолошко истраживање је показало да традиционални и ауторитарни тип личности преовладавају у структури националног карактера. Истраживачи су указали на два својства српског човека: анархична индивидуалност („нарцистичка омнипотенција”) и завист. Можемо замислити како се ове особине испољавају у политици која је најподесније подручје за показивање црта индивидуалне психологије.

У Србији се користе најтеже речи за дисквалификавање другог: тиоиста, стаљиниста, диктатор, фашиста. Свако ко је иоле политички образован зна који су конститутивни елементи појма фашизам (дик-

татура) - расизам, антипарламентаризам, идентитет народа, партије и вође, монопол на медије, прогон политичких противника, тежња да се влада светом. Коришћење овог појма у политичким сукобима у Србији посведочује одсуство толеранције, незнања уз вишак мржње.

У комунизму није било политичких слобода. Страх од критике власти био је надмоћан у односу на храброст да се нешто каже и приватно. После 1990, са стварањем партија и ширењем медија букнуо је политички говор пун мржње, беса, гнева и некултуре. На улици као и у скупштини. Свака расправа о законима претворила се у свађу, вређање, клеветање, мржњу са понеким физичким инцидентом. И тако 30 година. Додуше она почетна политизација целог друштва се смањила, па је политичка свађа остала у оквирима политичара и политике.

Историја српског народа је дијаспорична у двоструком значењу речи. Наш народ није био у историјској прилици да оствари територијалну националну компактност: сеобе према северу Балкана, мешање са другим верама и народима и изложеност исламизацији и католичењу, принудна асимилиција, јасно говори колико је био отежан процес међусобног упознавања и повезивања Срба. „Крајњи исход оваквог за Србе веома неповољног тока историјских догађаја, јесте давнашња и данашња српска разједињеност, неслога и неразумевање” (Владета Јеротић).

Важан чинилац функционисања демократије јесте и однос према припадницима свог народа који живе у иностранству. Дијаспора мора да учествује у политичком животу матице, а начина је више. У XX веку припадници српског народа сале се у друге државе света – Западну Европу и Америку. Данас у дијаспори живи око три милиона Срба. Ове историјске и савремене чињенице налажу српској политици да ово питање стави на дневни ред. Србија мора да брине о дијаспори, а дијаспора о конструктивној сарадњи са матицом. Мора се изградити континуитет у том погледу, на темељима православне вере, језика, традиције, интереса. Политички живот Србије не уважава довољно проблем дијаспоре. Нико још не предлаже концепцију дугорочног решавања овог питања без кога ни демократија у Србији неће добро функционисати.

За успешно функционисање демократије била би најоптималнија једнонационална структура државе. Међутим, у Србији живи више мањинских националних заједница што је чини национално хетерогеном државом. Демократски поредак треба да омогући исказивање и усклађивање економских, политичких и националних интереса. Ова чињеница отвара питање модела демократије - консенсуални или партиципативни. У Србији мањинске заједнице на добар начин по-

литички делују. Изузетак је албанска заједница (већи део), која тежи независности и издвајању Космета из Србије.

Један од најважнијих услова за успешно функционисање демократије, јесте сагласност у оданости земљи и њеним темељним политичким вредностима. Успостављање консензуса око стратегије развоја друштва је кључна претпоставка демократије и њеног успешног функционисања.

У Србији су политичке разлике велике између странака, у медијима али нису међу грађанима и народу. Ако изузмемо сагласност око питања Косова и Метохије (и ту има аберације) сви други елементи политичке сагласности нису општеприхваћени. Партије различито гледају на политичку прошлост: четници – партизани; комунисти -антикомунисти, али и на однос Срба и Србијанаца, на однос српства и југословенства. Не постоји консензус око политичког уређења – република или монархија. Не постоји консензус око односа према ЕУ.

Уз проблем вредносног консензуса мора се размотрити и проблем легитимности. Власт у држави се оправдава, по Максу Веберу, рационално (законодавством), традиционално (вера у светост наслеђа), харизматски (изузетна лична својства). У демократијама легитимност се успоставља нормативним поретком у коме се правно обликује једнакост и слобода грађана да буду бирани и да бирају своју власт.

У Србији је уставно изграђена легитимност власти пре осам година и она се потврђује деловањем великих странака. Међутим, мале странке, фрустриране и јалове у политичком смислу, оспоравају демократски легитимитет власти. Оне изјављују после тридесет година како у Србији „нема елементарних права и слобода“, да је „диктатура“ и да Срби не могу државу назвати својом. Тешко је разумети унутрашње разлоге оваквог политичког говора.

Проблем успостављања вредносног консензуса и непроблематизованог легитимитета демократске власти налази се у политичкој култури и специфичним својствима политичких личности. У српској политици није доминатна чињеничка смисаона оријентација већ митопоетска. У српској политичкој култури однос према личности је био снажнији од односа према партијским вредностима и идејама. Емоције су биле важније од рационалног поимања ствари. Завист и мржња су често мотивисале политичко делање. Све ово говори да су сујете јаке у српској политици. А сујета је најгора особина политичке личности. Она квари меру и одговорност, а појачава страст.

Добро мисли о демократији онај ко против недемократског приступа не користи недемократска средства. Таква реакција увек води реакцијама против демократије. За одбрану демократије најпожељ-

нија су политичкопедагошки и практично увек и једино демократска средства.

Граница јавне сагласности. Живот човека и друштва је саткан од бројних проблема, на све пробелеме се гледа и мисли различито и отуда дијалог као демократска форма решавања или покушај решавања проблема. Међутим, разлике у погледима, мишљењу, тешко се прихватају. Јавни дијалог далеко је од тога да гарантује рационалну аргументацију, разборити говор, толерацију, а уз то пристојност, учтивост и господственост. Нема гаранције зато што се у јавни дијалог (расправу) мешају ирационална вика, нетолеранција, афекти (страсти), непристојност.

У друштвеној стварности разлике стварају завист, нетрпељивост, а често и мржњу према другачијем мишљењу. Ове јавне разлике могу се развити до границе непомирљивости. У српској политици од 1990. године, па наредних тридесет година, није се догодило јавно усклађавање ставова два политичка табора око неколико тема: Слободан Милошевић, Косово је „тумор српске политике“, српске кривице за ратове, геноцид, подржавања НАТО бомбардовања Србије и Срба до њиховог клеветања и ружења, критика православног и културног јединства српског народа.

Милошевић. Једна политичка страна тврди да је Милошевић: 1) биран од грађана Србије; 2) Србија и српски народ су имали право на самоопредељење у процесу разбијања СФРЈ; 3) није укидао парламентарни систем ни у време НАТО; 4) неправедно је суђен у Хагу. Друга страна тврди да је успоставио диктатуру с геноцидном идеологијом, а неки га пореде са Хитлером! Чак и да је крив за НАТО бомбардовање Србије 1999. године Слободан Милошевић је „припремао све досадашње грађанске ратове”.

Косово и Мејхохија. Једна политичка страна у Србији тврди да су се косовски Албанци спремали за рат против државе Србије, а за отцепљење од 1990. године. Ширили су лажи о „ропству два милиона Албанца на Косову” и то од 1913. године. Већ 1997. године говоре јавно о постојању ОВК и прелазе на оружану борбу против државе Србије. Други табор је у то време говорио да српска власт спречава пацификацију покрајине, оптужују српске власти, упркос чињеници албанског бојкотовања свих права која им је давао устав Републике Србије. После 2000. године јављају се неки Срби који покушавају да увере српску јавност да има више разлога да Косово буде ван Србије.

Српска кривица. Једна политичка групација политичара и чланова НВО упорно, већ тридесет година, тврди да су Срби криви за ратове у Југославији, да је Србија (Срби) била агресор у Хрватској и

Босни и Херцеговини да је терорисала Албанце на Косову и да им је ускраћивала права и слободе. Друга групација подвлачи чињеницу да је триста хиљада Срба и двеста хиљада Срба са Косова и Метохије истрерано 1999. године под окриљем албанских терориста и НАТО пакта. А говор о српској кривици или „српској агресији” имао је функцију да *ирикрије* борбу делова српске нације у сепаратистичким републикама за своја политичка и национална права. Она се пита како је рођена и како се ширила идеологија о српској кривици. Од 1914. године, тачније од Сарајевског атентата, шири се аустријско-немачка пропаганда о српској кривици за издијање Првог светског рата. У Краљевини СХС Срби су били криви за стање у држави због хегемонизма, унитаризма и великосрпске идеологије. Због тога им се догодио Јасеновац. Срби су у СФРЈ били криви због идеологије „братства и јединства”. Срби су од 1991. до 1999. године били криви за раздијање СФРЈ. Криви за албански сепаратизам и НАТО бомбардовање.

НАТО агресија 1999. године. Један табор политичких Срба тврди да је то био антиправни чин, супротан свим међународним документима: без одлуке Савета безбедности УН, уз кршење Повеље УН, Завршног акта ОЕБС-а из Хелсинкија и основних принципа међународних односа, противно националним уставима. А у тој интервенцији НАТО је користио ракете и бомбе са осиромашеним уранијомом. Други табор прећуткује отворене најаве и претње које су западни политичари и НАТО генерали слали Србији пре 1999. године. Неки међу њима иду дотле да оптужују Србију што је дошло до НАТО бомбардовања.

Сребреница. Један круг српских интелектуалаца и квалификује тај догађај као „геноцид” и оптужује једнако српске актере геноцида, ондашњу власт у Србији и Србе. Како ко – али сагласни су да је убијено 8000 муслимана и да се догодио геноцид, а за тврдње српске стране да је ван борби убијено око 2000 хиљаде, при чему су старци, жене и деца одвезени на подручја без борбе. На то кажу, „нећемо да лицитирамо” а упорно лицитрију са 8 хиљада жртава. Други круг политичких Срба сматра да о том догађају не може да се суди на основу медија, политичара и хашких судија, већ на основу појмова које утврђује наука. Научни појам геноцид означава истребљивање свих категорија једне нације са свесном намером и планом. Они сматрају да је политички и национални скандал изједначити геноцид у Јерменији, нацистички холокауст, Јасеновац и Сребреницу. С правом говоре о инфлација термина геноцид. И најобичнији злочин квалификује се као геноцид у наикадашњим деловима Југославије. Злочин (разни

облици) и геноцид нису исто. А политички га поистовећују они који настоје да сакрију своје злочине над Србима.

Размотрили смо тему шанчева ова два облика српске политичке свести и говора о важним догађајима у протеклих тридесет година. Повезани су као ватра и вода, грађење и рушење, за и против. Обе стране спремне су да тврде да њихови ставови о којима је реч нису против српских интереса и вредности. Свако је на свом путу. Како разрешити овај спор кад постоји неверовање „да убеђивање ишта помаже”. Можда је ово претерано. Људи имају различите вредности и погледе. И када размењују (дискутују) схватања о јавним стварима, они на неки начин покушавају да другу страну придобоју за своје гледиште. У овоме, у погледу *колективних* вредности као што су слобода, независност, права и достојанство, *индивидуална и јруйна* убеђивања, мало помажу. Шта из тога следи?

Расправа између српске и српске антисрпске стране може се наставити на два начина: или да се поштују начела рационалне дискусије, а то значи уважавање чињеница, аргумената и утврђених значења појмова, или да се настави с неуклоњеним оценама и нетрпељивостима. Она може да се протегне у дане, месеце и године уколико остане интелектуална дебата која не прелази у политичко одлучивање. У том случају, дискусија ће изгубити привилегију јавних надметања. У практичном мишљењу, у демократском поретку, грађани могу да се определе према ставовима два табора о којима је реч. Они ће својим *изборним одређењем* стати на страну истине о политичким догађајима у протеклих тридесет година. То је практични критеријум јавне сагласности; успостављена је у љубави према отаџбини, или у одбацивању наметнутих кривица и дијаболизија.

Српски комунисти, титоизам, наслеђе дезинтеграције. И српски народ је имао своје комунисте. Потребно је осветлити њихову улогу у југословенској историји српског народа, јер ће се последице дуго осећати и показивати. Колико су допринели идеји, а колико уназидили идеју и праксу интеграције српске нације? Комунистичка идеологија оставила је дубоку бразду у српској самосвести. У разним фазама деловања овог политичког покрета била је изражена борба против српских националних интереса; између два светска рата, у форми борбе против „великосрпске буржоазије”, „великосрпства”, а после 1945. године, ова борба се наставља под именом „братства и јединства наших народа и народности” и југословенства.

Српски комунисти су нескривено и недвосмислено дали предност југословенству у односу на српске интересе. Реч српски брисала се из наслова публикација и установа. Ћирилица је систематски по-

тискивана у корист латинице. Заборав Јасеновца је брзо припремљен. Хрватски комунисти руше усташки комплекс Јасеновац 1945. године, а српски комунисти ћуте. На месту класичног геноцида српски архитекта је смислио цвет у камену, а нацистички логори у Немачкој и Пољској остали су у нађеном стању да би били опомена и сећање.

Српски комунисти после 1945. а до 1980. године наступају у више праваца: 1) уверени комунисти; 2) разочарани; 3) антикомунисти (Ђилас); 4) анти-Срби. Разочарани су одлазили у заветрину, антикомунисти и националисти у затвор, а анти-Срби у пензију, да би од 1990. године постали део глобалистичке, проевропске интелигенције у Србији која се гнуша српског национализма и слави западне капиталистичке вредности. На челу су били Латинка Перовић, Мирко Тепавац, Живорад Ковачевић.

Морални распад и дефетизам у српском народу узроковао је и титоизам. То је био поредак који је погодовао најгорим људским својствима. Све људске и националне мане разрасле су се у титоизму јер је то била претежно тиранија корупцијом. Дobar део српске интелигенције, корумпиран лаким каријерама и бирократским привилегијама, лагодно је живео, огрезао у подаништву и конформизму (Ђосић, 2009).

Титоизам је наметнуо концепт федерализовања српског народа кроз диктатуру, а то је водило дезинтеграцији српске нације. Чињеница је да су под титоизмом створена три нова народа, четири нове државе и две квазидржаве у Републици Србији. То је оно НОВО што није постојало у Краљевини СХС. Али једну чињеницу треба подвући: без српских комуниста Тито није мога да буде целат српског народа. Српски комунисти утемељују власт КПЈ и Јосипа Броза Тита и истовремено воде борбу против српске критичке интелигенције која је афирмисала националне културне вредности традиције. Српски политичари-комунисти нису изостајали у обрушавању на српски идентитет у социјалистичкој Југославији; одвијало се такмичење у вербалном и кривичном кажњавању подигнутих српских глава све у име одбране југословенства и комунизма. Српски комунисти критикују, забрањују, осуђују српску културну традицију. Форсирају латиницу, афирмишу српско-хрватски језик, док Хрвати бране хрватско име језика. А догодило се да 1966. године, Московљевићев *Речник савременој српскохрватској књижевној језика* буде нападнута и забрањен јер је надахнут „српским фашизмом“ (!). А било је и несхватљивих српских самоцензура. Удружење књижевника Србије, објавило је смрт Милоша Црњанског 30. 11. 1977. године реченицом која почиње: „Смрћу Милоша Црњанског *савремена* и југословенска књижевност

изгубила је, једног од својих најистакнутијих...” (подвукао З. А.). Дакле, нема да је српски писац већ савремен, али југословенски!

Други правац српских комунистичких напада били су интелектуалци који су критиковали комунизам не са становишта националних интереса, већ са општељудских грађанских и политичких слобода. На научну реч критике предлога уставних амандмана 1971. и конфедеративног Устава из 1974. године одговорено је судским прогоном и затворском казном за професоре Правног факултета, а 1975. године и седам професора Филозофског факултета Београдског универзитета због критичког мишљења. У Загребу праксисовци остају на својим местима.

На седници покрајинског комитета Косова 1971. године српски чланови ПК Косова Секуловић, Шотра и Стојановић проговорили су о сепаратистичко-националистичким кретањима на Косову. Одмах су скочили Илија Вакић, Душан Ристић и Вук Шаљић да их осуде и затраже искључење из ПК Косова (Аврамовић, 1990).

Појединачне и анонимне комунистичке биографије после 1990. године показују да су се напуштања ове организације и идеологије завршавала у: 1) српском аутошовинизму; 2) српском национализму; 3) после 1990. године у евроатлантским интеграцијама, односно Европској унији. Ти прелази нису били чисти. Није мали број идеолошко-политичких биографија у којима пише: комуниста, антикомуниста-националиста-европски интегралиста. Или: комуниста-глобалиста. Огромне су трансформације свести и понашања српских комуниста после 1990. године. Неки су прешли пут од југословенства у српство, други од југословенства до издаје Косова, трећи у српску самомржњу.

Колико је комунизам био дезинтегративан по српску нацију најупечатљивије показују остаци или наставаљачи комунистичке анти-српске работе у Србији по увођењу вишепартијског система. Припадници (делови) политичких странака и политичке јавности углавном су производ или су делови некадашње комунистичке номенклатуре. Савремено понашање једног дела српске политичке интелигенције која страсно оптужује и окривљује српску нацију може се објаснити сенком комунистичке националне политике. У томе не треба потценити систем образовања, привилегије комунистичких породица, унутаргенерацијско обнављање. Деца комуниста која су уживала, не својом вољом послератне привилегије, тешко су доживели пропаст Југославије и губитак удобног живота. Није неважна чињеница, да су у Београду живеле комунистичке породице других националности из других република, било функционерске, било досељене, и да су њихова деца такође прихватила стереотип о српској кривици. И они су

дали свој глас против српских интереса, али су ипак били споредни у односу на српски ешалон „деце комунизма” (Ђурковић, 2010).

У обе Југославије српски комунисти су били „жестоки момци” у борби против српских националних интереса. Први пут су се борили за националне државе других нација, а притом оптуживали сопствену, а други пут су на жртвеник постојања СФРЈ приносили српски народ, па су правили крупне уступке другим народима – територијалне, правне, културне. Разлика је била једино у коришћеним средствима. Пре 1945. године нису имали власт, већ идеологију. После ослобођења имали су сва средства државне власти у својим рукама. Али остао је идеолошки континуитет – борба против српских националних интереса. У томе су учествовали српски комунисти. Они су оптуживали српски народ као хегемонистички стварали нове нације -македонску, муслиманску, црногорску и при том стварали аутономије у Републици Србији које никада нису постојале а интегрисали краљевину Хрватска, Славонија и Далмација у јединствену Хрватску. Дезинтеграција српства је обављена уз пристанак и садејство српских комуниста.

Националну свест су блатили и затамњивали, потискивали, верска осећања гушили, славили, ништили. После богатог животног и политичког искуства, Добрица Ћосић је утврдио: „За српске поразе од 1918. до 1990. године, сматрам најодговорнијим српске политичаре, а пре свега српске комунисте, који су на власти четири деценије и својим заблудама и вазалним односом према Титу издавали интересе свог народа и тиме припомогли распаду Југославије” (Ћосић, 2009). Сигурно је да ни себе није изузео из те одговорности. Али, велики број његових сабораца нису преузели одговорност о којој је реч.

Српски комунисти су учинили нешто непојмљиво: они су снажно допринели промени дела српског националног карактера – да део српске нације радо прихвати уживљавање у неправде које друге нације наносе сопственој. Подређени положај су подржавали као допринос хуманизму „самоуправног социјализма”, неравноправан уставни положај као корак напред према идеалу правде, сузбијање националне традиције као ослобађање националне културе.

Један од најачих трагова објашњења српске дезинтегративне свести и понашања води у наслеђе српског комунизма. Специфично искуство српских комуниста у југословенској држави било је обележено сваковрсном критиком и оптуживањем сопствене нације и њених истакнутих стваралаца. Овоме треба додати да су самокритику српских националних интереса у Србији преузимали и српски комунисти у другим републикама, као и политички комунисти других нација. Тако је осуда српског националног бића (интереса, права, слободе)

пљуштала с више страна. Тај дух самооптуживања и кривице букнуо је код родогразаца у време рушења СФРЈ, у време када су се Срби питали за своја права на растанку с некадашњом браћом.

Српска конструкција српске кривице. Инострана, превасходно европска (и америчка) оптуживања за кривицу и демонизацију Срба имају своју богату историју. Полазна тачка је „источно питање на Балкану”, када се европске (енглеске) симпатије окрећу према Турској.

Од тог времена у улози оног ко се противи интеграцији српске нације јављају се разне силе. На Берлинском конгресу 1878. године српска државност се признаје у ондашњим границама како се Срби не би повезали са Србима (православне и исламске вере) у Босни и Херцеговини и с Црном Гором. Босна и Херцеговина се додељује на старатељство Аустроугарској монархији, која 1907. године проглашава анексију. Од 1906. до 1911. године траје царински рат против Србије. Почетком XX века Аустроугарска је била главни непријатељ српства. Када је Србија изашла на море преко северне Албаније 1912. и 1913. године, Беч је запретио ратом уколико се Србија не повуче.

У Првом светском рату силе Осовине с Немцима на челу ратују против српских националних и државних интереса. Централне силе су 1914. године запретиле Србији физичким истребљењем – у том рату Србија је изгубила трећину свог становништва. Аустронемачке оптужбе Срба за издијање рата сводиле су се на тврдњу да је Принципова кривица у ствари кривица свих Срба и да зато, како је написао Немац „Србија мора умрети”.

Други светски рат је опет довео политичке Немце (фашисте) у сукоб са Србима. Они су признали усташку државу, учествовали су у комадању југословенске територије од стране суседа, и формирали са Италијанима „велику Албанију”. „Косово је нож у леђа Југославији”, записао је гроф Ђано у својим дневницима приликом посете кнеза Павла Риму 1939. године (Аврамовић, 2002). Бугарски и мађарски фашисти учествују у комадању српске територије у време Другог светског рата. Срби су 1941. године криви Немцима због отпора, али су криви и савезницима због самосвојне слободе супротстављања непријатељу.

На конференцији у Техерану од 28. XI до 2. XII 1943. године Рузвелт, Стаљин и Черчил одлучују да се „Југославија обнови као држава у потпуном територијалном интегритету и независности”. Овом одлуком само су прикривени злочини припадника свих народа над српским народом у току рата, а који су остали да живе у „обновљеној” заједничкој држави. Да ли је Југославија била могућна после Јасеноваца? – једно је од кључних питања политичке прошлости српског на-

рода које је поставио филозоф Светозар Стојановић (2000). Овоме треба додати и питање да ли је Југославија била могућа и после шиптарских балиста, муслиманских усташа.

У току разбијања СФРЈ теза о *српској кривици* уграђивала се у делу западне и делу српске политичке јавности. Од 1990. године нараста талас антисрпске кампање у Америци. Ствараоци антисрпског расположења у „најјачој сили света” су функционери администрације с необично жестоком речником, лобији бивших југо-република, и медији – ТВ и штампа. Ту количину мржње и лажи тешко је измерити. Међутим, њихово порекло није тешко открити. Новцем се плаћају свакојаке лажи и измишљотине. Огрешење о чињенице у тој мери није могуће другачије објаснити него разрађеним системом корупције.

Кулминација иностране антисрпске политике уследила је 1999. године, када је НАТО бомбардовао 78 дана СР Југославију (Србију и Црну Гору), а завршни ударац српско-југословенском поразу задат је западним признањем Косова и Метохије као „независне” државе 2008. године (Аврамовић, 2012). НАТО бомбардовање је требало да потврди тезу о колективној српској кривици. Србија је крива због спречавања косовских Албанаца да издвоје територију Косова и Метохије из њеног састава. Србији је била намењена дуготрајна казна изолованости, система санкција, унутарнационалних сукоба, конструкцијом слике Срба као опасних примитиваца, као народа који не зна за закон, који је против цивилизације. Тај речник стране србофобије ужасан је и застрашујући по слику српске нације.

Срби су исељени, подељени, оклеветани у светским медијима, оптужени за геноцид у једном градићу (појам геноцида?) у Републици Српској, приведени у Хаг, отето им је Косово и Метохија, али су и даље криви и зато кажњени. Основан је суд у Хагу, у који је стрпано целокупно политичко, војно и полицијско руководство Срба у ратовима на простору СФРЈ. Марти Ахтисари је 2006. године гласно рекао да су „сви Срби криви” и зато морају да изгубе Косово. И који је ваљда и због тих речи заслужио 2009. године Нобелову награду за мир.

Једна струја политичке Европе била је антисрпски оријентисана из више разлога: 1) раширене предрасуде о Србима као руском пиону на Балкану; 2) фрагментација Срба на Балкану доприноси већој маневарској моћи великих сила да остварују своје утицаје и интересе; 3) српски култ слободе и независности, што има за последицу тешкоће подчињавања и овладавања; 4) страх од херојства и бунтовништва Срба. Али, откуда српска антисрпска оријентација? Како је рођена и

како се ширила идеологија о српској кривици (коју српски родомрси прихватају и подржавају)?

Од 1914. године, тачније од Сарајевског атентата, шири се аустројско-немачка пропаганда о српској кривици за издијање Првог светског рата. Та замисао је постала део једне послератне коминтерновске револуционарне политике према српству и југословенству.

У Краљевини СХС Срби су били криви за стање у држави због хегемонизма, унитаризма и великосрпске идеологије. Српска кривица је добила нову форму: одговорност за рат трансформише се у одговорност за стање односа између народа у Краљевини СХС. На таласу српске кривице 1939. године створена је Бановина Хрватска на етничком, док су друге бановине биле уређене по географско-историјском начелу. У СФРЈ су Срби били криви за идеологију „братства и јединства”. Срби су од 1991. па све до 1999. године били криви за разбијање државе СФРЈ. Несрпске националне политике користе један провидан метод наметања кривице који је кулминирао албанским сепаратистичким покретом. Више деценија у говору и деловању албанског националног покрета на Косову и Метохији примењује се двоглава метода: оптужиш српску страну за најгора политичка дела („геноцид”, „фашизам”) а сам их практикујеш против делова демонизоване нације (протеривање Срба, рушење цркава и манастира, скрнављење гробова). Дакле, на делу је затирање трагова постојања српске нације на Косову и Метохији због њихове „кривице”.

Зачудо, ова метода је наишла на одобравање делова српске елите. Током историје југословенске државе лако се може препознати онај слој интелектуалаца и политичара међу Србима који је без околишења и чак уз радосно одобравање чинио уступке другој страни (Словенцима, Хрватима, муслиманима), који се могу тумачити као „плод усвојене свести о српској кривици”.

Током постојања југословенске државе једна групација Срба (део интелектуалне и политичке елите) својим мишљењем и понашањем упорно је, континуирано, а понекад страсно критиковала Србе због стања у држави, поготово због односа према другим нацијама и верама у тој држави, а особито због разбијања СФРЈ. Код њих је била изражена потреба да оптужују сопствену нацију због: 1) односа према другима и 2) претеривања у вредновању сопствених квалитета. Без оспоравања да је таквих јавних понашања било међу Србима, мора се констатовати да је супротстављање било повезано с „преласком на другу страну” или манифестним удаљавањем од сопствене нације (стид, избегавање помињања имена). Срби су, дакле, криви за ратове од 1991 до 1999. године, на простору СФРЈ. „Србија је тај рат (1991–1995, З. А.) најави-

ла и водила га доказујући да није у рату” изјавила је Латинка Перовић за „Jutarnji list”, Zagreb, (29. 12. 2012). Емотивно-интересна везаност за југословенство и анационалну идеологију била је основица за напад на српске захтеве за правичним решењем српског питања у СФРЈ (аутономија за Србе у Хрватској, потискивање српских интереса у БиХ, укидање парламентарности Војводине и Космета).

Избила је на површину једна социјално-интелектуална елита међу Србима која је оптуживала Србе и профилисала се као родоприсни или „аутошовинисти” (Аврамовић, 2009). Та социјално-интелектуална струја обнављала се породично и новопридошлицама. Биографије неких родоприсних у Србији показују да су одрасли управо у таквим, функционерским породицама. Овде је од највећег значаја мисаона матрица дистанцирања од српства и давање предности другим нацијама. Деца српских југословенских комуниста (и неки очеви) нису наставила комунистичку идеологију, већ су анационално становиште испунила глобалистичким вредностима, ако не и отвореним преласком на несрпску страну у југословенској држави. Они су чак заволели своје непријатеље. Тако, примера ради, професор универзитета у Београду, др Јово Бакић, окривљује Србе за „геноцид у Сребреници” а истовремено умањује жртве геноцида у Јасеновцу. А председник мини-мини странке др Жарко Кораћ у Скупштини предлаже декларацију о геноциду у Сребреници (Аврамовић, 2020). Међутим, овај општи суд мора се кориговати у смислу родоприсности струје интелектуалаца. Не Срби, већ неки Срби. Нису изгубљене све наде у правичност. Постоје политичари и интелектуалци у Србији који разобличавају конструкцију српске кривице и нису спремни да преузму стереотипе о Србима који се већ дуго граде у појединим центрима Западне Европе а преузимају је неки Срби који су то по имену.

Расејаност Срба на Балкану. Јединство и слободу српском народу ометала је, поред других узрока, и територијална нехомогеност, односно расејаност на подручју Балкана. Историјски поглед на српску нацију показује да је она у спору и сарадњи са суседним народима и религијама. Мало је нација у Европи које су те додире и прожимања континуирано доживљавале као отпор и као савезништво. Разматрање односа „комшијског” етничког елемента у српској нацији обухвата два нивоа: 1) *свољашњи* обухвата додире с другим нацијама и државама; 2) *унутрашњи* треба да расветли основне идејне струје у бићу српске нације које су последица његове дијаспоричне ситуације. Већу пажњу привлачи други аспект теме о којој је реч.

Током историје, српска нација морала је да обликује своје везе с културама које су биле дубоко различите у властитим интерпретаци-

јама света. Ако се остави по страни дуговеко наслеђе грчке и римске цивилизације на подручју централне Србије, по дужини временског додира издвајају се византијска и османлијска култура, а затим руска и германска.

Све до политичког пада (1453. година) дух и израз византијске културе дубоко урастају у српску интерпретацију света. Она је у знаку православне вере и свих оних облика живота изведених из религије (стваралачки идентитет, поглед на свет). Османлијска култура је била доминантна у животу српског народа од 1459. до 1804–1878. године. Она је доживљавана као непријатељска и дубоко страна, али чињеница да је постојала на истом подручју са српском морала је да остави траг у српској националној свести. Османство се најдубље огледао у градитељству, облачењу, организацији јавне управе (усмено владање) и продору турских речи у српски народни језик (свакодневни идентитет).

Српска култура је свој идентитет стварала на *оџиору* и византијском, а особито турском културном утицају. Германска култура долази преко Беча и војвођанских Срба. Живот и рад Вука Караџића у Бечу једна је од преломних тачака у новијој историји српске културе. Српска нација је у свом кретању према северу и западу Балкана прихватала неке обрасце мишљења и понашања оних култура с којима се мешала (аустријска, мађарска). Успостављала је неке форме сарадње и отворености. Нови проблеми за српску нацију настали су после 1945. године. Еманциповале су се у социјалистичкој Југославији македонска, муслиманска и црногорска култура, које до стварања Краљевине СХС, а и после 1918. године, нису перципиране са српске стране као нације, већ као делови српског народа.

„Расуто семе” српског народа на Балкану има дугу историју. Срби се пред налетом Турака селе на север Балкана, што је изазвало акултурацијске процесе различитим последицама. Узмимо 1690. годину и велики талас српског померања са патријархом Арсенијем III Чарнојевићем у Угарску до Будима и Сентандреје. Чињеница је да су током XIX и XX века делови српског народа били изложени различитим културним, верским и политичким утицајима (угарском, хрватском, немачком, албанском, румунском, руском). То је разлог што ни у времену ни у простору није успео да оствари складну структуру властитог културног идентитета. Различити делови српског народа примали су различите културне и политичке утицаје (обичаје, знања, вредности и стилове живота, норме, али и језик) који су добијали облике асимилације, сепарације, конфликтности.

Специфичност српске граничне културе огледа се у томе што је она широка по пространству и испреплетена с другим културама на више начина. Није било одсечних етнотериторијалних (природних) граница, већ су се становништво и његова култура прожимали с другим културама. У том односу најсложенији су били односи с хрватским народом и његовом културом. У тај однос снажно су се мешале Католичка и Православна црква, као и борба за име језика. Српски народ је свој идентитет градио око православне вере и српског језика штокавског наречја и двоструког изговора. Хрватски око Католичке цркве и кајкавског наречја. Међутим, Католичка црква је ширила круг својих верника политиком прозелитизма, тако да су делови српског народа прелазили на католичку веру и постајали Хрвати. Тако је растао број Хрвата, смањивало се српско становништво, а повратака у православље није било. А део оних покатоличених и похрваћених Срба био је у првим редовима борбе против Срба. Антун Старчевић је само један добро познати пример. Откуда презир према српском народу из којег је потекла његова мајка? (Крестић, 1988).

Културни и политички биланс целокупног српског народа на простору Балкана је трагичан, нарочито у оквиру југословенске државе (1918–1992). Најпре, на српској страни су пале огромне жртве за стварање прве и друге Југославије, а које су се показале узалудним. У Првом и Другом светском рату Срби су се херојски борили на страни победника, а 1991. године доживели су да се против њихових интереса окрену не само поражене војне формације народа бивше Југославије већ и силе победнице и силе губитнице у оба прошла рата. У тој држави Срби су доживели да се делови њиховог националног бића откидају и конституишу као нове нације. Они који су се жртвовали за нову државу, Краљевину Југославију, нису ни слутили да ће за само двадесетак година започети геноцид хрватских усташа над Србима, а неку годину касније тихи, а потом све очитији изгон Срба с Косова и Метохије.

Срби су после 1991. године доживели да их на светској медијској сцени понижавају и вређају они из бивше СФРЈ који нису ни знали ког су идентитета, а српска државност, најстарија на Балкану, да буде предмет уцена и политичких трговина. Чак су Срби силом оружја истерани из Хрватске, делова Босне и Херцеговине и Косова и Метохије.

* * *

Српске спорове са суседним етничким заједницама и верама као и њихове са Србима није могуће разумети без српског доприно-

са властитој расејаности на Балкану. Поред спољшњих притисака на национално биће, током два последња века у српском народу било је оних појединаца и група који су одмагали циљевима уједињавања и ослобођења.

Када се с данашњег становишта разматра не тако далека прошлост српске и хрватске књижевно-културне интелигенције, мора се поставити питање откуда толика наивност и слепило српских филолога за будућност српског језика. Како је могуће да у толикој мери допринесу слабљењу властитог културног и књижевног идентитета! Шта их је мотивисало да у српски језик укључе и хрватски филолошки програм? Са оснивањем ЈАЗУ године 1867, шири се Штросмајерова идеја југословенства под именом илиризма, а заправо хрватска (Крестић, В. 1988). Тој идеји се одмах супротстављају Вук и прваци Матице српске. Одустајање од илирског имена није било истовремено одустајање од борбе за хрватски филолошки програм. Хрвати, чији је језик кајкавски, одлучују средином XIX века да свој књижевни стандардни језик преузму од Срба. Људевит Гај 1858. године у „Даници Хрватској” пише да је илирски језик у ствари српски језик (Ковачевић, 1999). Одлучан корак у преузимању српског језика направио је Ватрослав Јагић, који је сматрао да Срби и Хрвати имају један језик с три наречја: штокавско, кајкавско и чакавско и тиме укључио хрватски у српски језик, задржавши само хрватско име.

Могло се разумети настојање Хрвата да католичком политиком прошире своје простирање преко језика тако што ће српском језику додати и своје име. Није разумљиво да овакав филолошки програм помогну и српски научници. Филолошка истраживања показују да су у том послу учествовали Ђуро Даничић (*Ријечник хрвајској или срјској језика*, 1867), а у XX веку највећа одговорност пада на истакнутог српског лингвисту Александра Белића. Он је заслужан што је речник српског књижевног језика после 60 година рада преименован у *Речник срјскохрвајској књижевној народној језика* (1953). Идеја југословенства обликује се у језику и књижевности првом половином XIX века. Пре и после Бечког договора 1850. године јужнословенска браћа се окупљају око језика. У Титовој Југославији задат је најтежи ударац српском језику и књижевности. Већи део српских филолога одрекао се имена и традиције српског језика.

Иста матрица помагања српског нејединства поновила се и на политичком, државном плану. Одмах са стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца готово целокупна српска политичка и стваралачка интелигенција подржава јединство (унитаризам) државе и стварање нове југословенске нације, док међу Словенцима, а нарочито Хр-

ватима, постоје поделе на пројугословенску и пронационалну струју мишљења и политичког понашања.

Историјско искуство комунистичке југословенске државе после 1945. године показало је да са успостављањем титоистичке владавине хрватска политика добија крила, док се српска, у једном већем делу, подвргава духу југословенства. Титоизам је образац слабљења српства. Али, док су хрватски политички и културни актери извучили корист из таквог идеолошког устројства, српски су показали висок степен спремности да разграђују националну свест и идентитет. За хрватску политику, југословенство је превасходно било средство за остваривање националне еманципације, а за српску комунистичку политику југословенство је увек било циљ којем су били подређени сви елементи самоостварења. Међутим, када је требало нападати политички и идеолошки Србе из Србије, одмах су се, поред редовних хрватских србофоба, истицали неки од Срба из Загреба. Повратку Црњанског из емиграције најјачи отпор стигао је из Хрватске, а међу њима, наравно и од неких Срба. Тако је Србин из Загреба Милан Мирић тврдио 1975. године, без икаквих ограда и резерви да је Црњански заступао фашизам.

Шта се данас догађа са српском нацијом? Она је издељена старим и новим државама. Данас је ситуација са Србима следећа. Поред Републике Србије и Републике Српске у околним државама живи преко 500.000 Срба. И то: у Мађарској 7.350, у Румунији око 30.000, у Албанији око 30.000, у Црној Гори 180.000, у Македонији 34.000, у Босни и Херцеговини (Федерацији) око 50.000, у Словенији око 40.000, у Хрватској 200.000 хиљада (Narodni klub, „Press”, 20. 8. 2011). Овome треба додати и нестале Србе из околних држава у не тако давној прошлости. У Мађарској је 1918. године живело Срба колико Мађара у данашњој Србији (250.000). У Хрватској је пре 1991. године живело 500.000 Срба. На Косову и Метохији, пре бомбардовања 1999. године, живело је 300.000 Срба.

Свака национална држава са овако „расутим семеном” властитог народа мора да осмисли свој став према њима. Да ли ће их оставити и препустити асимилацији или ће преузети одговорност за очување њиховог идентитета? Какав је однос српске државе на почетку трећег миленијума према дијаспори?

Влада Србије је усвојила Стратегију очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону 21. јануара 2011. године. У тој стратегији се наводи да је „важно обезбедити српском народу равноправност и праведну заступљеност у државним установама, државној управи и локалној самоуправи (...) да српски народ ужива пуна национална права у Црној Гори” (...) шко-

ловање на српском језику и Хрватској. После критика из Црне Горе и Хрватске Влада је 3. марта 2011. године донела одлуку о изменама стратегије о којој је реч. Издачени су делови о статусу конститутивног народа у Републици Хрватској и Црној Гори (*Службени гласник* од 4. марта 2011. године).

Од овог документа (Стратегије) одмах се оградио Вук Драшковић, председник СПО-а, тврдећи да је документ „на трагу милошевићевске политике”. Латинка Перовић није пропустила прилику да изјави како „многи у Србији не разумеју ову стратегију”. За подгорички радио Антена М она је изјавила да је за „демократску јавност Србије зачуђујуће да Србија не признаје реалност насталу на простору бивше СФРЈ, где сада постоје нове суверене државе”, и додала да је протест владе Црне Горе оправдан и очекиван („Шта садржи стратегија дијаспоре због које Црногорци протестују”, „Политика”, 12. март 2011).

Дакле, видимо српске политичке и интелектуалне примере подржавања дијаспоричности српског народа на Балкану. Као у прошлости, тако и данас, представници ове мисли, па чак и државне институције, напуштају борбу за патриотске вредности, прелазе на страну других нација, чиме доприносе слабљењу сопствене, а у перспективи асимилацији оних Срба који живе у дијаспори. Наставља се и борба неких Срба против српских националних вредности.

Култура сећања: НАТО агресија 1999. Против Србије, СР Југославије 24. марта 1999. године извршен је противправни ратни напад од стране НАТО пакта, назван на западу „хуманитарном интервенцијом”. Тај необјављени рат, по количини оружја, интензитету удара, обиму циљева, остаће сасвим сигурно, запамћен у историји ратовања. Разорени су материјални објекти (мостови, фабрике, школе, објекти ВЈ), штета се процењује од 50 до 100 милијарди америчких долара; убијено преко 2000 лица, рањено шест хиљада. Са преко 1000 авиона испалењено је 400 хиљада пројектила, бачено 20 хиљада тона експлозива, сручено 40 хиљада касетних бомби и 10 тона осиромашеног уранијума. Природна средина такође није била поштеђена: црнело се небо над СР Југославијом од запаљене нафте, азота, и других хемијских препарата. Шуме су гореле, домаће и дивље животиње убијане. Можда то и није био рат, колико бестијалност рата. Даноноћно бомбардовање је личило на крвожедност. Степен суровости и дивљаштва са којим је НАТО разарао СР Југославију тешко је разумети, ако се зна да СР Југославија није погазила било који међународни закон.

НАТО агресија на Србију (СР Југославију) само је једна фаза у западноевропској и америчкој стратегији преобликовања друштва

и држава по својој мери и својим моделима. Војна агресија на Србију имала је припрему. Десет година је на разне начине девастирано српско друштво да би завршни војни ударац уследио 24 марта 1999. године. Србија и српски народ су у том раздобљу драстично осиромашени, изоловани у највишем степену, медијски сатанизовани. У јавности Запада били су приказани као антицивизацијски елемент који треба да се покори, трансформише или нестане.

Разлог бомбардовања са становишта НАТО пакта био је скривен и јаван. Овај први је геополитички (слабљење Србије, смањивање државе, одвајање Србије од руског утицаја, поцепати српске националне просторе. (Срби су истерани из Хрватске и Косова и Метохије, уз подршку Запада). Отимање КиМ је у функцији стварања друге државе на отетој територији, непријатељске према Србима. Јавни разлог НАТО агресије био је тобоже заштита косовских Албанаца од српског „терора“, од „српског геноцида“. НАТО је именово свају агресију као „хуманитарну интервенцију“. Антисрпска пропаганда на Западу је била безобална. Петер Хандке пише да је „наступио је тренутак лудила: Сједињене Ратничке Демократије (израз Хандкеов) изгубиле су сваку моћ разликовања, не могу да прихвате чињеницу да је неко против рата“.

Ова незаконита агресија показала је да демократија није гарант мирне политике, показала је да демократија користи војну силу против друге демократије. Западне државе су имале 1999. године демократске институције. И Србија је имала демократске институције. Па ипак је удруженим војном силом нападнута, са циљем да јој се отме део територије. Лаж о „химанитарној интервенцији“ огољена је 2008. године када су косовски Албанци самопрогласили државу Косово, а која је одмах призната као држава од стране НАТО чланица и њених савезника.

Државе које стоје иза НАТО савеза обилато су њомајале њолићичку лаж у свим фазама борбе против српског народа. Те демократије су лагале годинама о српском националном карактеру, лагале су о природи режима („диктатура“) лагале су у време садистичких казни, а лажу о свим аспектима НАТО агресије.

Какав је по свом карактеру НАТО рат против Срба и свих грађана СР Југославије? То је, пре свега, рат савеза 19 унутарсистемских демократских држава, тоталитарних према Србији и Русији, против једне државе која је имала демократски изабрану владу, са циљем да јој се *отме један гео шерићорије*.

Чињеница да је погажено међународно право, да је извршен злочин против мира, ништа не значи пред војном силом и политичком

вољом западнодемократских држава. У рату се не бирају средства. Агресор користи лаж, силу, обману. Нико од наредбодаваца агресије на Србију, није оптужен па самим тим ни осуђен. Као да се злочин масовног убијања и разарања једне државе није ни десио. „Гледајмо у будућност” говоре нам идеолози „демократског рата”. Могу и морају Срби да гледају у будућност, али НАТО агресију ће памтити као Косовску битку.

Моралне разлике у српској политици. У српској политици лабава је улога морала. Ова вредност се багателише и када су у питању средства али и циљеви. Подсмева се онима који говоре о политичком моралу.

У Србији се три деценије поткопавају моралне вредности у политици. У то нас уверавају нарочито страначке коалиције пре и после избора. Како пре тако и после 2000. године, видимо да је највећем броју странака најважнији циљ да се домогну установа власти, а за путеве којима долазе до фотеља није их брига. Број и обим учесника ове игре у Србији наводи и оне који пишу о јавним стварима да усклику – ко говори о моралу у политици, он је промашио, што ваљда значи – пропао. Заступници оваквих ставова само вербализују оно што повећи број малих и великих странака у Србији чини. А шта чине? Пре избора говоре једно, после избора поступају другачије. Преступања у коалицију бране свој политички програм, а после га бацају под ноге. Уочи избора демонстрирају политички интегритет према прошлости, после га заборављају. Оваквим политичким понашањем, странке о којима је реч стављају нам до знања да је морал баласт и да га се треба ослободити. На другој страни су странке које се не одричу моралне вредности политике. Оне се, можда идеалистички, можда донкихотски, држе старогрчких идеала политике. Која страна ће више учинити за опште добро Србије?

Познато је да се морална страна државе темељи на одбрани интереса целине друштва, на слободама и правима свих грађана. *Државни морал* увек примењује моралне судове на чињенице реалности са становишта целине друштва. *Приватни морал* је окренут поједицу и његовим интересима. За њега је добро оно што одговора његовим себичним интересима.

Да ли политичко деловање може да буде лишено моралних обзира? Макијавели је држао да је већина људи коруптивног карактера, да је примарно себична било о ком добру да је реч. Да би постигао своје циљеве, политичар са таквим људима треба да поступа лукаво и са преваром. Крајњи закључак Макијавелијевих разматрања је обесхрабрујући: не може се владати морално, јер је човекова природа непостојана.

Наравно, постоји и друга традиција мишљења о политици и моралу, она која држи да се политика не може утемељити без моралних вредности, да политика лишена морала не може да васпитава карактере својих грађана. О таквом схватању политике писао је Џон Стјуарт Мил.

Политичка свест друштва (и актери) суочава се с крупним изазовом: или ће политичко деловање задржати борбу против оних актера који бацају под ноге кључне моралне идеје као што су правда, истина, част и опште добро или ће допустити да зло преовлада.

Оне политичке странке којима је важно да уђу у коалицију за остваривање утопије земље дембелије, пред очима је лична и групна корист. Не може се другачије тумачити разлика између говора пре избора и праксе после пребројаних гласова. Они други имају осећање дужности према друштву и држави, свест о већем значају општег интереса од појединачног. А дужност је, то добро знамо, супстанца моралног деловања. Првима је лако – у се, на се и пода се, каже народ. Други морају да приме жртву, јер неће да кусају мед дана.

Каква је политичка будућност Србије на развалини између врлина и порока власти. Они који се радују политици која не рачуна на морал и која се руга онима који о њему говоре, напуниће своје џепове и нахраниће своје стомаке. Све радости хедонизма биће им оствариве. Они не лупају главу о питањима будућих дана. Али, нисмо без алтернативе. Тешко је ићи у будућност без кичме, без националног достојанства и без брига за целину државе и нације. То није некаква конструкција. То је нешто што знамо из политичког, историјског наслеђа.

Зашто нам је уопште важан морал у политици? Довољно је указати само на два разлога. Ми обично мислимо да је политика борба за власт и да политичари све чине да би се сместили под њене скуте. То, разуме се, није нетачно. Али још је тачније нешто друго: политичка власт делује на обликовање карактера грађана. Другим речима, политичка власт утиче на васпитавање карактера грађана. Ако имамо у виду да они који одлучују о општим интересима могу да буду морални али исто тако и ослобођени моралних обзира, не можемо бити равнодушни према власти у држави. Слободан грађанин се не васпитава под владавином која хвали ропство. Туђим парама се не постаје срећан. Ни моралност грађана не можемо очекивати тамо где је власт корумпирана.

Политичар делује својим знањима, вештинама и способностима. Али и моралним понашањем. Онај човек који тежи верности, храбрости, праведности, скромности, честитости, истинољубивости припа-

да онима који су морално узвишени. Овај идеал појединац треба да следи без обзира на могуће одсуство друштвених награда и признање за морално признање.

И још нешто. Да ли српски политичар поштује глас онога чије је поверење задобио приликом гласања? То можемо сазнати после изборне утакмице. Пре него дође до ње он ће све учинити да задобије његов глас. Уколико га изигра када се преброје гласачки листићи, он неће изгубити власт већ морални кредит. Како ли се осећају један и други? За првог не знам. Овај други ће бити преварен, а ту смо већ на терену моралног понашања.

Политички српски човек је на два начина изложен моралном суду. Он оцењује поступак других као *добар* или *рђав*, или *шреба-не шреба*, али и грађани оцењују његов морал. Морално понашање садржи субјективну и објективну компоненту. По Кантовој филозофији морала, моралан човек се руководи начелом обавезности и дужности у чињењу добра, а не властитом коришћу или осећањем милосрђа. Поступај тако да увек имаш у виду добро другог човека, тако гласи Кантов морални императив. Кант хоће да каже да морална норма обавезује по себи, из своје унутрашње сврхе а не као средство за стицање неке користи. Да би човек деловао морално он мора да буде слободан. Без слободног деловања нема моралног понашања.

У развоју српске политичке културе не би се смело олако прелазити преко оне политике која одбацује морал. Таква политика је оријентисана на мржњу власти; у њој нема битних људских и националних вредности: општег добра, среће, љубави, слободе. У крајњој линији, политика без морала је погубна за оно што се подразумева под здравим друштвом. Политика у чијем је средишту мржња, у којој се даје предност иностраним над националним интересима, у којој се борба за власт схвата као борба међу непријатељима, таква политика мора да се суочи са својим опстанком или, пак, са губитком националног и државног политичког идентитета.

СРПСКА ПОЛИТИЧКА ЛИЧНОСТ

– ДВОЈАЦ

У модерном друштву образује се посебна друштвена група – политичари. Независно од поретка у коме делује, политичар „тежи ка учествовању у моћи” (Макс Вебер) или ка утицају на расподелу моћи између друштвених група у држави. Ко закорачи у политику тежи моћи као средству за остваривање општих или групних циљева (класа, слој, национална заједница). Борба за власт подразумева одговорност. Политичар доноси одлуке и чува али и ствара традицију. Он (не)поседује знање и карактер, практичну мудрост, припада одређеном партијском програму и користи (не)часна средства. Политичко организовање (странке, партије) услов је политичког живота. Идеологија је део политичког деловања; она је облик политичке свести или скуп идеја о друштву и политици и јавља се у оквиру везе између сазнања и друштва које је подељено, испарцелисано на класе и групе у складу са њиховим интересима.

Борба за политичку власт и моћ је борба за средство које се користи за друштвене и политичке циљеве. Али, та власт може да води у развој, благостање, мир или у разарање и сиромашење, рат. И још нешто. Политички човек углавном ради за добро државе чији је грађанин. Међутим, искуство казује да он може да ради против интереса и слободе „своје” државе и нације. Отуда, опрезно са избором политичког човека, са оценом деловања и његовим избором на положаје!

Карактеристике политичке личности. Ако се пође од претпоставке да је политичка личност онај појединац који узима активно учешће у односима друштвене и јавне моћи онда морамо оставити по страни њихову поделу на вође и следбенике. Сваки тип политичке личности мора да поседује неке особине само што су оне реализоване у неједнаком обиму и нису истоветне по квалитету. Поред диспозиционих карактеристика, сигурно је да и природа политике детерминише особине личности. Као ни у једној другој области деловања у

политици влада свакодневна напетост између теорије, разума (норме), емоција и воље за моћ. Чињенице живота се у политици не могу поправити по једном систему мисли: „воља за моћ је јача од сваке теорије” (Шпенглер, 1988:223-IV).

О карактеристикама личности можемо расправљати на два начина: 1) општим и 2) специфичним. Политичке личности са становишта демократије треба разликовати према доминантним цртама личности и тренутним (периодичним) ставовима, уверењима, вредносним оријентацијама. Од општих особина на првом месту се издваја *воља за моћ*. Политичка личност развија свест и осећање да у својим рукама држи „нервну нит великих историјских збивања” (Вебер, 1988). Сваки политички играч мора да показује степен воље за моћи, будући да без те особине он нема шта да тражи у политици. *Игеје* о ваљаном друштву или идеал-водиља профилише политичку личност. Њене идеје су изразито социјално-антрополошки обојене. Она мора да поседује политичку имагинацију. У том оквиру налази се и одговарајуће *знање* којим располаже политичар. Политичка личност располаже вештином употребе *језика*. Будући да политички језик представља основно средство деловања и да свака реч у политици има одређено дејство, политичка личност употребљава језик са свим његовим функцијама. Политичка личност има развијену *социјалну интелијенцију*. То значи да поред смисла за реалност и способност за прилагођавање мишљења реалности, она треба да ваљано направи избор сарадника са којима ће да делује. Политичка личност мора да буде спремна да преузме *одговорност* за своје деловање и учествовање у одлучивању. Његова одговорност је у етици убеђења или у етици одговорности. Најзад, особина је политичке личности да има знање и храброст за доношење *одлука*, да „уме да заповеда”. У политичком животу свакодневно се заузимају ставови и доносе одлуке о догађајима. Са психолошког становишта политичка личност спаја разум, страст, вољу. За политичара су важна три својства: страст (однос према реалности), осећање одговорности, мера (дистанца према људима и стварима), (Вебер, 1988:86). Другим речима, политичар мора да има смисла за чињенице, да је добар познавалац људи, ситуација, тока догађаја.

Како ће се испољавати ове опште особине политичке личности зависи у највећој мери од његове вредносне оријентације: реформаторске или конзервативне (од промене или од одржавања поретка). Уколико претендује на место вође он мора да поседује огромну вољу за моћ, интелигенцију, храброст и снагу. Употреба језика се препознаје у скривању и објашњавању ствари о којој говори. Однос према противнику такође показује специфичне особине – лукавост, морал-

ну снагу, клеветање, обману. Мотиви бављења политиком су индивидуално обојени: свако ко тежи политичкој активности руководи се општим добром али и славом, богатством. Однос према умереним и екстремним решењима део је знања и вештине политичке личности. Реч је о степену сложености гледања на ствари.

Кључна разлика између политичких личности појављује се у подели на вођу и следбенике. Вођа има изразити вољни квалитет и моћ убеђивачког говора (Вебер, 1988). Вебер указује и на траг политичке културе у стварању вође. У Енглеској народ верује у „етичка својства његове личности и етички садржај његове политике“. Амерички вођа је boss: човек који нема чврсте принципе и уверења већ пита искључиво „шта доноси гласове“? Немачки вођа уноси и нешто од „погледа на свет“.

Политички следбеници вође су „ловци на положаје“ при чему задовољавају материјалне интересе и сујету. Партијски следбеници „очекују да демагошко дејство личности њиховог вође донесе партији у изборној борби гласове и мандате, а тиме и моћ“ (Вебер, 1988:76). Вођа мора да награђује следбенике на два начина: психолошки он задовољава њихово осећање мржње и осветољубивости, потребу за оптуживањем противника, а социјално-политички он им обезбеђује авантуру, победу, плен, моћ, синекуру.

Оваква слика основних црта политичке личности отвара један од најсложенијих проблема политичке антропологије: да ли је могућа демократска политичка личност у политичком поретку који је нужно до извесне мере ауторитаран? Систем политичке власти не може да функционише без вође, хијерархије, дисциплине, као што ни политичка партија не може да делује без ауторитарног принципа. Демократска личност треба да развија (или поседује) смисао за сарадњу, толеранцију према различитом, спремност на исправљање грешке. До које мере може политичка личност да буде демократска ако је њена основна црта – освајање моћи и способност заповедања, одлучивања? Одговор не треба тражити у дедукцији већ у индивидуалним политичким каријерама.

Демократија је политички облик који полази од антрополошког плурализма и при том не умањује улогу персоналног фактора. Политичар нема право да претпостави доброту и савршенство људи. Демократски системи нису једнозначни; поред демократских институција постоје разлике у схватању политичке личности и одлика политичке културе.

Политичка личност у демократији треба да служи „интересима народа“, општој вољи. Међутим, проблем личности се манифестује на неколико планова. У њој су две личности: политичка и грађанска,

она је хијерархична, лидерска и следбеничка, ауторитарна и демократична, успешна и неуспешна у свом деловању.

Успешна и неуспешна политичка личност. По ком мерилу можемо да разликујемо успешну и неуспешну политичку личност? У демократском поретку показатељ успешне политичке личности је победа на изборима за водеће улоге у структури државне моћи. То је човек који ужива већинско поверење грађана у одређеном мандату или више мандата. Изборни легитимитет је основни услов за остварење политичког дела: побољшање стандарда, увећање привредног раста, брига о науци и образовању, сузбијање криминала, ширење спољнополитичког утицаја, итд.

Успешан политичар је онај, да се послужимо Веберовим аргументом, који служи ствари и који има веру у њу. А под изразом ствар подразумева се национално, глобално, социјално, религијско, дакле оно што је опште и што се још у Антици изражавало као опште добро. Политика је ту на извору свог појма – она захтева примарност општих интереса народа над личним.

Успешан политичар је „вртлар свог народа”, он користи али и ствара традицију, а велики политичар је увек „центар силе у струји збивања” (Шпенглер, 1988:214-IV). За утеху може да буде чињеница да су велики политичари историјска реткост.

Неуспешан политичар мора бити онај који своје ЈА поставља као идеју-водиљу деловања. То је прикривени егоиста, који може располагати способношћу разума, комуникације, политичке имажинације, храбрости па и физичког изгледа али уколико није посвећен интересима и потребама грађана неће остварити успех у политици. Овај тип политичара је у власти своје сујете (потребе да истакне властиту личност). „Грех против сваког духа његовог позива почиње тамо где ова тежња ка моћи постаје необјективна и предмет чисто личног самозаноса, уместо да ступи искључиво у службу ствари” (Вебер, 1988:86).

Континуирани неуспеси на изборним такмичењима показују да су неуспешне политичке личности оне које у јавном деловању: 1) показују да им је уништење противника важније од остварења сопственог циља; 2) испољавају нетрпељивост према конкурентима и заступају искључиве погледе на ствар; 3) демонстрирају терање ината и заступају став „стално бити против власти”; 4) показују неспособност за споразуме и заједничке циљеве; 5) инсистирају на приватној егзистенцији противника; 6) дају предност фамилијарности у политичком понашању над дужношћу и професионалношћу.

У оцени одговорности за неуспех у политичком деловању проблем личности је значајнији од политичког програма странке.

Српски политички двојац. Политика је карактеристична по особеном њолићиком знању и мишљењу и њиховом односу према стварности. Чињеница да је оно егзистенцијално укоренењено упућује на закључак да је условљено културно-политичком традицијом заједнице, образовним вредностима, личним искуством. У политици постоје две врсте знања – једно се може научити из историје, науке о држави, социологије идеја, психологије маса, а друго је практично делање о ономе што настаје. „Политичко делање је суочено са тренутним стваралачким елементима и труди се да из набујалих сила обликује оно што ће остати” (Карл Манхајм). Реч је о знању *sui generis*, знању које је о ономе што настаје, што тече. У том настајућем знању нема толико логике колико воље, вредновања, погледа на свет који такође структурирају мишљење. Карл Манхајм разликује пет стилова политичког мишљења: бирократско (према прописима), историјски конзервативизам (органско а не организовано ствара догађаје), грађанско-демократско (интелектуализација мишљења), социјалистичко (структурна социјална подлога политичких догађаја), фашистичко (акција масе; вођа господари тренутком).

Какав је српски политички човек? Какве су његове особине, какве способности? Данашњи српски политички човек није одсечен од антрополошког наслеђа. Неки отисци из ближе и даље политичке прошлости, лако се препознају. Он је по темпераменту колерик и сангвиник; интелектуалне особине су у сенци емотивних, у моралном понашању креће се између крајности добра и зла. Основна политичка способност, освајање власти и начин обављања јавних послова, оцењује се средствима која користи зарад остварења општих циљева. Српски политички човек у већини користи сва средства да оствари своје или страначке циљеве.

Размишљање о прецима данашњих српских политичких личности сежу до Карађорђа и кнеза Милоша. Вожд је јунак „са руком на кубури” (Црњански). Он је ратовао, покретао устанке и организовао побуне; његов узвишени циљ био је стварање државе за српски народ. Кнез Милош је другачији тип вође, он је лукав, присебан, уклања противнике који му сметају али у затвореном пашалуку. Он је „хладан, паклен психолог, opak као змија...знао је да умртви, мрцвари, или корумпира у корист свог апсолутизма и пореза” (Црњански). Политичка разлика међу њима је видљивија али основна је у томе да ли се више поводе за осећањима, за ватром у срцу, идеализмом или за хладним прорачуном, практичном користи и успехом.

Српски политички човек на крају XX века укоренењен је у ону традицију политичког деловања која почиње са Карађорђем и Милошем.

Заправо, постоје у српској политичкој култури два типа политичког човека: карађорђеви и милошеви. Обојца разумевају политику као борбу за власт, за моћ у држави; борбу за успостављање општег добра народа и државе. Међутим, разлике, некада веће некада мање, испојиле су се са друштвеним и историјским променама како у тумачењу државне политике и њених циљева тако и у избору политичких средстава у борби за власт: лаж, истина, легални путеви и употреба силе, ослонац на мирна или на незаконита средства, коришћење чињеница или предрасуда. Често је техника власти за српског политичара била важнија од циљева за која се залаже. У том смислу обојца су деловала са променљивом свешћу о одговорности, понекад са етиком чисте воље, а други пут са бригом о последицама свог деловања. Ко се игром случаја или животним позивом нађе на политичком терену суочен је са одговорношћу за избор који предузима. Одговорност се појављује на нивоу циљева и на нивоу средстава. У стварима политике нема готових формула за решавање бројних противречности и проблема у животу нације, државе и појединца.

Суштинска карактеристика политике је јака присутност ирационалног елемента. Једна политичка традиција политичког човека у Србији подразумева страсти, завист, ласкање вођи и народу, инат, мржњу, оштар језик. Друга делује у складу са начелима, у оквиру закона, убеђује грађане за своје идеје, сузбија страсти, показује способност самоконтроле. Први је политичар страсти, други политичар разума. Реч је о идеал-типским српским политичарима, дакле конструктима из стварности уоквиреној тридесетогодишњом политиком.

Разборит политички човек. Разборита српска политичка личност поступно и мудро савлађује препреке на путу борбе за власт али и у самој државној власти.

Када је почело да се отвара поље слободног политичког организовања крајем 80-тих година, све његове особине дошле су до изражаја. Са огромном енергијом је ушао у политичку арену, коју су преплавили бројни аматери, анонимуси, и незналице. Насупрот новооснованим малим политичким партијама, стајала је бивша комунистичка партија са свим наслеђеним инфраструктурним предностима. Пре 1990. године деловао је у интелектуалним опозиционим политичким групацијама у Београду. После 1990. године основао је политичку партију и ушао у борбу за јавну власт и утицај.

У првим годинама политичке борбе, у којима се политичка сцена тек формирала, он је испојио широко знање и политичку амбицију. Крчио је пут савлађујуће бројне препреке и ништа мање провокације. У неким тренуцима је, под притиском емоција, искакао из норматив-

не слике политичара (човек који мирно седи у фотељи). Инциденте, који су били учестали у почетку демократизације српске политике, експлоатисали су његови политички противници али опет нису успели да угрозе његов политички успон.

Политички противници су користили три средства борбе против разумне политике: разне политичке етикете од личности до странке; крађа или куповина посланика, а то је у српском парламентаризму уобичајена појава; селективна и рестриктивна појава у медијима.

Разборити политичар је све те клевете противника преко државних медија и све те крађе посланичких места мирно примио. Није одговарао истом мером али јесте користио оштар језик у одбрани свог политичког интегритета и политичке борбе. Није изводио своје чланство на улицу да би се бунио против незаконитих поступака власти. Чудно! Зар то већ не говори о великој разлици између реалне политичке личности пре 2000. и страсне политичке личности из 2019. године, када је активирана улица због измишљене крађе.

Што се тиче клевета и увреда које су му упитили његови противници треба рећи да су то изрази немоћи. Када не можете да се на политички достојанствен начин супротставите политичком противнику онда користите измишљотине, лажи, увреде. Упркос удруженој или соло кампањи притив странке коју је предводио њен „рејтинг” није бивао угрожен.

Како објаснити политички успех разборите политичке личности? Организовао је политичку партију са кореном у народу. Међутим, чињеница да систематске клевете нису успеле да му умање изборни успех у земљи, показује да неке политичке особине његове личности ипак говоре саме за себе. Које су то особине?

Најпре треба утврдити како је схватао политику. Његово мишљење и практиковање политике доследно служење општој ствари. Он се одговорно односи према власти, а то је показао и спремношћу да одступи са власти ако се то коси са кључним начелима политичког програма. Народ би рекао да држи реч.

Окосницу његовог политичког деловања чине одбрана националних и државних интереса, грађанских вредности, отворена тржишна привреда, демократски поредак, независност државе у спољнополитичком деловању. Овакву визију друштва он остварује демократским институцијама, дакле уверавањем грађана у ваљаност својих политичких идеја. Стриктно држи до демократских средстава у борби са дугим странкама.

Језик којим се обраћа грађанима Србије савршено је јасан и разумљив. Његове говорничке сопособности су права реткост међу

политичарима. Он није досадан у политичким расправама, користи народни језик иако је високо образован. У дебатама са политичким противницима показује надмоћ у политичкој логици и елоквенцији. Његово разумевање друштвених проблема је јасно и доступно обичном човеку. Као посебну језичко-политичку врлину истиче се јасност политичких ставова. Док други муте бистру воду, он користе метафорички језик, чисто казује шта мисли. Понекад, ношен емоцијама, користи оштар језик према противницима, чак и из маргиналних странака, који му не помаже у политичкој борби.

Политичка интелигенција је нешто што га посебно одликује. Брзо уочава и схвата проблем, користи аналитичке способности и формулише ставове. Широко образовање које поседује омогућава му да се лако креће кроз све области друштвеног живота.

Он поштује моралне политичке вредности. Оставља утисак човека који неће да злоупотреби функцију зарад материјалног благаства. Поштује законе што значи да је за поступне промене, а не за „револуцију” и притисак улице. У дубини душе он никога не мрзи. Неко ко може да разговара са политичким противницима не може да мрзи.

Организационе политичке способности такође су му високе и изузетне. Чињеница да је створио политичку странку од нуле то потврђује. Обезбедио је материјалну подршку без ослонаца на државну благајну или помоћ из иностранства. Ова врста способности се огледа и у врлини избора политичких сарадника. Треба имати нос за квалитете сарадника који се могу искористити у борби за политичку власт. Одавно је запажено да је добар политичар онај који зна да изабере добре сараднике.

Он је дубоко одан националним и државним интересима српског народа. На бранику је слободе и независности српског народа и спреман је да се жртвује. У процесу разарања бивше југословенске државе то је и разумљиво; његово биће је национално предиспонирано. Упио је као дете национално осећање и дух народа коме припада и од којег се не може одвојити. Његови, понекад емотивни говори у одбрану српских интереса навели су неке унутрашње политичке противнике, а још више „грађански глобалисти” да га представе као националисту. Поред јалових пропагандних ефеката ове етикете ништа нису остварили. Свако ко ишта зна о политици могао се уверити да од национализма нема ни трага, али има националих слобода и независности. Будући да се национална политика мери односом према другим нацијама као и средствима која користи, јасно је да његов национализам није уперен против других, при чему увек користи демократска

средства. Национални интереси се бране једном стратегијом у држави, а другом изван државе (равнотежа између истока и запада).

Чврста демократска оријентација потврђује се током целе његове каријере. Никада није посегао за тражењем политичких забрана својих противника нити је користио насиље у борби за политичку власт. Увек је излазио на политички двобој, а трпео је недемократске ударце малих и великих противника. Испољио је способност сарадње али и снажног одговора. Међутим, у свакој ситуацији поштује процедуру.

Политички мотиви су транспарентни. Он жели остварење онога што се именује као опште добро српске државе и народа, и то је примаран циљ борбе за власт коју он води. У његовом деловању нема егоизма у смислу коришћења политике за стицање материјалних добити. У том погледу он је имун на сваку корупцију. Не привлачи га политика због славољубивости, а томе је најбољи доказ чињеница да је спреман да напусти власт ако не испуњава циљеве за које се залаже. Најзад, вољу за моћ не практикује на макијавелистички начин. Није склон манипулацијама, то се види из поштовања начела јавности у раду. Све што се дешава у његовој странци доступно је јавности: од финансијског извештаја до кадровских решења. Једном речју: он је окренут интересима народа, а не посебним интересима.

Колико је успешан у политичком деловању? За процену успешности политичара постоји неколико критеријума који зависе од природе политичког поретка: демократског и антидемократског. У демократском поретку успешност политичара се цени према подршци на изборима за државне органе или поверењу које ужива у друштву. Овај критеријум се може одредити и као ширење утицаја у земљи и иностранству. Други критеријум успешности се показује кроз подизање материјалног стандарда грађана, односно економског раста. Трећи се везује за сузбијање антиправних делатности, сузбијање криминала и одбрана правног поретка и моралних вредности друштва. Са становишта ових критеријума ова српска политичка личност се може сматрати успешним политичарем. Прилагодљив је, показује смисао за чињенице и није конституционално противник другим актерима у политици.

Његова политичка успешност лежи и у способности за доношење одлука. Та особина је кључна за сваког политичара. (Није непознато да је одлука најтежа ствар у животу сваког човека.) За политичку одлуку потребна је рационалност, лукавост, храброст и спремност да се прихвати одговорност за њене последице.

Пред лавином нечасних и прљавих средстава које користе његови политички противници многи би подлегли, а многи би изгубили

политичку утакмицу. Он све то издржава. Сваки политичар излази са својом партијом пред народ. У борби за његово поверење свако носи са собом оно што има. Чињеница да народ у Србији није пове-ровао клеветам и лажима његових противника убедљиво потврђује успешност политичке личности. Већински народ се не може прева-рити. Наравно, нема политичких врлина без мана. Има их и политич-ка личност о којој је реч.

Острашћени политички човек у Србији. Друга српска политич-ка личност у центар свог деловања стављала је власт, било у форми одржавања, било у ситуацији опозиције. У давању предности осећа-њима у односу на хладни разум, следи српска политичка коб: стра-начка политика је изнад државних интереса.

Власт је основна преокупација острашћеног српског политичара. Његова мисао о српској политици од 1990. године је катастрофизам, дефетизам, волунтаризам, психологизам уз говор пун претњи пре-ма противнику. Зло долази из прошлости, садашњости и будућно-сти. Овако катаклизмичко расположење, мотивисано влашћу или не, баца светло на психолошку структуру личности политичара. Са каквим емоционалним особинама он треба да одлучује о правцима развоја друштва? Са мржњом, бесом, претњама, застрашивањима? Наш политички човек морао би да зна да власт није зло како је пред-ставља, иначе се не би за њу тако острашћено борио. Политички го-вор и деловање у чијем је средишту идеја о власти као злу које стално треба нападати, производи нужно следеће последице. Таква тактика заправо окривљује демократију да не спречава политички лоше ства-ри, уместо да оптужује политичке актере. Ко хоће да се бави полити-ком морао би да улива веру и наду грађанима.

У политичком деловању острашћеног српског политичког човека превише је јаких емоција (са слојевима мржње) а политички прваци, као и верно чланство, труде се да их искористе за своје практичне партијске потребе. На једном месту Црњански је у међуратном пе-риоду написао да се „у српској политици мрзи безумно”. Околност да је личност политичара и његових присталица у средишту јавних и приватних дебата и да је као таква важнија од односа према држа-ви, од идеја, начела, вредности за које се заузимају, недвосмислено упућује на закључак о несхватљиво високом учешћу емоционално-вољног фактора у овом типу српске политичке личности. А кад је биографија политичара основни инструмент борбе за власт, провала емоција и воље је неминовна. То је основни разлог зашто у Србији још нема, у овом крилу бораца за власт, оног квалитета политике који се утемељује на чињеницама друштвеног живота, на реалном позна-

вању ситуација, процени спољнополитичких токова, карактера људи. Политичар решава практичне проблеме народа, он треба да отвара перспективе становништву, а власт је само инструмент да се добри циљеви остваре.

Српски острашћени политичар носи у себи вишак осећања, мањак смисла за реалност и проблематичне жеље. Некада су осећања део разумног и прагматичног деловања, део су сарадње али и мржње, добра али и зла. Међутим, овај политичар претежно користи емоције уместо да их сузбија.

Изгледа да је болест негације противника неизлечива. Емотивизам је повезан са незнањем, стереотипима, искривљеним опажањем политике, лошим проценама. Нема целине догађаја, нема друге стране, нема политичке правичности и реалполитике. У његовом закључивању је превише догматизма, хипергенерализације, поједностављивања, етикетирања. Превише је огрешења о чињенице и логику. А посебно треба истаћи мутни, конфузни политички језик са погрешним или нејасним значењима.

Са смањеним способностима за прилагођавање мишљења реалности, са слабом одговорношћу у власти и опозицији, (не)знањем и храброшћу (кукавичлуком) за доношење одлука, то је слика српског политичара који изједначава скупштину и улицу. И то је најбољније у српској политици, јер спречава постизање потребне националне сагласности. Управо овакве карактеристике српског политичара спровођу политику на најнижу тачку српске културе. Ако је у новијој историји упоредимо са другим делатностима – привредом, науком, војском, уметношћу, спортом – лако ћемо потврдити овакву тврдњу.

Три су основне последице деловања острашћеног српског политичара: прва је одуство визије српске државе (српско-југословенска-европска); друга је одсуство предности националних интереса над страначким; трећа је виолентан национални карактер који спречава успостављање дијалогске културе и поштовање демократских процедура.

У таквом схватању и практиковању политике искључиво као борбе за власт, морале су да дођу до изражаја неке рђаве стране националног карактера. Страсти, претерани индивидуализам, слабо самосавлађивање, завист према противнику, властољубивост, нужно су производили сукобе међу партијским присталицама. Мржња је била далеко јача од минималне сарадње и уважавања противника. Такве партијске острашћености доводиле су до прогона владара и политичара на власти, до обрачуна власти са опозицијом, али и до оног најтрагичнијег – убиства. У последња два века убијени су Карађор-

ђе, кнез Михаило, Краљ Александар Обреновић, краљ Александар Карађорђевић, Зоран Ђинђић, као и неке мање значајне политичке личности.

Какви су мотиви острашћеног политичара за „бављење политиком”. Политичка мотивација је различита и подразумева личне особине и карактерне црте (тежња за моћи, угледом и друштвеним престижом, активизам, амбициозност, компететивност), као и инструменталну вредност одређених политичких ставова у друштвеним околностима у којима власт обезбеђује корист, постизање награда.

Брига за јавни интерес је мања од стицања сопствених привилегија или сатанизације политичких противника и ривала. То је ЈА-политика. Индивидуализам у политици карактерише претензија према елитизму. Политичар о коме је реч објашњава друштво и политичке појаве на свој индивидуалан, искључив начин. Он „открива” личне карактеристике политичких актера, анализира њихове мотиве, а све се своди на аматерско психологизирање политичких догађаја и његових актера. Дакле, узроци стања у друштву не приписују се политичким, историјским, економским и другим околностима и утицајима, већ се у *целости* приписују личним особинама противника. Притом, они нису у дослуху са стварним догађајима колико са својим конструктима и обрасцима мишљења. То значи да политичка опредељења политичара или неке њихове политичке одлуке не процењују са становишта корисности или штетности по друштво и државу (за такво нешто они нису ни квалификовани), већ их приписују индивидуалним карактерима. Инат и пркос имају своје значајно место у српском практиковању политике (Јовановић, 2008), а посебно у острашћеном типу. Овоме могу да се додају његово слабо самосавлађивање, заправо слаба контрола емоција, као и снага зависти.

Индивидуалистичко схватање политике јавља се на два начина – партијски и непартијски. Када наступају криптополитичари нестранички, они манифестују своје *сйраначко ойредељење* (пристрасност, навијање за једну страну, тј. заговарање официјелне политике), што је у супротности са захтевима професионализма.

А када су ангажовани као експерти у органима државне управе, често подређују критеријуме стручности политичким критеријумима, односно ономе што је у датом тренутку политички опортуно. Последица је маскирање научног знања или стручног идеолошким вјерују. Стручно и научно знање претварају у догму. На тај начин злоупотређувају своју стручну моћ, покушавајући да је преточе у политичку.

Пењање степеницама власти скопчано је с надменошћу која се у суштини испољава као изразито осећање надмоћи у односу на про-

тивнике, често праћено игнорисањем и презиром. Да ли је та надменост део српског прикривања сопствене инфериорности, тежње да се правимо бољим јер нисмо сигурни у властити идентитет или што кријемо сопствено незнање?

Претеран индивидуалистички дух српског човека, наслеђен из хајдучких и ускочких времена, важно је место у лику острашћеног српског политичара. И они који су, попут Скерлића, узгред писали о српским врлинама и манама, јасно подвлаче ову црту карактера. У тексту „Србија, њена култура и њена књижевност” из 1910. године, Скерлић указује на добре и рђаве стране српског карактера. Из тог извора теку и жива слободољубивост и жедна независност „природна бистрина и оштрина суда” али и „оскудно осећање целине земље и државе”, претерани индивидуализам и неспособност за организован рад, недисциплинованост, брзо одушевљење али и брза малодушност, „неизглађена дивљина”. Анарахистичко и рушилачко у српском карактеру показало се у „дивљој политичкој борби, мрској злоби и зависти”.

А Јован Цвијић је далеке 1907. године записао да се „многи политички људи непрекидно свађају, у целом њиховом раду преовлађују лични мотиви, простачка таштина, мотре један на другог и често су у стању изнети један о другоме и најневероватније инфамије. Има много пакости и злобе, мржње...” (Цвијић, 1987:62). И Владимир Дворниковић подвлачи велику ману националног карактера: општа ствар страда због несношљиве нетрпељивости и изопачене сујете. Слободан Јовановић слично као и други посматрачи српског националног карактера истиче превласт осећајног над разумским делом појединачне и колективне душе.

Јака емоционалност политичког деловања острашћеног српског политичког човека је очигледна. Такав начин мишљења поништава његову основну карактеристику, а то је да буде диференцирано и флексибилно. Искључивост њиховог политичког мишљења није могла да буде пријатељ истинитог опажања и тачног суђења. Сазнајне препреке и разборитост српског политичара о коме је реч настају услед личних сазнајних препрека (необразованости и незнања) или услед психолошких и интересних фактора (емоције и корист изнад разума). Резултат таквог волунтаристичког „знања” је свесна лаж, предрасуде, замене истинитог и корисног. Учинак волунтаристичког типа знања, емотиван језик у деловању острашћеног политичког човека огледа се у следећем: разбијању националне солидарности, националног консензуса, оптуживању власти за све и свашта (коју је изабрао народ), а када је на власти показује спемност колонијалног

односа према политичком Западу. Једно крило ових политичара је пре и после 2000. године оптуживало противника за злочине на простору СФРЈ, за сатанизацију Срба, подржавање руске политике према Србима.

Нема никакве сумње да су неке црте српског националног карактера, помагале стварању државе схваћене као јемство националне слободе, али истовремено одмогле утемељењу хладније, рационалније, промишљеније политичке културе. Није мало политичких и државних промашаја у српској политици у раздобљу о коме је реч, које се могу приписати већем уделу претераног индивидуализма и слабом самосавлађивању (политичких емоција) од мудре рационалности у српском политичком деловању.

* * *

Највидљивије разлике између ова два типа српских политичара су начин одлучивања, опште моралне вредности, начин политичког организовања, идеологија, схватање државе.

Одлучивање или учешће у доношењу одлука једна је од кључних карактеристика политичара. Разликују се одлуке на темељу закона, одлучивање у процедури и лично (групно) доношење одлука. И ту се разликују српски политичари; разборити су склони промишљању у процесу одлучивања, острашћени су склони брзини ослоњеној на интуицију, инстинкт. Једни су обазривији, поготову када се у одлучивање уплићу разни интереси, а други мање пажљиви. Најважнија вештина у политици је начин доношења одлука. Питање је колико су свесни на разним нивоима доносиоци одлука у Србији чињенице да одлука управља и влада друштвеним токовима и људима. Избор сарадника је такође од изузетне важности. У политици важи принцип малог броја (Вебер). Реформе и велике циљеве је смишљала и предузимала елита (мањина). Политика захтева избор најбољих јер њихове одлуке погађају све грађане.

Политичари треба да буду реални (рачуна се на реалне могућности, на дати временски тренутак, на расположива средства). Не треба постављати максималне циљеве, већ реалне. Бити трезвен и разборит значи смањити разочарање, обмане, демагогију. Дobar политичар повезује идеализам и реализам, начела и прагматизам, уједињавање воља, изградњу сагласности.

У погледу моралног понашања, један српски политичар је прекинуо везу између морала и политике, други се држи Кантовог начела иако није читао филозофа. Кад је закорачио у политику са реториком

о одбрани општих циљева сакрио је егоистичке интересе. Али колико је било политичких људи у српској политици који су злоупотребили власт – авантуристи, грамзивци, злочинци (пљачка, насиље, вероломство). Власт може да ослобађа зло да ли због интереса странаца или из глупости владалаца, није од већег значаја. Пропаст долази од несавесног и неодговорног политичара; од политичара без моралне свести. Политика је здравија и успешнија ако је мање неодговорности, мање превараната, конспиратора, интрига, издајника.

Политички човек је обавезно *човек организације*. Без ње ни чланови, активисти и руководећи кадар не могу да делују у политици. То важи и за вођу ма колико је ауторитаран. И то је показатељ разлике између разумног и страсног политичког типа. Искуство показује да су неки унутарстраначки односи подношљиви, рецимо минимално демократски, а други су у знаку лидера. Постоје странке у којима се лидер не мења ево тридесет година. Као добровољне организације у политици, онај ко се учлани у странку постаје тимски играч, послушан или супротно, чангрисало, сметало, јеретик. Једни испољавају здраву памет, осећај независности, искреност, други завист, бунтовништво, притворност. Као што странка може да делује конструктивно или да уноси раздор у национално биће тако и политички страначки човек може у странци да делује. Србија зна и за једно и друго.

Идеологија странке представља мисаони оквир за тумачење догађаја, ставова, понашања ситуација у политици и друштву. Она политичким људима прибавља представу о друштву и појединцу. Увек је емоционално обојена и са одређеним стереотипом али није једнака код рационалисте и острашћеног. Догађа се да у оквиру странке политички човек усваја идеологију али практично делује супротно. У Србији страначке идеологије које се именују разним појмовима (демократија, српство, национално, слобода) најчешће нису у сагласју са практичним понашањем чланова и страначке политике.

Држава је организација власти али и организација слободе. Она црпи своју снагу из народне душе, правне свести („слободна лојалност”). Мудар политичар брине да држава буде прихватљива за националну правну свест, а народ да своју слободу испољава лојалношћу. Разликују се српски политичари и у односу према држави. Један политичар је државотворан, суверениста. Други је глобалиста, даје предност друштву над државом. У последњих тридесет година српска држава је била мета оног табора српских политичара који су стали иза: 1) (нео)либералне идеологије са слободним тржиштем; 2) идеје грађанског друштва по којој су људска права изнад државе; 3) наднационалног савеза држава – Европска Унија преузима суверенитет на-

ционалне државе институцијама Европски савет, Савет министара, Европске комисије, Европски парламент, Европски суд. На маргини српских критика српске државности налазе се 1) нестајући марксизам са теоријом о ослобођеном човечанству тј. „подруштвљеним човечанством” без државе; 2) још живи анархизам о апсолутној слободи појединца који користи свакојака средства да вербално и физички напада државне органе и државне личности.

Ако је „карактер човекова судбина” (Хераклит), није ли национални карактер судбина и народа. У том карактеру налази се српски разборити и острашћени политичар. Разликују се по схватању и практиковању борбе за власт, по начину решавања друштвених, свакодневних животних ситуација са конзервативног или реформистичког становишта. Такође дели их схватње о правди, слободи, одговорности, закону помоћу којих се обликују националне политике. Једни су доприносили „узбурканости” српског друштва, а други и стабилности. Питање је колико су промишљали ближе и трајне последице свог политичког деловања, оне које се урезају у национално постојање, у све грађане српске државе.

ЛИЧНОСТ ПОЛИТИЧКОГ ВОЂЕ НА ВРХУ И НА ДНУ

Основи чиниоци политике су организација, чланство, вођа. На челу државних институција је изабрани председник, некада монарх или диктатор. Разлика између политичког вође и државника је у правним надлежностима и обиму рада, а не у садржају лидерства. Политичке партије и државе нема без лидерства.

Као политичар јавља се онај који је „центар силе у струји времена” (Шпенглер, 1988) или онај грађанин који тежи власти и одговорности (Вебер, 1989). Политичар је човек који тежи за влашћу да би остварио своје идеје о друштвеним вредностима и установама. Он говори народу и грађанима о својим циљевима, он их убеђује и оправдава одлуке. Међутим, није сваки политичар способан за улогу вође, предводника, лидера.

Политичар је практичар друштва. Он доноси одлуке, чува али и ствара традицију. Он поседује прагматско знање и карактер, припада одређеном партијском програму и користи (не)часна средства. Појам државник није истозначан са политичком личношћу. Државник делује на основу ширег смисла за нацију и државу. „Велики државник је редак. Он је вртлар свога народа” (Шпенглер, 1988:220). Политичар и државник користе знања, способности и вештину. Вештина је оно што је ближе пракси, а знање теорији.

Један од свакодневних задатака политичара јесте да одреди границу реалног. Изазов привида, нереалног је огроман. Он се креће у границама могућег, али оно што је данас фантастично сутра може да буде реално. Политичар треба да проникне у област могућности која се скрива у реалном друштву. Имагинација и визија су саставни део политичке делатности. По Веберовом суду, три ствари су важне за политичара – страст, осећање одговорности и мера („дистанца према људима и стварима”). Он је у обавезама прагматике дана али он отвара и наду нацији. Сујета је највећи непријатељ политичара. Мудрост

политичара је да брани свој пројекат друштва али и да уочи мане владања и поретка. Политичка личност се појављује као вођа и као следбеник. По Токвилу, вођа, његов дар и карактер, има велики утицај на судбину нације. Политичар је мешавина успеха и недостојности, користи и непоштења, славе и усамљености.

Наивна је мисао да постоји политичар на власти или у опозицији који ужива опште допадање. Добро има и обичног човека се облаги сплеткамаа, оговарањима, клеветама. А шта тек доживи јавна личност? (Што је дубљи интегритет и морал човека тим га више клеветају, мање прихватају и неправедно оцењују.)

Политички вођа. Вођство је интеракција вође и сарадника као и успостављање веза унутар организације. Фактори вођства су, поред личних карактеристика, особине подређених и карактеристике средине. Лидер користи наредбу и *утицај на друге чланове* групе или организације, укључује помоћ групи или организацији да изврши своје циљеве (утицај на понашање чланова организације) који обухватају (интерпретирање стварности, обликовање визије, инспирација чланства, мобилизација).

Изузетно важна ствар у лидерству је *дух иницијативе*. Вођа треба да подстиче иницијативу код следбеника, да их упућује на постизања успеха. Супротно је „ћути и ради”. А нема политичке иницијативе без самопоуздања и самоуважавања, без знања о управљању и одлучивању, без праћења политичких процеса у земљи и иностранству, без упорности, стрпљивости и дисциплинованости, без храбрости и преузимања ризика, без брзе реакције али са контролом емоција, без комуникативности, без спремности да се брзо исправе грешке.

Како препознати вођу? Политичка личност лидера може да се оцењује на два начина. Први се односи на листу карактеристичних особина; да ли их има или нема, да ли су развијене или скромне. То су: 1) интелигенција; 2) одговарајуће знање за решавање проблема; 3) самопоуздање; 4) нивои активности; 5) сарадња; 6) интегритет и поштење; 7) емоционална снага и њихова контрола; 8) контрола над следбеницима.

Други приступ политичком лидерству истиче укупно мишљење и деловање лидера. За политичку делатност потребне су вође али и следбеници тзв. *brilliant second*. Има се у виду однос лидера према сарадницима (подређенима), лидерско награђивање и кажњавање подређених. Морална страна руковођења је изузетно значајна. Политичка организација живи од карактера својих чланова. Из политике се не могу истиснути етичке идеје - правичност, истина, јавно добро, срећа. Људско понашање је под разним утицајима; појављује се

разлика између рационалног мишљења и нерационалног деловања; велике могућности корумпирања, мишљења су асоцијативна и афективна (слаб логички елемент), зарад интереса човек ће лагати и красти. Људе покрећу материјални интереси, нагони, уверења и вредности. Увек ће се у животу разликовати морална аутономија и морална хетерономија. Дobar политичар је онај који изабере добре сараднике. Треба се чувати оних који су „сервилни, подли, бескрајно послушни, непредвидљиви, који њушкају, који избегавају јавност”.

Политичар са својствима вође мора да је *ипрактично мудар* човек. Његови политички погледи имају ослонац у снази његових идеја и његовог карактера. Он не сме да дозволи размах озлојеђености и гнева на штету идеје – водиље. Мржња никако није савезник државнику.

Успешан демократски вођа поседује привлачну снагу својом личношћу. Вођа мора да има осећање дужности према отаџбини. Ово не значи да љубав према отаџбини искључује борбу против друштвених неправди. За таквог вођу, интереси земље су изнад личне популарности и мржње. Он је неповерљив према општим идејама и „великим китњастим говорима”. Ништа горе за вођу који је надмен и коме мисао и практично деловање чине две засебне целине.

Недемократски вођа тежи да од свог живота направи уредбу. Да би се одржао на власти он бира медиокритете за министре, а не слободне и способне личности. Ако је диктатор онда користи силу, злочине а то је антиполитика.

Политички вођа игра своју улогу између присталица и следбеника али и противника. Њему није довољно знање о циљу и вредностима за које се залаже већ мора да зна шта чине и смерају његови јавни и тајни противници. „Шта смера противник?” једнако је важно питање као: Шта ја хоћу?

Овај простор вођа испуњава знањем, лукавством, моралном снагом, утемељеношћу визије, демагогијом, преваром. Из мноштва података треба искористити најважнија: није ни противник наиван па да каже шта све мисли о себи и својим намерама. Јавна политичка реч и скривена намера једнако постоје у демократским и тоталитарним друштвима.

Практична мудрост политичара-вође је у стварању и очувању јединства својих следбеника и присталица. Његова вештина је да усклади слободу политичког духа и разноврсност својих следбеника са потребом јединства. Политички вођа обезбеђује јединство жељеним делом своје политике у којем појам наде има одлучујући значај. Манипулација је пратилац управљања људима. Међутим, у политичкој делатности увек постоји место за слободу понашања и за избор.

У демократији вођа служи народним интересима, потребама, вредностима, повезује људе, а не разједињује их. Успоставља добровољну сагласност.

Вођа зна да мањина доноси најважније одлуке, да мали круг ствара идеје, мисли реформе. Зато мора да бира најбоље људе; не треба да поставља максималне задатке, треба да буде реалан. Велики државник своју снагу гради на слободи и слободи у држави. Слобода грађана је „моћни источник државне власти”. Велики вођа је спреман да ризикује свој живот за одбрану нације и државе. Лидер обликује стратегију власти и тактику моћи. Његов дух мора да садржи немир и трагање за променама и успеху политике. Вештине лидера су: 1) слушање; 2) одлучивање; 3) делегирање овлашћења.

Вођа није безгрешан у свом деловању. Политичка грешка је саставни део одлучивања, а успешан вођа на време уочава и исправља грешку. Грешка је најчешће последица рђавих одлука. Међутим, претходно вођу вреба грешка у мишљењу о проблему који треба да реши: поједностављивање проблема и дејство предрасудног мишљења као и емоционална наглост. Три су типа поједностављивања политичког мишљења: 1) склоност да се прецењује учесталост неке појаве и њеног узрока па се користе у одлучивању у новим ситуацијама; 2) настојање да се репрезентативни примери из иностранства слепо користе за нова одлучивања; 3) склоност да се одлука прилагоди ситуацији без обзира на њену унутрашњу логичку доследност и правну заснованост. Хиперболисање је такође грешка у одлучивању. Често се догађа да се од „комарца прави магарац”, како би народ рекао. Давати већи значај малом проблему сигурно води у политичку грешку.

Успон и пад Слободана Милошевића. Србија у последња два века бележи суров однос између вођа (владара) и његових противника. Неки су убијени од српске или стране руке, а није мали број оних који су протеривани, осуђивани, робијали због политичких одлука или понашања.

Карађорђе је убијен 1817. године од продужене руке Милоша Обреновића; убијен је Михаило Обреновић 1868. године; краљ Александар Обреновић је ликвидан 1903. године; од руке југословенских завереника (терориста), 1934. године смртно је страдао и краљ Александар; Зоран Ђинђић је убијен испред зграде Владе 2003, а Слободан Милошевић је преминуо у хелији Хашког трибунала, 2006. године.

Ипак, Милошевићева политичка судбина се издваја по односу политичке „демократске” опозиције према њему. Карађорђе је погубљен на почетку изабављења Срба из османлијског ропства. Милошевић, легални и легитимни председник Србије, послат је страном суду

у коме је умро, на почетку обнове српске државности из заблудног југословенства.

После разрачунавања две струје унутар српских комуниста на чувеној септембарској седници 1987. године, Милошевић је по општем мишљењу националне интелигенције био „први српски политичар који је после рата одлучно поставио српско национално питање”.

Када је Милошевић (и Србија) постао мета већинске политике Запада? Због укидања државности покрајина, Уставом из 1990, Запад је био незадовољан јер је подржавао поцепану Србију по Уставу из 1974. године. То се може видети по захтевима, упућеним Милошевићу 1991. године, да не дира Албанце. Већ тада је стао на страну Албанаца а против Србије. Добрица Ћосић је оставио записе о претећим порукама немачких и америчких (и других западноевропских) политичара Милошевићу због косовских Албанаца. Бил Клинтон је 1993. године, послао претеће писмо Слободану Милошевићу у коме стоји: „у случају сукоба на Косову који би био изазван са српске стране САД ће бити спремне да пошаљу војне снаге на Косово и у Србију”.

Једно лице Милошевићеве трагедије свакако је његов харизматични успон на власт. Масовну подршку Срба је добио захтевом да се исправи накардни уставни положај Републике Србије са две покрајине са државним елементима. Када је у томе успео, уследило је ћутање и то у време ширења медија и њихове моћи. Заправо, било је то избегавање јавности и отвореног комуницирања са противницима и светом.

Друго лице трагедије српског председника, изабраног на демократским изборима 1990. године извире из јаза политичких принципа које је заступао током распада СФРЈ: нашао се у обручу политичара из бивших република и западноевропских центара моћи. Нико политички објективан не може да оспори исправност његовог генералног политичког става (који је био, уосталом, општесрпски) почетком разарања СФРЈ. Ако се једна држава растура по националном кључу, онда и српски народ има право на такав избор. Овај принцип су западни антисрпски кругови одбацивали лажима и исконструисаном кривицом Срба, али то разуме се није аргумент. Проблем је што се циљ интеграције српства на просторима бивше Југославије морао на вештији и успешнији начин остварити.

Проблем Срба у Хрватској је стар више од сто година; довољно је познато хрватско злочинство над Србима и једино далекосежно решење било је да се та два народа територијално раздвоје, делом територије, или без територије.

Срби у БиХ такође су морали да се институционално заштите. Међуетнички процеси после 1945. године нису били повољни по

Србе и са намештањем нове БиХ државе од стране ЕУ, Срби су били принуђени, у циљу опстанка, да се хомогенизују територијално и политички.

Милошевић је заслужан за стварање Републике Српске у Дејтону. Морао је знати да је Американцима стало да до успеха у преговорима дође. Попустио је по питању Брчког, а није предвидео могућност одласка Срба из Сарајева.

Права Милошевићева трагедија почиње 1999. године. Западне крвопије су спремале побуну косметских Албанаца и на тај изазов се морало мудро и на припремљен начин одговорити. У таквим приликама мора се на промишљен начин испитати моћ унутрашње одбране, расположења народа да брани своју државу, а посебно улогу међународног фактора, односно спремност оних који су нам наклањени да стану иза наше легитимне одбране. Али, историјске чињенице потврђују да Слободан Милошевић и тадашња власт нису имали избора. Пре 24. марта 1999. године Милошевић је знао шта НАТО спрема и са каквим оружјем располаже. У таквим околностима он није добио војну подршку Русије, у смислу да на претње НАТО држава одговори и да стане у одбрану Повеље УН, а не СР Југославије. Подршка је изостала и поставило се питање: да ли припремати одбрану СФРЈ од 19 држава НАТО савеза у околностима војне и политичке усамљености?

Изабран је једини уставни и национални пут, пут оружаног отпора највећој оружаној сили у историји. Показало се да један мали народ може да се војно и духовно брани од једна такве наоружане силе. Од 24. марта па до 5. јуна 1999. године, Срби су показали завидну храброст и душевну отпорност патњама које им је наносио агресиор хиљадама авиона и хиљадама бомби. Војска се одлично држала, вешто чувала своје наоружање и своја пребивалишта.

Српски народ и највећи део његове интелигенције на узвишен начин су исказивали своју љубав према слободи и независности: песмом, културом, науком, спортом али и борбом против невидљивих сила у ваздуху. Срби су прихватили жртву. Милошевић и државна власт је изабрала ћутање, Влада је давала кратке изјаве за јавност и да није Војислав Шешељ изашао пред јавност са поруком да треба издржати патње и да морамо сачувати национално достојанство, народ би остао без политичке поруке у судбоносним тренуцима од стране оних које је изабрао да воде његове опште националне послове.

Уследио је 4. јун 1999. године када је саопштено пристајање Милошевића на услове НАТО пакта, па је доношењем Резолуције УН 1244 судбина Косова и Метохије препуштена реалности са присуством УН (НАТО) војника и српским де јуре интегритетом. Превара је обело-

дањена 2008. године када су аргументом силе западне (ЕУ) државе признале независност Косова и Метохије. Милошевић је тада лежао у дворишном гробу у Пожаревцу.

Милошевић није имао алтернативу за НАТО агресију. Вође западне војне алијансе су одлучиле да отму КиМ почетком 1990. године и створили су ситуацију (наоружавање УЧК, претварање терориста у ослободице, Рачак) и искористили је за бомбардовање Србије. Ушли су на Косово и Метохију са 50.000 војника, администрацијом УН, вратили „избеглице”, из Македоније, оне из Тиране, као и припаднике ОВК. Је ли то окупација? Модерно решавање етничких сукоба? Демократија Запада на Балкану? Шта ли?

Догодио се трагизам политичке историје. Опште незадовољство положајем српског народа у СФРЈ један политичар са својом странком прихватио је као чињеницу и кренуо да политичким средствима исправи ту неравноправност. Одмах је добио противнике у политичким елитама других нација. Ускоро и политичари Запада осуђују демократски изабраног председника Србије. Показало се да Југославија није могућа на равноправним националним основама. Али када је почео да исправља ту неправду, против Милошевића су се окренули и делови српске интелигенције који су покренули то уставноправно и национално питање. Зашто? То питање чека одговор. Један се налази у чаши отрова. Неко је записао: „Политичко поверење људи је она вера на чијем дну је отров. Мудар политичар веру следбеника и народа никада не испија до њеног дна”. То се није догодило Милошевићу. Прихватио је јавне захтеве за промену положаја српског народа у СФРЈ, а онда су га предлагачи захтева за устане промене, део политичке елите и део народа напустили, неки до тачке понижавања. Демонизацији унутрашњих политичких противника, у случају Милошевића и додавање кривице за ратове, убрзо су се придружили они инострани политички интереси који теже смањивању и слабљењу српске нације на Балкану.

Слободан Милошевић је завршио свој круг владавине 5. октобар 2000. године. Показао је храброст и смелост да брани државну целину од непојмљиво велике силе као што је НАТО пакт. Његов политички легат је спасавање Србије из југословенског окова, одлучност да се Србија врати себи и за то је био спреман да положи и своју живот.

Историјске оцене владавине Слободана Милошевића, неће моћи да заобиђу чињеницу да је за повратак Србије самој себи, свом имену, заслужан и онај кога су неки Срби разапињали, а Хашки трибунал утамничио и усмртио. Југославија је била погрешно склепана држава и о томе доказе даје њен крај колико и кратка историја међунацио-

налних сукоба. Из те Југославије су хтели да изађу Хрвати, Словенци а онда и друге новостворене нације. Сви су добијали, само је српство губило. Та игра је морала да се прекине. Српску истину о неравноправном положају друге националне елите нису хтеле да прихвате. Можда је могло и другачије да се одреши југословенски чвор, неким мирним путем. То је замишљена историја. Али догодило се ратно раздијање (раздвајање) република а не нација и Србија, која је ушла као држава у Краљевину СХС, коначно се вратила самој себи. Овај догађај се персонално неминовно политички везује за дело Слободана Милошевића.

ВЛАСТ И ОПОЗИЦИЈА У СРБИЈИ КАО РОГОВИ У ВРЕЋИ

Држава је најважнија установа за опстанак и развој нације; она: 1) обезбеђује мир и сигурност грађана; брине о постојању и развоју нације; 2) о постизању општег и личног добра (правна сигурност, економски развој, морално уздизање, културно напредовање); 3) о усклађивању интереса и потреба са другим државама. Другим речима, држава има унутрашњу и спољашњу функцију. На унутрашњем плану држава има задатак под 1 и 2, а под 3 води борбу за афирмацију својих интереса и шири свој утицај. Између унутрашње и спољне политике постоји одређени степен повезаности али постоје раздобља када између унутрашње и спољне политике не мора постојати подударност.

У државним пословима најважнију, кључну улогу имају политичке странке и њихови лидери. Другим речима, политичка класа нације.

Демократски поредак државе конституишу власт и опозиција. Политичка разлика се испољава утолико што је власт изабрана на изборима јасно омеђена програмски и кадровски, док је опозиција разливена између политичких партија и оних интелектуалаца који су или помодарски против власти или подржавају опозицију.

Како се у Србији одвија борба за власт, тачније какав је однос власти и опозиције? Напред наведене речи о држави и партијском организовању као њеном услову, припадају теоријској скици. У реалности се догађају више или мање огорчене, сурове, жестоке борбе, са кршењем правила игре међу припадницима партија на власти и опозиције; понекад до физичког сукоба. Разуме се да однос власти и опозиције није једнообразан већ прилагођен друштвено-историјском раздобљу.

С почетка XIX века један енглески политички писац написао је да Торијевци желе власт па макар држава пропала. Слободан Јовановић је у међуратном времену написао и више пута поновио да је у српској

политици партијски интерес јачи од државног. Нешто од овакве слике политичке борбе власти и опозиције, гледамо у времену од 1990. године, дакле у времену 30 година постојања српске демократије.

Постоје три различита периода власти и опозиције: од 1990. до 2000; од 2000. до 2012; од 2012. до 2022. године. Међутим, снажан и дуготрајан печат односу власти и опозиције у Србији у протеклих 30 година дала је опозиција у првом скупштинском раздобљу (1990–2000). Деловање опозиције било је увек против власти, страначка политика је изнад државне, коришћење свих вербалних и уличних средстава, демонски језик о власти и противнику, непатриотски однос према Западу. Овакво понашање опозиције од 1990. године до НАТО бомбардовања Србије, пресликавало се у другој деценији XXI века. И када су били у опозицији и када су били у власти, опозиционари нису показали да су им државни интереси изнад страначких. Зар одбијање леве и десне опозиције да гласа о Извештају Владе о Косову и Метохији у Скупштини Републике Србије, 2.2.2022. године, не потврђује речи Слободана Јовановића? Није ли то доказ да је проблем политичког нејединства о суштинским државним и националним интересима, дубоко усађен у српско национално бића?

„Демократска опозиција” од 1990. до 2000. године. За разумевање односа власти и опозиције у Републици Србији после увођења вишестраначког система, од највећег је сазнајног и политичког значаја осветлити деловање „демократске опозиције” од 1990. до 2000. године.

Анализа деловања политичке опозиције не може да избегне правни и међународни контекст; она је слободно деловала у условима међународне изолације СР Југославије (санкције уведене 1992. године) и у околностима НАТО агресије на СР Југославију (од 24. марта 1999. до 12. јуна 1999. године). Та чињеница одлучујуће утиче на конципирање политичких циљева и избор политичких средстава свих странака у Србији – владајућих једнако као и опозиционих. Држава и њен народ су вишеструко угрожени од стране спољних сила. С друге стране, држава се суочава и са својим унутрашњим проблемима – системским као и развојним. Власт треба да решава нарасле огромне тешкоће и противречности у друштву, при чему не може да угрози парламентарне институције.

Како је у таквим условима спољне опсаде и дубоких унутрашњих проблема деловала политичка опозиција у Републици Србији? Себе је називала „демократска опозиција”, а чиниле су је углавном мале странке са „познатим” лидерима. Такву слику опозиције у Србији омогућио је важећи закон о странкама који је дозвољавао оснивање

странке са 100 потписа, што је био кец на десетку менталитетском „динарском типу”.

Тај скуп лидера опозиционих странака представљао је једну ретку мешавину људских карактера, политичких каријера, вредносних опредељења и основних професија. Највећи број ових лидера била је заправо група губитника у својим некадашњим партијама па су основали своје. Душан Михајловић, Небојша Човић, Драган Веселинов, Момчило Трајковић, Вук Драшковић били су чланови Комунистичке партије у бившој СФРЈ, а неки и чланови СПС-а. Из неких разлога су испали из редова својих партија па су се латили посла стварања своје партије. Вук Обрадовић и Момчило Перишић су били високи официри ЈНА, потом Југословенске армије да би у неком тешко докучивом тренутку решили да пођу путем стварања својих партија и то, ни мање ни више, него демократских! Владан Батић, Драгољуб Мићуновић и Војислав Коштуница били су чланови ДС, а када су изгубили битку за престиж, кренули су у оснивање својих партија. Логореични Жарко Кораћ је био члан ГСС-а потом основао мајушну Социјалдемократску унију да би био шеф. У колу „демократске опозиције” нашли су се и српски аутономаши као Ненад Чанак и Миле Исаков (бивши комунистички новинар), као и лидери националних мањина са транспарентним намерама (мађарске партије) и бошњачко-верских група (Сулејман Угљанин, Расим Љајић).

Уједињавала их је огромна мржња према Милошевићу и СПС власти. Само том емоцијом може се објаснити њихово поновно уједињење. Зашто су се раздруживали када се поново „уједињују” за једнократни задатак? Та мотивација баца јако светло на озбиљност и политичку зрелост самог подухвата. Она открива природу циља: бити против власти, рушити режим и ништа више. Али већ прелазимо на опис политичког програма опозиције у Србији. Бити стално против изабране власти, а некритичан према иностранству – ето програма „демократске опозиције” у време Милошевићевог мандата.

Целокупну своју деструктивну критику опозиција усмерава према унутрашњој власти. У околностима западне и међународне опсаде нема критике спољашњег фактора. Чак ни НАТО агресија није знатно исправила неравнотежу у критичко-деструктивном политичком деловању. Штавише, они више сарађују са агресорским владама него са својом изабраном републичком владом. Критика за погоршавање материјалних услова живота се искључиво приписивала власти. Посете агресорима из НАТО влада, посебно онима из Вашингтона и Лондона довољно осветљава карактер представника опозиције у Србији. Челници „демократске опозиције” одлазе на За-

пад и друге НАТО центре да се консултују и приме помоћ од оних који су убијали народ коме припадају и рушили материјална и културна добра. Ево само две реченице Ширака и Клинтона. Француски председник је изрекао ову реченицу: „Срби су народ без закона и вере. То је народ разбојника и терориста”. Клинтон: „Срби спроводе терор и силују албанску децу. Срби су криви за Први и Други светски рат”. Има ли већег губитка националног и политичког достојанства! И каква је то политичка опозиција? Опозиција држави, а не власти?

Политичка стратегија сталног оптуживања изабране власти у Србији и Слободана Милошевића била је у функцији НАТО влада. „Демократска опозиција” у Србији требала је да спроведе у дело оно што нису успеле санкције и НАТО агресија да промене власт СПС. Не може се другачије објаснити већа сарадња опозиције са НАТО владама него са домаћим политичким противницима.

Друго обележје деловања политичке опозиције у Србије, током прве деценије вишепартизма, био је њен језик велике мржње. Они су за своју државу стално понављали да је „терористичка”, да је власт „ђубре” а за једну од највећих странака (СРС) да је „следбеник Хитлера и Мусолинија”. Чак су критиковали власт што обележава годишњицу НАТО агресије!

Ко је чинио српску опозициону политичку сцену уочи НАТО агресије? Када се баци поглед на тај круг опозиционара лако ће се запазити три слоја, три социјалне групације из којих су пристизали.

Први су били *интелектуалци-опозиционари*; неки из социјалистичког времена, неки регрутовани из бивше комунистичке партије а у политичку борбу су укључивана и њихова деца. Сви су они идејно и научно стасали у комунизму, у том режиму су добили материјалне погодности од некадашњих комуниста. У то време, богаташка деца комуниста играју се демократске опозиције, да парафразирам Црњанског. Овај слој опозиције не бира речи увреде на рачун власти, али и на рачун народа. За гласаче СПС и СРС тврде да су то људи са „незавршеном или само завршеном осмогодишњом школом и неквалификовани или полуквалификовани радници” (Загорка Голубовић, *Данас*, 20. 2. 1999. године) или „да само примитивци могу да гласају за Милошевића и Шешеља” (Огњен Придићевић, *Данас*, 11.11 1998. године). Други део екипе српских интелектуалаца-опозиционара дежура на сваком уличном протесту. Довољно је да се створи каква политичка гужва и ето њих да галаме и сипају мржњу према власти. Пре 1990. године, ови интелектуалци су били слуге комунистима, а са променом система служе опозицији или иностраном платиши.

Друго крило српске опозиције представљају *мале олијархије њолићичких њарџија*. Ту се могу срести и чути шарени политички опозиционари – они који су завршили официрске школе, бивши чланови комунистичке и социјалистичке партије, научници који су на државним јаслама путовали по свету, бизнисмени који деценијама нису показивали интересовање за своју земљу. Те мале партије у Србији наступају као критичари свега постојећег. Стално су против. О Србији говоре све најгоре било где и било када. Примера ради, бивши високи функционер Милошевићевих социјалиста, на конференцији у Вашингтону 10 децембра 1998. године, изјављује: „Милошевићев режим је против демократије у Србији и стабилности на Балкану”. То изјављује онај који је био део екипе Милошевићеве власти. Ненад Чанак је изразит пример српског антисрпства: тако Албанци и сви пре њих у бившој Југославији, узели су оружје у руке због „репресије српског режима” (Данас, 13.3.1998. године). Весна Пешић је небројано пута поновила да је Милошевић „припремио све грађанске ратове” на простору бивше Југославије (Данас, 22.9.1999. године). А некадашњи градоначелник Ниша, Зоран Живковић, потом министар, да су „Турци били анђели” према изабраној власти у Србији (!).

Треће крило српске опозиције чинили су *Срби који живе у иносџрансџву*, људи који лоше говоре српски језик и тврде да су Срби политичке будале. Међу њима је и престолонаследник Александар II Карађорђевић који блати српски народ и власт изабрану на демократским изборима, окривљује је „за распад СФРЈ и страдања српског народа”. Оптужује српске комунисте за укидање монархије а не Тита и Черчила. Шта све није изјавио престолонаследник од 1990. године! И при том хоће повратак монархије да служи народу и демократском препороду земље!

Како се појавио ДОС („демократска опозиција Србије”)? Ова коалиција је наставак опозиционог политичког удруживања у Србији после 1990. године. Катастрофално поражена опозиција на првим парламентарним изборима почела је да се удружује. Створен је ДЕПОС 1992. године. А за изборе 1996. године формирана је коалиција ЗАЈЕДНО. После НАТО бомбардовања мале и мало веће политичке странке које су неуморно и са вербалном острашћеношћу критиковали и оптуживали „режим Слободана Милошевића” пре НАТО бомбардовања, почели су да говоре о стварању заједничког фронта против режима. У јануару месецу 2000. године почињу договори о стварању „демократске опозиције Србије”. Ту опозицију је сачињавало око 20 политичких странака укључујући и СПО. Са изласком СПО из ДОС-а наступа предизборна подела у опозицији. Једну струју је

чинио ДОС, а другу остале опозиционе партије. На изборе 24. септембра 2000. године опозиција у Србији изашла је под именом Демократска опозиција Србије – др Војислав Коштуница. Ту опозицију су чиниле српске и национално-мањинске странке: Демократска странка, Демократска странка Србије, Социјалдемократија, Грађански савез Србије, Демохришћанска странка Србије, Нова Србија, Покрет за демократску Србију, Лига социјалдемократа Србије, Реформска демократска странка Војводине, Коалиција Војводина, Савез војвођанских Мађара, Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Странка демократске акције, Лига за Шумадију, Српски покрет отпора – демократски покрет.

Овлашан поглед на ову листу странака наводи нас на закључак да су то биле мале и изразито лидерске странке. То су странке без корена у народу и то ће бити генератор кризе у ДОС-у и узрок неспособности управљања државом. Лидери су изражавали своје мишљење, а нису представљали мишљење интересно диференцираног народа. У том скупу странака, најдоследније су биле странке националних мањина. Оне су јасно дефинисале своје националне интересе – унапређивање својих мањинских националних права (докле? – З. А.).

На којим идејама се формирала опозиција звана ДОС? Три идеје су биле кључне: Милошевић и власт су неизмерно зло, демократизовати (демократску) Србију, отворити се према Западу. То је део српске опозиције који је отровним речима и уличним протестима нападао власт Слободана Милошевића. Они су јавно говорили у опозиционим медијима и на митинзима да је власт крива за бедан живот, сиромаштво, незапосленост, лошу привреду, школство, здравство, правосудје, за кризу на Косову, лоше односе Србије и Црне Горе, међународну изолацију. Деловање легално изабране власти квалификовало се као насиље, отворени тероризам, антидемократизам. Власт је именована као „фашистичко-комунистичка коалиција”, а за Милошевића се изјављивало „удавићемо га (Милошевића –З. А.) као змија жабу”. (Видети о томе детаљано истраживање М. Ранковића и З. Аврамовића о деловању опозиције у Србији током 1999. из које ће настати ДОС, у раду *Србија у дневним новинама током 1999. године*, ССМ, мај/јун 2000. године)

Која су политичка средства користили ДОС-овци? Изазивање уличних инцидената, ширење „независних медија” уз ширење гласа о гушењу слободе медије, стварање невладиних организација од омладине до пензионера, примање великих пара из иностранства, давање лажних обећања. Присталице ДОС-а кршиле су важеће законе и при том се залагали за правну државу; у Србији се умножавао великом

брзином број „независних” медија а ДОС-овци су овде и по свету говорили да нема слободних медија; поред великог броја политичких странака, стварали су невладине организације и говорили при том да у Србији влада тоталитаризам; говорили су ДОС-овци да је држава све монополисала, а новац је тајним и јавним каналима стизао у Србију. Новине пишу да је само америчка администрација Била Клинтона убацила око 50 милиона долара за потребе „демократизације” Србије. Ценовник Пројекта за финансирање студенског покрета „Отпор” износио је 508.398 америчких долара (документа у *Српска слободарска мисао*, бр. 5, 2000, стр. 676–688). Овакву политичку реторику ДОС-а пратила је огромна количина агресивности и снажан катастрофизам којим се критикује „владајући режим”. Тако они засипају јавност исказима о „неумитном пропадању Србије”, „неуспеху реформи у Србији”, да „Космет неповратно одлази”, да долази „албанска интифада на Космету”, и при том изричито тврде да у Србији „нема демократије” и да тек треба створити „слободан политички простор”.

„Демократска опозиција Србије” на власти (од 2000. до 2012. године). После октобарске револуције 2000. године на власт долази ДОС (демократска опозиција Србије) и три година влада под тим именом! ДОС је на власти користио, могло би се рећи, слична средства као у борби за власт протекле деценије. Наставио је да *демонизује* нову опозицију СПС и СРС. При том су давали обећања у стилу: „за бољу Србију”, „нећемо допустити реваншизам и поделе”, „зауставићемо пропадање и распарчавање Србије”, „сузбићемо криминал и злоупотребе”, „обавезаћемо све функционере да пријаве имовину”, „никад више без реда и закона”. Већ у јесен 2001. године видели смо колико су те пароле биле само средство за освајање власти, а не искрен политички програм. Све је испало супротно. А понајвише правног безакоња.

Учестала је *инстџрументџализација њрошлостџи*, тачније раздобља од 1990. године. То је изузетно трагично раздобље у новијој историји српског народа; у тој драми учествовали су (морали су) на свој начин све политичке странке и њихови лидери као и добар део заинтересоване јавности. Део српске политичке опозиције, а власт после 2000. године, дуго користи западни, инострани имиџ о Србима за унутрашње политичке борбе. Преузимање тог иностраног стереотипа и његова политичка функционализација у унутрашњој политици није нешто што се може оправдати државним интересом политичких актера Републике Србије. Напротив!

Под руку са овим прљавим средством иде манипулација *сџрахом*. Водећи рефрен Демократске странке и остатка ДОС-а, био је да ће

уколико победи Томислав Николић на изборима 2004. и 2008. године цело друштво бити уназађено и то тако да ће васкрснути слике беде и инфлације. Ово не само да је било бескрајно далеко од истине, јер је његова кампања била позитивна (поглед у будућност) већ је била обичан фалсификат прошлости. У то време (1990–1998) у извршној власти су били СПС (и други), а у скупштинској и ДС и СРС. Врло добро је познато да игра на карту страха није нешто што доприноси развоју друштва и благостању грађанског живота. Овоме се мора додати и употреба економског катастрофизма као претња уколико победи кандидат опозиције.

Медији су посебна прича. Од жалбе на неслободне медије у пројектој деценије ДОС на власти лако је прешао на похвалу скоро па монопола медија. Све су држали под својом контролом. СНС је уочи избора 2012. године користила радио Фокус и лист Правда (и добила изборе!). Очигледно је да употреба свих средстава у борби за очување власти има своје границе. Упркос агресивној медијској кампањи застрашивања коју је користио ДС, половина бирачког тела у Србији није прихватила такве поруке. Друга ствар, ДОС или остаци ове коалиције на власти демонстрирали су грчевиту борбу за очување једне гране власти, у којој се користе сва средства. И њима се морало поставити питање: да ли је спремна власт да уступи место опозицији? Наступ у коме се опозиција представља као катастрофа за земљу, као „крај демократије”, мора нас суочити са сумњом у демократски капацитет нове власти.

Макијавели разликује владавине које се задобијају сопственим оружјем и храброшћу и оне које се задобијају туђим оружјем и туђом срећом. Ова друга владавина зависи од воље и судбине онога ко их је довео на власт. То чине они људи које Макијавели описује као владаоце лишене великог духа и храбрости, јер да имају ове врлине они би тражили подршку народа коме припадају а не руку туђина. ДОС-ову власт и Демократску странку на власти од 2000. до 2012. године, прати сенка Западне помоћи у доласку и одржавању на власти.

Пошто је уз инострану помоћ освојио власт, нови режим све више прихвата налоге из тог дела света а не од сопственог народа. То значи да ће стране интересе представљати као српске или ће користити демагогију новог издања, или ће просто лагати. Шта год да изабере остаје да се питамо да ли је то демократија која упропашћава нацију?

Оно што су практиковали у време опозиције Милошевићу, блаћење у иностранству српске власти, наставили су и после 2000. године, али сада један део бивше опозиције критикује други. Ево речи председника Владе Републике Србије 2008. „Велика је брука за једну

земљу да специјални изасланик председника Републике (Бориса Тадића – З. А.) у другој земљи оцењује поступке и опањкава председника владе (Војислав Коштуница – З. А.) пред званичницима друге земље (Холандија – З. А.) без икакве чињеничке основе. То је јадно” (Војислав Коштуница: Споразум са ЕУ је покушај преваре, интервју, *Политика*, 3. мај 2008. године).

После 2012. године: обнова матрице „демократске опозиције”. Улична окупљања, митинзи, шетње била су једно од средстава борбе опозиције против власти у протеклих 30 година. Почело је са трагичним 9. мартom 1991. године, када су изгубљена два живота. Прође неколико година, а тргови и улице у градовима Србије приме демонстранте. Од Видовданског сабора 1992. године, опозиција је тражила да власт изађе на превремене изборе. Од тог датума улица је постала политичка трибина с тим да је од 2000. до 2012. ослабила, а обновила се после 2012. године.

За посматраче политичких прилика важно је питање времена у коме се организују протести, а под тим се подразумевају спољашњи притисци на државу Србију. У првој деценији парламентаризма Србија (њена влада) је била под санкцијама и казнама због националне политике коју је водила у току раздијања СФРЈ. После 1999. године спољни притисак се дефинише као борба Запада за одвајање Косова и Метохије од Србије. То је време тешке државне борбе за Косово и Метохију; непријатељске политике у региону према Србији и Републици Српској и српским мањинама, продор иностраног (западног) интереса у политички живот Србије. Политички образованом грађанину Србије ове околности не могу да промакну.

У околностима западног притиска на Србију због Косова и Метохије, политичка опозиција наставља да користи сва позната и примењена средства у периоду од 1990. до 2000. године. Излази на улицу 2012. године, због тобоже „изборне крађе”. На грађанско-политичким шетњама 2019. године, носи се платно на коме пише „један од пет милиона” и објављује петиција властима са 30 захтева! Тачније би било један од осамдесет хиљада, јер када се сабере број изашлих на улице по градовима Србије, према извештајима медија који подржавају протесте изађе отприлике тај број. Нека их буде и дупло више. Чињеница је да у изборном телу представљају изразиту мањину. Умешале су се и политичке партије, на неким говорницама узимају реч и високи функционери опозиционих политичких странака, тако да ове шетње добијају карактер политичких протеста.

У условима масовних комуникационих канала испашта полувисокотелу ТВ дневник као препрека медијским слободама у Србији! Под

агресивном кампањом против Јавног сервиса догодио се, на општу срамоту, упад у зграду и покушај да се уређује дневник. А један опозициони политичар међу њима је отворено саопштио шта је опозиционо схватање слободе медија: угасиће једну телевизију! (А зашто не и друге?). Оливер Ивановић убијен је на Косову на коме не делује српска полиција и тужилаштво, а од српских власти се тражи судска истина, неке партије изговарају оптужбе у Скупштини Србије да је власт одговорна за његово убиство! Захтев за оставкама челних функционера државе – председника државе, председника владе, председника скупштина пљушти, а онда се нижу имена министара, и функционера нижих нивоа. Овај захтев, треба и то рећи, није унисон у овим шетњама али чује се јер га изговарају и неки грађани и неки професори политичких наука за које је ова садашња власт „узурпаторска” (значи да је силом дошла на власт!). Захтев је запањујући и забрињавајући са становишта политичког знања о демократији.

Такви захтеви вређају и понижавају оне грађане који су на изборима дали подршку политичкој опцији којој верују и којој су поверили мандат управљања државним и јавним пословима; они су по садржини дестабилизујући, а по последицама репресивни. Они могу да породе неке облике насиља, а сигурно је да подстичу различите облике конфликтности. Велики мислилац демократије Токвил уочио је пре два века такву појаву и именовао је као тиранију мањине.

Када неком порасте потреба за влашћу, а недостаје му подршка, онда се јавља фрустрација а затим агресија. Једино се тако могу објаснити почетни облици насилничког понашања неких учесника грађанско-политичких протеста 2012. и 2019. године, и то после 30 година демократских норми и праксе. А сваки онај који претендује на државну власт мора да зна да о природи његове власти највише говоре средства која користи да би је освојио.

* * *

Видели смо како је деловала и каква је средства користила „демократска опозиција” после 1990. године: интелектуалци опозиционари, политички предводници мањих странака на улици, парламенту, јавности уз један демонизујући језик о изабраној власти.

Али, ево их тридесет година касније!

После 2012. године, са победом СНС и СПС обнавља се „демократска опозиција” састављена од опозиционара, интелектуалаца и политичара у периоду од 1990. до 2000. и од 2000. до 2012. године. Поново смо сведоци демонизације власти и изабраног председника

државе Александра Вучића, као некада власт СПС-а и Слободана Милошевића. Све што чини власт СНС и СПС дочекује се „на нож”. Вучић је општи кривац за све и свја.

Опозициони новинар председник НУНС-а Жељко Бодрожић изјавио је да је спуштање цензуса маневар власти који има за циљ да Вучић, „жели сам да влада”. Фантастично!

Један од говорника на улици, пензионисани професор Факултета политичких наука, био је Чедомир Чупић чије тврдње о српској политичкој стварности могу да буду мера за глупост. Тај некадашњи комунистички новинар, кандидат за председника државе на изборима са нула пет процента гласова, овако гледа на власт у демократији у Србији 2019. године. На протесту грађана у Ужицу он говори: „предлажем да вечерас покренемо нову *ненасилну револуцију* која ће омогућити владавину права и закона. Није Србија подељена, она је *узурпирана*. Само грађани и опозиционе партије могу натерати Вучића да *поднесе оставку, а ако то разумно средство не прихвати, сменим га*” (подвукао З. А.), (Политика, 2. 2. 2019). Поред тога, оспорава институцију политичких избора: „На изборе излазе политичке незналице и калкуланти” (Данас, 27. 1. 2020). Изјављује на другој трибини: „Иза напада на Н1 стоји Вучић”.

Колики је степен острашћености непартијских интелектуалаца пример је неуспеле социолошкиње (без дела и имена у науци) др Весне Пешић. Ево њених изјава после 30 година демократског стажа. „Ни Турци нису били овакви владари”, (Данас, 20–21. 2. 2019), „Горе је него у време Милошевића”, (Данас, 21. 1. 2020), „Ако Брнадићка да оставку, спрема се доживотни Вучић. Е нема ту бојкота – само цев у главу!” (твит Весне Пешић, 2020). Дакле, демократски: Турци, Милошевић су били бољи од Вучића и зато „цев у главу”! То разум не може да објасни. А професор Правног факултета у Београду, колумниста Политике је написао да је „цев у главу” Вучићу, „лични/интимни вапај ангазоване интелектуалке против овдашњег апсолутног незнања” (Политика, 21. 1. 2020).

У таласу уличних протеста нашао се и бивши комунистички идеолог да открије насиље Александра Вучића. Ваљда му се причинило да је још у времену комунистичког монопола кад је прштало од насиља. „Не може се градити либерално-демократски поредак са Милом Ђукановићем (откуд он – З. А.) и Александром Вучићем у срцу. Одбрана технологије владања њих двојице је заправо одбрана ванправног насиља и уништавања правне државе” (Слободан Дивјак, Данас, 20. 1. 2020). Везу црногорског и српског председника пронашао је и политички аналитичар: „Ђукановић и Вучић су сарадници у време

доношења закона о верским слободама у Црној Гори” (Вукадиновић, јануар 2020).

У кавалкаду мрзитеља Вучића умешао се и бивши спортски новинар који се у пензији окренуо против власти. Његови прилози у дежурном опозиционом листу Данас, толико су набијени будалаштинама да човек не може ни да се смеје. После избора написао је: „Србија добила на власти Али-бабу и 40 разбојника”. Или ове речи из другог текста: „Вучићев режим је незаконит као и његови избори.... Вишак речи и мањак интелигенције у тим брбљањима претвара председника српских хулигана и неуставног владара Србије у праву пиљарицу са Зеленог венца... У свакој нормалној земљи политичар који лупа такве глупости морао би на хоспитализацију. Само у Србији човек који је сам рекао да је хронично болестан и даље влада. Штавише, загосподарио је Србијом до те мере да искаче на нас са свих екрана, са свих насловних страна. У његовом брбљању одјекује апсолутна празнина, без икаквих мисли, идеја а поготову не осећања и саосећања. Све је само нарцисоидно блебетање у – ја па ја – стилу” (Милојко Пантић, Данас, 30. 1. 2020).

Некадашња ректорка Београдског универзитета Марија Богдановић, под насловом „Аутономију универзитета укинуо Вучић” пише: „Студенти заборављају да је аутономија универзитета грубо укинута још пре пет и по година када је политика пресудила, то јест Александар Вучић, о ваљаности доктората Синише Малог, рекавши да је то „најглупља ствар коју је чуо”, (Данас, 19. 9. 2019).

Ту је и њен наследник на катедри. Чувени демократа и социолошки геније, Јово Бакић се за недељник Време сложио се са констатацијом да је оружана сила једини начин смене власти, а како је додао кључно је питање „да буде што мање крви” и треба размишљати којим би се начином то могло остварити (Данас, 18. јули 2019). Професор Правног факултета у Крагујевцу изјављује да Вучић (председник Републике Србије – З. А.) „не би требао да гласа” (Политика, 7. мај 2020), а професор са Филозофског из Ниша: „актуелни режим узурпирао све институције”.

Круна непартијске-партијске опозиције међу интелектуалцима, свакако је академик Душан Теодоровић. За опозициони лист наводи да СНС посланици настављају напад на слободномислеће људе и додаје: „Узор су им свакако Хитлерова Немачка тридесетих година, Франкова дугогодишња диктатура у Шпанији и Пиночеов режим у Чилеу. Ми све више улазимо у отворену Вучићеву диктатуру и очекујем још жешће нападе, лажи, измишљање афера и покушаје физичких застрашивања. Не заборавимо да земљу годишње напушта преко

50.000 људи. Не ради се само о економској емиграцији. Многи млади, који одлазе желе да живе у истинском демократском и уређеном друштву” (Данас, 11. 9. 2019).

Неко или неки Срби научници из иностранства шаљу писмо и тврде: „Најгора од свих власти која је Србијом управљала. Србија живи под Вучићевом диктатуром” (Данас, 2. 2. 2019).

Драмски писац, Синиша Ковачевић, са терасе Дечијег културног центра испред РТС (у време насилног упада у РТС) поручио је: „ако се сазна за афере или се у дуелу види ‘Вучићево незнање’, као и корупција, председник Србије Александар Вучић и људи који с њим чине власт ће пасти на 10 одсто”. Да, медији, слободни медији! Нема их на РТС нема их у приватним телевизијама. Зато блокада РТС. Осмочасовна блокада сва три улаза у Јавни сервис је протекла без инцидента. Према речима Вука Јеремића, огроман број запослених РТС-а зна да „не ради посао на прави начин и да РТС треба да ради другачије”. Он је оценио да је „Милошевићев (Слободан) РТС био ВВС у односу на РТС данас. Раније је најављено да ће блокада трајати до 20 часова”. (Данас, 13. 12. 2019).

Ту је и књижевник. Србија производи зло, то је домаћи производ. И то тридесет година. Персонално зло је, а ко би други, до Слободан Милошевић „човек са лешинарски вратом”, „диригент оркестра у Хагу”, човек чија је политика довела до бомбардовања и независности Косова”. Српско политичко зло, по Великићу, наставља Вучић. „Вођа (Вучић) фалсификује све чега се дохвати само због голе власти... Србија за његовог вакта постала је разбојничка јазбина... укинуо је институције, угасио медије, обесмислио устав... Он је СНС, ДБ, Србија. Апокалипсу спроводи напредњачка власт, која је виновник катастрофа када је носила радикалско одело, а сада окупља авети и башибозук из Милошевићевог времена. Србија пропада, а са СНС се стиже нигде”. То пише фебруара 2018. године, књижевник Драган Великић (Огрођени књижевник, 2022).

Ово је била вербална артиљерија формално непартијске „демократске опозиције” против Вучића која је заправо реприза оне против Милошевића. За неке је Милошевић бољи од Вучића. А ево неколико говора опозиционих политичара и њихових странака. Рецимо, ретко талентовани политичар Зоран Лутовац, председник ДС, тврди (3. 2. 2019): „Власт је уништила Србију за ових 7 година. У Србији не функционише ниједна институција, уређују се медији и све се води из једног центра, који није државни већ партијски и породични.” Србија је „заробљена држава” и треба је ослободити. Баш тако! А напредак у односу на председника државе је демонстрирао несравњени по

мудрости Зоран Лутовац, председник Демократске странке када је у лице Вучићу рекао у Скупштини Србије: „ја вас презирем” (2. 2. 2023). То исто је говорио о Милошевићу само га овај није чуо, није долазио у Скупштину. Сад му се посрећило да истовари своју мржњу, гнев, фрустрацију, бес и шта све не.

Какав председник такви и (бивши) чланови. Александра Јерков упоређује Србију са афричким режимима: „Србија је по третману опозиције у рангу ауторитарних афричких режима.” И додаје да у Србији постоји „култ личности председника који се бира на 4 године” (Данас, 1. 2. 2019). Председник Двери Бошко Обрадовић оценио је да изјава председника Србије Александра Вучића да „неће бити прелазне владе док је жив”, најбоље говори о „степену аутократије” у Србији. Дакле, то што одбија власт без избора је аутократија, а не одбрана демократије.

Опозиција коју чине мале странке различитих идеолошких усмерења издаје проглас. „У складу са споразумом који смо потписали са народом, са грађанима Србије, права опозиција наставља да бојкотује заседања републичке, општинских и градских скупштина, јер остајемо иза наших захтева до доношења услова за фер и поштене изборе, не учествујемо ни у раду парламента ни било каквим изборима”. (Данас, 4.3. 2019).

Коалиција странака Савез за Србију на скупу у „Комбанк арени”, (Драган Ђилас, Вук Јеремић, Бошко Обрадовић, Сергеј Трифуновић) у Декларацији о бојкоту наводи „да ће сваки покушај формирања власти на основу резултата ‘лажних’ избора, сматрати актом рушења уставног поретка, да ће такву власт сматрати нелегитимном и против ње се борити свим врстама отпора и грађанске непослушности”. Ђилас, додаје, да одлуку о бојкоту није донео део опозиције већ је „послушао народ” (Новости, 2. 2. 2020).

Треба подсетити на изборе одржане 16. 12. 2018. године. Опозиција тврди да су били лажни, неуставни, и да треба слушати народ. У Скупштини општине Лучани коју чине 27 одборника већине (СНС, СПС, Група грађана, Савез за Србију) двојица опозиционара су изјавила да је општина нелегална и да не признају изборе одржане 16. 12. 2018. године. Дакле, прави пример демократије у којој изразита мањина не признају гласове огромне већине.

Сличан резултат дали су и избори за Скупштину Града Београда: 64 одборника Александар Вучић – Зато што волимо Београд!; 26 одборника Драган Ђилас – Београд одлучује, људи побеђују; 12 одборника Александар Шапић – градоначелник; 8 одборника Ивица Дачић – (СПС), Драган Марковић Палма – (ЈС). И опет, „демократска опозиција” – изборна крађа и нефер избори!

Пракса обраћања западном иностранству је обновљена, заправо никада није престајала у различитим облицима. Лидер Покрета слободних грађана (ПСГ) послао је писмо европосланицима који су посредовали у дијалогу власти и опозиције о изборним условима у Србији, Тањи Фајон и Владимиру Билчику. У позиву које је најавио на конференцији за новинаре у понедељак, а писмо је послао у уторак, позвао Европски парламент и Европску комисију да састави независну радну групу правника која ће направити извештај о слободи и функционисању медија у Србији и анализирати стање „заробљене државе и институције”. (Данас, 25. 1. 2020). Не штеди се ни Вучић, лидер глумац поручује: „Вучићу, ушао сам у политику да бих те послао на ђубриште историје” (Данас, 1. 2. 2020).

Карактеристике власти и опозиције у Србији. Није тешко дати суд о власти и опозицији у Србији током поледњих 30 година. Ништа се суштински није променило у политичком животу Србије у погледу доминације партијског над државним интересом. Од нечасних и прљавих средства се не одустаје. У форсирању такве политике ипак предњачи самозвана „демократка опозиција” (доминантно прозападно оријентисана) која свесно или не, свеколику активност усмерава на критику власти, у разним облицима, е да би освојила власт. Тако се 30 година одржава једна политичка матрица српске опозиције: излазак на улицу, претње и увреде власти, избори нису фер, неслободни медији, диктатура у Србији, боље је било у прошлости; ослонац на Запад, острашћена критика Милошевића и Вучића. И то траје три деценије као да се политичко време замрзло у Србији.

Задобијање власти у највећој могућој мери осветљава употребе политичка средства. Борба за власт схвата се као употреба свих средстава против власти при чему се не води рачуна о граници која води борби против државе. Другим речима, критика власти постаје критика државе.

Јуриш на власт начин борбе за власт свим средствима открива опозициону сутрашњицу на власти. Немогуће је да насиље или корупција као средство у борби за власт не буду део власти када се освоји. Или, опозиција која се ослања више или мање на помоћ са Запада који је користио сва средства против „режима” у Србији, не би ли га придобио за свој концепт решавања југословенског па унутарсрпског проблема. Сва расположива средства притиска је моћни Запад употребио: економске и друштвене санкције, политичка изолација, медијска сатанизација Срба, НАТО бомбардовање, суд у Хагу, Косово и Метохија, средства изнуривања народа, зарад својих циљева, а не српских.

Власт и опозиција су током 30 година ширили предрасуде и лажи о противнику, коришћење лажи о противнику и његовој породици. Отворено исказивање мржње према противнику. Али, чињеница је да је „демократска опозиција” у томе предњачила зато што је политику схватала као сталну критику власти, односно, власт као зло. Њен језик је мешавина незнања и мржње без граница. Без осећања за патриотске обавезе, са окренутошћу према Западу, а са самоименовањем „демократска опозиција” што треба да значи да није било демократских институција од 1990. године – то је лице једног крила српске политичке опозиције.

У Србији се наставља борба политичког добра против политичког зла, политичког разума против глупости, истине против лажи. Наставља се и борба између оних који теже власти са подршком народа коме припадају и оних који ту власт желе уз помоћ оружја и туђина. Уврежило се мишљење да је за стање и развој демократије у држави одговорна искључиво власт. Испушта се, међутим, из вида околност да на квалитет демократије, њених институција, вредности и понашања утичу и припадници опозиције у лику политичких партија, „независних медија” и ангажованих интелектуалаца.

Мржњу према власти показују неке мале али и веће политичке партије. Њихова мржња се препознаје по речима које употребљавају, по односу према противнику, према „говору лица” и тела. Такво политичко понашање не може да погура нацију и државу на бољу демократију.

Критичари мрзитељи демократски изабране политичке власти стално себе називају демократама. Ово самоименовање може бити плод свесне обмане али је најчешће израз самоуверења да је доиста реч о борцима за демократску ствар. У ствари ради се о ауторитарним личностима. Они се представљају као демократе али по свим критеријумима понашања, говора, мишљења они су ауторитарне личности. А о њима још више говоре средства која користе.

У Србији борба за демократију често је борба против правне државе или државе у којој владају закони. Наравно, реална је могућност да законски предлози нису добри. Али, проблем је што нико од критичара није понудио свој предлог већ је критиковао предлог владе. Није спорно да опозиција постоји да би деловала против одлука владе. Спорно је међутим бити увек против и то без контрапредлога. У једној демократској култури, логично је очекивање да се путем расправа дође до рационалног решења законског предлога.

Све оно што се дешавало на улицама Србије и Београда, од 1990. до 2020. године, а то су протести, шетње и окршаји са полицијом гру-

па грађана и политичких странака, израз су, поред других чинилаца и менталитетског обрасца, односно националног карактера српског народа. Рђава страна српског менталитета је неуважавање и потцењивање другог. У српском народу је раширена „рушилачка грандоманија” у којој неко може да се уздигне тек пошто се онај други сруши. „У Србији данас не постоји ни један једини човек коме се верује; ко има општи углед и значај... нема научника, уметника, писца кога поштује већина. У Србији се оговора, интригари, ружи и пљује” (Ђосић, јун 2000). Српско самопоуздање лако се претвара у српску самоувереност и грандоманију а то је велика мана српског менталитета.

Да би се овакво стање изменило неопходно је више комуникације између власти и опозиције, више јавних сучељавања мишљења и ставова (а не само осуда). Било би више јавних дискусија о националним и државним интересима а мање самовоље, привилегија, корупције, крађа. Морала би се применити стара политичка мудрост: када је нација суочена са спољним претњама, неопходно је појачати солидарност и кохезију друштва, а минимализовати сукобе. Српска политичка класа у последње три деценије, као да је заборавила ову мудрост. Неизбежна последица сталне конфликтности међу странкама, свакако је слабљење српске државне снаге, ауторитета, свести о њеном значају за опстанак и развој нације и свих њених грађана. Оно што српска политичка класа, издељена на политичке странке и таборе у јавности, мора да научи тиче се разумске контроле оних страсти које се гнезде у политичким странкама и појединачим опсесијама власти.

ПРОБЛЕМИ СА СРПСКОМ ДЕМОКРАТИЈОМ (од 1990. до 2020. године)

Демократија се популарно разумева као поредак који обећава исправљање тековина тековина недемократских система власти. Здраворазумски се верује да ће ствари у политици ићи добрим путем уколико се друштво „демократизује”, или уколико се демократија оствари на истински начин. Проблеми са демократијом нису ни издалека тако једноставни. Нити демократија поседује чаробни штапић за друштвене и политичке противречности, нити је то поредак коме нема шта да се критички пребацаи.

Сви значајни истраживачи и мислиоци демократије указивали су на немир и ризик као основна својства демократије. Овај поредак јавне власти отвара простор за конкурентске идеје о друштву и различите политичке личности. Демократији је иманентна „узбурканост” (Токвил), све је у њој у превирању, оно што настаје није лако предвидети. Власт се представља као транспарентна али „невидљива рука” утицаја и одлучивања али и даље вуче конце управљања друштвеним пословима. Нема више никакве сумње да и демократски поредак има своје изазове, да се и демократија суочава са властитим искушењима која јој измичу чврсто тло под ногама.

Већ на извору мишљења о демократији, у старој Грчкој, Платон је писао да демократском поретку прете две опасности – тиранија и анархија. Историјско искуство политике је дало сијасет доказа Платоновом упозорењу и било би интелектуално неодговорно пренебрегавати мисаоно наслеђе о демократији у данашњем мишљењу о политичким проблемима Србије, а то је време од 1990. до 2020. године.

Унутрашњи и спољни критичари српске демократије. Политички поредак у Србији 30 година је предмет оспоравања и одбране српских и иностраних политичара и ангажованих интелектуалаца.

Највећи број међу њима није сагласан у квалификацији политичког система у Србији. Никако да се усагласе о природи политичке власти и државне политике (Аврамовић, 1998, 2002).

Унутрашњи критичари демократских институција у Србији користе аргумент дела насупрот целини демократског поретка. На основу једног недостатка, лошег институционалног решења или рђавог функционисања они оспоравају целокупан систем. Међутим, њихов основни аргумент је *суйсџанцијалистички*. Са претпостављеним појмом демократије они оспоравају постојећа демократска решења. Тврдња да у Србији нема демократије подразумева демократију која постоји изван реалности, она тек треба да се оствари. Другим речима, исказ да у Србији постоји празна форма демократије упућује на некакви демократску суштину изван реалности.

Приговори оваквом становишту могу се упутити из перспективе друштвене и политичке стварности. У друштву не постоји подела на црно и бело. Супстанцијални критичари српске демократије свесно или несвесно одбацују *процедурални* карактер демократије. Уколико се демократија разуме као систем контроле колективног одлучивања и једнакост политичких права грађана није тешко доказати да у Србији постоји демократија са реалним проблемима у функционисању.

Инострана (спољна) политичка критика Србије, током прве деценије вишепартизма, *grosso modo* одриче демократски карактер постојећим политичким институцијама, али и личностима. Јавно се објављују тезе о Србији као о држави у којој постоји „титоистичко-стаљинистички режим” који почива на свеprisутној и моћној полицији, а та полиција је налик на тајну полицију „Секуритате” Николае Чаушескуа.

Западни политичари и стручне групе за анализу Србије и СР Југославије најтежим речима одричу демократска опредељења политичким личностима и институцијама. Постоји опсесија Слободаном Милошевићем. У њему се види „лична диктатура”, у њему се открива препрека демократији.

Унутрашњи и спољни критичари сагласни су у једном: у Србији демократија је у проблемима, а то је заслуга и постојећих институција и водећих политичких личности. Реч је, заправо о декларативној, претпостављеној дефиницији демократије коју није потребно образложити. Такав приступ проблему допушта да се реалност оцењује према изабраној „суштини демократије”. Шта је суштина демократије? Из овакве политичке мистике излази се релативно лако уколико се употребе два критеријума: слободно политичко организовање и слобода јавног изражавања.

Са великим проблемима свог историјског наслеђа и памћења Србија се суочила са „међународном заједницом”, уствари са Западом, од 1990. до 2000. године. Овом притиску се фактички придружила једна групација теоријских интелектуалаца која је инсистирала на неколико показатеља демократског дефицита у Србији: 1) превласт националистичке духовне оријентације у Србији; 2) структурна сличност национализма и комунизма; 3) национал-социјалистички карактер народног покрета до 1990. године; 4) несклад уставне и фактичке друштвене стварности; 5) одсуство услова за демократију (Аврамовић, 2002).

Демократија у Србији после 2000. године? Супстанцијалисти тврде да нема демократије и да само они знају шта је суштина овог поретка јавне власти. Процедуралисти бране поступност и формални карактер владавине. Међутим, између ова два пола демократског мишљења и практиковања демократија у Србији, нација трпи политичку штету. Њој једнако прете тиранија и анархија, али на нов начин и у новим облицима.

На политичкој позорници Србије делују мале и велике странке, мале и велике политичке личности и сви се представљају као чувари демократије. Данас је немогућно пронаћи политичког субјекта који би деловао у антидемократском знаку. Ипак, речи су једно, а стварност друго. У Србији низ демократских вербалиста подупиरे модернизовану тиранију и осавремењену анархију. Голим оком се могу разликовати заступници тираније и политичког анархизма.

Прво искушење за српску демократију долази од оних који под демократском фразом делују анархистички. То су сви они који су промукли од критике мањка демократије у Србији, а фактички све чине да се политичке ствари одвијају недемократски. Ова политичка група се препознаје по противзаконитом говору и деловању. Не поштују важеће законе и позивају грађане да своје понашање усмере против позитивних норми. Излазе на улицу кад хоће и када пожеље, без поштовања закона о протестима. Сви акти противзаконитог деловања добијају са њихове стране подршку. Један анархистички упад у телевизијску станицу и емитовање приватне поруке наишао је код овог дела „демократа” на одобравање. Реч је о једној политичкој струји у српском друштву која сваки незаконити политички акт уздиже и брани. При том, они приповедају о људским правима и правној држави, а да сами не поседују способност понашања у складу са законима, у важећим правним нормама.

Друго искушење за српску демократију долази од људи склоних тиранији. И они зборе о демократији али творе насиље или га најављују. Ова политичка групација делује на улици, узвикује мили-

тантне пароле, сипа увреде на политичке противнике. Говор насиља је понекад отворен, понекад метафоричан. Један „демократски опозиционар” из Ниша (постаће кратко време председник владе) смело је рекао пред гомилицом својих слушаца на улици да су „Турци су били анђели у односу на садашњу власт”. Таква изјава је препуна позива на насиље. Такве изјаве су набијене мржњом и најгорим домаћим злом. Оне воде у насиље, тиранију, унутарнационалне сукобе. Онај који виче на сав глас „ми или они”, тај је љубитељ тираније и сталних сукоба. Прави демократа би рекао и ми и они (власт и опозиција) треба да одредимо основне елементе општег добра народа и државе и да се у фер борби боримо за подршку грађана.

Од 1990. године могли смо да се уверимо у постојање ове претње демократији у Србији. Пуцала су стакла јавних и приватних објекта, разваљивана јавна материјална добра, било је и мртвих. Не треба посебно подсећати да никакво благостање неће донети онај ко средствима тираније креће на освајање власти како би остварио благостање.

Треће искушење за српску демократију наваљује на Србију већ 30 година из иностранства. Та претња демократији је по својој форми и садржини тиранске природе али користи и анархистичка средства. Евро-америчке државе подстичу хаос и неред у Републици Србији и то проглашавају борбом за демократију. Са своје стране користе разне врсте насиља – санкције, индексе забрањених људи, војне акције, отимање дела територије. Инострано, западноевропско угрожавање демократског поретка у Србији комбинује тиранију медијске већине и тиранију новца и војног савеза НАТО пакта. То што су направили инострани медији и јавност против Срба у задњој деценији XX века чист је пример „тираније већине” (Токвил) а бомбардовање Србије је врхунац „модерног” освајања територије. Део иностране тираније је јавно издвајао милионе долара за подривање режима у Србији.

Четврта политичка струја у Србији окупља демократске процедуралисте. То су сви они који инсистирају на легализму и легитимизму демократије и мирном решавању сукоба у друштву. Ова струја мишљења и деловања може да буде искушење српске демократије будући да се налази у сталном сукобу са акцијама иностране и домаће тираније и анархије у Србији. Уколико попусти пред онима који користе средства насиља и нереда, процедурална демократија ће изложити далекосежним опасностима национално и државно постојање српског народа. То је разлог да се она ухвати до краја у коштац са свим оним провокацијама које теже да национални морал преобрази по слици „новог америчког човека” или да државу предају у руке

оним светским моћницима који мисле само на сопствено богатство и ширење своје власти.

Демократски екстремисти. Да задржимо пажњу на демократским екстремистима. У први мах, рекао би човек, тако нешто не постоји. Како неки демократа може да буде екстремиста? А зашто да не? Он може да се представља као демократа, да се самозаварава али када се пажљиво размотри његов начин говора и начин понашања, лако ћемо закључити да он припада групи острашћених политичара који би у неком другом режиму, једнопартијском или личној диктатури имао велики успех.

Како препознати српског демократског екстремисту? Најпре, он се представља као ватрени присталица демократије и мисли да је то само по себи довољно да буде демократа. У српским приликама, довољно је да се сврста на страну петооктобарског схватања опозиције. Тако се добија сертификат о припадању демократији. Тешко оном ко није петооктобарац. Ова сорта демократа је напунила простор јавног сектора али налази се и у редовима политичких странака. Прва група обухвата појединце, наизглед самосталне делатнике јавног живота, неформалне групе јавног дискурса, неке невладине организације и она је по правилу лишена сваке јавне одговорности, оне врсте одговорности од које зависи опстанак на местима утицаја или одлучивања. Друга група демократских екстремиста налази се у политичким странкама и то по правилу оним мањим које су на маргини и увек се држе за скуте неке друге партије. Таква позиција им омогућава да говоре речима-камењем и речима срамоте јер их то не кошта, не воде бригу о одговорности. Они ће се увек закачити за некога. Веће странке пазе на оно што се подразумева под одговорношћу јавног деловања и говора.

Демократски екстремиста може да буде сваки припадник професије – новинар, професор, књижевник, научник, радник, уметник – глумац, итд. Није обавезно знање, звање, морал, истинољубивост, већ само острашћеност према противницима у демократији или према ретроградним снагама. Потребно је да вичете и да се стално појављујете у медијима. Новинару је већ то посао. Он пише, пише, пише против антидемократа, а онда се сели са једног медија на други и говори, говори, говори против ретроградних снага. Није важно што ништа не зна или мало тога зна о политици и демократији, важно је да сикће и грми против оних који другачије мисли. Врхунац његове демократске привржености је предлагање затворских мера за оне који нису по његовој вољи. То је право лице демократског екстремисте. Казнити, затворити, облатити, поплувати сваког ко другачије политички де-

лује. И у томе има своје савезнике у неким електронским медијима са националном фреквенцијом.

Дакле, демократски екстремиста се препознаје по искључивом језику. То је разобручени језик, пун тешких квалификација, речи камење, речи песнице. Понека личи на језик пијанца. Нема контроле, нема обзира према околини. Овај тип демократе стално оптужује другог да је противник демократије. Некакву замисао демократије има у глави и то само он зна али то је довољно да води крсташки рат против свих оних који се не уклапају у његову мисао о демократији. Ту важи адаптирана реченица француског краља: демократија – то сам ја.

Овај сој демократа је стално против. Нема те власти, нема тих људи на јавним функцијама који ће њима бити по вољи. Јуче су били ватрено за једнога, а данас ће бити против. Сутра ће неко следећи да настрада. На дан сахране Слободана Милошевића, 18. марта 2006. године, једна група ових екстремиста ишла је Кнез Михајловом улицом и викала „убиј се Коштунице” као што је некада викала „убиј се Милошевићу”. Ко ће знати да ли је неко од њих био у редовима клицатеља Слободану Милошевићу почетком 90-их година али сигурно је да су они били у првим редовима уздицања Војислава Коштунице. Тешко оном кога они буду подизали на престо власти. У тој групи су били, према писању медија и челници петог октобра, затим представници политичких партија и невладиних организација.

Демократски екстремисти користе, видели смо, језик мржње, а другог оптужују да говоре језиком мржње. Њихови ставови су увек против. А овоме додају и практичне акције као што су улични перформанси или саботирање легалних институција. То може да буде и забавно када не би било опасно за демократију. Без институција, демократија не може да постоји; онда је на делу анархизам, а не демократија.

Када се све сабере, демократски екстремисти су заправо једна мањина која стално напада већину; Токвил би, да парафразирам, написао „тиранија мањине” над већином која је изабрана гласовима грађана на изборима. То је прави смисао демократских екстремиста – да неуморно нападају већину која је конституисана по правилима демократије. Они би заправо хтели да постану већина без икакве процедуре, закона и морала. Дакле, није проблем што они мисле како мисле, што делују како делују већ у томе што њихова агресивност тежи наметању мањинског става, оцене, мишљења већинској одлуци. То је онај говорник на улици који виче изабраном председнику државе: „поднеси оставку!”. А тај говорник је универзитетски професор!

Пажљива анализа демократског екстремизма у Србији наводи нас на закључак да ова групација људи не поштује ниједну колективну вредност. Они се ругају традицији, они исмевају нацију и патриотизам, они хоће друштво, а не државу. Цене само и једино некакву врсту егоизма, самодовољности. Они би да њима буде удобно. Зато и презиру опште националне вредности. Њима је заједничко: није демократија кога грађани изаберу, већ је демократија кога ја хоћу.

Антидемократски демократизам. Има још једна накарадна појава у српској демократији: антидемократски демократизам коју је афирмисао ДОС, у раздобљу од 2000. до 2012. године, наравно, у различитим екипама на власти.

Довољно је неколико месеци да нека странка (коалиција) буде на власти да би се оценио карактер њене политичке владавине. Свака власт настоји да улепша своју владавину, да се прикаже бољом него што јесте. Она свесно или несвесно користи разна средства против својих конкурената. За политичку културу од посебног је значаја пракса доследности власти у погледу практичне примене начела за која се залаже. Ако нека власт тврди да је демократска онда ћемо то најбоље проверити анализом средства која употребљава у свом деловању и говору. Да ли је власт ДОС-а користила демократска средства у демократији?

Политичка групација звана ДОС убедљиво је добила парламентарне изборе у Републици Србији 24. децембра 2000. године. Та групација је освојила парламентарну већину (183 посланика) док је трима опозиционим партијама СПС, СРС, ССЈ припало 67 места у парламенту. Овакав распоред политичких снага у парламенту јасно потврђује ненамеравану али остварену праксу *јединства* законодавне и извршне власти. Чињеница да министар правде поставља судије допушта очекивање блискости са трећом граном власти. Остварено институционално јединство власти, уз апсолутно медијско сагласје, чини опозицију у јавности и парламенту сувишном.

Оправдавање насиља у политици може да буде вербално или са подршком насиља према политичким противницима. Подсетимо се шамара који је у Савезној Скупштини министар војни ударио посланику и шефу једне опозиционе странке. Тај ретко виђен гест министра у светским парламентима, наишао је на одобравање и неку врсте ликована („Поучан гест који је вероватно и раније требало да се догоди”! Данас, 28. фебруар, 2001)

Насиље у политици се испољава и вербалним залагањем за забрану деловања политичке партије у парламентарном поретку. Свако иоле образован политички зна ко се залагао за забрану политичких партија.

Антидемократско понашање ДОС-а дошло је до изражаја и у критикама опозиције за њену „опструкцију” у српском парламенту. Новине су биле пуне критика опозиције за опструкцију рада парламента („Желе хаос и поништавање избора”). Нови теоретичари демократије говоре да демократија „није бесконачна расправа и злоупотреба туђег времена”. Реч је дакле о једном легитимном средству деловања у парламенту који власт напада. Овакаву антидемократску оријентацију власти подржавају и невладине организације. Тако председник Југословенског комитета правника за људска права, тврди како се „опозиција не бави ничим конструктивним и омета развој демократије” (19. март 2001).

Посебно је карактеристичан ужасан тип репресивног језика представника ДОС-ове власти. Они користе речи којима се сатанизује бивши режим, а потоња опозиција. Тај језик нема везе са политичком реалношћу, нити се образлаже, али је у функцији антидемократске културе. Узмимо пример именовања Милошевићеве власти. Новине на првим страницама доносе наслове великим словима – „Милошевић диктатор”, а надриполитичар Милан Панић даје изјаве домаћим и светским медијима да је „Милошевић Хитлер” (1. април, 2001). Један историчар, сада амбасадор, давао је серијске изјаве да је Србија пре 5. октобра била у „тоталитарном мраку” и „најцрњем стаљинизму” (19. новембар, 2000). Као да разум не постоји!

Анализа политичког говора и понашања ДОС-а на власти у Републици Србији открива нам природу власти ове коалиције. Њени представници и навијачи говоре како су демократска власт, а делују у низу праваца као антидемократска власт (прете, незаконито хапсе, обмањују, шире нетолеранцију). А опозициона критичка осветљења власти су неопходна како бисмо се определили за власт у политици која смањује размак између говора и понашања.

Антидемократски демократизам ДОС-а испољавао се на више начина. Можемо да их класификујемо на оне који су: 1) у функцији насиља; 2) подржавања незаконитости; 3) пласирања лажи; 4) употребе претећег језика. Какве су последице антидемократског демократизма у Србији?

Оне ће се показати на дужу стазу. На првом месту, слабе демократску културу Србије. Грађани ће се охрабrivати у уверењу да је демократија смеса похвалних речи о себи и насиља према неистомишљенику. Реторика у стилу „само смо ми демократе” вероватно ће довести до неких резултата који ће ослабити српске националне и државне интересе – таква нарцисоидност гуши опозиционо мишљење као недемократско. Сигурно ће ослабити моралну снагу државе, а са-

мим тим и њену одбрамбену способност. Нису искључена даља смањивања простора на коме живе Срби. У материјалном погледу треба очекивати тоталну зависност од иностранства (Запада и Америке). Ослонац само на једну економску силу никада није био пожељан, нити добар. Може се очекивати и промена националних вредности и духовне традиције. Ко зна? Можда ћемо се стидети због српских ратова у прошлости. Можда ћемо губитак самосталности звати слободом а губљење територија јачањем државе. При свему томе, ДОС шири лажне дилеме о путу на Запад или у резерват и изолацију. Нико није у Србији за изолацију. Присталице такве политике налазе се на Западу. А у Србији постоје они у политици који се залажу за слободну и достојанствену Србију на Западу и оне који хоће да гурну Србију на Запад (ЕУ) без достојанства.

Још је Платон упозорио на појаву анархизма у демократије. Да ли га има у Србији? Невоље са српском демократијом се настављају. Напори да се учврсте њене институције, наилазе на личне и групне отпоре у неким областима друштвеног и политичког живота.

Једно од основних значења овог појма је поштовање јавних правила (закони, прописи, понашање) на чијим темељима се формирају разлике међу појединцима, групама, партијама. Демократија се разликује од недемократских система по томе што се мањина у оквиру таквих правила, закона, бори мирним средствима да постане већина и евентуално измени њихов садржај. Дакле, поштовање процедуре, долажења до легалне и легитимне већине у јавним установама – то је главна осовина демократије.

У Србији борба правила и неправила (самовоље) траје од када је демократски систем заменио једнопартијску власт, са различитим актерима, облицима и интензитетима. Увек је почињала непоштовањем закона, одбацивањем мандата већине добијеним на изборима, настављала са мирним протестима мањине, а завршавала у неким годинама сукобима на улици (а било је и смртних исхода) са паљењем Скупштине као врхунцем.

И после тридесет година (2019), политички живот у Србији протиче у знаку анархистичког насртаја на демократију. На јавној сцени друштва, у политици пре свега, а потом културним, научним и образовним установама чији је оснивач држава избијају деловања која немају никакве везе са демократијом осим ако се не прихвати вербализам: „демократија – то је моја или наше групе воља”.

Политички активисти дела опозиције и њихове присталице шетају улицама града по својој жељи и плану. Упадају у јавне институције и ником ништа. Каче се на прозоре зграде председника државе,

мук у јавности. Прекидају јавне путне комуникације, а возачи кипе од љутине. Дигне глас мала група у позоришту и оде управник. Отимају институције универзитета и праве позориште у држави. Научна установа одбацује законе оснивача и не прихвата одлуке Владе. Ником ништа! Неке појаве разум нема моћ да схвати. Дугачак је списак борбе правила и неправила у Србији, борбе у којој неправила краткотрајно односе победу. А то је пут у трансформацију демократије у анархију.

Шта храни анархију у демократској Србији? Нешто долази из српског менталитета. Слободан Јовановић је тачно описао „индивидуални анархизам” код неких групација српског друштва. Тај део динарског менталитета је обликован друштвеноисторијским околностима у којима су Срби живели. Није нетачна и претпоставка о дефициту знања о демократији. Да би се живело и деловало у демократији није довољно да се определите за демократију већ и да познајете њен институционални аранжман. Тако, можемо да разликујемо кријумачарења посебних интереса или чисте воље под окриљем демократије. Најзад, не треба заборавити на самоуправно дејство дугог трајања. Неке институције у данашњој Србији још увек су устројене по самоуправном моделу. Оне се финансирају из буџета којим номинално управља изабрана Влада, а стварно одлучују по свом унутрашњем (аутономном) систему. Другим речима, запослени у државним установама културе и образовања, „избацују” оснивача из свог система управљања ресурсима. Ова жиљавост самоуправног понашања изгледа парадоксална с обзиром да је толико година прошло од формалног укидања самоуправног социјализма. Али систем је једно, актери друго. Групације младе генерације које су рођене у капиталистичкој Србији, преузимају права оснивача, крше правила и законе зато што су у систему који такво понашање омогућава. Потврду ове тврдње лако налазимо у поређењу државних са приватним јавним установама. Да ли је неко видео окупацију и истеривање руководилаца факултета у приватном власништву? Наравно да није.

Да се разумемо, није овде реч о праву на неслагање и протест. Увек се може наћи разлог за оспоравање одлуке или правила. Али, суштински је важно за развој демократије да се свако неслагање одвија у оквиру закона. И политика се мора одвијати у оквиру закона ако хоћемо напредак и национални консензус. Мандат доношења јавних одлука и законских прописа припада већини којој су грађани делегирали свој глас. Мањина је мањина по томе што се поштовањем процедуре и мирним средствима бори да постане већина. Свака друга употреба инструмента борбе за управљање јавним установама

не може бити допринос демократској култури и демократском понашању. Извесно је да непоштовање правила завршава у анархизму. То би морали да знају сви који охрабрују ванинституционалне облике борбе за власт. Доживеће да и у „њихове” институције упадају групе незадовољника, да их малтретирају, да их истерају, а можда добију и коју заушку. Нове самоуправљаче треба образовати у овом правцу: ако је мањина у праву по некој ствари, она би морала стрпљиво и у оквиру закона да се залаже за своје решење ствари. И нарочито да поштују начело управљања на основу демократског мандата.

Откуда „диктатура” у српској демократији? Када је институционализован парламент 1990. године, у Србији је започела расправа о новом државном облику која тече до наших дана у два рукавца. Демократија се није стабилизовала а то значи да постоји тзв. демократски дефицит (критичари власти). Друга струја политичких активиста и јавног политичког мишљења у свакој власти од 1990. до 2020. године, видела је диктаторе, узурпаторе, личну власт, аутократију, апсолутизам.

Нешто није у реду са нашим јавним мишљењем о демократији ако више о три деценије постоји проблем демократских установа. Или је изабрана власт 1) недемократска, 2) диктаторска; или то још није демократија каква *треба* да буде. Обрни, окрени, не ваља ни једно ни друго. Па шта да радимо и шта да мислимо?

Ништа посебно. Да избистримо појмове о демократији, да се ослободимо страсти и да упоредимо демократску праксу у Србији и ЕУ јер компарација има вредност уколико имате у виду развијеније политичке праксе од сопствене. А када то урадимо, да се замислимо колико сазнајне политичке штете наносимо сопственој политичкој култури и какву слику о свом политичком лику шаљемо у свет.

У хрпи теоријских додатака о демократском поретку, два елемента овог државног облика су непромењена: 1) слободно формирање политичких организација и изборни циклуси сваке четврте године, 2) слободно јавно обавештавање. Оно прво омогућава изјашњавање грађана о томе какву власт желе у одређеном мандату, оно друго обавештава грађане о свему што се догађа у политичкој јавности (али и приватној). То су базични услови без којих нема демократске политичке утакмице и легално и легитимно управљање државним пословима. Како стоје ствари у Србији, када су ти услови у питању? Сасвим солидно. Овде је за тридесет година било *више њевремених него редовних* изборних надметања. И поред те чињенице, јављали су се разни актери на политичкој сцени, међу њима и универзитетски професори социјалних наука, који су лако изговарали реч „диктатура у Србији”. Некада, једнако као и данас.

Политика, ипак није пука страст и воља. И она рачуна на знање. А оно нам пружа обиље појмова и чињеница о диктатурама у историји (фашизам и стаљинизам) у европском XX веку. Зар данас политички образованом грађанину треба објашњавати разлику између демократије и диктатуре?

Хајде да упоредимо српску и западну демократију. Колико су владали, примера ради Маргарет Тачер и Хелмут Кол? Да ли је тачеризам демократски или диктаторски производ? Каква овлашћења имају председници САД, Француске или премијери Велике Британије и СР Немачке? Огромна. Одлучују о рату и миру. У својим мемоарима (The Journey, 2010) Тони Блер, некадашњи британски премијер, присећа се Косова, заправо бомбардовања Србије 1999. године. По сопственом признању, он је главни архитекта и извођач тих ратних радова. Ево његових речи у првом лицу јединине: „Од почетка сам био потпуно спреман на војно решење... Био сам непоколебљиво заузео став да ствар не пацификујем, него да је доведем до краја”. А крај је била војна и копнена инвазија на Косово и Србију. Да би остварио тај крај, по сопственом признању, кренуо је у убеђивање Клинтона и Европе (ЕУ) да прихвате бомбардовање Србије.

Видимо, у тој одлуци, нема ни парламента ни опозиције, ни јавности. Сам је донео одлуку, пише бивши премијер Велике Британије. А одлука је од изузетног политичког и међународног значаја. Да ли је због оваквог начина одлучивања именован као диктатор у земљи? Није или јесте? Шта би рекли неки наши „мислиоци” демократије и политичари о таквом одлучивању? Ништа. Њих интересује само диктаторска власт у српској демократији.

Шта тај глас о „српској диктатури”, који се чује у Србији већ тридесет година, практично производи? Ништа друго осим што баца блато на политичку културу Србије. Уместо да се пита како да унапреди сопствену политику и друштво, он се опсесивно устремљује на изабране представнике државне власти да су диктатори и апсолутисти, е да би нихилиста дошао на власт и увео Србе у демократски рај. Да ли је у питању мржња и нетрпељивост према политичким личностима, да ли политичка фрустрираност, да ли је несвесно државна власт као власт неподношљива, није лако докучити. Али, јесу последице. Тај глас, односно гласови се обрушавају на демократску политичку културу Србије, ону која каже- покажи да си бољи у управљању јавним пословима, а то ћеш учинити када добијеш поверење грађана на изборима и тада ћеш имати мандат да доносиш одлуке о „општој суштини” нације, друштва и државе.

Сваки парламентарни избори у знаку „изборне крађе”. Није било општих избора за представничке органе власти у Србији да се после затварања гласачких кутија нису јавили делови опозиције који би узвикнули „избори су покрадени”, „није била фер изборна утакмица”. Било је изузетака: једна или две странке, после 2000. године, су честитале победницима и признале пораз и то са неколико процената разлике (Вучић 48% – Богдановић 50%, 2004. године). Та пракса није била прихваћена, ни пре ни после 2000. године.

Када неко учествује у политичкој утакмици у борби за гласове грађана себи постави циљ да победи и тако организује кампању, а догоди се да са једним процентом изнад цензуса уђе у парламент, као што се догоди да не прескочи цензус, онда следи реакција. Каква? Политичка осујећеност, бука и бес против победника на изборима која иначе није тесна већ убедљива. За ту победу су гласали наши грађани и суграђани иза паравана, самостално са оловком у руци. За губитнике, такође наши грађани.

За демократски живот у Србији, карактеристично је понашање оних који губе. Тешко или никако неће да прихвате чињеницу да грађани својим гласовима рангирају табелу политичких странака. Лидери странака које су слабо прошле на изборима по правилу одговорност за неуспех пребацују на победника. Тако, после низа избора пре 2000-те, и после 2012-те, могло се чути од опозиције да је победник „крао изборе” (!), да је победник уствари „претрпео изборни пораз” (!), да је на челу победника „диктатор”. (То вели Бојан Пајтић, челник Демократске странке, који је 16 година владао АП Војводином и нико му није рекао да је мали диктатор). А најкомичнији је онај захтев који долази од странке која је добацила до испод један одсто гласова (и једног аналитичара) да се „избори понове”. Уз све то, речено је да Србија постаје Северна Кореја (2012), а присталице су извикивале увредљиве речи на рачун победника, што све мора изазвати јавни стид.

Оваква реторика оних који су промашили у својим надама и очекивањима, може се објаснити фактором политичке фрустрације. Реалност политике замењује се фантастиком. Последице оваквог деловања могу да буду вишеструке. На првом месту, оваквим деловањем странака чији лидери наступају тако што одговорност за свој слаб пласман пребацују на „прљаву игру” убедљивог победника, наносе најтежи ударац сопственој будућности у бирачком телу Србије. Уместо да преиспитују сопствене разлоге слабог пласмана у изборној трци, оне лако грме против противника са оптужбама у које нико разуман не може да поверује. Форсирање наводне „изборне крађе” овим шефовима странака помаже да избегну питање великог пораза на из-

борима. Сваки одговоран члан странке која губи, питаће се колика је заслуга председника странке за изборни неуспех. Вођа мале странке, такође је дигао глас против „изборне крађе” и то ни мање ни више него 300 хиљада гласова (!) а викао је пре избора да побеђује и да ће власт пасти. Како би било да се упита није ли корен његове буке и беса у погрешној самопроцени или у прецењивању сопствених политичких могућности. Најзад, није лако када изборни резултат бившег председника Републике Србије (Тадића), падне испод цензуса. То психолошки и политички није лако поднети. Али, није тешко погледати се у политичко огледало па рећи себи – и ја негде грешим у партијско политичком послу или, нисам способан за политичку утакмицу.

Избегавање странке и њеног лидера да критички анализира сопствено политичко деловање и изборну кампању, једна је од последица које се не тичу само странке и њеног рада. Друга важна страна оваквог политичког понашања је урушавање, иначе танке, политичке културе у Републици Србији. Демократија је зелена биљка на овим просторима. Њене институције, уколико нам је стало до развоја, морамо поштовати. Као што у праву важи изрека лош закон али је закон, тако и у демократији важи правило да се морају уважавати њене институције и када не функционишу на најбољи начин. То значи следеће. Ако неко јавно говори о „изборној крађи” онда мора најпре да пружи доказе, а потом да се обрати надлежним установама које ће тако нешто утврдити. Ако свако виче да је покраден и поред убедљиве победе победника, а да при том не поштује наведени поступак, онда се промовише нека врста анархичности и шири оно што је дугорочно најопасније за демократску културу – неповерење у институције. Такво партијско политичко деловање, замрачује оно што је најдрагоценије у овом систему власти – излазак грађана на изборе. Онај који шири празне изјаве о крађи гласова без доказа, перспективно одвраћа грађане од избора. Зашто би неко учествовао ако му неке странке напуне уши да ће бити крађе. А чињеница је да су и пре избора неки страначки великаши малих странака давали изјаве да ће бити крађе гласова. Баш тако: и пре изборног процеса.

Конечно, оваква стратегија оптуживања убедљивог победника за крађу гласова допринос је ружењу политичког лица Србије у иностранству. Варају се, вође странака које су једва прешле цензус, ако мисле да је то нешто што компромитује владу и владајућу странку. Они који посматрају из иностранства Србију, питаће се какаве су то странке у Србији и каква су то понашања када се не поштују институције изборног поступка. Па нису далеко од оваквог закључка: ако они тако у Србији, тако ће и у иностранству о Србији.

Онима у Србији који не желе да каљају сопствено политичко лице мора бити најпречи задатак да стану у одбрану демократске политичке културе и њених институција.

ПОЛИТИЧКО ЗНАЊЕ И ЈЕЗИК У СРПСКОЈ ПОЛИТИЦИ

„Сводимо језик на костур. Уништавамо речи. Циљ новоговора је да смањи обим размишљања. Контрола над стварношћу је двомисао: одбаци морал и захтевај га. Заборави али и памти. Поштуј прописе и крши договоре”.

Џорџ Орвел у 1984-ој

У свим наглашавањима институционалне поделе и контроле политичке власти остало је по страни питање: каквим језиком људи политике говоре и каквим језиком доносе одлуке? Демократско право власти и грађана да доносе (и мењају) суд о квалитету политичких одлука неодвојиво је од језика и говора којим се захтеви, предлози, одлуке изражавају. Различита схватања политичких циљева и средстава препознају се најпре у језику. Ниједан субјект демократске политике не може да постоји изван одређеног језичког понашања нити да избегне једну врсту језичке (политичке) припадности. Језик је инвентар културе. Он је основно средство комуникације међу људима, али и средство помоћу којег човек изграђује и тумачи свет у којем живи. Језик је медијум за начин мишљења, за изражавање вредносних и практичних оријентација, однос према времену, природи, човеку, свету.

У политичком пољу друштва учествују доносиоци одлука и сви грађани који улазе у политичку јавност. Као у свакој другој професији и у политичкој делатности користи се одговарајући „политички” језик. Ипак, он је знатно другачији. Већ на први поглед могу се констатовати различити језички кодови и разлике које изражавају социјално-класне разлике, образовне, интересне, идеолошке. Три функције језика *описно-информативну, пројављано-идеолошку, језик чињеница и његова*, прилагођавају се политичким циљевима

и средствима. Тако, политички субјекти у власти и опозицији употребљавају одређени језик за убеђивање грађана, за подршку својим ставовима. Истовремено, критикују своје противнике, њихове идеје и ставове али и њихову биографију. Често критика прераста у вређање, простаклук, мржњу. Најпроблематичнији је језик истине и лажи; у политици постоји „корисна лаж”. Али, да размотримо политичко знање, без кога нема ни политичког језика.

Сваки грађанин који ступа у политичку арену и који претендује да буде доносилац одлуке или чинилац утицаја, мора да поседује *огјоварајуће знање и њојмове* о држави, друштву, историји, законодавству, институцијама, вредностима. Ту се повезују воља за моћ и знање. Наравно, не постоји диплома за бављење политиком. Ова делатност је доступна свакоме – и зналцу и незналици, а то је увек присутна опасност коју политички посао садржи. Институција власти могу да се дочепају аматери, упропаститељи, и одведу друштво у амбис.

Политичко знање и мишљење је уоквирено практичним животом. Независно од мотивације, од покретача да се бави политичким радом, политички човек мора да се креће у ономе што је „општа суштина”, у ономе што је општи интерес народа и државе. Карл Манхајм је тачно указао да је политичко знање о *ономе што је било* али једнако и о ономе што јесте или што је била прошлост. Разуме се, ту спадају и знања о човеку, људској природи, историји. Политичко знање је делатно знање о друштву и држави, знање о циљевима и средствима, знање о начину доношења јавних одлука. У политичком знању учествују воља, вредности, интереси, потребе, а то је простор за употребу произвољног и корисног језика. Језик у политици израз је разнолике политичке стварности, он је, другачије речено, прилагођен том делу друштвеног живота. Ове чињенице проблематизује прагматски, стварносни језик политике. Политичар користи и језик маште, језик пожељног друштва, као што користи језик лажи и истине. Ако је језик политике израз стварности друштва, зар нису машта, лаж и истина део те стварности.

Политичко мишљење о стварности није само рационално већ је често и неразумно због притиска интереса и душевних стања. То није илузија зато што је она обмана везана за искривљено опажање стварности. Политичка стварност, као сплет разума и страсти, воље и интереса, жеље и традиције омогућава језичку збрку или мешање језика који изражава биће политике као воље за моћ и неполитичког, јавног, заинтересованог језика политичке јавности. Отуда, два начина говора и писања у политици: у политичкој пракси и политичкој јавности.

Писана и изговорена реч у политичком послу је, поред силе, најважније средство за остваривање циљева. Заправо, реч је једнако значајна и као циљ; припада јој једна од најважнијих улога у процесу формулисања општих националних намера. Језик је медијум за начин мишљења, за изражавање вредносних и практичних оријентација, однос према времену, природи, човеку, друштву, свету. Избор политичког језика јавног наступања је подједнако важан у одбрани властитих намера, убеђивања грађана али и у стварању слике противника. Језиком се производи и контролише дефиниција стварности. Друштвена пракса не поставља, нити може, границе употребе језика. Све је у јавном политичком језику дозвољено. Он ослобађа разлике у убеђењима, уверењима, ставовима. Језик као симбол често се одваја од свог објекта, знак од значења тако да се отежава разумевање друштвене и политичке стварности. „Знаци су чврсти, а значење то није” (Шпенглер, 1990:152-III).

Политичар се служи говором и писмом у формулисању својих циљева, изабраним средствима за придобијање присталица и оправдавање властитих одлука. На специфичан начин у политичком језику се преламају основни проблеми - однос облика и смисла, знака и означеног, иманентног и трансцедентног. У политичком језику се сусрећу две лингвистичке традиције: структурална (језик као систем релација и правила) и социјално-историјска (у језику је душа и култура једног народа). Анализом политичког језика сазнајемо о каквој активности је реч између текста и стварности, а испитивањем политичког говора осветљава се практична активност и могућни утицај. У првом случају пред нама је писмо, у другом се користи мелодија, ритам, нагласак, гест, тело; у језику и говору се огледа стварност и њена политичка значења.

Практични политички језик креће се у четири правца освајања, оправдавања и одржавања власти: 1) човек политике користи језик и појмове о држави, друштву, историји, правном поретку и законодавству, институцијама, организацији партије, спољној и унутрашњој политици; 2) одређеним језиком он открива своје циљеве, схватање општег добра, јавног интереса, али такође открива и средства која користи у политичкој борби – језик лажи или истине, обмане, клевете, силе. У модерном медијском друштву важно је каквим језиком наступа у државним органима и јавности; 3) у средишту политике су човек политике и његови планови, програми о друштву. Људска природа је значајан чинилац политике, отуда је неизбежна употреба језика који се бави биографијом противника; 4) како у практичној политици увек постоји прожимање *сазнања и доживљаја* света, ми-

мишљења и хишења питање је каквим језиком се доносе и саопштавају одлуке. Биле оне разумне или донесене у ватри страсти, не могу избећи одговорност за последице.

Политичко знање само је делом логично. Да би знање било делатно оно мора да укључи *некојиниивне елементије* као што су воља, емоције, интереси, потребе, моћ. Шелер и Парето су тврдили да нагони, осећања, хтења и интереси учествују у знању о друштву и политици. Другим речима, вољна и емоционална подлога знања учествује у избору политичке оријентације друштва. Карл Манхајм (*Идеологија и ушйоија*, 1968) тврди да се воља и идеологија не могу одвојити од резултата мишљења. Идеолошки елементи и вољни импулси задиру у само друштвено и политичко знање. То да се *види оно шито се хоће, а не оно шито јесте*, последица је емоционалних, интересних и вољних црта личности. Али то никако не значи да је политика уметност илузије. Уметност је царство лепоте и нема места у политици у којој се одвија свакодневна борба за власт и интересе. Илузија је противна сваком политичком деловању и због тога што је политика свакодневно суочена са проблемима човека, нације, државе. Прагматска делатност, престаје да постоји ако крене у воде илузије.

Политичко знање припада и оној традицији начина сазнавања стварности коју Шпенглер именује као *доживљајно* знање? То знање је производ оне структуре личности која се укоренењу у осећањима и вољи. Оно ће носити печат индивидуалних разлика, код неких актера биће снажније изражен емотивни набој, код других вољни импулс, код трећих (не)скривени интерес за јавни проблем. Наравно, било је политичара и јавних личности које су јаком интуицијом откривали сазнања о неким појавама у друштву и држави, било је тачних увида и опажања, који су користили јасне појмове о друштву. Али то су кратки и несистематични сазнајни продори у основне друштвене проблеме. Били ближе рационалном или ирационалном сазнајном односу према друштвеној стварности, неће досегнути норме објективног знања о друштву. Са доживљајним знањима о друштву, практични политичари и политичке јавне личности, могу да хране негативно мишљење јавности. Они шире стереотипна и парцијална знања, односно догматска и волунтаристичка мишљења о друштву. Таква знања сигурно не доприносе ваљаном разумевању и објашњењу друштва и политичких проблема. Али, истина је да историја сваког друштва има у свом сазнајном обрасцу мешавину ова два облика сазнања. Друштвене и политичке групе, установе и организације, појединци, користе, више или мање, каузално и доживљајно знање о друштву и човеку, односно појмовно и митско (ирационално).

Чињеница да се у политичком мишљењу и делатности мешају рацио и страсти, да поред специфичног знања постоји јако дејство некогнитивних елемената, упућује на питање каквоће језика који се користи у овој области друштвеног живота. У српској политици, током последње три деценије, говорни и писани језик рачва се у два правца: политичке делатнике и учеснике у јавности. Основна разлика је у томе што је уплив ирационалног језика далеко већа у оном делу политике који припада хетерогеној јавности. Политичка класа, разуме се, не устручава се да користи језик доживљаја, али у значајно мањој мери.

Јавни језик и говор у српској демократији је један избор из језика, при чему се користе све његове функције: опис, објашњење, обавештавање, убеђивање за практично деловање. Избор језика подразумева и опредељивање за једну оријентацију живота. У демократији језик има више лица. Уместо једнопартијског мира и извесности, демократија уноси немир, неочекиваност и ставља све у покрет. Џон Лок је упозорио да се језик злоупотребљава када се речима дају значења по својој вољи и интересима. Али и на други начин: „да сопствено незнање прекрију нерасплетивом мрежом збуњујућих речи”; када се употребљавају речи без икавог смисла и значења, и оне које су у служби фантазије и маште. Таквом употребом језика „фрфљања” прикрива се „учена неукост”.

Кад слуша српске политичаре, наш човек најпре разликује говор представника власти и припадника опозиције. Језик оних који су на власти под већом је контролом од оних у опозицији, а то је разумљиво с обзиром на већу одговорност властдржаца. Говор првих је усмерен на *њолићивне* учинке власти, а зависно од спољнополитичких и унутрашњих прилика, говор се прилагођава ситуацији. То би био језик сопственог политичког, управљачког успеха. Говор опозиције у Србији је, разуме се, концентрисан на *нејолићивно* деловање власти, и то у свим друштвено-историјским околностима. Оно што повезује језик и говор власти и опозиције у Србији је узајамна критика, беспоштедна, сурова, непардонирана. Све све се оспорава, критикује и „критикује”: институционални поредак, закони, личности, одлуке.

Српски политичари користе језик који су научили током школовања и сопственог животног искуства али и разливени језик професије. Они комбинују опште речи и конкретне. Демократска политика тако нешто намеће. Са општим речима се покривају различити делови стварности, а такође и брзом усклађивању мишљењу и стварности.

Борба интереса, идеја, вредности у друштву, појава нових појединачних и групних потреба, јавља се као динамички чинилац политичког језика.

Идеална је претпоставка српске, као и сваке друге политике, да се креће у језику појмова и чињеница. „Ми разумемо ствари само ако мислимо у појмовима” (Емил Диркем). Али то је политички идеализам. Сазнање друштвене ситуације значи бити укључен у политичко време, значи разумети епоху, а епоху на основу друштвено-историјског кретања. А бити укључен у политичко време, подразумева и језик које се односи на циљеве и средства.

Дакле, политички делатни језик је отворен за објашњавање, разумевање али и скривање стварности. Била би нетачна тврдња да таквог, рационалог језика нема у српској политици. Али, упркос томе што је политички живот у суштини практичан, у тај језик се мешају идеализам, мистицизам, воља, страсти, апстрактно-осећајно мишљење; склоност редуковању сложеног на једноставно, колективног на индивидуално. У језику српских политичара се користе увреде, стилске фигуре, празан језик у коме речи „падају као зрна грашка”. „Лошој” стварности супротстављају „исправну” стварност. Политичкој стварности супротстављају спиритуалну, измаштану стварност препуну произвољности и острашћености. И апсолутизовано ЈА.

Основна карактеристика савремених друштава је убрзање промена и све растућа сложеност. Мишљење о друштву појављује се у више идејно политичких начина разумевања и објашњавања. Многострукост стварности (доживљај, перцепција, мишљење, пракса) обликује се чињеницама, појмовима и сликама. Она је суштински отворена за сваки тип језика о коме је напред било речи.

У српској *политичкој јавности* се шире оквири политичког језика на начин мешања делатног и фигуративног језика. Велики проблеми политичког језика огледају се у томе што он није омеђен тзв. језиком професије, што нема норму. Та околност омогућава мешање језика и говора који су саобразни ономе што је политичка делатност и политичко знање са оним језиком који ћемо именовати као фигуративни, односно језик у коме су наглашене сликовност, емоционалност, ритмичност. Проблем са произвољним и фигуративним језиком је у томе што покушава да замени или учини оно практично, рационално политичко знање споредним у односу на језик и говор. Јаким језиком воље или слике потискује се значај онога што је прагматско политичко знање, или знање о политици. То се не догађа у другим професијама – у науци, праву, економији, спорту.

Никад се не сме сметнути с ума да језик и говор, како у приватном тако и у јавном дијалогу, садржи јаку дозу *ирационално*и. Нема стандардног обавезујућег језика. У јавном политичком језику се мешају језици друштвених група, појединаца, образовних категорија, различитих насеља. Овај језик је ирационалан и због вечно немирне и непредвидиве људске природе, интереса, воље, жеље, потреба. Моралне особине језичког субјекта су увек лабаве (алтруизам или егоизам; завист, пакост, себичност). Ирационални језици у јавности су до неслућености увећали произвољну употребу реченица и речи.

Практичан политички језик се значајно разликује од језика слика и симбола. Фигуративни језик у политичкој јавности ослања се на пренесена значења, на сликовни језик; пуно је фигура речи, тропа (метафоре, метонимија, хипербола, алузија) и фигура мисли (мит и персонификација, алегорије, ироније, пародија, гротеска). Овакав језик, неопходан у уметности, књижевности, штетан је у политичкој култури нације. Он подстиче непрагматски начин мишљења, а храни осећајни и митолошки приступ стварности. Емотивизам је повезан са незнањем, стеротипима, искривљеним опажањем политике, лошим проценама. Нема целине догађаја, нема друге стране, нема политичке правичности и реалполитике. У њиховом закључивању је превише догматизма, хипергенерализације, етикетирања. Превише је огрешења о чињенице и логику. А посебно треба истаћи језичко шипраже, мутни, конфузни политички језик са погрешним или нејасним значењима. Њихове речи су разметљиве, политикантске, пуне интрига, лажи, клевета, шарлатанства. Речи које користе нису из демократског фонда. То су речи-покличи, пароле, куршуми, стреле натопљене страстима. Ослањају се на осећања, а не на разум.

У српској *йолийшкој култури* сусрећу се прагматскополитички и фигуративни језик. Без интелектуалних, стручних и моралних капацитета за политичко мишљење присталице фигуративног језика у јавности користе мржњу, машту, маглу и губљење у облацима. Њихов језик је сазнајно празан, пун метафора и речи мржње. Вешто користе фразе али нема чињеничког и појмовног утемељења. Носећи стуб политичко-фигуративног језика је српско зло. Зло није увезено. Зло је увек домаћи производ. Зло је побегло у српску нацију. Зло је горе од комунизма.

Кад нема конструктивне јавне и политичке мисли нема ни ваљаног језика. У одсуству разложног мишљења разлила се, у једном крилу политичке јавности, бујица језичких увреда Срба и Србије, наказна значења, анархичан језик, језичка бука са сиромашним садржајима, фантастичне слике. И језик који су користили о Србима разоткрио је

њихов умишљени просветитељски рад, њихову самообману да пишу истине о српској стварности. А једна од скривајућих функција језика открива се у заобилажњу сопствених животних каријера од којих су имали материјалне и јавне користи. Фигуративни језик у Србији је спој социо-политичког незнања и мржње. То је нека лична употреба речи са очима окренутим према неподношљивим Србима. А знање је „лично”. Нема ту чињеница и општих знања које повезују чињенице, нема јасних појмова, нема анализе, нема тумачења деловања политичких актера.

Речи су одвојене од стварности, несраслост, несагласност мишљења и језика, празан су звекет који би тобоже произвео нову стварност. Недостатак политичког знања, метафорични језик (реч-метак) је требао да надоканади. Баштиници фигуративног језика у политици сеју речи без реда и правила али са јаким емотивним, интересним и вољним пуњењем. Неко би рекао шипражје, неко плева од речи. Политичку реалност, политичке процесе и личности пребацују на терен јаког језика пуног стилских фигура критике свега постојећег. На пример, екстремни политички говор у српској политичкој јавност изгледа овако. У Србији је 2020. године, „фашизам”, влада „диктатор” (као и Милошевић некада), на власти су „примитивци”, „свиње”, Народна скупштина је „брлог”, народ је „дно дна” и „шири смрад”. А као врхунац предлаже се насиље и убиство првог политичара. Овакав језик је апсолутно ирационалан и нема везе са стварношћу; он ништа не говори о стварности. Штавише, он је непредвидив по последицама.

Није спорно да у јавности сваки грађанин, искорачује у јавност и саопштава своје критичке ставове, погледе, оцене и при том брани неке политичке и друштвене вредности. Питање је о каквом критичком језику је реч и какве су вредности у питању. Критички језик не мора увек да буде логичан, не мора да се руководи разлосима. Дакле, може да се маскира неприхватањем стварности и стварних чињеница. Није повезано са доношењем одлука. Оно може да буде затворено за другачије критичко мишљење. Као и за чињенице. Критички језик може да буде *критицизерски* да се стално проналазе недостаци код других. То је описивиње српских појава стилским фигурама. То су фикције са идеолошким набојем. Жеље, потребе, интереси су у првом плану, а од реалног, узрочно-последичног мишљења нема ни трага. Повремени или случајни неполитички људи у политици користе у својим текстовима пропагандно-идеолошки језик. Њихове речи су разметљиве, политикантске, пуни интрига лажи, клевета. Речи које користе нису из демократског фонда.

Додир политичког и неполитичког (фигуративног) језика у политици омогућава само биће политичке делатности. Ту се преплићу делатно и политичко знање са некогнитивним елементима. Политичка мисао је заправо делатна критика, а не теоријска. Она је разливена на мноштво актера са посебно-групним интересима, жељама, предрасудама, веровањима, потребама. У политичкој критици јако је присуство различитих чинилаца – вештине, навике, особине личности, реторика, емоције, вредности, веровање, слика света, поглед на свет.

Недржавни или антидржавни ставови и уверења заснивају се на политичком незнању, уз пратњу празних речи. Такав политички став огледа се у његовој селективности, у том смислу да свако види оно што хоће да види у одређеној стварности или да види оно што за њега има смисао. Формирање ставова је условљено личним искуством, припадношћу групи, цртама личности, али имају директивно дејство јер делују на правац понашања.

Волунтаристичко и жељено знање у политици израз је жеља и осећања активног или контемплативног субјекта. То је интуитивно сазнање, непосредни доживљај, непосредно искуство. Али интуиција не доказује, мора се проверити општим појмовима и искуством да би се доказале тврдње. Интуитивни доживљај није поуздано сазнање. Јака емоционалност става је очигледна.

Код неких политичких актера, како у власти тако и у опозицији, али и оних у „слободној” јавности, заинтересованих, кибицерских, који са идеалних висина гледају на стварност, препознају се личне сазнајне препреке (необразованост и незнање), а код других услед психолошких и интересних фактора (емоције и интереси мамузају разум) рационално поимање стварности није доступно. Резултат таквог сазнајног дефекта је свесна лаж, предрасуде, замена истинитог за корисно, практичних речи са празнозвечећим. Такав начин политичког знања поништава његову основну карактеристику, а то је да буде диференцирано и флексибилно. Искључивост политичког знања није могла да буде пријатељ истинитог опажања и тачног суђења.

Неполитичко знање о политичкој стварности није ни здрав разум, ни народна мудрост, ни научно сазнање које објашњава и разумева. Оно полази од ЈА, од жеље да ЈА неметне стварности своју слику, а лишено је знања о стварности у којој постоје одређени структурни односи независно од онога који сазнаје. Суочени са разноликошћу и сложеностју политичке стварности (и у ратним околностима), они се опредељују за екстремно поједностављивање и хиперболисање. Не би се погрешило у оцени оваквог знања као волунтаристичког. А сваки волунтаризам деформише предмет тако што је хиперболисао неке

делове националне стварности, поједноставио знање о догађају, проширио предрасуде о некој нацији, манихејски поделио припаднике нације на добре и зле.

Све ове карактеристике политичке делатности потврђују важност језика и говора у обављању јавних функција и у јавном политичком деловању. Зашто? Зато, што они који обављају државне и политичке функције, доносе одговарајуће *одлуке* које се дотичу свих грађана. Рђаво или погрешно обављање ових послова угрожава развој друштва, личног и групног благостања и унапређивање државних установа. Али одговорни су и они у опозицији и политичкој *јавности* какво знање усвајају и какав језик користе.

БОРБА ЗА КОСОВО И МЕТОХИЈУ У НОВИМ ОКОЛНОСТИМА

Историја је „произвела” нову чињеницу: Албанци на Косову и Метохији противуставно су прогласили независност 17. фебруара 2008. године, а неке државе (претежно из Европске Уније и САД) признале су српску Покрајину као независну државу. Та војна и квазиправна агресија према Републици Србији, није имала никаквог основа у међународним правима већ у политичкој вољи западног дела „међународне заједнице”. Створено је једно аномично стање са далекосежним последицама. А почело је ово змијско клупко да се одмотава одмах по разбијању СФРЈ. Добрица Ћосић у *Личној историји једној доба* (ЛИЈД, 15.11.1992) пише да је немачки министар спољних послова Клаус Кинкел, захтевао 1992. године да Косово добије специјални аутономни статус и поштовање људских права у Покрајини. Нешто слично је тражио и француски шеф дипломатије Ролан Дима. Упркос свим политичким и грађанским чињеницама. И почетком 1993. године, на преговорима о рату у БиХ у Женеви, преговарачи Венс и Овен позивају Ћосића на вечеру и разговор искључиво о Косову. Откуда та тема? Они испитују његово мишљење и завршавају разговор да треба ћутати о КиМ у наредних пет година (ЛИЈД, 5.1.1993). Најопасније упозорење стигло је из Америке. Бил Клинтон је упутио писмо Слободану Милошевићу, 3.3.1993. године у којем пише: „у случају сукоба на Косову који би био изазван са српске стране САД ће бити спремне да пошаљу војне снаге на Косово и у Србију” (ЛИЈД, 3.3.1993). Група америчких конгресмена на челу са Елиотом Ингелом, боравила је на Косову 13. 4. 1993. године и обећала лидерима албанских партија помоћ САД у остваривању циљева „Републике Косова”.

Дакле, видимо да је западна инвазија на Косово и Метохију и Србију траје готово три деценије. Чињеница је да се НАТО план бомбардовања припремао давно пре 1999. године. Србија се данас налази пред огромним националним, државним и политичким питањима:

шта може или шта мора да чини у новим историјским околностима створеним после 1999. и 2008. године?

Косово и Метохија је током XX века увек било геополитички интерес западних војних сила и влада. Црњански је осветлио улогу фашистичке Италије уочи Другог светског рата. Да постоји структурна подударност циљева различитих европских влада у државној политици потврђује управо њихова борба за Косово током последњих шездесет година. Књига *Ембахад* Милоша Црњанског обилују доказима за поменути тврдњу. Осветљено је место Косова („албанско питање“) у Мусолинијевој Италији и Хитлеровој Немачкој.

Са таквим историјско-политичким наслеђем Срби расправљају о Косову и Метохији од 1918. године. Свако време имало је своје политичке, војне и дипломатске условности и оквире. Како данас, после 2008. године, разговарати о КиМ? Како да разумемо дијалог о Косову и Метохији? У српској научној и политичкој јавности се неколико деценија о Косову и Метохији разговара на различите начине, различитом културом дијалога, различитим решењима која се предлажу.

И у новим околностима *ојшшн*ационални *сйав* мора да се изгради у јавном дијалогу у коме учествују: 1) политичари у власти и опозицији који доносе одлуке; 2) стручна и интелектуална јавност која разматра могућа решења и 3) правници који конструишу нормативни поредак. У дијалогу о КиМ важно је идентификовати актере. Ко учествује персонално, групно, институционално, организацијски? Одговор на ово питање ће нам предочити *реалну друшйвену* снагу (основу) њиховог заступања јавног става, а посебно политичких странака и коалиција. Поред друштвене укорееености и политичке подршке грађана, није од мање важности каква је аргументацијска основа става који јавно бране.

Дијалог о чему? На једној страни имамо систем међународног права, на другој реалне последице НАТО агресије, на трећој моралну и политичку борбу за српско решење косовског питања. Нека питања су од највеће важност за сам почетак дијалога: 1) може ли се говорити о коначном решењу проблема КиМ?; 2) шта је политичка реалност КиМ?; 3) да ли је могућ српски консензус о КиМ?; 4) како оспоравати унутарсрпско одрицање од КиМ?; 5) зашто је неопходно одбранити српски појам о КиМ?; 6) у чему је садржано рационално и прагматско решење КиМ?; 7) како одредити стратешко постављање Србије према КиМ?

Национални дијалог о КиМ треба разумети као покушај кристализације већинског политичког мишљења. Овакав дијалог подразумева три нивоа мишљења и деловања: 1) идејно-теоријско (мишљење

о решењима и последицама); 2) политичко (одлучивање); 3) уставно-правни (нормативни поредак).

Основни приступ морао би да буде јединствен: КиМ је део Србије. Зашто? Зато што је НАТО агресија отела и произвела „државу” од српске покрајине. Ово је суштински разлог за одбијање сваког предлога за признавање ове покрајине. Али у српској политичкој и стручној јавности постоји једна разлика. Пажња једног дела је усмерена према српском делу КиМ, а други рачуна и са Албанцима на КиМ у трагању за ваљаним и општеприхваћеним решењем.

Две важне напомене о порукама које се шаљу из иностранства и дела наше јавности.

1. Одмах треба одбацити идеју о дијалогу који ће заувек решити проблем КиМ. Постоје бар четири разлога због којих игра са *коначним решењима сјајуса* није изводљива. Први је историјска свест о овом делу Србије. Нешто што се вековима таложило у свести народа, нешто што се толико укоренило у колективну егзистенцију немогуће је ишчупати, како на дужу стазу тако ни напрасно донетим одлукама. У том смислу језичке акробације у стилу „окренимо се будућности и оставимо прошлост” су психолошки и социјално немогуће ствари. Као што се ни човек не може одрећи своје прошлости, тако ни народи не могу да постоје без свести о ономе што је сложено у протоку времена.

Други разлог је карактер насталог стања на Косову и Метохији који сада треба решити. Садашње прилике на КиМ настале су као последица незаконитог бомбардовања Србије 1999. године, не само по количини употребљеног војног арсенала већ пре свега због тога што је изведено против међународног права. (Овome треба додати да су наоружане групе косовских Албанаца, 1997. и 1998. године напаале институције и становнике државе чији су били грађани.)

Трећи разлог је суштински за идеју правичности. Када „међународна заједница” универзализује косовско-метохијски случај у смислу да све мањинске заједнице у државама света добију право на своју државност, онда Срби не би могли да стављају приговоре правног карактера. Четврти разлог: о статусу КиМ не суде само Срби, већ и инострани фактор и косовски Албанци, помогнути Албанијом.

2. Косовски Албанци и већи део ЕУ и Америке наступају тврдећи да је КиМ *реално* после НАТО бомбардовања и западног признања лажне државе Косово. Може ли српска страна да оспори ову тезу? Отвара се питање значења овог појма. Реално није проста перцепција. У оно што видимо увек је мање или више уплетена наша мисао, жеља или воља, а потом и језик којим саопштавамо садржај опажања.

Друго питање тиче се још важније ствари: шта све улази у круг реалности? Реално је и оно што представља важећи нормативни поредак било које установе. Другим речима, ако је овакво стање на Косову и Метохији данас реалност то је још више и Устав Републике Србије, међународне правне норме или Резолуција 1244. Зар то није реалност када је реч о КиМ? Оно што је реално на КиМ, то је стање произведено НАТО бомбардовањем, стањем протеривања Срба и других етничких заједница, а реалан је и правни поредак Републике Србије и УН.

Шест најважнијих институција у борби за Косово и Метохију (после 17. 2. 2008. године). ШТА ЧИНИ ДРЖАВА? Срби бране своју државу, а у њеном саставу била је и Покрајина КиМ. У структурном погледу Република Србија је од 1990. године демократска са основним институцијама Народне скупштине, Владе, Суда, Председника, политичке странке.

Оно што разликује савремену Србију од Србије из XX века је појава нових питања које мора да решава. Основни проблем за све класичне мислиоце државе био је да одреде степен сагласности између основних начела државног поретка и појединачних стремљења, ставова, схватања, односно како помирити државну власт и личну слободу. У другој половини XX века проблем се проширује на улогу и место националних заједница и националних мањина у држави. Потребно је поред односа држава-појединац, одредити однос држава – националне заједнице (мањине). Социолог Адам Барцес, добро је приметио 1997. године: „Перцепција пажње која се посвећује мањинама одлучује о судбини нације, а не о судбини мањине”. КиМ је један од таквих мањинских проблема који привлачи већу перцепцију једног дела Европе и света.

Шта може или шта мора да чини Србија у овим историјским данима, месецима и годинама у односу на овај проблем у својим границама? Насушна је потреба да се обави једна врста „поделе посла” у јавном суочавању са новим околностима поводом косовског изазова и у складу с тим, одређивање правца стратешког деловања. Увек ће постојати разлика између оних који политички делују и оних који политички мисле.

Два питања: Колико је та „полазна тачка” Србије истоветна за све српске политичке странке и личности? У којој мери су они сагласни у идејема о пореклу, развоју и могућним исходима борбе за Косово и Метохију?

Шта се очекује од државе? Да исправи оно што се исправити може: 1) повратак исељених и протераних (пример Источно Сарајево) и 2) враћање проблема КиМ у УН.

Да ради на што ширем консенсусу о КиМ.

Да борба за националне и државне интересе буде изнад партијских – организовати јавне расправе о овом проблему.

Да се маргинализују странке које подржавају НАТО отимање КиМ (без уласка оваквих странака у велике коалиције).

Да се бори за антрополошку компоненту државе, а не само за институције. Ради се о томе да су нам неопходне квалитетне личности и држави лојални људи.

Да активно наступа према проалбанским владама у свету. Не треба подвлачити чињеницу о живавим деловима западне политичке јавности који су увек против српских интереса и права. Српска државна мудрост, при чему не треба мислити само на делујуће функционере, већ и на све политички образоване и упућене личности изван институција власти, треба да пронађе решење за државну политику према *јонашању Америке и ЕУ* у односу на УН и на Републику Србију. (Полемика и преговори са косовским Албанцима су преговори са Америком и неким државама ЕУ.)

Да анализира друштвене и политичке процесе у албанском становништву на КиМ (чињеница је да се празне села и смањује наталитет).

ПОЛИТИЧКА ОПОЗИЦИЈА. Разуме се, политичка опозиција није јединствана у овом као и другим идеолошким и националним ставовима. Постоје разлике у партијским политикама према КиМ, од одбране до помирења са учинком агресије. Код неких малих странака је тај став јасан, код других се камуфлира и прикрива па није лако открити шта партијске главешине мисле о КиМ. Ову скривалицу оправдавају опозиционим статусом; то схватају на начин – бити опозиција увек и по свим питањима власти. Такво понашање опозиције може да се брани и критикује, али у једној ствари власт и њени критичари морају да буду јединствени, а то је одбрана државне целине. Ако то није први задатак политичке делатности онда сви унутрашњи послови немају правнополитички ослонац. Политичар коме држава није најпреча брига не разуме суштину посла за који се определио. То је онај који по речима Слободана Јовановића, „не схвата политику као јавну службу већ као прилику за самоистицање”.

Покривалица већег дела опозиционе лепезе у Србији, ставом бити против, може се тумачити или као избегавање одговорности за јасна став о КиМ или као одбацивање начела државног интереса. У оба случаја ради се о партијском егоизму у коме страда одбрана државне целине.

Српски политички ум мора да се замисли над чињеницом да међу српским политичким странкама и личностима има противника др-

јавне целине. У српском парламенту седе од 2000. године, посланици који навијају против српског права на Косово и Метохију. Окривљује се „трагичан устав”, зато што је Косово део уставног поретка Републике Србије. За нашу тему је важна чињеница да то није глас појединца у медијима, већ изабрани представник народа. Неки гласачи су заокружили оваква имена, а то значи да је проблем озбиљнији него што изгледа на први поглед.

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА – неопходна је широка сарадња са Српском православном црквом – најстаријом институцијом српског народа и духовним стубом националног идентитета. Једина установа која кроз историју духовно и национално повезује све Србе. Црква је интегрисала српски народ кроз векове, а посебно од пада деспотовине 1459. године до Првог српског устанка и 1878. године, има и данас најважнију духовну и моралну снагу у борби за Косово и Метохију. Пећка митрополија је у турском царству била два века духовна жижа српске свести и постојања. Бројни манастири, цркве и црквишта су места историјског корена и будућности. Православна црква је кроз векове сачувала појам саборности. Она чува народни и верски идентитет. Али, није тај идентитет у молитвама, слављењу рођења и васкрса Исуса Христа, читању богослужбених књига и другим обредима. Саборност народа и свест о припадању овој вери међу хиљадама других вера је она духовна и морална снага наше цркве. Данаас, у постнатовским условима црква мора да најпре уједини владике, монаштво и свештенство, да делују и ван олтара и да храбри народ да остаје и да се враћа на КиМ, да делује у савезу са државом, и да тражи подршку тамо где други верски центри могу да помогну.

ИНТЕЛЕКТУЛАЦИ – у борби за Косово и Метохију не учествују сви српски интелектуалци. Неки су „на првој линији” а неки су на страни противника. Довијају се речима, али став се не може сакрити. Њима је до КиМ као до лањског снега.

Борба патриотских интелектуалаца је углавном ентузијастичка. Појединци се појављују у јавности са својим позитивним националним гледиштима и на мање више успешан начин их аргументују. Шта ради организовано друштво и држава? Да ли држава треба да помогне њихово организовано деловање? Наравно. Посебно када је реч о научној и стручној полемици са гледиштима која долазе са Запада. Бројни научници пишу лажи под фирмом струке. На тако нешто треба одговорити. Алекса Ђилас је 2008. године, критички писао у Политици о књизи Сабрине Рамет, у којој се Срби окривљују за ратне догађаје на простору СФРЈ. Али, он је то сам учинио. Други пример: Жан Жилијар, француски историчар објавио је књигу *Фашизам који*

надире. Ту књигу је исте године превео и објавио Б92 (1999). Књига је препуна оптужби Срба за бандитизам и фашизам, а критички текст о њој објавио је аутор овог текста. То су солистички наступи. Али, ради се о томе да држава треба преко института да финансира истраживања страних публикација о Србији, Косову и српском народу, и да их објављује на језику на коме се та књига појавила. То је начин деловања оних интелектуалаца (научника) који деле јавну борбу за КиМ.

Од патриотских интелектуалаца се очекује да у дијалогу о КиМ смирено мисле, разборито суде, да вагају чињенице и да откривају скривене намере иностраних и домаћих актера у политици према КиМ. Њихово знање и мишљење је другачијег типа од политичког. Док се политичар руководи прагматичким интересима и токовима дана, интелектуалац размишља; када су патриотски интереси у питању и критички. Он ће указати и на оне грешке у одлучивању и усмеравању токова друштва и државе (или решавања проблема) које политичар не види или неће да види.

У том погледу, важно је да се умањи емоционалност у разматрању косовског проблема. Вишак емоција по правилу умањује квалитет политичког живота једне нације. И обрнуто, претежност разума подиже вредност политике, напосто због тога што обезбеђује оно што је пресудно за успешну политику – функционисање институција и релативно висок степен предвидљивости последица одлука. А то нам је увек потребно када разговарамо о КиМ.

МЕДИЈИ – разматрање односа државе и медија значајно је због једног кључног питања: како и где одредити границе између слободе медија и интереса државе?

Постоји више начина да се демократска држава уплиће у рад јавног кружења мишљења. Џон Кин је анализирао пет државних механизма. Неки политичко-историјски догађаји показали су да држава и медији могу да делују у високом степену сагласности. У том погледу Србија може да се угледа на праксу држава ЕУ. То се догодило приликом бомбардовања Србије 1999. године. Медији НАТО држава су били водећи катализатори међуетничког рата на простору бивше Југославије. Ако је то постигнуто у државама које су 1999. године бомбардовале Србију, ако су тамо медији јединствено деловали са својим владама, зар је могућно да у Србији у време њене одбране од отимачине дела територије, део медија делује у корист непријатеља?

Како стоји ствар са медијима у Србији када је реч о Косову и Метохији? Има навијачких штампаних и електронских медија који у отвореној или прикривеној форми навијају за албанску ствар или се противе државним интересима. Једна анализа о томе како су изве-

штавали штампани медији *Блиц*, *Политика*, *Данас* и *Дневник* о борби Русије у Савету безбедности УН против признавања Косова и Метохије, показује као на длану антидржавни интерес на страницама ових медија (Небојша Вуковић: „Руски вето у српским медијима”, Правда, фељтон, децембар 2007).

Данас постоји проблем власништва над медијима. Они одавно више нису у домаћим рукама. НИН, Време, Недељник, Нова, Телевизија Н1, Нова С су прекограничне телевизије. Њихово седиште је у Луксембургу, користе кабловски систем и не плаћају порез држави Србији. Страни медијски капитал је ушао у Србију и нема никакве сумње да утиче на јавно мишљење.

ОБРАЗОВАЊЕ – треба очекивати да ће неке државе из ЕУ и Америка покушавати да тему КиМ истисну из образовног система Републике Србије, а за рачун албанског образовања. (Као што покушавају да измишљени геноцид у Сребреници убаце у уџбенике). То значи минимализовање косовског духовног наслеђа у српској културној и образовној свести. Већ сада постоје покушаји са косовскоалбанске стране да се верско-архитектонско, манастирско наслеђе уклопи у непостојећу косовску културу.

У планираној иностраној стратегији заборављања КиМ од стране српског народа, образовање ће бити главна полуга. Управо из тог разлога српско образовање већ сада би требало да се припреми. Шта та обавеза подразумева? КиМ треба да буде део знања и вредности у образовању. Другим речима, што више наставних и ваннаставних активности у које ће бити укључени садржаји о КиМ.

Прво, *наставни планови и програми*, нарочито из области културолошких предмета требало би да обликују знања и вредности о КиМ као кључном делу српске историје (О томе сам писао у радовима „Традицијски културни образац Срба Косова и Метохије” и „Карактеристична значења културе косовских Срба”, у књизи *Социологија и књижевности*, Рашка школа, 2008). У *уџбеницима* треба укључити текстове који садрже косовске теме.

У оквиру школа, а и шире у сарадњи са јавним медијским сервисом требало би организовати *образовне квизове* у којима би се школе такмичиле у познавању историје и културе КиМ. *Заједничка дружења*, посете (деца из школа са КиМ и деца из школа у Србији) као и заједничка летовања, зимовања и школе у природи.

ОДНОС ПРЕМА ЗАПАДУ – проблем Србије када је реч о односу према КиМ огледа се у томе што она има посла са демократским државама по њиховом унутрашњем устројству. Нико разуман неће у НАТО државама да открива антидемократске системе власти. Међу-

тим, у спољној политици, оне често наступају недемократски. То се огледа, пре свега, у непоштовању међународних закона и процедура. Са тог становишта посматрано, политичка активност Србије да међународним правним поретком одбрани своја државна права на КиМ, сасвим је на месту. Видимо међутим, да оно што би требало да иде глатко, не иде и да право наилази на неправу. Може ли се некако појачати српски аргумент за одбрану Косова и Метохије? Постоје бар два добра разлога „за“.

Први не мора да буде снажан по утицају али сигурно је јак по интенцијама. Америчка администрација и неке владе Запада наступају према српском питању као чувари истине. Направљена је ситуација у којој праву ствар говори друштво које стоји иза бирократских форума ЕУ или САД, а Срби заступају погрешне тезе. То је „сазнајна“ атмосфера навијачких преговора. Као да је блиска прошлост на Балкану спакована истина коју Срби треба само да прихвате. Када се посматра наступ иностранства у преговорима о КиМ, неодољиво се намеће тај приказ учитеља и ученика. Српска мислећа јавност треба да избегне ту замку. Треба „учитељу“ рећи да је погрешно у својој политици према Косову и Метохији.

Други аргумент је шири од међународно-правног и може у неким приликама да буде делотворнији. Српска страна у дебатама са иностранством треба да отворено каже како западна политика према КиМ води уништавању једне десетвековне православне цивилизације на КиМ. Пред нама су остаци те културе и историје. То се не догађа у време дивљачке власти минулих векова, већ данас, под заставом демократских држава. И то је оно што запањује. Но, без патетике, Србији преостаје да брани вредности опстанка цивилизације и културе пред налетима оних који се шепуре културом и демократијом.

* * *

Од новоизабраног председника САД, Џоа Бајдена, стигла је честитка поводом Дана државности Србије, 15. фебруар 2021. године. Ретко се догађа (скоро никад) да се честита државност, а да се при том одваја из уставно правног поретка један део њене територије! Тако читамо: „И даље остајемо непоколебљиви у подршци циљу Србије у погледу европских интеграција и пружамо вам подстицај да и даље предузимате тешке кораке ка постизању тог циља - укључујући увођење неопходних реформи и постизање свеобухватног споразума о нормализацији са Косовом, који је фокусиран на међусобно признање”. Шта Србија да „међусобно” призна?

Амерички председник дефинише нама циљ – нормализација са Косовом и међусобно признање! Лепо! Мучење Срба, дуго три деценије, наставља се.

Честитка државности је позив на самопоништавање српског устава. Али, питање је шта би то Србија требало да призна? На првом месту, једно нечувено противправно и антицивизацијско НАТО бомбардовање Србије, њених грађана и имовине чија је последица окупирање и насилно издвајање дела територије Косова и Метохије из његовог *de facto* простора.

И шта Србија да призна „међусобно”? Насилним средствима сампроглашену „републику Косово”? Да призна да она, Србија, није међународно призната држава, са столицом у УН?

Шта Србија да призна? Да призна све оне масне медијске и политичке лажи о угњетавању косовских Албанаца пре 1999. године. Ко је спреман да кривотвори чињенице о свим правима косовских Албанаца после 1990. године, а која они нису хтели да користе већ су кренули у бојкот српских институција? Они који су смислили и реализовали „масакр у Рачку”? У Покрајини се мирно живело све до 1997. године. Групе косметских Албанаца узимају почетком 1998. године оружје у руке пошто им је, са стране, дато зелено светло и нападају органе реда и цивилно становништво (отмице, паљевине, убиства). Влада Републике Србије у складу са уставом и законом сузбија деловање терористичких група косметских Албанаца. Пропаганда НАТО држава даноноћно пуни главе својим грађанима да српске снаге ратује против цивила. После 78 дана непрекидног бомбардовања свега постојећег у Србији улазе НАТО трупе под окриљем УН. И шта се дешава? Косово и Метохија се празни од Срба.

Да Србија призна Косово? Па она би признала све те колосалне лажи о себи! Поред политичких медијских лажи и изјаве да су Срби криви за издијање два светска рата или да „Срби убијају Албанце зато што су Албанци”, или „НАТО бомбардује Србе да би одбранио вредности Европе”. И тоне других лажи и неколико техника манипулације западне (и светске) јавности. Или „српски геноцидни напади на не-наоружано албанско становништво” како је то написао Вашингтон пост од 11. маја 1998. године, а на сличан начин и други западани медијски гиганти.

Шта Србија да призна? Од 1990. године направљена је политичка матрица о Србима „агресорима” и неСрбима „жртвама” која се одржава три деценије. И када су Срби протеривани из Хрватске, називани су агресорима. И да Србија призна да је агресор! Она једино може и мора да призна вишедеценијске патње које је подносила од оних

који су помогли разбијање СФРЈ, а да нису хтели да чују за српске правиче и слободе.

Шта Србија да призна? Да призна оружани напад албанске мањине на Србију. Да призна оружани напад УЧК на њене легалне институтције, да призна противправна деловања, да призна убијања Срба од припадника те, прво терористичке, а после одобрене наоружане формације од стране Запада! Да пређе преко оних бројних српских жртава на Косову и Метохији којима се ни кости не знају! Никад.

Шта Србија да призна „међусобно”? Да призна учинак протеривања 200 хиљада Срба са Косова и Метохије, да призна пражњење градова и села, да призна рушење својих светиња и гробова. А све је то учињено уз помоћ оних на Западу који су подржавали албанско насиље на Косову и Метохији, признали лажну државу, а потом траже да Србија то призна! Да нечувеног цинизма!

Нема „међусобног признања.” Има националног и државног права и достојанства. Срби признају чињеницу НАТО агресије коју ће памтити као Косовску битку. То постаје део колективне свести и нема силе да то измени у души, мисли и памћењу овог народа.

И када су очистили Косово од Срба, насиље над малопреосталим Србима не престаје. Гробови се затиру, а Албанци покрећу својатање српских манастира и културне баштине. И то све, пред лицем запада после 1999. године, Србија нема шта да призна!

* * *

Уколико Србија призна Косово и Метохију као западни државни конструкт, Срби и њихово културно наслеђе у Покрајини биће избрисани као гумицом. За ову тврдњу лако је навести више разлога. Већи делови албанске заједнице на Косову, јавност и политичке организације, непријатељски се односе према Србима. Пре и после НАТО агресије, они разним средствима, смањују број Срба на КиМ, а врхунац антисрпске политике је стварање и деловање илегалне УЧК 1997. године. Последице деловање овог војног савеза добро су познате (протеривање Срба, убијање, рушење цркава и манастира, кућа, отивање имања).

Непријатељство се наставља и под окриљем Западног протектората. Број етнички мотивисних напада (и покушајима убиства) на Србе се не смањује већ увећава.

Албанско правосуђе на КиМ је доследно етничко по хапшењима, утужењима и пресудама. Србима се суди за вербални деликт (Рачак)

и за сваку манифестацију српске припадности. За то су довољни униформисани сведоци.

Јавни су покушаји да се албанизује српско културно наслеђе, па чак и таква традиција као што су манастирске хришћанске светиње и православна цивилизација.

Косовски политичари на власти потежу измишљотину против Срба, реч која је у моди у неким државама бивше Југославије, реч „геноцид”. Тако не само да доприносе обесмишљавању значења овог појма већ сами себе удаљавају од чињеничке стварности.

Најновији антисрпски изум Куртијеве власти је надограђивање лажи о Рачку потрагом за 18 Срба због легалне акције полиције 1999. године против илегалне УЧК. Тај потез је запараво континуитет у коришћењу једног политичког средства да се Србима *јогмешине* кривица. Подметање кривице је саставни део политичке борбе чији је екстремни пример чувена паљевина Рајхстага. Да подсетим. Немачки парламент Рајхстаг запалили су фебруара месеца 1933. године немачки нацисти и оптужили комунисте који су на изборима добили 81 мандат. Паљењем Рајхстага извршен је заобилазно државни удар. Геринг је издао наредбу о хапшењу и забрани легалне комунистичке партије. Каснији догађаји су показали да је то био пут ка издијању Другог светског рата. Оваква средства подметања кривице, а Рачак из 1999. године, типичан су пример потискивања онога што је за рационалну политику најважније – чињеничку истину. Косовска политика Куртијеве владе нема опозицију кад су у питању односи према Србима. Подршку добија и од већег дела албанског становништва на КиМ.

Када је овакав распоред чињеница на КиМ о албанском односу према Србима, Влади Републике Србије не преостаје ништа друго него да одлучно говори данас, као јуче и као што треба и у будућности, да без зазора каже Западу (а не бесмисленој кованици „међународној заједници”) Србија никада неће признати оружаном силом отето Косово. И не само због косовског завета, због историјске свеисти, међународног јавног права већ због голог опстанка српског народа у Покрајини. Њима у косовској држави коју би Србија признала нема спаса. Све што се јуче и данас тамо догађа са Србима, како је напред наведено, постало би разобручено и незаштићено. Све што се Србима дешава на КиМ после НАТО освајања, Србија уз помоћ међународног права и својих савезника може у доброј мери да контролише и да брани у својој дејуре покрајини.

Косово и Метохија ће још дуги низ година и деценија бити нерешено питање за све оне који хоће да га отму из уставноправног порет-

ка Републике Србије. У таквим околностима Србија и српски народ требало би да се припреме на деловање дугог трајања. То значи да све кључне установе и организације државе, цркве, медија, образовања и патриотских интелектуалаца морају да рачунају на мудру борбу за Косово и Метохију. Српска државна мудрост, делујући функционери, сви политички образовани и упућене личности изван институција власти, треба да јавно оспоравају дволично политичко понашање Америке и ЕУ у односу на суверенитет, повељу УН и на Републику Србију. Србија је обавезна да се правним, моралним, политичким средствима бори за вредности о којима је реч. А будућност Косова и Метохије? Нико није пророк.

Највећи српски непријатељ биће малодушност и неорганизованост, а не моћ дела нама несклоног западног иностранства. А то је основни разлог да се на организован начин ангажују сви они јавни делатници који могу да помогну у борби за правду Србије у чијем је средишту Косово и Метохија.

СРПСКЕ НЕВОЉЕ СА ЕВРОПОМ И ЕВРОПСКОМ УНИЈОМ

Шта је Европа? Да ли је Европа, заправо ЕУ? Ми живимо у времену опште распричаности о Европи као „заједничкој кући нација” („уједињена Европа”, „Европа без граница”) упркос вековних дебата о томе шта је Европа и ко су њени народи. „Нова Европа” – појам под којим се подразумевају интеграцијски процеси – мора да се суочи са властитим традицијама. Није јасно како ће претопити, како ће трансформисати властиту традицију коју су до сада градили *разлике* у неку хармоничну, неконфликтну заједницу! Вековима је стварана Европа сукоба и сарадње, националних идентитета и разарања. Да ли је дошло време остварења политичког еденског врта?

Европа из три дела. Бар три културне, верске, привредне и политичке традиције компонују Европу. *Прва* се може именовати као западноевропска која је укореењена у култури старог Рима, католичкој вери, ренесанси, урбанитету, просветитељству, протестантизму, науци и филозофији, универзитетима, феудализму и капитализму, демократији, политичким слободама. У политичком погледу, Западна Европа је уградила себе у откривање простора (дух Колумба), у освајања да би почетком XIX века колонизација достигла врхунац. Током њене историје, преплићу се цивилизација истине и лажи, филозофија живота и смрти (нихилизам, фашизам), једнакост међу људима и расизам, слобода човека и воља за моћ.

Друга традиција Европе је Источна Европа, словенска Европа, са седиштем у Русији. Потекло из грчко-византијских извора, православне цркве, овај део Европе је у друштвеном и образовном погледу каснио за њеним западним делом. Од реформи Петра Великог (XVII и XVIII век) не престаје дискусија о Русији као Евро-Азији, а руска интелигенција расправља „за и против Европе”. Међутим, словенска Европа је верски пресечена на католички и православни део. У одно-

су на католички, православни је у институционалном и политичком смислу, каснио за Западном Европом.

Трећа европска традиција је Балкан и његова етно-религијска измешаност. Културна и политичка специфичност Балкана огледа се у томе што су се на овом подручју преплитале аутохтоне културе народа са снажним утицајим Западне, Источне али и Исламске (Османлијска) културе. Аустријски, угарски, руски и турски утицаји били су најснажнији. У том клупку великих религија и народа на Балкану, српски народ је најгоре прошао. С једне стране, он је био присиљен на миграције, померања у простору према северу а, с друге стране, делови српског народа прелазили су у католичку и исламску веру.

Помиње се и *средња Европа*, а тај појам је створен у културно-књижевним круговима, без економске, политичке, војне релевантности.

Запад је себе опажао као онај део Европе који је изградио највише политичке и културне стандарде и при том настојао током новије историје да те стандарде прошири на Источну Европу и Балкан. Идеологија „нове Европе” (ЕУ, НАТО) садржана је у „пеглању” разлика о којима је реч. Она је у знаку свеопштих интеграција – привредних, монетарних, тржишних, политичких, војних, културних, образовних - уз помоћ *система стандарда*, јединствене монетарне политике, спољне политике, итд. Европска унија постаје свет потпуне међузависности, са *идејом јединства на целом европском простору* (изузев Русије, за сада и неких земаља Западног Балкана) али са неотклонивим мотивима њеног постојања: *увећавања бојатства и ширење моћи*. Наслеђене европске разлике бледе, бришу се зарад материјалистичких јединствених циљева. Овај суштински темељ западноевропске егзистенције, после Другог светског рата снажно допуњује политички уплив америчког погледа на свет у коме, поред економије, изузетно важну улогу добија војни савез под именом НАТО.

Да се подсетимо. Уочи Другог светског рата већинска Европа је била тоталитарна. Десетак година после краја тог рата направљена је њена трансформација у ЕУ са циљем да се створи „уједињена Европа”. Бар два питања, у том контексту, су неизбежна: 1) да ли је таква Европа потпуно избрисала политичке и менталне трагове прошлости и 2) шта следи после „уједињене Европе”? Друштво и историја не стоје у месту; не могу да се замрзну друштвени и политички процеси.

Какав је однос Срба према Европи, заправо ЕУ? И однос ЕУ према Србима? Да ли су Срби проблем Европе после 1990. године? На ово питање могућна су два одговора у зависности од интересног политичког мишљења. За оне политичке мислиоце и практичаре који

желе јединствену Европу са америчким лидерством, Срби јесу проблем Европе. Уколико прихватимо ону традицију коју је утемељио Џон Стјуарт Мил, а која држи да Европа свој напредак дугује разноврсности карактера и култура. Зачудо, још је Мил средином прошлог века запазио тенденцију јачања сличности и јединства. Живот се своди, писао је филозоф либерализма, „на један једнообразан тип, а сва одступања од тог типа сматраће се безбожним, непотребним, и чак монструозним и противприродним” (О слободи, 2019:104). Шта би Мил написао данас, када се јединство успоставља свим могућим средствима: економским, медијским, политичким, идеолошким и војним? Или би само констатовао да су слобода и културно-менталитетске разлике завршиле свој посао покретача укупног развоја.

Занимљива је чињеница да дискусија о Европи (која је поистовећена са ЕУ), о њеном идентитету, о идејама за Европу добијају у ширини тема и броју учесника како јача процес уједињавања односно глобализовања! Реч Европа је постала магнетски јака, довољно је рећи „улазак у Европу”, „постати део Европе” да еврофили осете скоро чулно задовољство. Онај који није на путу за „нову Европу” тај је као изопштеник из заједнице, носилац заразних клица. У таквој политичкој клими времена Срби су, са својим Косовом и слободом, страно тело у Европи. Задржимо пажњу на овој чињеници.

О Европи се мора мислити из властитог искуства. Не постоји некаква супстанција Европе коју треба открити. Европа је конкретно-историјска ситуација, дакле једно стање духа политике и привреде у одређеном времену и на познатом месту. Та ситуација Европе може бити добра или рђава већ у зависности од оних који о њој мисле у складу са економским и политичким интересима и који је практично уређују. Присетимо се: Европа је била у знаку монархизма, колонијализма, фашизма, комунизма, демократије. То је Европа – Европа у свом времену. На прелазу векова, ствара се ново јединство – ЕУ. Свако историјско лице Европе имало је своје заљубљенике и подржаваоце, остали су били некаква друга Европа будући да живот не може да постоји без дихотомија.

Мислити данас о Европи као припадник српског народа, значи мислити из политичког искуства тог народа од 1990. године. Политичка мисао је условљена егзистенцијом. За Србе је уједињена Европа била мучитељ. Та Европа није допустила право на разлику и право на унутрашњу слободу целокупном српском народу. У тој борби за своју аутономију Срби нису имали политичког пријатеља. Остали су усамљени у одбрани свог идентитета, свог права и националног јединства. Зашто пламти антисрпска мржња у неким круговима ре-

гиона, некадашњег „братства и јединства” али и неким антисрпским центрима на Западу? Како је „механизам историје” на вишеструк начин разапео национално биће српског народа на крају другог миленијума?

У нову државу (1918) Срби су ушли као победничка и славом овенчана војска, а из те исте државе су изашли (1992) са политичком и медијском сликом као демони, зликовци, звери, абнормални, варвари! Како објаснити овај српски трагизам?

Велика је трагедија српског народа у XX веку, а посебно ова на његовом крају. Последњих тридесет година српске политичке и националне историје уоквирују појмови који су дефинисани на Западу, а потом преузети у региону (бивше републике СФРЈ) *национализам, Слободан Милошевић, кривица, санкције, НАТО бомбардовање, Хашки трибунал, „сребренизација Срба”*. Слика српског човека дојена је у западној јавности, политичким и војним центрима, старим и новим медијима и завршена (да ли?) Хашким суђењима и пресудама.

Западни геополитичари су почетком 1990. године, узели ствар у своје руке: у распадајућој СФРЈ тако што ће сви добити што су тражили, а Срби ће изгубити. А затим на сцену ступа Хашки трибунал. Равно 25 година у канцеларијама овог суда се суди Србима за ратне злочине (и за геноцид!) почињене на ратном простору СФРЈ. Поједини предмети се решавају по десет и петнаест година. То није случајно. Српску кривицу треба подгрејавати док се не намире регионални и геополитички западни интереси. У помоћ им прискачу резолунаши у непријатељским парламентима региона који синхронно са неким западним антисрпским центрима већ 30 година тајно и јавно, са два лица уз осмех и мржњу говоре о Србима. Није то новост. И у прошлости су постојали такви центри.

Европа (ЕУ) је учинила велико зло Србима. После 1990. године, постала је заробљеник свог нарцизма. Западна Европа је властито искуство и свест о себи подигла високо, а све страно прогласила изопаченим и ниским. Они који су прихватили западни нарцизам постали су саучесници зла.

Том злу допринели су и сами Срби. Они су са пуно поверења и некритичности веровали у неке европске државе и традицију помагања када је било ратно доба. Љуто су се у томе преварили. Ти други у Европи, у нека друга времена, гледали су само своје интересе и тражили народе који би им у томе помогли.

И најновије искуство показује да Европи треба прићи без јаких емоција и предрасуда. Европа је скуп себичних интереса и као такву је треба прихватити или заобићи. Срби треба рационално да мисле о

Европи и свом месту у њој. Без љубави и мржње. У неговању таквог става не треба да их заноси мода „јединства Европе”, нарцистичка распричаност западне Европе (ЕУ) о целовитој Европи, односно о преображају Истока по моделу Запада.

„Међународна заједница” (Запад) кажњава Србе (1990–2000). Српски народ је у овој деценији, водећа тема евроамеричких медија али и објекат вишестраних политичких напада и угрожавања. Дуго се доводио у везу са народима бивше Југославије, а у последње време са косметским Албанцима. Зашто су Срби постали „проблем” евроамеричких влада, пристрасних интелектуалаца и медијских фабрика за прављење јавних, антисрпских осећања и ставова? А све под лажном кованицом „међународна заједница” која нема ни језичко ни садржинско оправдање. Постоји породична заједница али не и међународна.

Део одговора на ова питања треба потражити у ближој и даљој историји односа влада европских држава према српском народу, његовим интересима и правима. Током последња два века, на челу оних европских политичких центара који су се супротстављали српским легитимним тежњама налазили су се Лондон и Беч. Турци су били енглески фаворити на Балкану током 19. века, а несрпски народи у две бивше Југославије под заштитом британско-германске политике. Руси су помагали српска права и интересе колико су могли и у мери у којој су могли да их уклопе у властите стратегије.

У два светска рата Срби су били на страни савезника као најпоузданији партнер на Балкану. Са 1990. годином наступа нагли заокрет у односу евроамеричких влада према српским виталним интересима и правима. Те владе приступају изradi нове политичке мапе Балкана на радикално антисрпским претпоставкама. Њихова основна политичка намера може се релативно једноставно реконструисати из остварених дела и коришћених политичких средстава. Разумевање политичких циљева није могуће уколико изоставимо сва средства која су била коришћена за њихово остваривање.

Анализом већ остварених дела на рушевинама бивше Југославије и употребљених средстава долазимо до недвосмисленог закључка да је групација водећих демократских држава (унутарсистемских) Западне Европе и Америке усвојила *полиитику смањивања* Срба на Балкану. Термин смањивање треба схватити на најшири могући начин: смањивање територије на којој живе, руинирање привреде, умањивање наталитета, сузбијање политичких права у свету, срозавање моралних карактеристика, одбацивање културе, спорта, забаве. Да је о таквој политици реч потврдиће чињенице:

1. У току разбијања бивше Југославије евроамеричке државе нису хтеле да на једнак начин третирају интересе и права народа који су се определили да изађу из постојеће државе. Последица такве политике је била истеривање Срба из своје постојбине која је, узгред буди речено, била под „заштићеним зонама УН”. Према релевантним подацима око 80% њихове имовине је уништено а преживели од оних који су остали у Хрватској се броје до неколико десетина хиљада. Учињено је искорењивање Срба са елементима истребљења.

2. Санкције које су уведене против Срба 1992. године, по окружности немају премца у колективном кажњавању. Све што живи у Србији стављено је у једну врсту модерног логора. Те санкције су погодиле и сатирале целокупан друштвени, привредни, културни и спортски живот у Србији. Одласком стручњака из Србије неке државе су биле на добитку.

3. У борбама против српских интереса и права, државе које цртају нове границе на Балкану користиле су најмодерније оружје. Испробани су авиони и бацање бомби на Србе у Републици Српској а има сведока који тврде и у бившој Републици Српска Крајина.

4. Саставни део борбе против српских права и интереса било је и медијско ширење стереотипа и предрасуда о српском народу. Тачније речено, на тоне мржње изливено је на адресу Срба. У том медијском масакрирању једног народа нема институције одговорности: свако може да залепи одвратну лаж на лице српског народа и да мирно спава. Оно што свака држава забрањују – ширење националне и верске мржње, водеће демократске државе чине против народа једне друге државе.

5. Репертоар политичких средства који се користи против Срба обухвата давање финансијске помоћи несрпским нацијама, обучавање кадрова, допремање оружја. Иде се у томе и даље – отима се српска култура и поклања другима („бошњачки језик”) при чему се Србима из Републике Српске ускраћује културно везивање за историјско наслеђе целокупног српског народа.

Сва ова дела – искорењивање са једне територије, санкције, бомбардовање, ширење расне мржње, узимање културе – остварена су у циљу смањивања српског елемента на Балкану у периоду од 1990 до 1997. године. Та година показује да је у борбу против Срба убачен албански елемент на Косову и Метохији. Од 1990. године све је у Покрајини било мање -више у реду: косметски Албанци су оснивали своје партије и листове, свој бизнис, причали по европским политичким центрима како немају никакава права да би марта месеца 1997. године, обелоданили ОВК. Како су на отворени вербални и оружа-

ни сепаратизам реаговале евроамеричке државе? Све што су до тада предузимале упућивало је на закључак да припремају пут за отимање српске покрајине из Србије чиме би њихов циљ био остварен: Срба више нема у Крајини и Хрватској, а територију Косова и Метохије, која је родно место њиховог идентитета, треба да узму Албанци.

Ствари су јасне као на длану. Политика евроамеричких влада која се води против Срба десет година имала је за циљ да умањи наш народ на просторима СФРЈ у свим аспектима егзистенције. Таквој политици „демократског Запада” Срби су се супротставили јер нису пристали да раде против властитих права и интереса. У таквој констелацији лежи објашњење, у историји незабележени, евроамеричких цивилних и војних напада на Србе.

А онда је уследило НАТО бомбардовање 24. марта 1999-те, које ће Срби памтити као Косовски бој из 1389. Године. Циљ отимања Косова и Метохије из Србије остварен је средствима невиђених лажи из западних политичких и медијских центара.

На чињницу да Србија не ускраћује политичка права косметским Албанцима и да стално нуди дијалог, ове државе су реаговале тако што су увеле нове санкције Србији. Није случајно да се шаље вест о масовним гробницама код Ораховца, лаж о „хуманитарној катастрофи”, лаж о масакрима и убијању цивила. ОВК је узела оружје против државе у којој живе и да је морала да се суочи са српском државом. Конструисан је „масакр у Рачку”. Лаж је победила истину, НАТО ставља бомбе на своје авионе и креће на Србију. А 2008. године признају „независност” Косова и Метохије.

Политичко понашање владајућег staleжа у оквиру ЕУ према српском народу било је лишено вредности које су њени велики умови утемељили: Декарт, Кант, Мил, Лок. Систем дискриминација који је ЕУ применила према Србима постаће, нема сумње, део њеног политичког легата. Као што су националсоцијализам и фашизам обележили средину века, тако ће и испоњени садизам према српском народу на крају века постати део западноевропске тоталитарне традиције. Дискриминација Срба се наставља и после 2000. године када је „демократска опозиција” освојила власт у Србији уз обилату помоћ Запада. Али, где чуда! Неки западни амбасадори отворено најављују шта Србију чека. (А каква ли је била активност пре ове године?) „Проблем Косова треба решити што пре, јер би се могао отворити и проблем у Војводини и Санџаку”, изјавио је немачки амбасадор Цобел 2007. године; „СПС у коалицији са ДС-ом може да допринесе европској будућности Србије” (Камерон Мантер, амбасадор САД, мај 2008); „СПС и ДС су рекли да ће да сарађују. Дајемо им кредите и чекамо

результате” (Жан-Франсоа Терал, јул 2010). Одушевљено се помиње како су „грађани Србије добили од америчког народа 810 милиона долара” (Мери Ворлик, америчка амбасадорка у Србији, Политика, 3. 11. 2011), а заборавља се да је америчка влада бомбардовала 78 дана Србију и одиграла главну улогу у отимању Косова и Метохије.

После убиства Ђинђића, енглески амбасадор је отворено тражио да Небојша Човић буде нови премијер. Бивши амбасадор Владислав Јовановић наводи податак да су амерички и британски амбасадори тражили да се из уцбеника међународног јавног права за Правни факултет издаци део о НАТО агресији на Србију 1999. године (*Правда*, 31. 10. 2011).

Они политички прваци који су говорили и деловали против интеграције српског народа оптуживали су пре свега владајућу политичку елиту у Србији да је одговорна за конфликте између Европе и Срба. Та оптужба је постала опште место у политичким дискусијама широм западне Европе, тако да ретко ко покушава да овај однос окрене у правцу европске одговорности за издијање и опстајање ове свађе.

Политичка Европа (ЕУ) је дезинтегративно деловала када су у питању Срби у опажању српских интереса и српских политичких тежњи, а потом је своју критичку позицију према Србима поставила тако као да Срби треба само да прихвате оно што од њих захтева владајућа елита европских престоница, тачније Европска унија.

Бизмаркизам и Срби. Истраживачи политике, наводе податак да је први канцелар Немачког царства Ото фон Бизмарк творац реченице да *сила иде њре њрава*. Другим речима, у политици је најважније створити завршено реално стање, а онда ће се то свршено стање претворити у правно. Такво схватање реалне политике, рачуна на силу или неку незакониту акцију која, под притиском војне силе (инострaне или домаће) или масе на улици, обара легитимну власт или јој одузима део суверенитета. Битан је следећи корак. Бржим или споријим темпом, уз употребу разних средстава, ново фактичко стање пребациће се у правно.

Оваква пракса је део политичке историје Европе и света. Између два светска рата, антидемократске државе су силом кршиле норме међународног права, уговорне обавезе својих држава качиле мачку о реп. Очекивало се да ће демократске државе поступати другачије. Да су та очекивања изневерена, макар у неким државама, незаобилазан је доказ Србије и Срба. У последње три деценије, односи између Запада и Србије, одвијају се по моделу Бизмаркове реалне политике. Идемо редом.

Унутрашњом и спољашњом силом разорена је СФРЈ, а на темељу новог реалног војног фактицитета, уследило је признање, од стране Запада, новог правног стања. Ситуација Срба је била најсложеније: нису хтели да се одрекну права на самоопредељења народа, а када су међународно признате републичке границе као државне, започела је борба за правни статус Срба у Хрватској (РСК) и БиХ (РС). И ту почиње бизмарковштина. Потпишу се споразуми али се не реализују, за то време се силом и триковима промени стање на терену и од правних споразума остане слово у ваздуху. По тактовима такве западномеђународне игре, нестала је РСК, иако заштићена одлуком и војском под капом УН. А кристално чист пример бизмарковиштине је поигравање са Дејтонским споразумом у БиХ и Републици Српској. Уместо да се поштује и примењује, годинама се у реалној политици Запада и Федерације БиХ откидају делови надлежности институција Републике Српске, а онда се „озакоњују”. Те српске муке трају одмах по потписивању Дејтона 1995. године. А Запад ћути, гледа и учествује како сила у разним облицима иде испред права.

А шта тек да кажемо о западној политици према Србији и Косову и Метохији! Школски пример бизмаркизма. Најпре су противправно НАТО државе извршиле агресију на Србију, под изговором који ни деца не могу да прихвате; 78 дана и ноћи бацају бомбе по Србији, да би престали после усвајања резолуције ОУН 1244. Створено је употребом силе ново стање на Косову и Метохији, и све што су чиниле водеће западне државе сводило се на претварање нове реалности у право. Тако, упркос поменуте резолуције (која није примењена на терену), западне демократије раде на припреми признавања државности Косова. То се учинило 2008. године. Али сила не стаје: они који су силом створили ново стање траже, јавно или иза зидова, од Србије да призна ново правно стање, а то је независност Косова и Метохије! А на путу до тог чина Србија склапа споразуме са албанским косовским владама од којих, у пракси, нема ништа. Дакле, све што се дешава на Косову и Метохији у последњих двадесет година, а са Србима у протекле тридесет своди се на суштину западне бизмарковске реалполитике према нашем народу, у којој сила има првенство у односу на право. Војна сила је у првом реду, али користе се и други облици силе: економска, политичка, медијска, дипломатска.

Може ли Србија да се супротстави бизмаркизму? Заправо „фаустовској култури” (Шпенглер) освајања и богаћења; политичкој култури у којој се друштва, нације и државе схватају и разумевају појмовима воља и снага. Може, али боље рећи мора да се одупре. Нема другог избора. Најпре, мора изабрати то да постоји као народ. Мора

да брани своје историјске вредности слободу и независност. Па нису генерације гинуле за њихову одбрану да би се данас багателисале! Борба о којој је реч мора да се води правним аргументима и оном политиком која се не ослања на силу, превару, корупцију, лаж, већ на јасну, отворену, разумну реч према свима који се руководе силом пре права. Могућно је да ово неке звучи наивно. Могуће, али Србија нема друго средство осим политичког разума, мудрости и међународне и националне правне норме. Тај приступ је светла страна историје; бизмарковштина стоји на климавим стубовима. И кад *йраво йре силе* поклекне, неће у неком долазећем времену изгубити практичну вредност. Србија ће се, управо, одбранити демократском и слободољубивом политиком *йраво йре силе*.

Европска Унија и слободна Србија. Имамо ли одговор на питање учесталих, непрекинутих захтева, опомена и притисака ЕУ институција и већег дела западне јавности усмерених према Србији. Није реч само о актуелним гласним и тихим порукама да се и наша држава „прикључи санкцијама Русији” (2022) већ о *континуйтету*. Очигледно је да Србија штрчи иако није у саставу бриселског тима. Да, где потражити одговор на такав однос „колективног Запада” према Србији.

Србија, у складу са обликотворном историјом, живи са својим темељним вредностима – слободом, независношћу, спремношћу на жртву. Те националне вредности није добила на поклон; платила их је лелеком, борбом и победом. Црњански пише 1925. године, да је на Крфу видео крстачу на гробу српског војника са натписом „слобода и правда”. У тој страсти за животом у слободи Срби се више или мање разликују од других нација. Било би то одсуство знања о друштвима и нацијама када би се тврдило да су колективне вредности једнако распоређене у њиховим традицијама и савремености.

Данас је Србија једина држава у Европи која није увела санкције Русији. То је одлука која је део оне историјске храбрости да се слободно бира пут којим ће се народ кретати. Другим речима, слободан избор није ствар тренутка, опортунитета, калкулација. Реч је о историјској политичкој социјализацији; да се бира оно што је на траси суштинских вредности националног постојања.

Да ли је политичка грешка Србије што се не усаглашава са резолуцијама ЕУ, текстовима и изјавама западних аналитичара и новинара? Нипошто. Савремена Европа је проблем. Она је реторички опијена демократијом, људским правима, правном државом, светињом својине, свим оним што истиче као „систем европских вредности”. Али шта ми видимо данас и овде? Избијање у свим областима живота ирационалне снаге Запада на површину. Ко би могао да оспори

чињеницу да су живи и мртви Руси, неполитички Руси, уметници, научници, спортисти забрањени на Западу. Антируска мржња достиже колосалне размере у демократском Западу. Тотална осуда руског (украјинског) рата на Западу мора се упоредити са гласним ћутањем садашње антируске коалиције (ЕУ плус 6 држава) о америчким ратовима после 1945. године, а којих је било око четрдесет. Види се „из авиона” ко хоће да господари светом.

Проучаваоци западне демократије открили су антидемократске потенцијале у њеним недрима. Наиван је онај који то не види, нарочито у Србији. Зар нисмо пропатили дугогодишње страшне санкције, зар нисмо бомбардовани 1999. године? О, апсурда: од санкционисаног и бомбардованог народа тражи тај исти Запад да Србија уводи санкције другом народу (а можда и да шаље оружје)! Да ли знају да су силом и преваром отели Косово и Метохију? Да ли знају да су сваки свој документ изиграли, да поткопавају Дејтон, Резолуцију 1244? Зашто бригу Србије за Србе у окружењу именују као „угрожавање регионалне безбедности”? Уосталом, ти деструктивни потенцијали су увек постојали; довољно је погледати западну историју XX века па закључити да је су снаге мржње и разарања избијале с времена на време само у различитим политичким системима.

Дакле, проблеме односа ЕУ и Србије генерише ЕУ, а не Србија. Упркос свом демократском нарцизму, *тражи једногласност*, тражи неку врсту европске интернационалне у којој влада унисоност. Неко ће у томе видети тоталитарну политичку свест. Они који певају у бриселском хору, учинили су то својим слободним избором, али они који нису у хору певају својим слободним гласом. И ником не наносе штету. Диктати и захтеви према Србији, демаскирају западне вредности које се неуморно понављају у европским центрима, а с друге стране ударају на достојанство нације која зна шта су њене темељне вредности при том неугрожавајуће по друге нације и државе.

Како да се постави Србија у најновијим околностима? Срби убрзано губе поверење у нову европску интернационалу, посебно у неке њене чланице. То показују истраживања јавности и свакодневни разговори (усмена јавност). Већ три деценије ЕУ се поставља као учитељ према Србима који седе непомично у балканској клупи, и трпе сталне прекоре због лоше урађених домаћих задатака. Ево, стиже и најновија резолуција Европског парламента (нацрт).

Србија не може да се прикључи западном политичком ирационализму. Није први пут у историји да брани вредност слободе. У Србији данас нема етно мржње, (Срби нису дали у својој историји једног Анте Старчевића) нема забрана припадника било које нације, нема

отимања приватне својине странаца, нема једностраног, већ различитог говора о украјинској кризи, нема подршке рату, нема отимања имовине. Има слободе које код других нема. Непријатељи слободне Србије не гледају добронамерно на њене одлуке. Србија ће, верујем, издржати у борби чувања свог историјско-политичког бића. Остаће упамћена као једино место у Европи 2022. године у којој се није десило „разарање ума” (Лукач).

Европа и Јасеновац. У нашој политичкој јавности често се поставља питање поводом хрватског односа према српском обележавању јасеновачког геноцида. Зашто Европа ћути? Други се чуде како једна држава у ЕУ забрањује, недозвољава српском председнику да се поклати мученичким сенима својих сународника, као што се Јевреји и антинацисти клањају сенима побијених у Аушвицу.

Зар не знао одговоре! Па цео XX век је у знаку европског помагања хрватске ствари у односу на српске. Ради се о континуитету. Појам политичке Европе је мењао значења, мењала се и улога појединих европских држава, али је увек хрватска страна била на добитку. После првог светског рата помагала је улазак Хрвата у југословенску државу. Између два рата, фашистичке државе су помагале усташки покрет. Италија пружа уточиште за око две хиљаде усташа, а Мусолини рачуна на косовске Албанце да буду нож у леђа Југославији. Уз помоћ Енглеза створена је Бановина Хрватска 1939. године. Од 1941. до 1945. године, усташка држава је савезник нациста и по уледу на Аушвиц оснива Јасеновац. А 1943. године, Енглези праве невероватан политички заокрет: одбацују монархију и подржавају комунисту Хрвата Јосипа Броза Тита. Зашто?

Филозоф Светозар Стојановић је у једном раду поставио кључно питање српско-хрватских односа: да ли је СФРЈ била могућа после Јасеновца? Да, била је могућа захваљујући тадашњој западној Европи, пре свега Енглезима. Уместо да одговарају за геноцид над Србима, они су награђени наставком живота у држави за коју је Јован Дучић 1942. године написао да „није могућа заједница убица и убијених”. А вође крволочне усташке државе слободно су се шетале по Европи и Америци. Анте Павелић по Аргентини и Шпанији а Андрија Артуковић по Америци. Да ли да поверујемо да владе тих држава нису знале кога штите? За то време Дража Михаиловић, командант југословенске војске у отаџбини је погубљен, а тадашња Европа (савезници) ћути.

Европска одбрана Хрвата се наставља после Другог светског рата. Помажу нови сепаратистички покрети стационирани у германском делу Европе коме се прикључује албански са Косова и Метохије. Жар

хрватске србофобије није уташен; напротив распламсава се уз помоћ ЕУ крајем 80-тих година. Стиже илегалним путем оружје, а политички прваци западног дела ЕУ спремају неуставно признање Хрватске. А врхунац политичке награде Хрватске десио се са одобравањем протеривања 500 хиљада Срба од 1991. до 1995. године. Оно што није урадила усташка држава урадила је европска Хрватска са ћутањем ЕУ. А пре и после 1992. године, Хрвати подржавају све антисрпске појаве и процесе у бившој СФРЈ, односно у региону.

Тако, европска Хрватска у проширеној ЕУ, подиже споменике неким усташама, слуша усташки позив на дом и убиство Срба, у државним установама (Архив Хрватске) објављује књиге у којима није реч о ревизији већ о комплетној измишљотини (фантазији) српског геноцида над Хрватима. После стотину књига, хиљада докумената и фотографија, сведочења, нашао се и тај који ће поново убијати већ масакриране Србе у Јасеновцу. А данашња Европа све то мирно гледа и ћути.

Европа (ЕУ) ће и убудуће ћутати на хрватску србофобију. Заправо, она ће се поклапати са једном европском струјом србофобије. Право питање је заправо како ће српска политичка јавност деловати у будућности. После трагичног утапања својих победа у два рата у југословенство, после свега шта су доживели у тој држави, једино им преостаје да колективну политичку памет посвете себи, својим интересима и правима, да се бори за своје вредности и да никад не понове кардиналне југословенске државне и политичке грешке и да се боре против сваке иностране (и домаће) србофобије, дакле за истину о себи. А део те истине је што се догодило несрећно државно повезивање са Хрватима почетком Х века.

Европски парламент поништава српске слободе. Борба једног крила политичке Европе против српских права и интереса, наставља се на измаку треће деценије. Ко је прочитао нацрт годишњег извешаја ЕП о Србији (Новости, 10. 6. 2022) морао је себи да постави неколико питања. Али једно се издваја: шта се догађа са принципом нашег времена – слободом? Србији се одузима политичка слобода, а да неком није угрозила ту вредност. Тачније, њој се ускраћује могућност избора што је суштинско значење појма о коме је реч. Ако је ЕУ увела санкције Русији, учинила је то у складу са неким својим интересима. Успела је да те разлоге, државе-нечланице прихвате као своје. Србија има своје разлоге да не прихвати санкције, све у складу са принципом слободе (интереса, права) и колективним осећањем самопоштовања. Кршење овог темељног принципа модерног света, нужно води у насиље. На страну морална страна српске слободе: десет година патње под санкцијама и непрестајање на силом одузето Косово и Метохију.

У нацрту извештаја ЕП о Србији, јасно се види тежња да се српска слобода, под притиском уједињене Европе, поништи. Све што Србија чини овим парламентарцима смета и траже да се држава и народ окрену против сопствених интереса, потреба и права. Тако Србија да диверсификује снабдевање енергијом, да смањи (прекине?) војну сарадњу са Русијом и Кином, да преиспита летове авиона за Москву, да успостави (?) владавину права и нормализује односе са Приштином (а ЗСО под ЕУ стоји десет година у месту), да не велича осуђене ратне злочинце (немогуће је укинути другачији став према Хашком суду), да укочи сарадњу са Србима у другим републикама (сви други могу а Србија не може да брине о деловима свог народа), да смањи висок ниво загађености ваздуха (одакле да увеземо чист ваздух?).

ЕП очигледно разграђује суверна права Републике Србије. Траже децентрализацију Војводине, смета им запаљив језик у Скупштини, а рефрен о слободи медија се запетљао у сопствене притвречности. Медији у Србији су, пишу они, „неслободни и злоупотребавају се за стицање неправедне политичке предности”. А при том критикују „дезинформације о руској агресији против Украјине”. Дезинформације су део медијских слобода а у то нас уверавају и медији са Запада. Срби су се уверили на својој кожи какве су медијске слободе на Западу у времену од 1990. до 2000. године. Оне се демантују медијским средствима, а не наредбама политичких скупштина.

Списак српских „аномалија” старог је датума, проширује се последњих тридесет година, успут се додаје нека похвала, све у свему, сачувај Боже! Можда ће нешто испасти из нацрта у коначном извештају ЕП, можда ће се нешто додати, али суштина остаје: Србија треба да се одрекне слободе обликовања својих материјалних, друштвених, политичких, културиних вредности, интереса, потреба. Проблем је што су те слободе историјски стваране, нису, како је написао велики српски писац Милош Црњански, „добијене на поклон већ уз лелек и борбу”, и није их лако резолуцијама поништити. За почетак европарламентарци би морали да знају да вредности имају национална значења и нису проблематична уколико садрже толеранцију и ненасиље. Та значења тешко ће променити настајући однос старатељства и одрастања, заправо однос политичког васпитача и васпитаника у коме се од овог другог увек нешто тражи, нешто му се спочитава, прекорева се, а нађе се и понека похвала.

Известилац Европског парламента за Србију Владимир Билчик поднео је почетком 2023. године, нацрт НОВОГ извештаја (Новости, 25. 1. 2023) у којем се брише граница између српске слободе и ЕУ захтева. Тако, оспорава се кадровска политика Владе Србије! Дирек-

тор БИА је споран јер је „познат по својој анти ЕУ и прокремљској реторици”. Критикује се Србија што није ускладила спољну политку са ЕУ (а „мора да се придржава”), критикује се сарадња са Русијим и Кином, захтева се нормализација односа са Косовом „у складу са међународним правом!”. Изражава се забринутост на северу Косова и Метохије и „неприхватљиве пуцњаве на православно Бадње вече” (а пуцао је Албанац на једног српског малолетног и другог пунолетног младића), критикује се стагнација слободе изражавања, случајеви говора мржње, осуђује се отварање канцеларије Раша тудеј у Београду и тражи од Србије да се бори против дезинформација укључујући и манипулативни анти-ЕУ наратив”. Тражи се додела националне фреквенције петом емитеру уз напомену да су већ додељене каналима који су „у прошлости кршили новинарске стандарде”. Све у складу са „слободом изражавања”, треба мислити онако како ЕУ каже. Никита Михалков, славни руски редитељ је у писму Савету Европе овај орвеловски поглед на слобду изражавања изразио следећим речима: „Ви, који себе сматрате цивилизованим демократским друштвом, најављујете санкције особи која своје лично мишљење износи у својој земљи, у својој домовини, на свом језику, свом народу” (Новости, 18. 1. 2023). Како именовати све ово? Притисак, уцењивање, претња, диктат, понижавања, поништавање националне части. То је, како год именовали ЕУ извештаје, резолуције, одлуке о Србији, то је одузимање слободе српском народу и Србији. То је облик тоталитарног духа под окриљем демократске реторике.

Српски заљубљеници у Европу (ЕУ). У протеклих тридесет година у Србији је било појединаца и група који нису крили заљубљеност у Европску ЕУ. Није спорна љубав према европским вредностима (слобода, демократија, одговорност, правна држава, култура, уметност). Спорна је љубав која се показује према европским вредностима, конкретним политичким личностима, ЕУ одлукама у доносу на Србе и Србију.

Западна политика (ЕУ) означила је Србију после 1990. године (до 2000-те) као земљу у којој влада „диктатура Слободана Милошевића”, односно као државу у којој нема демократије. Упућеном човеку било је јасно да се овом пропагандом хранила опозиција Милошевићу. Свако разборит могао је да констатује постојање више политичких партија у Србији, као и чињеницу да су од 1990. до 2000. године у Србији одржана четири избора за Скупштину (Аврамовић, 2002). Политичка Европа је учинила рђаво дело самим Србима, њиховој политичкој егзистенцији, тако што је подгревала дезинтегративну свест и понашање.

Једна група интелектуалаца данас, али и у прошлости српског народа, показивала је у свом јавном деловању и мишљењу одбојност према српству тако што је увек давала предност Западу. Према Западу су некритични, а према Русима русофоби. Аргумент је да с Русима увек имамо неспоразуме; „Руси не разумеју природу српских интереса на Балкану”.

То је онај круг јавних личности који није осетљив на национално питање. Њихова нетрпељивост према сопственом народу произлази из обожавања западне културе и презирања српске заосталости. Тамо је цивилизација, овде је примитивизам. Тамо је напредак, овде је тапкање у месту. Тамо су вредности, овде је неред.

У оваквом понашању лако је препознати осећање ниже вредности. Индивидуално психолошко стање манифестује се и на социјалном плану. Припадници формалне или неформалне групе осећају да је нека култура „развијенија” од њихове и понашају се и мисле у складу с таквим увидом у односе између своје културе и других култура.

Осећај ниже егзистенције постоји једнако у миру и рату. У мирним временима промовише се оно што је изнад, а жестоко критикују оно што је испод. А када проговори оружје, онда бива да се идентификују са агресором. Ако неко на Западу тврди да су Срби „фашистички народ” или чак „геноцидан”, онда ће се то без отпора преузети као сопствени став. Другим речима, тезе о српским кривицама шириће се у сопственој нацији, а да се претходно критички не промисле.

Баласт српства на леђима за овај интелектуални слој представља нешто што треба одбацити или сакрити. Углавном је реч о уметницима разних грана стваралаштва, неким професорима и научницима, и малим политичким групацијама. У ово медијско време добијају простор у јавности и тако шире свој еврофилски поглед на српство. Помоћ из иностраних фондова владиног или невладиног сектора не треба занемарити.

Еврофилска струја мишљења у Србији демонстрира потпуну некритичност према идеологији и пракси западне Европе (ЕУ); бесконфликтна будућа заједница народа и држава у којој владају обиље, правда и мир. Са Европом у срцу, они руже и блате нацију из које потичу. „Колонијални дискурс” (Слободан Антонић) није сакривен и медијски је помаган. Неки Срби су уверени у моралну надмоћ колонизатора. Он је супериоран носилац цивилизације. Идентификација с колонизатором и презир према народу с којим се живи. Постоји нелагода због српства. Неке политичке личности су максимализовале идолопоклонство према ЕУ. „Све што нам Европа предлаже у нашем

је интересу, а Србија одлучује у корист своје штете”, говори Вук Драшковић 2011. године.

А из Европске уније стижу само нови захтеви. У једној (од бројних) резолуцији ЕУ о придруживања Србије направљена је листа тешко разумљивих захтева: „позива на даље снажне напоре у циљу кажњавања прекршилаца” закона из полиције, позива новинаре на „поштовање Етичког кодекса”, „позива власти да предузму позитивне кораке” на плану ширења интернета (као да то није комерцијална активност), „позива на наставак процеса преноса овлашћења кроз усвајање Закона о јавним приходима и Закона о јавној својини”, тврди да би „враћање имовине претходним власницима требало да буде приоритет”, тражи „лустрацију” у безбедносном сектору, позива власти да хитно побољшају приступ Рома „адекватном смештају, тржишту рада, образовању и здравственој заштити”, „позива српске власти да ревидирају националну стратегију за избеглице”, „позива власти да предузму даље кораке ка формализацији и већем учешћу цивилног друштва у процесу креирања политике, „охрабрује Владу Србије да прекине тренутну суспензију” проширења општег колективног уговора, „позива на кораке ка решавању проблема препуњености затвора” итд.

Оваква листа је била повод да велики број присталица ЕУ критички напише: „Разумем огромну бригу парламентарца ЕУ за Србију и захваљујем им се на њој, али било би добро да се задрже у границама лепих манира и уздрже од прописивања свега и свачега у другим земљама. Тај тон, који подсећа на акте римских императора провинцијама, с дозом охоле надређености која очекује беспоговорно извршавање налога, није примерен односу скупштине са једном још увек независном земљом” (Мијатовић, 2011). А шта да каже евроскептик? Да не помињем противника европских интеграција.

* * *

Шта можемо да закључимо о улози Европе (Запада, ЕУ) у националном постојању Срба у протеклих три деценије? Једна струја западне интелектуалне и политичке елите деловала је дезинтегративно на укупне друштвене и политичке процесе у Србији. Она се у дугом периоду супротстављала интеграцији српске нације. Проблем је у томе што је она наилазила на позитиван пријем у делу српске елите.

Овакав однос Западна Европа-Срби постојао је кроз векове, само што су се мењале идеологије, односи снага у овом делу света, наклоности водећих политичких личности. У свакој идеологији постоје

идеали којима се актери служе да би оправдали своје деловање и своју власт. Европска унија је савремена идеологија Европе. Срби се на различите начине односе према њој, као што је то био случај са онима у прошлости. Али, нашу пажњу привлаче они делови српске нације који форсирањем европејства омаловажавају и потискују патриотску свест, а уздижу ону дезинтегративну.

Колико су Срби били наивни и неспособни да оцене природу међународних односа? Јак утицај емоционалности у политичким пословима оставио је трага и на овом подручју. Спремност да се лако и брзо прихвати за пријатеља неко ко показује питомо лице, освети се кад тад. Срби су морали знати да испод Западног лица увек постоји некакав себични интерес.

Срби су неспособност да процене на дужи рок политичка кретања показали оријентацијом на југословенство. План о стварању једног народа са три имена (Срби, Хрвати, Словенци) био је, како показује историја, погубан за Србе. Југославија је помогла страним силама и онима који су били против српских интереса да се ставе у улогу заштитника несрпских народа (Словенаца и Хрвата), националних мањина (Албанаца) као и верских заједница (муслимана). За терет историје који носе, одговоран је и српски политички карактер (одсуство стратешког мишљења).

Како дефинисати српске државне и националне интересе после свих искустава са ЕУ? Срби треба да оцене прошлост и да схвате у каквом свету данас живе. Свет је у знаку демократске експанзије богатства и моћи. НАТО политика је широм отворена врата за европске државе и приближавање руским границама. Стварају се зависне државе и регионалне организације које функционишу по моделу комунистичке интернационале само са демократском процедуром. Усаглашавају се око сваког питања и наступају јединствено.

Срби морају да дефинишу своје националне интересе у односу према свету – економске, културне, политичке, војне? После искуства у периоду од 1990. до 2000. године када су нанесене тешке ране и свест да није правично поступано са Србима потребно је очувати достојанство али и унутрашњу политичку сагласност. Упркос свему Србија не треба да се затвара (она то и не чини) али са теретом осећања неправде, треба да настави сарадњу са отимачима Косова и Метохије. Али, како кад ЕУ жели доминацију? Овако:

1) Србија мора реално да оцени *намере европских држава и влада* у прошлости. Морамо се замислити над природом савезничких односа у два светска рата. После Првог светског рата, Срби се притискају у новој држави да учине уступке Хрватима без прецизирања својих

интереса. После Другог светског рата, Срби су остављени да живе са својим усташким целатима. После 1991. године Србе државно и национално деле, а савезници постају они који су били непријатељи од 1914 до 1918. и од 1941 до 1945. године. Србија, савезник сила победница у два рата, доживљава да је њени непријатељи из суседства и околине политички понижавају и учествују у кажњавању.

Из оваквог односа Срба и савезника произлази само један закључак. Србија је била инструментализована, она је била потребна Французима и Енглезима у борби против Хитлерове Немачке, а не из тобожње савезниче сарадње. Цинично је да једна Енглеска која у континуитету ради против српских интереса наједном постане присан пријатељ. Проблем је што такву улогу нису прозрели сами Срби. Они су били савезници у борби против фашизма али од тога није требало правити мит и уљуљкивати се у вери да имамо савезнике и у миру. Тај мир је искоришћен за прављење планова за евентуални распад Југославије. Тешко је поверовати да би велике силе неприпремљено дочекале разбијање СФРЈ 1991. године. А исход знамо.

2) Србија мора избећи *іreshku узимања дела за целину*. Немају сви у ЕУ, а поготову у „међународној заједници” исту антисрпску улогу данас, као што је нису имали ни у прошлости. Било би од највеће спољнополитичке користи да се идентификују све политичке струје у европском мишљењу које су заузимале став о српским интересима и правима. Са таквим сазнањем мора се ући у борбу против свих оних који криво представљају Србе и који се користе лажима. За тај посао мора се искористити мисаони политички потенцијал патриотских партија и јавности.

3) Најпречи задатак Србије јесте да у блиској будућности конципира своју спољну политику на начелима *разумне дисципине* без обзира на евентуална побољшања међудржавних односа. Киша и сунце се смењују и на спољнополитичком терену али не би смело да нас сунце заваља као и да нас киша баца у депресију. Важно је одбацити занос и наивност. Као што се појединачни односи заснивају на усклађивању интереса сваке од страна тако и српска држава треба да мирно и хладно процени своје билансе да не би постала инструмент у туђим рукама. Оваква оријентација се темељи на комбинацији интереса и скепсе, а не на надземаљском одушевљењу и обећањима. „У спољној политици све што је логично не мора увек да ваља”, речи су једног мислиоца.

Спољна политика је такође један облик борбе за власт али коренито другачији од унутрашње политичке борбе. Изван својих граница држава се бори за ширење утицаја који се концентрише око економије, политике, културе. Велике државе настоје да мале држа-

ве преузму њихове институције, њихове обрасце политике и њихове погледе на текуће догађаје. Оне нису до сада имале власт да институционализују однос наметања воље већ су се вештином дипломатије наметале са својим утицајем. Са таквим приступом у дипломатији нема искрених пријатељстава као и у политици уопште.

Србија се данас суочава са новом светском констелацијом моћи и власти. Ако се реално сугерира српски став он може бити само дефанзиван. Одустајање од НАТО савеза и ЕУ интеграција не мора бити и против сарадње са тим савезима. После горких искустава са државама које нису хтеле да уваже његове интересе и права српски народ и Србија треба да на пристojном одстојању трпе утицаје тих „заједница”. Глагол „трпети” означава притисак ових савеза да им се Србија подчини у свим аспектима политике – институционалном, вредносном, кадровском. Не треба избегавати усклађивање интереса и вредности али одбрана природне аутономије не може се избећи.

Политика *разумне дисципине* (неутралност, независност) према евроамеричким државама је логички резултат њиховог односа према Србима у XX веку. Овај век је показао да у низу европских држава, без обзира на политички систем (монархија, фашизам, демократија) делују снаге које су отворено против српских националних и државних интереса и права. Оно што су некада покушавали Хитлерови нацисти и њихови савезници у Хрватској, Бугарској, Мађарској, а нису успели, сада уједињена „демократска Европа” успева: да државно раздвоји српско национално биће и да згази вековни сан – ослобођење и уједињење српског народа. Чак су војним средствима отели Косово и Метохију и произвели га у независну државу.

4) Што се тиче *односа са великим државама* Европе – Немачком, Француском, Енглеском, Русијом, треба до краја скинути паучину са очију. Једновековно политичко искуство са Немцима, са три ратне агресије 1914, 1941, 1999. године, налаже српском политичком уму опрез и дистанцу без угрожавања економске и културне сарадње. У односу према енглеској политици Срби морају да знају да им политика Лондона никада није била наклоњена, а да су енглеску политику према Србима увек руководиле предрасуде и интереси. И ту је потребна дистанца и претходно добро промишљен интерес а то значи да пријатеља не треба тржити тамо где га нема. Са Француском ствар је у основи иста. И њихову политичку елиту је мотивисао егоизам, и они су најпре гледали шта њима одговара а тек потом шта је подесно за друге. Зашто такав концепт спољне политике не би прихватили и Срби?

Америчка политика према Србима је нова чињеница. У овом веку није било никаквих сукоба између Срба и америчке администраци-

је. То што се десило између 1990. и 1999. године, више је последица повређене политичке таштине велике силе него стварно угрожавање интереса Америке (и НАТО пакта) од стране мале Србије. Не треба искључити ни британско-немачко суфлирање негативне слике о Србима. Наша спољнополитичка памет и у овом односу треба да се држи на раздаљини, да нека питања препусти великим силама, а свој утицај остварује преко Русије и Кине.

Руска политика је била најсклонија српским политичким интересима али и ту је било рачуна и калкулација. Словенско братство није било довољно да Русија потисне примарну бригу о властитим интересима. Данас, када је она постала нуклеарна сила, мора да води раучуна о безбедности света и о својим односима са другим нуклеарним силама.

Спољнополитичко искуство и савремене реалности треба само да јаче подстакну Србе у трагању за дефинисањем властитог спољнополитичког идентитета своје државе. Окосницу треба да чине принципијелна независност али и спремност на сарадњу са свим државама које су спремне да прихвате такво политичко деловање Србије. У таквом спољнополитичком деловању словенска компонента може да буде наглашена али никако не и пресудна. Пажљиво и темељито промислити интересе државе то треба да буде најпречи задатак политичких Срба у односу према западном и осталом свету.

Чињеница да Европа није поштовала српске жртве пале за властито ослобођење и уједињење али и за одбрану европских идеја слободе и правде, недвосмислено упућују на закључак да је време коренитог преиспитивања политичких односа према савезницима и противницима наступило и да се не може одлагати.

Суспрезање осећајног и лакоумног понашања и деловања у унутрашњој политици, још је у већој мери потребно у односу на западно иностранство. На том пољу Србима предстоји стрпљив рад и промишљена стратегија. Историја нашег односа са другима је саткана од отпора освајачима и конструкције савезника. Док су први били транспарентни, ови други су бивали савезници само онда када је то њиховом интересу одговарало, а наша политичка елита је од тога правила мит и подизала му споменике.

Мора се хитно одбацити осећајност у спољној политици и успоставити мерило хладног разума. Нема ту пријатеља, већ чистог интереса и то како у односима према великим државама тако и према балканским суседима. Један век ових односа пружа довољно аргумената за тврдњу да су наши суседи увек били на страни тренутно владајућих сила света, да су у сукобу Срба са великим силама оне стајале на страну моћних господара.

ОД СРПСТВА ДО ЈУГОСЛОВЕНСТВА И НАЗАД ДО СРБИЈЕ

Српски политички XIX век. У Србији, у Шумадији почетком XIX века дижу се буне и устанци против Османлијске власти. Први српски устанак 1804. године покреће Карађорђе Петровић. Други српски устанак на челу са Милошем Обреновићем доводи до стварања кнежевине; Кнез Михаило ослобађа српске градове од османлијске власти; 1878. године Србија је призната као независна држава а 1882. године постаје краљевина са Краљем Миланом. Необична је правна чињеница да се у Србији „гуњка и опанка” (Никола Пашић) појављује 1835. године *Срејтењски усџав* који је био утемељен на идејама политичке рационалности и европског либерализма. Овај устав је уређивао владавину закона и поделу власти, тако да је био на таласу модерне европске политичке и правне мисли. Некако у исто време Срби у Војводини стварају Српску Војводину 1848. године у Аустријском царству.

На унутрашњој политичкој позорници Србије током XIX века одвија се сукоб политичких група и личности за уставну и парламентарну државу, а против апсолутистичке власти. После револуционарне 1848. године, у Србији јача борба против личних режима, а за успостављање уставне монархије и елемената демократске државе по узору ондашњих западноевропских држава. Основни циљ ове борбе био је успостављање правних и политичких установа које ће ограничити власт монарха, а заштитити права становника Србије.

Од стицања првих облика националне независности, Србију је пратио сукоб деспотског и демократског принципа организације државе, заправо, европеизације и оријентализације (*Историја српског народа*, 1981). Где је порекло ове две политичке традиције? Под турском влашћу Срби су изградили општинску самоуправу и „демократију” у сродничким и локалним заједницама. Па ипак, није ту корен српске демократије. Слободан Јовановић тврди да су обе опречне по-

литичке традиције у Србију увезене: и парламентарно-демократска и јака државна власт са ауторитетом владара (Јовановић, 1991).

Сукоб демократских и антидемократских личности, идеја и странака одлика је сваке националне политичке историје. Оно што је карактеристично за политичке сукобе у Србији 19. века није била тежња демократа и либерала да освоје власт, него борба за установе које ће ограничити власт династија Обреновић и Карађорђевић. Устави од 1835-те, 1869-те, 1883-ће и 1903-ће године, потврда су једне узлазне демократске линије у политичком животу српског народа.

Држава се разумевала као правна установа која омогућава слободан развитак човека и друштва. Политички програм младе српске либералне интелигенције обухватао је све вредности демократског поретка: „природно човеково право на личност, слободу и сопственост, опште право гласа, држава као израз народне врховне власти, заштита личне слободе, слобода штампе, збора и договора, вере, науке, равноправност жена и омладине, јавност рада свих државних и друштвених установа” (*Историја српског народа*, 1981:V-1, 316).

Политичке странке у историји српског народа представљају истовремено фактор одбране националних и државних интереса, али и извор раздирућих снага унутар нације. Њихово социјално порекло је било у окупљању политичких сличномишљеника око неког листа или јаке личности, а идејно-политичке споне су биле укоренење у кумству и побратимству, из чега је проистекла фамилијарност (Јовановић, 1991).

Српске политичке странке у другој половини XIX века али и у првој половини XX века изражавале су патријархално-колективистичке вредности српског села, док је вредност индивидуалистичког разумевања друштва заступала „стидљиво” само Напредна странка. Међутим, и поред сагласности у социјалним и националним вредностима, политичка борба у Србији била је сурова. Често се политички противник схватао као непријатељ, војник из супротног табора. У страначком рату мета су биле више вође и његово окружење, а мање страначки програми и идеје. Позитиван однос према иностранству, тачније према Аустро-Угарској и Европи повлачио је етикету „издајник”.

Вук Караџић и кнез Милош Обреновић су имена којима можемо означити два погледа на српску политику, на власт и критику власти у првој половини XIX века. Кнез Милош је био оличење самодршца, апсолутистичког владара; његова власт није била одговорна никоме. Одбацавање законских норми власти има за последици политичку самовољу. Ове речи показују схватање власти кнеза Милоша: „Боље

је владати и управљати без закона јер, онда се човек веже за артију, па не може да чини ни зла ни добра”. Кнез сурово уклања политичке противнике и ствара армију лицемера. Милош прети свакоме ко другачије мисли. Апсолутна власт доноси материјалне привилегије и монопол на славу. Вук критикује начин и циљеве Милошеве апсолутистичке владавине са становишта здравог морала и демократске државне управе.

Континуирана *криза њоверења* између власти и народа мора се узети као ограничавајући чинилац у развоју политичке културе у Србији. Саморазумљива је чињеница да од Карађорђа до краља Александра Обреновића ниједан владар није мирно завршио свој мандат (убијен, протеран, абдицирао). У таквим околностима политички партијски људи су се сатирали, међусобно прогањали, осуђивани, дифамирани. Национални карактер у коме доминирају *инаџи, њеф, зависџи* не може помоћи култивисању политике и развоју демократског понашања.

Српски народ је настањен на *широком њросџору Балкана*, под различитим страним владарима. „У ближој прошлости нашег народа, током XIX века нигде и ништа се не може упоредити са горким и трагичним радом српства”, пише Црњански 1934. године и додаје „српство је радило на свом васкрсу истрајно, печалбарски, пуно идеализма и строгог морала... да српство спасу, окупе и сједине.” У раздобљу србијанских борби за ослобођење и уједињење, Срби у другим деловима Балканског простора боре се против Османлијске власти. У XIX веку у Босни и Херцеговини живе са муслиманима и католицима под окупацијом Османске империје. Срби дижу Херцеговачки устанак 1875. године. Источна криза се решава на Берлинском конгресу 1878. године када БиХ постаје протекторат Аустро-Угарске са гувернером Бењамином Калајем који води антисрпску политику и покушава да створи босанску нацију.

Област Косова и Метохије је више векова под Османским царством (1455–1912). Тежак положај Срба решавао се сеобама. Прва велика сеоба 1690. и Друга велика сеоба 1739. године биле су заправо исељавање српског становништва са Косова и пресељење у Шумадију и Војводину (Угарску). Процес исламизације Срба (мање) и Албанаца (више) траје до краја XIX века. Највеће насиље Албанца над Србима забележено је после Берлинског конгреса (1878) до 1912. године.

Срби и Хрвати у Аустроугарској монархији. Почетком XIX века области Хрватске, Далмације и Славоније су под влашћу Аустрије и Мађара. Људевит Гај, човек немачког порекла, предводи илирски покрет под којим је подразумевао културно и језичко повезивање Ју-

жних Словена. Хрвати после Аустро-Уграске нагодбе 1867. године стичу аутономију, Сабор и бана под влашћу Мађарске. Далмација је под Аустријом. Срби су насељени од XIV века на подручју Војне крајине. Српска православна црква чува манастире старе шест векова, шири српску културу и просвету; Крупа (1317), Крка (1350), Драговић (1395), који постају духовна средишта, културни центри и национална окупљања српског народа у Далмацији. Црква се одупире *йока-йиоличењу* Срба, али не може да спречи прелазак неких православаца у католичанство. У политичком животу Монархије, Срби оснивају Српску самосталну странку 1881. године. Крајем XVIII и почетком XIX века у Хрватској стварају архимандрит Герасим Зелић, географ Павле Соларић, филолог Сава Мркаљ, епископ Никодим Милаш и други Срби.

У хрватском становништву, политичко мишљење и понашање обликују католичка црква, мађаризација, антисрпска политика и хрватско-српска коалиција (Василије Крестић, 1988). Из данашње перспективе далеко је важније осветљавање хрватске мржње према Србима, тим више јер је југословенско-српска историографија не-обично велику пажњу посвећивала пројугословенским хрватским личностима и странкама него антисрпским и антијугословенским. У другој половини XIX века тројица најистакнутијих србофоба су Анте Старчевић, Јосип Франк и Иво Пилар.

Анте Старчевић (1823–1896) је отац усташке идеологије и покрета. Родитељи су му били покатоличени Срби. Правник, политичар, публициста са Еугеном Кватерником оснивач Странке права. Анте Старчевић је Србе звао различитим погрдним именима, ширио је патолошку мржњу према Србима. „Славосрби су сужињска пасмина, скот гнуснији од икојег другог”. С једне стране, Срби нису Словени, они су смеће и „нечиста пасмина”, а с друге стране, највеће српске средњовековне јунаке Старчевић претвара у Хрвате. Тако је Стефан Душан траг хрватске династије Немањића, Милош Обилић је Хrvat. На Балкану живи само један народ – хрватски. Поред кипеће мржње он је предлагао и решење да *„џа љасмина љреба да буде из народа иџиребљена”*. Старчевић је зачетник хрватског шовинизма и први је помињао истребљење Срба као решење српског питања у Хрватској. Он је утемељивач усташког покрета који ће његова папирна решења преточити у десетине јама и јасеновачку кланицу.

Јосип Франк (1844–1911) је велики присталица Анте Старчевића и велики мрзитељ Срба. По рођењу је био Јеврејин, а касније се покатоличио. Матерњи језик му је био немачки. Рушилачке демонстрације у Загребу против Срба 1902. године организовао је Јосип Франк.

У Сабору је похвалио изгреднике да су починили заслужно дело за Хрватску. Он није крио да је у првим редовима учествовала његова Чиста странка права. Франковци од 1890. године воде борбу против Срба. Јосип Франк је, по тврђењу Ивана Рибара, заједно са високим војним круговима у Бечу, склопио споразум по коме би у случају сукоба са Србијом, након анексије Босне и Херцеговине, требало масакрирати и протерати Србе из Хрватске.

Иво Pilar (1874–1933) је име које носи Институт друштвених наука у Загребу. А то је био човек са два јавна лица, писао је научне и политичке текстове о хрватској грандоманији. У Краљевини Југославији писао научне текстове (на пример „Борба за вријдноте свога Ја”) а под псеудонимом Зидланд на немачком језику србофобне текстове (књига *Југословенско њићанје*). Pilar је под лажним именом писао да је Босна и Херцеговина „вајкадашња хрватска земља”. А за православно народ у БиХ да су некадашњи католици. Тако се у хрватској антисрпској политици један век протеже грандоманија, мегаломанија и лаж: династија Немањића је „хрватска династија”, БиХ је „света хрватска земља” и све до надриисторичара Стјепана Лозе који 2022. године пише да су Срби у време усташке државе починили гениоцид над Хрватима од 1941. до 1945. године!

Старчевић, Франк, Pilar пишу србофобне текстове, пишу о „повјесним границама” и „етничком повјесном простору” у време када су под аустроугарском државом изложени мађаризацији. Без државе девет векова пишу о „повјесним границама!” Хрватска политика склапа политичке споразуме са другим владама а онда се буне против њих, води парнице, прихвате мађарског за свог краља па се онда боре против, Хрвати траже Хабзбурга за господара па се буне. Тако траже савез са Србима за Југославију а онда се буне и ратују против Југославије.

Усташка политичка струја на простору Аустроугарске монархије имала је свог опонента у хрватско-српским савезима. Почетком XX века на неусташкој страни се ствара хрватско-српска колација 1905. године. Браћа Радић оснивају ХСС 1904. године са тежњом стварања хрватско-српског савеза.

Дакле, у раздобљу о коме је реч видимо две суштински различите националне и политичке историјске ситуације. Хрвати, Далматинци и Славонци живе под Аустријском монархијом и Мађарима; стварају илиризам као покрет који би их здружио са јужним Словенима. Хрвати преговарају са Мађарима и Хабзбурговцима око својих права. У исто време Срби под Османлијама дижу устанке против Турака 1804. године, и стварају своју државу; гину у борбама за слободу и уједи-

њење. У раздобљу српског васкрса своје државе, у хрватском становништву Хабзбуршке монархије политички се организују два крила – антисрпски (шовинистички, старчевићевски) и хрватско-српски савез (браћа Радић). Дакле, на српској страни оружане и дипломатске борбе за слободу, права и државу (без икаквог помињања Хрвата), а на другој, хрватској, усташки покрет у црно-жутој Монархији бљује мржњу на Србе у Монархији. Запамтимо ову чињеницу!

Срби, Хрвати, југословенство у XX веку. Како се јавља хрватска мржња против Срба у Аустроугарској монархији? Шири оквир политичке мржње дела хрватског становништва у Монархији, дала је Католичка црква са подршком Ватикана. Средином 19. века она Србе означава „реметилачким чиниоцем у хрватском друштву“, „шизматичима“, „бизантинцима“, „разбојницима“. Могуће је да је омраза текла из националне зависти. Срби су у Монархији били успешни у трговини, занатству и банкарству. То још није расизам. Негде се помиње биографски чинилац: наводно Старчевићеву мржњу према Србима произвело је одбијање београдског универзитета да га прими на место професора.

Јаче корене хрватске мржње која ће прерасти у усташку геноцидну идеологију треба потражити на другом, суседном месту. Током друге половине XIX века у хрватском делу Монархије је припреман идејни, расистички усташки покрет, који ће 1941. године омогућити геноцид. За геноцид је потребна идејна припрема, прво се писало о Србима пасмини, онда су стваране политичке странке, идеологија мржње је ширена у јавности и на крају је дошло до логора, убијања и геноцида. Скерлић је записао већ 1912. године да „знатан део Хрвата још увек живи у његовим (Старчевићевим – З. А.) идејама“. Међутим, са стварањем Краљевине СХС, распламсале су се усташке идеје и увећавање броја оних Хрвата који прихватају усташке идеје.

Шта се подразумева под усташком идеологијом? По језику, ставовима, идејама, пракси то је политика *искључиве, шовинистичке* одбране хрватских националних интереса у коју је укључен антисрпски елемент. Управо наглашено антисрпство је оно што ову хрватску идеологију разликује од других. Присталице усташке идеологије су на различите начине испољавале оданост антисрпском хрватству. Неки су писали шовинистичке текстове против Срба, други су потискивали Србе из хрватских институција, трећи су радили на асимилацији Срба, четврти су их излагали вербалним увредама уз физичке нападе, а најкрвочлнији су они из Јасеновца и других стратишта у НДХ. Дакле, усташка идеологија је непријатељска политичка мисао Хрвата према Србима која се остваривала вербалним и оружаним средствима.

ма са циљем да се они уклоне (или дискриминишу) са простора на коме су вековима живели. И не само то; одликује је, лаж, мегаломанија и грандоманија (Немањићи су Хрвати, БиХ је Хрватска, српски геноцид над Хрватима). *Антиустиашка* хрватска политика националних интереса, а немогуће је да такве неме међу Хрватима, може се одредити као толеранција и уважавање српских права и интереса, дакле хрватска идеологија без дискриминације Срба или неке друге нације. То би могла да буде разлика између усташке и неусташке хрватске идеологије и политике. Усташка идеологија једна је од оних (комунистичка, нацистичка, фашистичка) против које се српски народ борио у новијој историји.

На уједињену највише су радили Југословенски одбор (Анте Трумбић) и Народно Вијеће СХС из Аустроугарске Монархије, страни чиниоци и Влада Србије. Назаслужнији су у *залагању* Југословенски одбор, а за *одлуку* Влада и Скупштина ратујуће Србије. Двојица Хрвата из Југословенског одбора, посебно Анте Трумбић (1864–1938) припада оној хрватској струји која се залагала за југословенску опцију. Као председник Југословенског одбора (представничко тело Хрвата, Срба и Словенца из Хабзбуршке монархије) залагао се код српске Владе и сила Антанте за уједињење. Пред смрт је Србе називао „балаканским хбридом Словена и Турака”, док су Хрвати и Словенци „чисти западњаци”. А Црњански пише да 1934. године, тридесет година после Крфа, Трумбић „тапка највишим идеалима франковлука”. Франо Супило (1880–1917) са Антом Трумбићем такође се залаже за пројугословенску политику Хрвата. Једно време предводи хрватско-српску коалицију. У емиграцији један је од оснивача Југословенског одбора.

У току првог светског рата у Нишкој декларацији од 7. 12. 1914. године, циљеви рата се одређују као „ослобођење и уједињење све наше неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца”, дакле реч је о југословенском а не српском уједињењу. Те циљеве Влада Србије потврђује и у Крфској декларацији све са вером да се ради о „једном народу са три имена”.

Југословенском заносу са српске стране допринео је договор око језика. Афирмацији је значајно допринео Бечки договор 1850. године о српскохрватском језику. Питање језика је тачка повезивања али и тачка раздора са хрватском културом цео век. Најјачи извор конфликтности са хрватском културом био је језик, па тек потом различити верски системи. Југословенску идеју су бранили српски интелектуалци пре и после 1918. године: Даничић, Скерлић, Андрић, Црњански, Митровић, а од Хрвата Тин Ујевић, Матош. Али „српско југословенство” код других народа изазива антијугословенство и антисрпство.

Победила је струја српско-хрватске политичке сарадње уочи Првог светског рата и стварања Краљевине СХС, а друге, антисрпске политичке личности и политике, наслеђе хрватске мржње на Србе је минимализовано или прећутано. Српски политичари нису прогледали злокобну суштину расистичке и шовинистичке идеологије Старчевића, Кватерника, Франка и других. У Краљевини СХС после 1918. године јачају хрватске антисрпске идеје и покрети. У сенци борбе за федерализацију шири крила усташки покрет у земљи и иностранству. У Мусолинијевој Италији делује око 2000 усташа. Убијени су хрватски посланици у Скупштини 1928, убијен је краљ Александар 1934. године. Оптужују се Срби за хегемонизам и унитаризам. Јача франковлук, „Еуген“, Перчевић, Кватерник, Саркотић, Павелић, Печец. Франковлук је назив за присталице Франкове расистичке хрватске политике прем Србима. То је онај елемент, записао је Црњански 1934. године „који је и пре рата мрзео Србију горе него врага и који је и сада мрзи“. А у тексту „До тога мора доћи“ пише да су Срби у Краљевини доведени у позицију да 15 година слушају франковачке захтеве. „Зар нису обрнуте улоге, зар српство с дана у дан није само зато ту да слуша како му франковачка дипломатија стално прети, како од ране зоре до мрклог мрака има да одговара и да као бена прави љубазно лице клеветам, захтевима, безобразним извикивањима, извољевањима. Изгледа као да је судбина српска да пита: да ли ће то да се свиди господи франковцима и као да је аксиом постојања и бољитка српства љубав са дрољом франковлука“.

Трагичност југословенства била је у томе што је нова држава, Краљевина СХС била опречно схватана међу Хрватима али и Србима. Чињеница је да је 1918. године створена држава која је омећила политички простор који је столећима био подељен, а у тим поделама налазиле су се непремостиве разлике. Дакле, десио се *судбински идејнополиитички заокреп*: у стварању Краљевине СХС победила је хрватско-српска коалција, а у Краљевини Југославији васкрсла је усташка идеологија и на крају победила.

Линија хрватског усташтва наставила се у току рата 1941–1945. (геноцид, Јасеновац) и после рата у комунизму све до 1992. године када Хрватска постаје независна признањем Немачке и Ватикана. У току другог светског рата др Јурај Крњевић, члан југословенске владе у Лондону, одбија да призна усташке злочине и геноцид над Србима. На меморандум Српске православне цркве о усташким зверствима он одговара да је то вређање хрватског народа. Слободан Јовановић је уочио да је Крњевићев циљ независна хрватска држава ослобођена од југословенства и комунизма. Истовремено је Крњевић убеђивао Енглезе о Великој Хрватској.

И коначно, Фрањо Туђман је изговорио победничку реченицу на скупу странке ХДЗ уочи вишестраначких избора 1991. године: „НДХ није била само пука квислиншка творба и фашистички злочин већ израз како повијесних тежњи хрватског народа за својом самосталном државом, тако и спознаја међународних чимбеника.” То је рекао некадашњи хрватски партизан и комуниста.

Поред идеолога усташке и неоусташке идеологије треба додати и неговање колективне меморије у Хрватској. Све значајне личности ове идеологије добиле су своје улице, од Анте Старчевића до Фрање Туђмана, своје споменике, нека имена су додата институцијама. А с друге стране, минимализује се српски чинилац у Хрватској, злочини и геноцид такође и готово једновековна тежња да се реши српско питање ликвидацијом или протеривањем.

Шта су Срби превидели приликом стварања Југославије? Где се налази њихова историјска државна заблуда? Како су Срби допустили да буду „преварени” државно и политички? Како су Срби улетели у замку ушаштва?

На хрватској политичкој сцени неколико деценија уочи стварања Југославије, делују два идеолошка, национална и политичка табора: један је антисрпски (шовинистички и расистички) други је просрпски. Први предводе Старчевић, Кватерник, Франк, Пилар а други браћа Радић, Трумбић, Супило.

Други политички табор међу Хрватима није био антисрпски пре стварања Краљевине али је у новој држави слабило његово југословенство и оданост новој држави; Радићева борба за федерализам, Мачек, Бановина Хрватска 1939. године, Хрвати у избегличкој влади, сви раде за хрватске интересе. И поред хрватског политичког рада за хрватске интересе, Слободан Јовановић пише уочи Другог рата да Срби имају два задатка да чувају Југославију и да брину о својим интересима, а сви други штите само своје националне интересе.

Срби, а то су политичари и интелектуалци, ни пре ни после 1918. године нису политички озбиљно размотрили оно што је стање и оно што је кретање у политичкој стварности.

Срби нису увидели дубоко и снажно деловање Католичке цркве и њену борбу против православне цркве, борбу за православне душе да се приклоне правој вери. Није могуће да нису знали за процес по-католичавања Срба.

Срби нису предвидели рад „црно-жутог паука”, поражене Аустроугарске против Србије. Политички мртвац није сахрањен и деловао је свом оштрином против српских националних интереса.

Српски политички ум није рачунао на антисрпски рад Коминтерне. Овај комунистички међународни савез такође се придружује хрватским оптужбама Срба. У њеним документима се оптужује цео српски народ! У резолуцији на 5. конгресу „Југославија је продукт империјалистичког рата у којој се као владајућа *нација јавља српска*, (подвукао – З. А.) која угњетава све остале нације”. А југословенски комунисти оснивају 1937. године КП Хрватске и Словеније не и Србије (тек у мају 1945).

И коначно нису рачунали на оне Србе који су оптуживали Србе (Светозар Придишевић, Милан. Ђурчин, Милош Богићевић...): А морали су да знају за једног Јована Дамјанића из 1848/1849. године, Србина који је постао мађарски генерал Јанош Дамјанич и који је остао запамћен по невиђеној мржњи према свом српском роду. Морали су знати за Ђорђа Настића, крштено име Ристо (1884–1919) који је био аустријски шпијун, а у почетку члан националних српских организација. Морало се такође знати о Милошу Богићевићу, посланику Србије у Берлину од 1907. до 1914. године, који је извештавао Немце о тајним споразумима Србије и подупирао стране оптужбе о „кривици” Србије за рат 1914. године.

* * *

Најјачи ударац српска национална идеја доживела је са југословенством почетком XX века, стварањем нове нације. Већа приврженост вештачкој југословенској нацији него органској, српској, била је значајан чинилац ове мисли. Српска национална елита је стала на браник те државе од 1918. до 1991. године, што је нација платила огромном ценом. У свим кризним раздобљима чак и после усташког геноцида, делови политичке и интелектуалне елите бескомпромисно су бранили југословенство – идеолошки и државотворно.

Тврдња да је југословенство највећа српска политичка заблуда, да су Срби државно потрошили улудо једна век, могла би се оспорити исказом да је реч о накнадној памети. О прошлим догађајима се размишља на више начина, а један је и овај који се омаловажава као накнадна памет. Зашто? О политичко историјским догађајима се размишља о узроцима, токовима и последицама али и о *моћућности* другачијег исхода. (Шта је могло да се догоди а да не дође до првог или Другог светског рата- питање је такође за „накнадну памет”). Један продубљен поглед на политичко-национална кретања у другој половини XIX века у Аустроугарској, на деловање Католичке цркве, на писање шовинистичких текстова Старчевића, Кватерника, Фран-

ка, и рад њихових странака, морао је да буде упозорење, чињеница о којој је морало да се дубоко промисли.

Срби су заковали поглед за оне хрватске политичаре који су подржавали уједињење „једног племена са три имена”. У стварању Југославије победила је хрватско-српска коалиција из Аустроуграске маонрхије (Југословенски одбор). Међутим, после 1918. године, све више јача усташка хрватска политика међу Хрватима и европским државама (тоталитарна Италија и Немачка). Оно што се није видело пре 1918. године, видело се после, али је било касно. Црњански пише у „Идејама” о франковлуку, „аустријанштини” која сипа „мржњу на Србију”. У тексту „Еуген” 1934. године да је то „омиљено име хрватских франковаца... инкарнација франковлука, мржње на Србију, на све што је народно, а нарочито на сеоско, наше, сељачко”. Али та мржња није рођена у Краљевини СХС. „Еуген, то је уосталом исто тако давно извор свих клевета против српског народа кроз читав XIX век”.

Дакле, морало се знати за франковлук и пре 1918. године. Ко је „кривац” за овакву историјску странпутицу? Може се персонализовати одговорност али дубљи разлог је у једном, назовимо то, српском начину политичког мишљења или ономе што је део политичке културе.

У политичком деловању Срба превише је јаких емоција, а политички прваци, као и верно чланство, труде се да их искористе за своје практичне партијске потребе. На тој основи расте „хипертрофија личног ја” у политичкој култури у којој је лично и групно јаче од општег интереса, надмудривање изнад разложности, незајажљивост за славу и моћ изнад социјалне рационалности политичке одговорности. Политичке емоције слабе разум и политичку мудрост а све то утиче на државно-политичке одлуке од далекосежног значаја. Околност да је личност политичара и његових присталица у средишту јавних и приватних дебата и да је као таква важнија од односа према држави, од идеја, начела, вредности за које се заузимају, недвосмислено упућује на закључак о несхватљиво високом учешћу емоционално-вољног фактора у српској политици. А кад је биографија политичара основни инструмент борбе за власт, провала емоција и воље је неминовна. То је основни разлог зашто у српској политичкој култури није било оног квалитета политике који се утемељује на чињеницама друштвеног живота, на реалном познавању ситуација, процени спољно-политичких токова, карактера људи. Политика (политичари) решава темељне проблеме народа, она треба да отвара перспективе, а власт је само инструмент да се добри циљеви остваре. Борба за власт била је основна преокупација већине српских политичара током два послед-

ња века. Каквим страстима и вољом за моћи они треба да одлучују о правцима развоја српског народа? Мржњом, бесом, претњама, застрашивањима? Српски политичари носили су у себи вишак осећања, мањак смисла за реалност и проблематичне политичке планове. Слободан Јовановић је тачно приметио да у међустраничкој борби избија на видело „наша плаховитост и искључивост... Отуда и склоност ка једностраним и претераним одлукама.”

И да се, на крају, подсетимо речи Црњанског из 1934. године. „Највећа грешка и несрећа наша, са националистичког гледишта, пре седамнаест година (1918 – 3. А.), није била у томе што смо се убрзо нашли пред новим тешкоћама, него у томе што није јасно речено да има побеђених и победника”. Који се амблеми из 1918. године могу поредити са србијанском државом, војничким заставама, именом, међународним угледом Србије, свим тим духовним и политичким и моралним капиталом? А за ових 15 година „југословенског брица, српска страна је стално губила, од ње се тражило све, а којој се није давало ништа.”

А та досадна комедија, закључује Црњански, завршиће се још једном као српска трагедија. И догодила се не једном већ два пута, 1941. и 1991. године. Српски политички ум је узео, да се понови још једанпут, од 1914. до 1918. године у државно разматрање онај табор хрватске политике који је оптирао за хрватско-српску коалицију у Аустроугарској Монархији. Био је потпуно слеп за хрватску усташку идеологију са Старчевићем, као и за деловање Католичке цркве пре стварања нове државе. А после 1918. године усташко крило је наставило да шири крила у Краљевини СХС, а просрпска хрватска политика лаганим корацима се приближавала франковлуку. Усташе су деловале силом, оружјем, а радићевци и мачековци, кабинетски, договорима и парницама. Циљ им је био исти: самостална Хрватска. А нама Србима преостаје да дубоко промислимо сопствено политичко биће, како нам се овакве националне трагедије, овакви несрећни државни савези са непријатељским нацијама, не би поновили. Надајмо се да ће Срби мењати један већи део сопствене политичке културе (образовања и васпитања) у којој ће мишљење о држави и нацији бити далеко изнад острашћене борбе за власт.

Српски политички XX век. Српска јавнополитичка мисао у првој половини XX века поделила се у два правца: једна је померила тежиште интересовања после 1918. године на стварање *идеологије југословенства и одбрану нове државе* од унутрашњих и спољашњих непријатеља. Деветнаестовековна брига о изградњи устава и парламентарних институција потиснута је за рачун одбране југословен-

ства и нове државе. (Када је Светозар Милетић написао 1846. године песнику Петру Прерадовићу: „Ми ћемо остати Срби и нећемо бити ни Хрвати ни Илири”, није ни сањао да ће 70 година касније пожелети да постану Југословени.) Тек уочи Другог светског рата покреће се питање српског националног интереса, али опет у сенци југословенства. За разлику од Хрвата који мисле само на хрватство, Срби, по уверењу Слободана Јовановића, треба да бране српство и брину о југословенској државној целини (Јовановић, 1940).

Други правац се инспирисао *комунистичком идеологијом*, а један од њених главних циљева било је рушење Југославије као великосрпске творевине и брига за несрпске нације. Српски интереси су били на мети острашћених идеолошких и политичких напада српских комуниста у илегали или камуфлирани у јавности. У социјалистичкој Југославији српска политичка интелигенција опет се налази у првом реду бранилаца, овога пута класне суштине југословенства и југословенске државе. Она је најгласније певала о титоистичком „братству и јединству” у раздобљу СФРЈ. С приближавањем 1991. године један део српске интелигенције емотивно критикује српске политичке заблуде, али с недовољном артикулацијом српског националног и државог интереса.

Краљевина СХС одмах по оснивању 1918. године демонстрирала је своју правну и међунационалну нестабилност. Избори за уставотворну скупштину 28. новембра 1920. године показали су да се бирачко тело опредељује према верским и националним осећањима. Хрватске странке су захтевале федерално устројство државе, а српске (радикали и демократе) унитарно. У таквој атмосфери српска политичка елита са краљем Александром Карђорђевићем јача институције „интегралног југословенства”; он 1929. године доноси Прокламацију у којој суспензију устава мотивише потребом „одржавања пуног државног и народног јединства”, а једно крило хрватске политике формира илегално-сепаратистичке и антисрпске организације. Анте Павелић образује 1932. године „Хрватску револуционарну организацију” чији је циљ био да у хрватској држави не може одлучивати онај „тко није по коријенима и по крви члан хрватског народа”. Убиство краља Александра 1934. године у Марсеју, као ни све друге међуратне националне чињенице, није уздрмало веру српске националне и политичке елите у нови политички идентитет. Тек са стварањем Бановине Хрватске 1939. године јавља се један пропламсај српских интереса, али опет у југословенском оквиру.

Почетак Другог светског рата није помутио српску веру у југословенство и југословенску државу. Брзом слому војске Краљевине

Југославије допринели су Хрвати из командног састава; Мачекове страже у Хрватској учествовале су у разоружавању краљевске војске. Београд је нападнут 6. априла 1941. године, а 10. априла проглашена НДХ. У тој држави српски народ из некадашње Војне крајине и Босне бива изложен геноциду у усташким логорима. Јасеновачка фабрика смрти запошљавала је конвертите као што су Љубо Милош, Миле Будак, Мирослав Филиповић-Мајсторовић и други.

На југу државе, на Косову и Метохији, шиптарски балисти се боре у току Другог светског рата на страни фашистичких снага. Како се у свем том ратном хаосу Срби понашају политички и војно? Врло конфузно. Четници, партизани, квислинзи с дубоко различитим погледима на српство и југословенску државу.

У социјалистичку Југославију српски народ је ушао као богаљ – смањен је за 1.200 000 глава у Јасеновцу и другим логорима за Србе. Наставио је заједнички живот с народима у чијем је мишљењу и деловању егзистирала јака антисрпска струја. Међу Хрватима су биле усташе, међу муслиманима – исламски верски фанатици, међу Албанцима балисти, а било је и црногорских усташа, следбеника Секуле Дрљевића и Саве Штедимлије. Те снаге су биле војно и политички поражене. У мају 1945. године угушен је војни отпор балиста на Косову, као и усташа у Хрватској. Тај пораз, међутим, није могао да порази дух мржње према Србима и њиховим националним интересима. Антисрпски дух издијао је у различитим формама после 1945. године и у околностима Титове комунистичке дикатуре „братства и јединства”. Већ двадесет година после завршетка Другог светског рата у Хрватској се комунисти мобилишу око нације – захтева се суверена Хрватска на штету српских интереса. На Косову јача албански сепаратизам у форми покрајинских захтева. Националне тежње несрпских народа омогућиле су 1974. године усвајање Устава који је био погубан по српске националне и државне (југословенске) интересе. Територијално-административна и национална дезинтеграција Срба била је те године доведена до краја. Побуну национално заинтересованих Срба српски Југословени и комунисти дочекали су „на нож”. Њима је била важнија одбрана југословенске државе и идеолошке утопије од конкретног стања српске нације.

У вишенационалној и вишеконфесионалној држави у којој се Срби оптужују, а када су избили ратни сукоби и физички сатиру, неугасива је приврженост Срба југословенству, било у форми монархије, било комунистичке идеологије. Збуњује та лакоћа прелазака српских политичара, научника, књижевника преко зла учињеног народу коме припадају. Хрватски национални и културни интерес пролазио је

кроз српски као кроз тесто. Некако се тај интерес угнездио у делу српске јавне и културне свести интелигенције и политичара.

Од 1918. године може се пратити један самопотцењујући и нисковредновани однос према сопственој нацији у српској елити. Блага форма је Скерлићево оптирање за латиничко писмо. Између два рата се критиковала већа приврженост српству него југословенству међу српском интелигенцијом. А комунистички покрет је био отворено антисрпски. После 1945. године српски комунисти су најжешће ударили по српском испољавању националне свести, а високи комунистички функционер Добривоје Видић, остао је упамћен по изјави из 1945. године: „Шест стотина и педесет хиљада стрељаних Срба у БиХ то је дуг који је српски народ платио за злочиначку политику београдских властодржаца”. Та реченица није само став једне политичке личности. Она убедљиво осветљава ментално-политички склоп једног, немалог, броја припадника српске нације у другој половини XX века. Зар се може другачије објаснити онај хор родомрзаца у току раздијања СФРЈ (1992–2000)? Енциклопедијско острашћено оптуживање Срба за сва зла у времену о коме је реч била су нескривено умрежена и промишљена у делу српске политичке и интелектуалне елите (Аврамовић, 2009).

Говор самоопредељења Срба у југословенској држави наилазио је на отпор Хрвата, а касније и муслимана у БиХ због тога што реализација тог начела угрожава републичке „границе”. Међутим, увек је било Срба изван Србије који су такође нападали српске планове о решавању српског националног питања у југословенској држави. (Светозар Прибићевић, примера ради, Србин из Хрватске, пре, а после 1945. године српски комунисти из других република били су у првим редовима Титове борбе против националних и политичких „девијација” Србије.)

Сваки национални захтев са српске стране део српске елите је доживљавао као неку врсту „издаје” коју треба осудити. Када је 1990-их година српски национални и политички интерес почео да се решава без великог обзира на југословенство, скочили су представници других нација у СФРЈ, али и део српске елите који је жестоко почео да оптужује Србе за напуклине у државној згради и за касније ратне сукобе.

Раздијањем СФРЈ, од 1991. до 1999. године, Срби и Србија постали су мета за међународно и унутарсрпско блађење, вређање, омаловажавање, клеветање, ругање. У свим антисрпским акцијама у СФРЈ нашло би се место и за немали број српске интелектуалне елите коју можемо да именујемо као родомрсце. За острашћену критику Срба

они добијају инострране награде у новцу (чак до 100.000 долара) и академске почести попут Француског витеза легије части и почасних доктората на европским универзитетима (Аврамовић, 2009).

Међу српским интелектуалцима постоје они који не подносе народ коме припадају. Они на беспоштедан начин критикују његову примитивност, сељачку митологију, традиционализам, а власт која штити националне интересе називају „изолационистичком”, „ксенофобичном”, „у сукобу са целим светом”. За њих је увек српска власт крива за проблеме у економском и политичком животу. За њих не постоји деловање иностранства, осим у функцији идеала који треба преузети. У *Хелсиншкој њовели* (бр. 40), коју издају заступници Европе у Србији, може се прочитати нешто као српска „ендемска склоност тоталитаризму” или „нитковски патриотизам”, што је, заправо, варирање погромашких речи полусрбина по националном пореклу Анте Старчевића о Србима као „гнусној пасмини”. Са слабом мимикријом антисрпство може се препознати и у деловању неких српских политичких личности. То је доиста реткост у политици – да политичар испољава негативна осећања према народу који жели да представља.

Кристални доказ српске самомржње је онај у коме се тражи оружани напад стране државе на сопствени народ. Гажењем исконског права на самоодбрану – личну или државну – поништено је и право на самоодржање. Септембра 1993. године на страницама америчког дневника *Wall street journal* српска самомржња прешла је с вербализма на позив страним ратним бомбардерима да изврше агресију на Србију. Захтев за стварање војног савеза који ће се обрачунати са Србијом потписали су Маргарет Тачер, Џорџ Сорос, Мартин Шпегел, Јеврем Брковић. То писмо, као пример школских лажи о Србији и Србима као агресорима на простору СФРЈ потписао је београдски адвокат Срђа Поповић (*Печаш*, бр. 141, 2010, стр. 9). Нешто од те традиције српске самомржње улива се и у неке НВО, као што је она која се брине за заштиту људских права (Хелсиншки одбор за људска права у Србији и Фондација „Биљана Ковачевић-Вучо”) и одлази на Косово 2010. године да убеђује Србе да изађу на албанске изборе 12. децембра. Шта они раде? Наговарају оно мало преосталих Срба да прихвате резултате НАТО бомбардовања и етничког чишћења. Није ли то рад против националних и државних интереса, а у корист других (албанских и НАТО држава)? И не слутимо колико су дубоки корени југословенског анационализма у српским генерацијама.

Српско југословенство. Ратно разбијање СФРЈ од 1991. до 1992. године требало је да стави тачку на националне сукобе у југословенској државној историји и да почне самосталан државни и културни

живот некадашњих нација у СФРЈ. То се углавном догодило с Хрватима, Словенцима, Македонцима и муслиманима (Бошњацима). Политичке и културне елите су се окренуле сопственим потребама и вредностима, при чему нису изостале повремене критике и оптуживања „српске стране рата” за злочине и геноцид. Јавне изјаве политичких личности, културних перјаница и медијских стубова друштва доказују континуирано критиковање Срба, а повремено и Срба по имену и презимену. И двадесет година после ратног раздвајања, у најтиражнијем хрватском медију, може се прочитати овако нешто. Под насловом „Изљеви фашизма у Србији” дневног *Јуџарнеї листи* (јануар 2012) пише „фашистичка Србија опет је на дјелу”, дакле не појединци, већ Срби. Протеклих двадесет година било је и блажих клевета српске нације. Али, то није сметало председнику Републике Србије Борису Тадићу да се на хрватској телевизији 2009. године извињава Хрватима због српских кривица. А председник српске државе би требао да зна: „Након Првог светског рата и њеног учешћа на страни Аустро-Угарске, „кажњена” је уласком у Краљевину. Након Другог светског рата, и концентрационих логора, трпела је тако што је пребачена у табор победника, чиме је НДХ малтене заборављена. Након последњег рата, генералима (Готовина и Маркач, Хашки трибунал, 2012) је опроштено. А ми, ми смо се већ помирили. Са свиме и са свима. И опет ћемо ако треба. А ако се овако настави, биће и прилика за то” (Грбић, 2012).

Српска културна елита и челници српских културних институција нису чекали на извињења српских политичких представника, већ су још раније почели културну сарадњу, „наставак повезивања у бившој Југославији”, која је заправо значила наставак српског попуштања бившим републикама, а данас државама и српског преузимања хрватских личности, институционалних модела у свом културном простору. То се зове „регионална сарадња”. Државна издавачка кућа објављује књигу *Хасанаџиница*, хрватских професора књижевности који тврде да је „хрватска и босанска усмена балада”, а да је Иво Андрић „хрватски, српски, босански пјесник, новелист, романописац, есејист”, да је Владан Десница „хрватски новелист, романописац и есејист”, да је Меша Селимовић „босански и српски прозаист”, да је Његош „црногорски и српски пјесник и драматичар”.

Да је „регионална сарадња” пустила најдубљи корен у српској култури најбољи доказ дало је писмо подршке смењеном управнику Народне библиотеке Србије Сретену Угричићу фебруара 2012. године. То писмо су потписали неки српски писци, (Весна Пешић као посланица!) и грађани, али још и више хрватски, бошњачки, албан-

ски, словеначки, македонски интелектуалци и грађани. Права мала Југославија (Хиљаду грађана за слободну реч, *Данас*, 4. 2. 2012). Да погледамо ситуацију изблиза. Народна библиотека је институција од водећег националног знања. Влада Србије, као и све друге владе, одговорна је за њен рад, развој и функционисање. Избор управника је њена надлежност. Где то има да се инострани грађани мешају у питање избор управника једне такве установе? Нигде, осим у Србији. А списак потписника показује да је смењени управник имао јаке југословенске и глобалистичке везе и да оне нису биле само приватне. По оцени једног дела јавности, он је значајно променио национални карактер библиотеке у наднационални. Избацивање Његоша из српске књижевности 2010. године пратила је наредба да се из хола библиотеке уклони скулптура Богосава Живковића, у којој су обликована архетипска српска лица, да се уклони витрина са остацима спаљених књига после бомбардовања библиотека у Другом светском рату, скину завесе са старим словима из *Мирослављевој јеванђеља* и она се замене обичним словима („Терориста” без портфеља, *Печай*, бр. 201/2012). Позиви упозорења али и позиви за обнову југословенства стижу са разних страна Србије. Подсећања на негативна искуства и савремена похрваћивања Срба у Хрватској, описао је у књизи *Крст на крижу* (2018) новинар Ратко Дмитривић.

Српска „удварања” хрватској стижу с разних нивоа јавности. Али и с највишег места се српска култура гура у руке хрватској и бошњачкој култури. Сусрет тројице председника Србије, Хрватске и БиХ на Јахорини, фебруара 2012. године, председник Србије Борис Тадић искористио је да каже: „У политици и у дипломатији постоји невидљиво књиговодство о којем је писао и Иво Андрић, наш заједнички писац”. Зна се да је Иво Андрић српски писац по свом опредељењу и традицијским вредностима. А може да га чита свако ко говори српским језиком или у преводу. Он је „наш” у светском читалачком мислу. Али није по књижевној и културној самоприпадности.

Вирус југословенства дубоко је приметан у српско биће, и с временом се појави као болест коју треба одлежати. Овој болести доприносе и делови несрпских нација који су остали да живе у Београду и који по природи желе ближе односе са својим нацијама. То је разумљиво. Али зашто би Срби учествовали у обнови културног југословенства које је увек било на штету српске културе?

Емоционална и идеолошка идентификација с југословенством најдубљи је корен савремене српске самоомржње. Међуратно југословенство је било раздобље покушаја стварања нове нације одозго („југословенске нације”), а послератно државно југословенство с ко-

мунистичком идеологијом „братства и јединства”. Негде емоционално-идејни склоп личности, негде чланови национално мешовитих породица, негде припадници других (отцепљених) нација који су остали у Србији, негде губитак уживања у привилегијама југословенства изазвали су револт у деловима српске националне и политичке елите. Крај југословенства за њих је био почетак мржње против припадника сопствене нације који су се залагали, остваривали или подржавали српску државну и политичку еманципацију. У рађању ове српске националнодезинтегративне појаве значајан допринос дале су и струје непријатељске према српским националним интересима у европској политици.

* * *

Повратак Србије српству. Шта можемо да закључимо о кобном, несрећном раздобљу српске историје од 1918. до 1991. године, о југословенској државној авантури? Срби нису показали да поседују онај део политичке мудрости који се тиче процене националних идејно-политичких наслеђа као ни будућих државних решења. Срби нису *промислили све њоследице* стварање Краљевине Југославије.

Мало је народа у историји чији су политички и интелектуални представници у тако кратком раздобљу нанели толико штете његовим интересима. Помагали су еманципацију других народа у Југославији (или је нису спречавали) и притом директно радили против својих интереса. То су биле чињенице, али српска политичка мисао није била спремна да проникне у прави извор тог невиђеног арчења историјске националне борбе и замрачивања властите будућности. Сви су имали своја национална крила с јасним политичким циљевима, а једино се српски народ заносио југословенством као заменом за српску државу. Тај модел државе удаљио је Србе од друштвене и политичке стварности. Комунизам је највише својом утопијом опио српску нацију.

Српске сумње у југословенство јављају се од 1970-тих година и то у редовима уметничке и критичке интелигенције. Међунационалне сепаратне тежње и сукоби, посебно Хрвата и Срба, расле су а у међувремену су створене и три нове – македонске, црногорске, муслиманске (бошњачке). Дилема националних Срба била је поправљати Југославију (трећа Југославија) или кренути у обнову српске државе? Одговор је дат Уставом из 1974. године који је конфедерализовано државу и дао крила националним сепаратизмима. Србима није преостало ништа друго него да се и сами окрену обнови своје државе

коју су утопили у нову југословенску државу која је разломила њихов национални и животни простор и тако разбила са огромним практичним последицама политичку илузију.

Када се подвуче црта испод изгубљеног државног века можемо да закључимо да су, историјски гледано, српски политичари показали три основне слабости. Прва је одсуство визије српске државе (српско-југословенска); друга је одсуство предности националних интереса над страначким; трећа, један виолентан национални карактер који спречава успостављање сарадничке културе по најважнијим питањима и политичке расправе без мржње и злобе. Практичан напор да се ова огромна политичка и државничка погрешка српског народ исправи, уследила је на крају XX века. Крај југословенске државе (1992, 2006) је чињеница коју српска национална елита треба да поздрави. На рушевинама некадашње државе треба да се изгради нова српска државна зграда у којој неће бити идеолошког и политичког лутања у погледу српских колективних интереса. Не може се са сигурношћу тврдити да у њој неће становати неки нови српски родоумрци. Али, засигурно, биће их мање. Неће бити оних скривених нација-држава које ће имати предност у односу на сопствене интересе. Срби неће бити у прилици да прелазе на другу националну страну.

Опасност губљења заједничких вредности слободе и независности била се надвила над Србе у XX веку. Крај југословенске државе суочава српски политички ум с једном обавезом: да темељито истражи разлог изгубљеног века у коме се суштински помагао други, а не сопствена нација. Наш народ је принуђен да исправи огромне грешке власитите историје. У томе одлучујућу улогу игра обнова националне свести и политичког ума Србије.

Али под обновом не треба подразумевати само српску слободу, независност и државност која се градила током XIX века већ и сећање на страдања током XX века, а пре свега незнаљачко, несрећно државно повезивање са Хрватима и одсуство предвиђања усташке идеологије и праксе. То, како се догодило фатално државно и политичко незнање, политичко-државна странпутица, српски ум мора да објасни самом себи.

ПОТРЕБА ЗА ПОЛИТИЧКИМ ОБРАЗОВАЊЕМ И ВАСПИТАЊЕМ

„Познато је не само мојим ученицима, но унеколико и ширем кругу, колико ја полажем на право политичко васпитање и интересовање за народна и друштвена питања. Али оружајте се и не примајте ништа од политичке ларме коју сваки дан слушате и која држи у запту знатан део нашег друштва. Таква политика и права наука искључују се”.

Јован Цвијић, 1911. године.

Цвијић поручује младој генерацији у часопису *Зора*, (јануар-фебруар, 1911) да васпитава стваралачке људе за културни и национални рад и предлаже неколико тачака: 1) да окрепи народни живот тако што ће „целина добити национални живац” кога сада нема. То значи сузбијање простачке, некреативне сујете. Свако ко улази у националне послове треба да испита своју савест и своје способности искрено и отворено. Ово због тога да га наша средина не увуче у блато или да му преувелича успехе; 2) да смањи разлику између речи и дела, а што је честа појава у српском народу. „Дело је највећа вредност”. Научници развијају способности посматрања и тачног суђења и како се тражи истина са више метода. А како дело створити то је „још задатак нове генерације”; 3) У српском народу владају осећања, страсти, инстинкти. „Када се јаве жеље, прохтеви, тежње, редовно се мисли да су то разлози”. У политику и национална питања се уносе осећања и у томе се виде разлози. А националном успеху води мирна логика, ослобођена страсти која види све заплете, тешкоће и проблеме; 4) практичне акције треба да уследе после процене својих способности, критичког сагледавања својих моћи, вредносних избора. За енергију младе генерације није довољно партијско деловање, већ стварање

ширег покрета који би повукао велику масу, а то није ништа друго него стварање политичке јавности; 5) треба развијати српску културу и уносити своју даровитост у светску културу. Међутим, своју културу српски народ мора да чува, да чува оно што је у њој посебно, самосвојно и да се при том „чува од рђавих туђинских утицаја”.

Јован Цвијић закључује да сваком појединцу треба једна велика *своја целина*. Стварање те целине главни је део рада млађе генерације. Тако је Јован Цвијић писао 1912. године. А има ли нешто од политичког и националног образовања у наше време, сто година касније?

Не постоји школа у којој би се млади образовали и васпитавали за политички позив. Постоји факултет за политичка знања али он није искључива регрутна база за политичку професију. У Србији, као у другим државама, у ову делатност су стизали из на први поглед необичних послова. Једино у политичком животу могу да се појаве личности без формалног образовања или из практичних професија: Де Гол је био војник, Роналд Реган је био глумац, Џон Мејџор грађевински радник, а Тито машин-бравар. У наше време, истичу се бразилски председник Лула да Силва који има ауто-механичарски занат, а на чело Пакистана изабран је спортиста, Имран Кан, капитен крикет тима. Очигледано је да високо формално образовање није услов за политички посао; неопходна је вештина и способности онога ко је посвећен, ко има страст и вољу за моћ.

Зашто је необично важно образовање, формално или неформално, за политички посао?

Политика је делатност чије последице погађају све грађане и пресудно утичу на правце друштвеног развоја и индивидуалну судбину. „На свим подручјима заједничког делања без изузетка појављује се најдубљи утицај творевина власти” (Вебер, 1976:45). Успеси и порази политичких личности током историје могу се објаснити и у кључу политичког образовања и васпитања.

У свим теоријама васпитања подвлачи се систематска и методичка тежња друштва да изгради и формира одређену личност, заправо да се изграде, развију одређена интелектуална, морална, емоционална својства и особине личности (способности, карактер, темперамент, мотиви, ставови). Васпитање треба да у свести личности „утради идеје водиље које управљају тумачењима стварности” (Диркем, 1981). Васпитање је делотворно само уколико је укључено у неку групну и индивидуалну самосвест (схватање живота, схватање човека, схватање природе).

Овако одређен појам васпитања тиче се породичних и школских напора да се формирају одређене особине личности у развоју.

Међутим, ове особине се спецификују у посебним друштвеним делатностима. Шта би било карактеристично за политичку делатност? Васпитање и образовање за политику обухвата оне појединце и групе које се интересују за друштвена и јавна питања, за усвајање појмова власт и моћ, као и за васпитавање карактера или моралних црта личности. Овај тип васпитања и образовања треба да омогући појединцу разумевање природе и функције политике, да објасни потребу за политичким поретком, да понуди мерила за избор добрих и рђавих односа у друштву.

Поред нагласка на политичким особинама личности, васпитање и образовање за политику обухвата стицање политичког знања и практиковање вештина специфичних за ову делатност (природа политике, карактеристике политичког мишљења и знања, специфичност одлучивања, морална страна политике, политичка личност, политичка организација, јавност). Формирање политичке личности се одвија путем организација (политичких) али мора да рачуна и на политичку даровитост, таленат.

* * *

Србија мора озбиљно да се позабави стратегијом политичког васпитања својих грађана и долазећих генерација. Разлог није академски већ извире из грубог искуства политичког живота. Скретање погледа са овог тако значајног питања може дати прилику снагама аутодеструкције да тријумфују, а ослабити шансе онима који желе добро народу и држави којима припадају.

Политичка делатност, то се увек мора имати на уму, спада међу најтеже и најодговорније послове сваке државе и друштва. Ту је реч увек о власти и њеним општим последицама. Само политичке одлуке директно или заобилазно погађају све становнике једне државе. Та одвише позната чињеница упозорава нас да добро пазимо ко жели власт, каква је личност у питању, каквим вредностима се руководи и нарочито на која средства политичке борбе рачуна. Од одговора на ова питања зависи да ли ће нација да иде у правцу ширења своје слободе, независности, достојанства и културе или ће завршити у кући за послугу оним државама које имају више пара и више оружја.

У политици, према томе, увек имамо посла са људима који желе власт. Међутим, право питање је каквим средствима желе да освајају и одржавају власт и какве циљеве хоће да остваре. Управо то је основни разлог да политика мора постати предмет васпитања и образовања; у супротном ова тако значајна делатност са становишта опстанка

и функционисања друштва може постати плен незналица, авантуриста, насилника, корумпираних и антипатриотских личности.

У Србији мора да се направи одлучан заокрет према схватању и практиковању *йолийишке у оквиру йравної йорейика*. Будући да садржи велике потенцијале страсти, воље за влашћу и насиља, политичка активност се у модерним државама зауздава и контролише законским нормама. Само правни поредак улива сигурност грађанима у поступне и мирне промене друштвених односа и партија на власти. Без њих, самовоља и сила добијају крила.

Политичари лишени васпитања и образовања за делатност о којој је реч, лако постају плен управо оних који најмање држе до законских прописа. У таквим околностима једина нада је морална свест политичара. Међутим, на тако нешто се не може рачунати у савременом друштву. Друштвена и политичка стабилност, разуман и трпељив однос власти и опозиције постиже се васпитавањем политичких људи за политику у оквиру правног система земље.

На другом месту, политичко васпитање треба одвојити од оних облика васпитања која су усмерана на друштвени живот; разликовати политички и друштвени живот. Потребу оваквог разликовања диктира потреба отклањања збрке и некомпетенције у српском политичком животу. Начелно, политичка активност је сваком одраслом члану друштва доступна али да би се неко бавио политиком мора да буде сазнајно оспособљен и морално одговоран. Тешко ће се развити друштво у коме малтене свако види себе као оног првог у политичкој странци или као правог за велику и малу политику. То је пут у свакодневна гложења, сукобе и обрачуна не само на јавној политичкој сцени већ и у кругу породице или пријатеља. Без јасне границе између друштва и политике наступа тровање укупног живота нације и једно ужасно мешање сваког у све. Оваква ситуација би се могла именовати као друштво са вишком сукобљености и нетрпељивости.

Која би то васпитна политичка идеја у Србији била водећа? Та идеја би морала да се односи на раздобље, а не актуелне потребе српског друштва. После свих рђавих националних и државних искустава у овоме веку, српски васпитни политички концепт треба *да учврсти вредности државе и нације*, заправо знање о томе да су ове вредности изнад партијских политичких интереса. Генерацији младих заинтересованих за политику, које се образују и које ће се образовати треба понудити проверена теоријска и практична знања о држави и нацији. Онај ко жели да се бави политиком (и сваки образован грађанин) мора да зна да без државе нема права ни слободе, без слободе нема морала, а без нације нема идентитета. Хиљадама година држава

је била институционални оквир у коме је човек трагао и борио се за своја права и своје интересе.

Да би се укоренила политичка пракса у којој је држава изнад партијских подела, непоходно је образовање и васпитање за *односе између власти и опозиције*. Поред трпељивости, подношења политичких разлика образовање о коме је реч, треба да развија свест о променама односа власти и опозиције и знање о моралној страни средстава која се користе у борби за власт. О карактеру власти најупечатљивије говоре средства која су коришћена да би се освојила власт у држави. Одсуство дијалога између политичких партија је донекле разумљиво али није оправдано. Зачуђујуће је да партијски неангажовани интелектуалци избегавају политичке расправе. Сви животни кругови (власт, моћ, слобода, правда, традиција, морал) живе од размене речи, од усклађивања интереса и од развијања заједничких симбола који се темеље у језику. Политички зрела нација зна за овакве расправе и подстиче их. У супротном, шта остаје? Подизање баријера између различитих политичких опредељења. Таквим ставом продубљује се спектар сукоба у нацији и држави, а губи се визија целине која омогућава развој личности и идентитет.

Модерно време, заправо евроамеричко друштво потискују ове политичке вредности, а успоставља идеале грађанског друштва што је друго име за друштво у коме је центар (себични) појединац. Грађанин је у центру друштва, дакле његове потребе и интереси су оно чему треба да се све друго подреди па и нација и држава. То значи да његове егоистичке потребе могу бити задовољене овде и тамо, у сопственој држави и некој иностраној држави. Српски образовни и васпитни задатак је да се нашој држави мора дати предност у односу на инострану.

У тесној повезаности са овим проблемом је тешкоћа успостављања *сагласности око основних њолићичких вредности у српском друштву*. Како у политичким партијама тако и у интелектуалним политичким „неангажованим” круговима влада конфликтност у схватању „базичних” вредности нашег друштва. Дуго се чекала сагласност око државних симбола (химна), питања државног уређења (република, монархија), друштвеног система (социјализам, капитализам), национална целина (Срби-Црногорци) целовитост српства (регионализам, сепаратизам) а особито однос према иностранству (Руси, Запад, НАТО). Са образовно-васпитног политичког становишта, неопходно је да се учесници политике сагласе око неколико темељних вредности српске државе и друштва. Тиме би се обезбедила стабилност и усмеравање енергије према другим, такође важним питањима.

Образовање за политичку личност, на првом месту обухвата *знање, способности за одлучивање* зато што је то једна од најважнијих и најсложенијих особина. Политичка одлука није пуко изрицање суда о друштвеном проблему нити се може изједначити са ставом о конкретном догађају. Она би требало да се јави као завршна синтеза низа елемената политичке делатности: знања, храбрости, визије, практичне вештине, смисла за процену чињеница, на прожимању воље за моћ и политичког знања. На крају сваког одлучивања у политици следи питање одговорности, која у Веберовој социологији политике може бити етика одговорности (свест о последицама) и етика убеђења (свест о остварењу циљева–вредности).

Ако следимо Манхајмову теорију о политичком знању као знању *sui generis* („супротност између активне оријентације и контемплативне схеме”) онда ћемо се сложити да политичко одлучивање припада активној оријентацији али је размишљање припрема. Донети једну одлуку у политици значи да поред теоријског знања треба поседовати и смисао за тренутак, осећање за констелацију политичких снага, предвиђање могућних последица.

У демократији одлукама се маневрише у простору политике што не значи да је хијерархија (странке, државе) превазиђена; она се само другачије решава. Могућност доношења личне одлуке постоји само је питање колико је опортунa и колико је у складу са политичким интересима групе којој појединац припада. Практична успешност неке политичке одлуке увелико зависи од сазнајног увида реалних могућности за остварење постављеног циља. Структурна складност политичке одлуке не гарантује позитиван učinak. Велики политички промашаји последица су непромишљености стварних могућности. У политици треба тежити могућем добру, а не најбољем.

Србија је суочена са спољнополитичким изазовима на специфичан начин. Она подноси тешку опсаду око својих граница. Њена ближа и даља будућност зависи од тога како ће образовати и васпитавати карактере својих грађана. На политичкој сцени Србије делују и они који отворено заступају интересе других држава, они који дају предност иностраним планерима живота и смрти у нашој држави. Они су спремни да за мале и танке удобности изруче иностранству вредности националног живота, сувереној држави.

Појава политичара догађа се у страначкој организацији али је увек и „лична једначина”. Његово знање, способности и вештине рада са људима и идејама. Постоје неке опште вештине политичара које су једнако важне као и знање. Његов примаран циљ је способност осва-

јање власти и настојање да се обезбеди трајност, да продужи мандат. У чему се састоји политичка вештина?

Политика је здравија и успешнија ако је мање неодговорности, мање превараната, конспиратора, интрига, издајника. Најважније њолићичке вешћине су, вештина доношења одлука, вештина очувања слободе и права, правичности. Успешна је политика која се обавља са одговорношћу и љубављу. Избор сарадника је такође од изузетне важности. У политици важи принцип малог броја (Вебер). Реформе и велике циљеве је смишљала и предузимала елита (мађина). Политика захтева избор најбољих јер њихове одлуке погађају све.

Потребно је ширење васпитања и образовања за српску политику; неопходан је развој политичке културе у којој политички посао неће бити примамљив за сваког већ само за оне који су посвећени овом позиву. Добро политичко образовање треба да припреми појединца да сам критички процени о својим могућностима и способностима за обављање делатности политичара. У том пројекту централно место припада појмовима власти и одговорности. Појединац мора добро да размисли о властитом односу према политици и власти и својим способностима да се одупре њеној злоупотреби и коруптивној снази, као и способности да је користи на опште добро народа.

Васпитање за политику и демократију обухвата стицање одређених знања, али и развој одређених способности, тачније политичких вештина за бављење овом делатношћу. Да ли је могуће васпитање за политичку вештину или је она ствар природног талента политичара? Јесте дар али и вештина. Може се рећи да је политички личност она која поседује практичну мудрост, храброст, правичност, доношење одлука у правом тренутку, обраћање јавности у правом тренутку, избор одговарајућих идеја, осећање за политички језик. Политички вешт човек знаће да повеже личне интересе грађана и опште добро.

* * *

Политичко образовање и васпитање полазе од суштинских чинилаца политичког деловања: (1) власт човека над човеком; (2) последице политике погађају све чланове друштва; (3) припада јавној области живота. Васпитање и образовање за политику и политичку личност је од великог значаја за укупни живот нације, за разумевање општег добра, институција власти и облика моћи, за развијање вредносних оријентација и за утицај на карактерне црте личности. Политичка делатност има кључну улогу за развој и функционисање целовитог друштва, она је саткана од контрадикција: добро и зло, слобода

и принуда, врлина и корупција, разум и страсти. Основни је задатак васпитања и образовања за политику да учини појединца одговорним за властити избор. Треба увек имати на уму следећу чињеницу: грешке политичара на државној функцији погађају нацију и државу.

Литература

- Аврамов, Смиља: *Цивилно друштво и невладине организације*, Нова Европа, Београд, 2006.
- Аврамовић, Зоран: *Друго лице демократије*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
- Аврамовић, Зоран: *Политика и књижевност у делу Милоша Црњанског*, Време књиге, Београд, 1994, 2007.
- Аврамовић, Зоран: *Невоље демократије у Србији*, БМ Прес, Београд, 2002.
- Аврамовић, Зоран: *Држава и образовање*, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003.
- Аврамовић, Зоран: *Социологија и књижевност*, Рашка школа, Београд, 2008.
- Аврамовић, Зоран, *Родомрсци*, Графомаркетинг и Култура полиса, Нови Сад, 2009.
- Аврамовић, Зоран: *Демократија и домбардовање*, Просвета, Београд, 2012.
- Аврамовић, Зоран: *Књижевници и политика у српској култури 1804–2014*, Православна реч. Нови Сад, 2016.
- Аврамовић, Зоран: *Срби и антиимперијализам*, Прометеј, Нови Сад, 2020.
- Аврамовић, Зоран: *Добрица Ћосић и политика*, Православна реч, Нови Сад, 2021.
- Аврамовић, Зоран/Ранковић, Миодраг: *Србија у дневним новинама током 1999. године*, ССМ, мај–јун 2000.
- Антонић, Слободан: *Још није јошово*, Вукотић медија, Београд, 2015.
- Антонић, Слободан: *Културни рај у Србији*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Арент, Хана: *Истина и лаж у политици*, Филип Вишњић, Београд, 1994.
- Бернс, Делајл: *Политички идеали*, Геца Кон, Београд, 1937.
- Бобио, Норберто: *Будућност демократије*, Филип Вишњић, Београд, 1990.

- Богдановић, Димитрије: *Књижа о Косову*, САНУ, Београд, 1985.
- Вебер, Макс: *Привереда и друштво I-II*, Просвета, Београд, 1976.
- Вебер, Макс: *Политика као позив*, Критика колективизма, (ур.) Влади-мир Глигоров, Филип Вишњић, Београд, 1988.
- Група аутора: *Историја српског народа*, СКЗ, Београд, 1981.
- Dirkem, Емил: *Vaspitanje i sociologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd, 1981.
- Ђилас, Алекса / Богдановић, Љиља (ур.): *Српско питање* Политика, 1991.
- Екмечић, Милорад: *Историја Југославије*, Просвета, Београд, 1972.
- Иљин, Иван: *Заједан у животи*, Бернар, Београд, 2010.
- Јовановић, Слободан: Један прилог за проучавање српског националног карактера, Сабрана дела, том 12, БИГЗ, СКЗ, 1991.
- Јовановић, Војан: *Prkos i inat*, Zavod za udžbenike. Beograd, 2008.
- Кин, Џ: *Демократији и медији*, Филип Вишњић, Београд, 1995.
- Ковачевић, Милош: *У одбрану језика српског – и даље*, Требник, Београд, 1999.
- Колаковски, Лешек: *Мини предавања о макси стварима*, Плато, Београд, 1997.
- Крстић, Василије: *Српско-хрватски односи и југословенска идеја у другој половини 19 века*, Нова књига, Београд, 1988.
- Манхјам, Карл: *Идеологија и утвора*, Нолит, Београд, 1968.
- Мил, Џон Стјуарт: *О слободи*, Талија, Београд, 2019.
- Попер, Карл: *Отворено друштво и његови непуштајели*, БИГЗ, Београд, 1993.
- Поповић, Миодраг/Ранковић, Миодраг: *Теорије и проблеми друштвеног развоја*, БИГЗ, Београд, 1981.
- Поповић, Миодраг: *Видован и часни крст*, Словољубве, Београд, 1977.
- Радовић, Амфилохије: *Љетопис новој косовској распећа*, Београд/Цетиње: Светигора, 2011.
- Тадић, Љубомир: *Да ли је национализам наша судбина?*, Издање аутора, Београд, 1986.
- Тадић, Љубомир: *Наука о политици*, Рад, Београд, 1988.
- Токвил, Алексис де: *Демократија у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1991.
- Црњански, Милош: *Политички системи* (ур. Зоран Аврамовић), Сфаирос, Београд, 1989.
- Ђосић, Добрица: *у Личној историји једног доба* ЛИЈД, Службени гласник, Београд, 1992.
- Шпенглер, Освалд: *Пројаси заједно*, Књижевне новине, Београд, 1988.

О аутору

Зоран Аврамовић је рођен 1949. године у Сталаћу, у Републици Србији. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду (на Одељењу за социологију), а докторирао на Филолошком факултету у Београду докторском дисертацијом под називом *Политичка мисао Милоша Црњанског и његово књижевно стваралаштво*.

Радио је као професор социологије, истраживач у Заводу за проучавање културног развитка Србије у Београду као научни саветник, као професор на предметима Социологија културе, образовања и медија. Био је заменик министра за високо и више образовање у Влади Републике Србије, државни секретар у Министарству културе и информисања, директор Завода за унапређивање образовања и васпитања.

Објавио је 33 књиге и два уџбеника *Социологија* и *Култура*. Такође, објавио је преко 230 научних и стручних радова у часописима, зборницима и књигама, као и преко 260 радова различитог жанра (студије, истраживања, полемике, критике, есеје, рецензије).

Добитник је награде Милош Црњански, Златни беоцут, награде за животно дело Удружења књижевника Србије, награде за допринос култури и образовању градова Земун и Крушевац. Био је председник Одбора Сајма књига 2014–2018. Председник је Културно-просветне заједнице Србије. Члан је републичког Савета за српски језик и писмо.

Био је уредник у три значајна научна часописа. Уредио је монографије *Демократија, васпитање, личности* и *Два века образовања у Србији*. Добитник награде „Милош Црњански” и две награде за животно дело. Увршћен је у Српску енциклопедију (2010) у редакцији САНУ и Матице српске.

Избор објављених књига из области социологије културе, политике и образовања:

Задужбине, фондови, фондације, леђа у култури Србије, 1992; *Друго лице демократије*, 1998; *Невоље демократије у Србији*, 2002; *Др-*

жава и образовање, 2003; *Култура*, 2006; 2009; *Демократија и дом-бардовање*, 2012, 2014 (превод на руски језик 2017); *Родољубци и родомрци*, 2013; *Образовање у школама друштва знања*, 2013; *Срби и антиијатриотизам*, 2020; *Узбурканост друштва и културе*, 2021; *Политика и књижевност у делу Милоша Црњанског*, 1994, 2007; *Одбрана Црњанског*, 2004, 2013; *Опелди из српске културе и књижевности*, 2015; *Књижевници и политика у српској култури (1804-2014)*, 2016; *Социологија књижевности*, 2017; *Добрица Ћосић између политике и књижевности*, 2019; *Добрица Ћосић и политика*, 2021; *Узбурканост друштва и културе*, 2021.

Зоран Аврамовић
СРПСКЕ МУКЕ СА ПОЛИТИКОМ

критичка разматрања српске политике и политичара
у раздобљу од 1990. до 2020. године

Издавачи

Мали Немо

Јадранска 17, 26000 Панчево

<http://www.malinemo.rs/>

Архив Војводине

Жарка Васиљевића 2А, 21000 Нови Сад

<http://www.arhivvojvodine.org.rs/>

За издаваче

др Милан Орлић

др Небојша Кузмановић

Лектура и коректура

Мали Немо

Прелом и припрема за штампу

Мали Немо

Штампа

Сајнос, Нови Сад

Тираж:

300 примерака

ISBN 978-86-7972-144-0

ISBN 978-86-6178-020-2

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323(497.11)”1990/2020”
316.64/.65

АВРАМОВИЋ, Зоран, 1949-

Српске мукe са политиком : критичка разматрања српске политике и политичара у раздобљу од 1990. до 2020. године / Зоран Аврамовић. - Панчево : Mali Nemo ; Нови Сад : Архив Војводине, 2023 (Нови Сад : Сајнос). - 252 стр. ; 24 см. - (Библиотека Zoon politikon / [Mali Nemo])

Тираж 300. - О аутору: стр. 251-252. - Библиографија: стр. 249-250.

ISBN 978-86-7972-144-0 (МН)

ISBN 978-86-6178-032-5 (АВ)

а) Србија -- Политичке прилике -- 1990-2020

COBISS.SR-ID 120103177

Зоран Аврамовић

Које су то „отворене ране“ српске политике у последње три деценије? Време протиче, а оне нису залечене. А проблеми су: схватање и практиковање политике, нестабилност демократије, југословенско наслеђе, Косово и Метохија, западноевропска и америчка политика према Србима.

Ове теме су проткане са више питања. Како се односити према политичком наслеђу прошлости и различитим идеологијама? Да ли је постизање сагласности о општим националним и државним интересима најтежи проблем у Србији и српском народу? Шта то у друштву више генерише конфликтност од сарадње? Да ли је већа брига за партију него за државу, трајно обележје српске политике и политичара? Зашто демократски политички поредак не може да се стабилизује? У којој мери може да се неутралише мешање западног, иностраног чиниоца у политички живот Србије? Које васпитне и образовне политичке оријентације треба подржати у будућности? Како стварати младе људе опредељене за одговоран политички и национални рад?